

GAYRI RESMİ TERCÜME

AVRUPA KOMİSYONU

Brüksel, 9 Kasım 2005
SEC (2005) 1426

TÜRKİYE
2005 İLERLEME RAPORU
(COM(2005) 561 nihai)

A. GİRİŞ	3
1. ÖNSÖZ	3
2. AB VE TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER	4
B. ÜYELİK KRİTERLERİ	9
1. Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler	9
1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü	11
1.2. İnsan Hakları ve azınlıkların korunması	21
1.3. Bölgesel Konular	45
1.4. Genel Değerlendirme	46
2. Ekonomik Kriterler	48
2.1. Son Ekonomik Gelişmeler	49
2.2. Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirme	52
2.3. Genel Değerlendirme	62
3. Üyelik Yükümlülüklerini Yerine Getirme Kabiliyeti	63
3.1. <i>Müktesebat</i> Fasılları	64
Fasıl 1: <i>Malların Serbest Dolaşımı</i>	64
Fasıl 2: <i>İşçilerin Serbest Dolaşımı</i>	68
Fasıl 3: <i>Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunma Özgürlüğü</i>	69
Fasıl 4: <i>Sermayenin Serbest Dolaşımı</i>	71
Fasıl 5: <i>Kamu İhaleleri</i>	73
Fasıl 6: <i>Şirketler Hukuku</i>	75
Fasıl 7: <i>Fikri Mülkiyet Yasası</i>	76
Fasıl 8: <i>Rekabet Politikası</i>	79
Fasıl 9: <i>Mali Hizmetler</i>	81
Fasıl 10: <i>Bilgi Toplumu ve Medya</i>	86
Fasıl 11: <i>Tarım ve Kırsal Kalkınma</i>	89
Fasıl 12: <i>Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası</i>	92
Fasıl 13: <i>Balıkçılık</i>	95
Fasıl 14: <i>Ulaştırma Politikası</i>	96
Fasıl 15: <i>Enerji</i>	99
Fasıl 16: <i>Vergilendirme</i>	104
Fasıl 17: <i>Ekonomik ve parasal politika</i>	106
Fasıl 18: <i>İstatistik</i>	108
Fasıl 19: <i>Sosyal Politika ve İstihdam</i>	110
Fasıl 20: <i>İşletmeler ve Sanayi Politikası</i>	114
Fasıl 21: <i>Trans-Avrupa Ağları</i>	117
Fasıl 22: <i>Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu</i>	118
Fasıl 23: <i>Yargı ve Temel Haklar</i>	121
Fasıl 24: <i>Adalet, Özgürlük ve Güvenlik</i>	129
Fasıl 25: <i>Bilim ve Araştırma</i>	134
Fasıl 26: <i>Eğitim ve Kültür</i>	136
Fasıl 27: <i>Çevre</i>	138
Fasıl 28: <i>Tüketici ve Sağlığın Korunması</i>	141
Fasıl 29: <i>Gümrük Birliği</i>	144
Fasıl 30: <i>Dış İlişkiler</i>	147
Fasıl 31: <i>Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası</i>	148
Fasıl 32: <i>Mali Kontrol</i>	153
Fasıl 33: <i>Mali ve Bütçe Hükümleri</i>	155
3.2. Genel Değerlendirme	156
C. KATILIM ORTAKLIĞI: GENEL DEĞERLENDİRME	159

A. GİRİŞ

1. Önsöz

Aralık 1997 tarihli Lüksemburg AB Konseyi kararlarını takiben, Komisyon, aday devletlerin üyeliğe hazırlanma yönünde yaptıkları ilerleme konusunda Konsey ve Parlamento'ya düzenli olarak rapor sunmaktadır. Bu İlerleme Raporu, Komisyonun 1998'den 2004 yılına kadarki dönemde Türkiye hakkında yayınladığı raporların bir devamıdır.

Aralık 2004'de AB Konseyi aşağıdaki hususları belirtmiştir:

“AB Konseyi, Türkiye tarafından kapsamlı reform süreci çerçevesinde yapılan kararlı ilerlemeyi memnuniyetle karşılamakta ve Türkiye'nin reform sürecini sürdüreceği konusundaki güvenini dile getirmiştir. Türkiye, katılım müzakerelerinin başlatılması için Kopenhag kriterlerini yeterince karşılamıştır. AB Konseyi, Komisyonu 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelerin başlatılması için Konsey'e müzakerelerin çerçevesi için öneri sunmaya davet etmiştir.”

AB Konseyi, Haziran 2005 tarihinde, Aralık 2004 tarihli genişlemeye ilişkin kararlarına atıfta bulunmuş ve bunların tam anlamıyla uygulanması gerektiğine dikkat çekmiştir.

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakereleri başlamıştır. Müzakereler açılırken, AB şunları belirtmiştir:

“Müzakerelerin ilerlemesi Türkiye'nin ekonomik ve sosyal uyum çerçevesinde katılım için hazırlık yapması konusundaki ilerlemeye bağlı olacaktır. İlerleme Komisyon tarafından yakından takip edilmeye devam edilecektir. Komisyon bu konuda düzenli olarak Konsey'e bilgi vermeye davet edilmektedir.”

Komisyon, raporunu, rapor hazırlama görevinin işbu son teyidi çerçevesinde hazırlamıştır.

Bu ilerleme raporunun yapısı, daha önceki raporlarla büyük ölçüde aynıdır. İşbu rapor,

-Birlik ile Türkiye arasındaki ilişkileri tanımlamakta,

-üyelik için siyasi kriterler açısından durumu incelemekte,

-üyelik için ekonomik kriterler açısından Türkiye'nin durumunu ve geleceğini değerlendirmekte ,

-Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini, diğer bir deyişle, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikaları olarak tanımlanan *müktesebatı* üstlenme kapasitesini gözden geçirmektedir.

-Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesindeki önceliklerini ne ölçüde yerine getirdiğini kısaca incelemektedir.

Bu rapor, 2004 raporundan bu yana meydana gelen ilerlemeyi gözönünde bulundurmaktadır. Rapor, 30 Eylül 2005 tarihine kadarki süreyi kapsamaktadır. Rapor, 2004 raporunda atıfta bulunulan planlı reformların yerine getirilip getirilmediğini değerlendirmekte ve yeni girişimleri incelemekte ve ele alınmakta olan her alandaki genel uyum seviyesine bakmaktadır.

Daha önceki raporlarda olduğu gibi, bu raporda da “ilerleme” *fiilen* alınan kararlar, *fiilen* kabul edilen mevzuat ve *fiilen* uygulanan tedbirler temel alınarak değerlendirilmiştir. Kural olarak, hazırlık veya Meclis onayı gibi değişik aşamalarda bulunan mevzuat veya tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm aday ülkelere eşit muamelede bulunulmasına ve katılım sürecindeki her ülkenin katılım hazırlığında elde ettiği somut ilerlemelerin nesnel bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu rapor çok sayıda bilgi kaynağından yararlanılarak hazırlanmıştır. Türkiye, son raporun yayınlanmasından bu yana üyelik için yürüttüğü hazırlıklar konusunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin bilgi vermeye davet edilmiştir. Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması, *müktesebatın* üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program çerçevesinde sağladığı bilgiler ve bazı alanlarda idari kapasitenin değerlendirilmesi kapsamında verilmiş çeşitli uzman görüşler ilave kaynakları oluşturmuştur. Konsey görüşleri ile Avrupa Parlamentosu raporları ve kararları da raporun hazırlanmasında dikkate alınmıştır.¹ Komisyon aynı zamanda başta Avrupa Konseyi, AGİT, uluslararası mali kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin katkıları olmak üzere muhtelif uluslararası kuruluşların değerlendirmelerinden de istifade etmiştir.

2. AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler

İkili ilişkilerde son gelişmeler

AB Konseyi, Aralık 2004'de, Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde açılmasını kararlaştırmış ve Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması için çerçeveyi ve şartları belirlemiştir. İlk olarak, Türkiye'nin, insan hakları ve yargının faaliyetlerinin geliştirilmesini amaçlayan altı yasayı yürürlüğe koyması ve ikinci olarak Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti de dahil olmak üzere tüm yeni Üye Devletleri kapsayacak şekilde AB ile Ortaklık Anlaşması'nı genişleten Uyum Protokolünü imzalaması beklenmekteydi.

Bu şartların Türkiye tarafından yerine getirilmesiyle, planlandığı şekilde, 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakereleri başlamış, AB-Türkiye ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.

Katılım müzakerelerine ilave olarak, katılım öncesi dönemde Türkiye'ye yardım sağlamak üzere iki alanda yardım sağlanması tasarlanmıştır: Türkiye'deki reform sürecinin takviyesi ve desteklenmesi ile siyasi ve kültürel diyalogun güçlendirilmesi.

Bu itibarla, Komisyon, Türkiye'deki **siyasi reform sürecinin desteklenmesi amacıyla** destek ve işbirliği sağlamıştır. Komisyon, Ankara ve Brüksel'de sık sık toplantılar düzenlemek suretiyle, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine

¹ Rapor döneminde Avrupa Parlamentosu için raportör....

yönelik düzenli izlemesini sürdürmüştür. Bu rapor ile Komisyon ayrıca **Katılım Ortaklığı'nın** güncelleştirilmesi yönünde öneride bulunmuştur. Söz konusu gözden geçirilmiş Ortaklık belgeleri Türkiye'nin katılım hazırlıkları için güncelleştirilmiş öncelikler belirlemekte ve reformlardaki ilerlemenin ölçülmesi için kıstas olarak da kullanılabilir. Türkiye *Müktesebatın* benimsenmesi için bir Ulusal Program hazırlamıştır.

Hollanda, Lüksemburg ve İngiltere'nin Dönem Başkanlıkları sırasında güçlendirilmiş siyasi diyalog devam etmiştir. Türkiye'deki siyasi reformlar, insan hakları, Kıbrıs ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü ele alınan konular arasındadır. Ayrıca, geniş kapsamlı uluslararası konularda (*Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası'na bakınız*) da görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Haziran 2005'te, Komisyon, Aday Ülkeler ve AB arasında **sivil toplum diyalogu** konusunda bir karar benimsemiştir. Bu, en geniş manada, genişlemeye ilişkin endişe ve sorunların ele alınması amacıyla AB ile Türkiye'deki sivil toplum arasında diyalogun geliştirilmesine destek sağlayacaktır. Bu bildirim, AB ve aday ülkelerdeki sivil toplum arasında bağların nasıl oluşturulabileceği ve güçlendirilebileceği konusunda genel bir çerçeve belirlemektedir. Sivil toplum diyalogu, genişleme sürecinde sivil toplumun bilgilendirilmesine ve daha kapsamlı katılımına imkan vermek amacıyla, genişleme konusunda toplumsal tartışmayı teşvik edilmesine katkı sağlamalıdır. Diyalogun uzun dönemdeki hedefi, AB ve aday ülkelerdeki sivil toplumu gelecekteki genişlemeye hazırlamaktır. Karşılıklı bilgilerin dikkat çekici biçimde zayıflığı ile önyargı ve endişelerin yaygınlığı dikkate alınarak, diyalogun özel odağı Türkiye olacaktır.

İletişim, sivil toplumun en geniş ve kapsayıcı tanımı üzerinde, diğer bir deyişle hükümet ve kamu yönetimi dışındaki (ancak yerel topluluklar dahil) tüm toplumsal yapılara odaklanmaktadır. Karşılıklı bilgiyi artırmak ve işbirliği sağlamak amacıyla ikili değişim projeleri ile uzman değişimleri, finanse edilecek projelerin ortak modeli olacaktır. Hedefler, kadın hakları ve eşit fırsatlar örgütleri dahil, sivil toplum kuruluşlarını, meslek örgütlerini, iş derneklerini, gençlik, üniversite ve medyayı içerecektir. 2006 yılında Türkiye'deki sivil toplum diyalogu projeleri ve Topluluk programları için yaklaşık 40 milyon tahsis edilecektir. Komisyon, Bildirimin, gerek AB'deki gerek aday ülkelerdeki kamu ve özel enstitüler ile sivil toplum kurumlarını diyaloga katkıda bulunacağını ve gelecekte karşılıklı bağları artıracığını beklemektedir.

Ortaklık Anlaşması, tatmin edici bir şekilde işlemeye devam etmiştir. Ortaklık Konseyi Nisan ayında toplanmış ve Ortaklık Komitesi toplantısı Mart ayında yapılmıştır. Türkiye ve Avrupa Parlamentosu temsilcilerinden oluşan Karma Parlamento Komitesi Şubat ve Haziran aylarında toplanmıştır. Ortak Danışma Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komite Kasım 2004 ve Haziran 2005 tarihlerinde toplanmıştır. Sekiz alt-komite faal durumdadır.

Ortaklık Anlaşmasının alt-komiteleri çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuatın ayrıntılı incelenmesi süreci devam etmiştir. Güçlendirilmiş çalışma grupları programı, TAİEX seminerleri ve belirli konularda teknik toplantılar, alt-komitelerin çalışmalarını tamamlamıştır.

Aralık 2004'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, Türkiye'nin, on yeni üye ülkenin katılımını dikkate alarak, **Ankara Antlaşmasının uyarlanmasına** dair protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşılamıştır. Bunun ışığında, Türkiye'nin, "Türk Hükümeti, Ankara Antlaşmasının yeni üyelere teşmili konusundaki Protokolü, katılım müzakerelerinin fiilen başlamasından önce, üzerinde mutabakat sağlandıktan sonra ve AB'nin mevcut üye sayısı dikkate alınarak yapılması gerekli uyarlamalar yapıldıktan sonra imzalamaya hazır olduğunu teyit eder" şeklindeki deklarasyonunu memnuniyetle karşılamıştır. Komisyon taslak Protokolü Mayıs 2005'de sunmuştur. Metin üzerinde Konsey'de mutabakata varıldıktan sonra Protokol Temmuz ayında imzalanmıştır. Türk Hükümeti Kıbrıs ile ilişkiler hakkında bir deklarasyon eklemiştir. Avrupa Birliği de 21 Eylül'de bir deklarasyon kabul etmiştir. Avrupa Parlamentosu, Eylül 2005'de Protokolün uygun bulunmasına dair oylamayı ertelemeye karar vermiştir.

Gümrük Birliği'nin geneldeki başarısına karşın, Türk tarafının hala yerine getirmediği bazı yükümlülükler bulunmaktadır. (*Bakınız: Fası 1: Malların serbest dolaşımı, 7: Fikri Mülkiyet Hakları Kanunu, 8: Rekabet Politikası, 30: Dış İlişkiler v.b.*) Bu özellikle, ticarete teknik engeller, devlet yardımları, fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ile AB'li ve Türk işletmeciler arasında ayırım yapan hükümler için geçerlidir. Alkollü içkiler dahil, bir kaç sektörde yabancı üreticilerin piyasaya erişimi, tarife dışı engeller ve ayırımcı muamele suretiyle engellenmektedir. İthalat lisansı uygulaması Gümrük Birliği'ne uygun değildir ve gecikmeden kaldırılması gerekmektedir. Türkiye mevcut ihtilafları ikili düzeyde ya da konuyu yetkili adli kurumlara havale etmeyi kabul ederek çözmelidir. Türkiye devlet yardımlarına ilişkin Gümrük Birliği yükümlülükleri konusunda hala anlamlı adımlar atmamıştır. Son olarak, Türkiye, ortak dış tarifeye uyumunu tamamlamamıştır. AB, bir çok vesileyle, Türkiye'yi, ulaştırma araçları dahil, malların serbest dolaşımına ilişkin tüm kısıtlamaları kaldırmaya çağırmıştır.

Bu alanlarda atılacak adımlar, makro ekonomik istikrar ile birlikte, Gümrük Birliği'nin potansiyelinden daha iyi yararlanılmasını sağlayacak, yatırım ortamının iyileştirilmesine, doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilmesine katkıda bulunacaktır. Gümrük Birliği'nin kamu alımları ve hizmetleri alanına genişletilmesine dair görüşmeler ivmesini kaybetmiş görünmekte olup, 2003 yılından bu yana müzakere yapılmamıştır. Bu konunun her iki taraf için de önemi dikkate alındığında, AB, müzakerelerin bir an önce yeniden başlamasını ümit etmektedir. Türkiye'nin kamu ihale yasası, AB'den ihalelere katılacaklara ayırımcılık yapılmamasını sağlayacak şekilde *müktesebat* ile uyumlaştırılmalıdır. Mevzuatta yapılması gerekli bazı değişiklikler, uygulama alanının genişletilmesi, çok sayıda muafiyetin kaldırılması, AB mallarına ve üreticilerine karşı ayırımcılığın ortadan kaldırılması, rekabet ve tam şeffaflığa yönelik kısıtlamaların kaldırılmasını içerir. Hizmetler konusunda çözümlenemeyen esas konular, anlaşmanın kapsamı, dahil edilecek hizmet sunucuların tipi ve liberalleşme için takvimdir.

Ticaret konusunda, tarım ürünleri ticaretinde, AB'nin 2004 yılı genişlemesini dikkate alacak şekilde, ikili tarım ticaret tercihlerine ilişkin uyarlamalar konusunda yapılan bir dizi danışmaların ardından (AT-Türkiye Ortaklık Konseyi 1/98 sayılı Kararı) üzerinde anlaşmaya varılan tutanak, müzakereciler tarafından Nisan 2005'de imzalanmıştır. Bu değişiklikler 2006 yılında yeni bir Ortaklık Konseyi Kararı ile uygulanacaktır.

Türkiye, -Topluluk'un görüşüne göre- ülkenin uluslararası yükümlülüklerine uygun olmayan ve AB ihracatçılarına, AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 1/98 sayılı Kararı ile verilen önemli ticaret tavizlerinden mahrum edecek şekilde, canlı büyükbaş hayvan, sığır eti ve diğer hayvansal ürünlere yönelik ithalat yasağını devam ettirmektedir. Nisan 2005'de, Türkiye, AB'ye karşı sığır eti ithalat yasağından kaynaklanan pazar düzensizliğini gidermeyi kabul etmiş olmasına rağmen yasak devam etmektedir. Bu gidermenin yöntemi alternatif tarım ürünlerinin müzakeresi şeklinde devam etmektedir.

Avrupa Topluluğu'nun (AB/25) Türkiye'nin dış ticaretindeki payında peşpeşe üç yıl yaşanan artış 2004 yılında devam etmiştir. AB-25 ile toplam mal ticareti 2004 yılında, 2003 yılına göre % 22 artarak ülkenin toplam ticaretinin % 50'sini oluşturmuştur. 2004 yılında AB-25'e ihracat 2003'e göre % 21 artarak Türkiye'nin toplam ihracatının % 55'ini (27.6 milyar Euro) teşkil etmiştir. Türkiye'nin AB-25'e ihraç ettiği belli başlı sanayi ürünleri cihaz, tekstil ürünleri, motorlu araç ve otomotiv parçalarıdır. Türkiye'nin AB-25'e ihraç ettiği belli başlı tarımsal ürünler, meyva, sebze ve fındık olup, bu, tarım ürünleri ticaretinde Türkiye'nin fazla vermesini sağlamıştır. 2004 yılında AB-25'den ithalat, 2003'e göre % 23 artarak, toplam ithalatın % 47'sini (36.5 milyar Euro) oluşturmuştur. Türkiye'nin belli başlı sanayi ithalat kalemleri, makinalar, kimyevi ürünler, demir ve çeliktir.

Halen Türkiye'den kaynaklanan iki ithal ürününe karşı anti-dumping uygulaması bulunmaktadır. Bunlar, çelik halatlar ve kablolar ile kaynak yapılmış tüpler ve borulardır. 2004'den bu yana Türkiye'ye karşı yeni bir anti-dumping uygulaması veya anti-sübvansiyon tedbiri uygulanmamış ya da yeni bir soruşturma başlatılmamıştır. Koruma tedbirlerine (*erga omnes*) ilişkin, çiftlik somonu ithalatı hakkındaki dava Nisan 2005'de sona ermiştir. Temmuz 2005'de donmuş çilek ithalatı hakkında bir koruma soruşturması başlatılmıştır.

Topluluk yardımı

Hibe şeklindeki yardımlar alanında 2005 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programı, ülke programı ve TAİEX veya SIGMA, iletişim ve yönetim gibi çoklu-ülke programlarına bağlı harcamalardan oluşmakta olup, bunun toplamı 300 milyon Euro'yu bulmaktadır. 2004 Ekim tarihli Komisyon Raporu ve Aralık 2004 Brüksel Avrupa Konseyi sonuçları dikkate alınarak hazırlanan 2005 Programının ana unsurları şunlardır: adalet, özgürlükler ve güvenlik alanındaki yakından bağlantılı hususları da içine alan siyasi kriterler, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgelerini hedef alan ve stratejik planlamaya ve öncelikli NUTS II bölgelerinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasına ve proje hazırlanmasına odaklanan ekonomik ve siyasi uyum; İç Pazar; Tarım (veteriner kontrolleri); Çevre; "ağ" sektörler (enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon); Sosyal Politika, İstatistik; AB-Türkiye Siyasi ve Sosyal Diyalogu alanlarında geliştirilen projeler ile *müktesebatın* uygulanması.

2005 programı, ilerideki programlarının yeterli ölçüde hazmedilmesini teminen, cinsiyet ayrımı konuları, stratejik planlama ve proje hazırlanması, sivil toplumun geliştirilmesi gibi birbiriyle ilintili konuları da ele almıştır.

Türkiye'nin aktif bir şekilde katıldığı **Topluluk programları** şunlardır: İşletmeler ve KOBİ'ler, Araştırma, Ayrımcılıkla Mücadele, Sosyal Dışlanma, Kadın-Erkek Eşitliği

konularında 6. Çerçeve Programı, İstihdam alanında Teşvik Önlemleri, Kamu Sağlığı Alanında Topluluk Eylem Programı, e-İçerik, Fiscalis 2007, Gümrük 2007 ve IDA (Yönetimler arası veri değişimi). Türkiye, Avrupa Çevre Ajansının (EEA) faaliyetlerinin yanısıra Socrates, Leonardo da Vinci ve Gençlik gibi eğitim programlarına katılmakta olup, önümüzdeki yıl düzenlenecek Kültür 2000 programına iştirak etmek üzere hazırlıklar yürütmektedir. Türkiye'nin Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı Denetleme Merkezi ile yürüttüğü iştirak sürerken, Türkiye'nin bu merkezin faaliyetlerine tam katılımını sağlayacak anlaşma son aşamasına gelmiştir. Türkiye ile yeni kurulan Avrupa Havacılık Güvenliği Ajansı (EASA) arasında iştirakinin tesisi imkanlarına ilişkin görüşmeler sürmektedir.

Yardım bütçesindeki artış ışığında, Türkiye'nin kendisine tahsis edilen bu fonları etkin bir şekilde yönetme ve kullanma kapasitesini daha da artırması gerekmektedir. 2007'de yürürlüğe girmesi öngörülen IPA'nın (Katılım Öncesi Yardım Aracı) uygulanması için ihtiyaç duyulan kurumları tesis etmesi teşvik edilmektedir. Türkiye'nin ayrıca genişletilmiş ademi merkeziyetçilik yönünde daha fazla ilerleme kaydetmesi sağlamalıdır : bu da iyi yönetim ve yeterli bir Kamu İç Mali Denetimi Sisteminin kurulmasını gerekli kılacaktır. Önümüzdeki yıllarda karşılaşılabilecek hazmetme kapasitesi sınırlamalarını önlemek için stratejik planlamada ilerleme kaydedilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, Merkezi Finans ve İhale Biriminin (MFİB) personel durumunun ve kurumsal konumu ile programla ve uygulamaya dahil olan Bakanlıklar arasındaki eşgüdümü iyileştirmelidir. AB, proje finansmanı ile *müktesebatın* ilgili unsurlarının uyumlaştırılması alanında gerçekleştirilen ilerleme arasındaki bağlantıyı hatırlatır. AB, Yeni Çerçeve Anlaşmasının ahiren onaylamasından memnuniyet duymaktadır ve Türkiye'yi bu anlaşmanın uygulamasında gerekli olan ikincil mevzuatın yürürlüğe sokmaya çağırılmaktadır.

Ortak Denetleme Komitesi, 2005 Ocak ayında gerçekleştirdiği toplantısında, bağımsız değerlendirme raporu temelinde Topluluğun Türkiye'ye yönelik yardımının uygulanmasını gözden geçirmiştir. Bu rapor, bu alandaki sonucun orta ("ancak tatminkar") derecede olduğuna hükmetmiştir. Rapor, topluluk yardımının genel olarak yararının ve programların beklenen olumlu etkisinin altını çizmiştir. Bununla birlikte rapor, program uygulamasının, gecikmeler ve birikmeler yüzünden verimliliği ve etkinliğinde bazı eksikliklerin bulunduğunu da vurgulamıştır.

Komisyon, **krediler** konusunda, katılım öncesi mali yardım programı ile eğitim, çevre, sağlık, tarım, ulaştırma, düzenleyici reform ve kamu ihaleleri gibi alanlarda, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası finans kuruluşları tarafından desteklenen ve süregelen reform programlarının birbirini büyük ölçüde tamamlayıcı olmasını göz önünde bulundurmaya devam etmektedir.

AYB'nin uzun vadeli uygun finansmanlarla ülkenin ekonomik kalkınması ve Avrupa entegrasyonuna verdiği desteğe olan taahhüdünün niteliğindeki kredilerin toplam tutarı 3.6 milyar Euro'dur. 2004 döneminden itibaren ve Birliğin Mayıs ayındaki genişlemesini takiben, AYB'in dış kredi yönergesi gözden geçirilmiştir. Türkiye artık Euromed II Kredi Yönergesinde değil, Güneydoğu Komşular Yönergesi olarak adlandırılan yeni bir coğrafi yönergede bulunmaktadır. Türkiye AYB'nin, farklı ekonomik sektörlerde proje ve reform tasarımı alanlarında teknik yardım veren Avrupa-Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Kolaylığı Uygulamasına tam katılımcıdır.

Önümüzdeki dönemde Türkiye verilecek kredilerin önemli ölçüde artması beklenmektedir. AB, Türkiye'yi, kaynaklarda planlanan artışın sağlanabilmesi için gerçekleştirilebilir proje tekliflerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinde yardımcı olmaya davet eder. FEMIP destek fonu bu sürece yardımcı olabilecektir.

Eşleştirme

Aday ülkelerin karşı karşıya kaldığı temel güçlüklerden biri de *müktesebatın* etkin bir şekilde uygulanmasını ve takibini yapacak idari ve yargı kapasitesinin güçlendirilmesine duyulan ihtiyaçtır. Avrupa Komisyonu, 1998 yılından itibaren, idarelerin ve ajansların eşleştirilmesi mekanizmasını kullanarak, bu süreçte aday ülkelere yardımcı olmak üzere önemli ölçüde insani ve mali kaynağı harekete geçirmiştir.

Eşleştirme süreci, Üye Ülkelerin kamu sektörü uzmanlığını, kamu görevlilerinin uzun süreli görevlendirilmesi ve buna ilave olarak kısa dönemli uzman gönderilmesi ve eğitimi yoluyla adayların kullanımına sunmaktadır.

Ayrıca, Aday Ülkeler, Üye Devletlerin uzmanlığından kapsamı sınırlı projeleri destekleyen bir uzman değişimi mekanizması olan "Twinning Light" programı aracılığıyla yararlanırlar.

Eşleştirme, 2004 programı içinde, 12 Üye Ülke (Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya, Avusturya, Yunanistan, Finlandiya, Hollanda, İsveç, Macaristan, Slovakya ve Litvanya) ile 22 adet projenin sonuçlandırılmasına katkıda bulunan önemli bir unsurdur. Eşleştirme projeleri, çoğu adalet, özgürlükler ve güvenlik alanlarında olmak üzere, çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Buna ek olarak, İç Pazar, tarım, çevre, ulaştırma ve mali sektör (mali denetim dahil) ve gümrük konularında eşleştirme projelerinin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Müzakereler ve Tarama

Komisyon, 2005 yılı Haziran ayında, 2004 Aralık AB Konseyi sonuçları doğrultusunda, müzakerelerde izlenecek yöntem ve ilkeleri belirleyen taslak müzakere çerçevesi belgesini sunmuştur. Bu belge, Bakanlar Konseyi tarafından 3 Ekim 2005 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye-AB Hükümetlerarası Konferansı ilk defa 3 Ekim 2005'te toplanmıştır. Buna paralel olarak, Komisyon, katılım müzakerelerinin ilk aşamasını oluşturan, *müktesebatın* analitik bir incelemesini (taramasını) başlatmıştır. Bu süreç, aday ülkelerin *müktesebat* hakkında bilgilenmelerini ve herhangi bir faslın müzakereye açılıp açılmamasına karar verilmeden önce Komisyon ile Üye Ülkelerin aday ülkelerin hazırlık düzeyini değerlendirmelerine imkan tanır.

B. ÜYELİK KRİTERLERİ

1. Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

Aday ülkelerin üyelik için karşılımları gereken siyasi kriterler, Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde karara bağlandığı şekliyle, bu ülkelerin "demokrasiyi, hukukun

üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması ile azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını” sağlamış olmaları gerektiği hükmünü amirdir.² Komisyon, bu bölümde, ayrıca Türkiye’nin iyi komşuluk ilişkilerine yönelik taahhütleri bağlamında yerine getirmesi gerekenler ve halen çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümü yolundaki yükümlülükleri de dahil olmak üzere bölgesel sorunları, Kıbrıs sorununun kapsamlı olarak haline yönelik çabalara verdiği desteği ve Kıbrıs’la ikili ilişkilerin normalleştirilmesini inceleme altına almaktadır.

2004 raporunda, Komisyon şu sonuçlara varmıştır :

“Türkiye, yeni reform paketleri, Anayasa değişiklikleri ve yeni Ceza Kanunu’nun kabulüyle, bir çok alanda ve özellikle geçmiş yıl raporu ile Katılım Ortaklığı’nda öncelik olarak tanımlanmış alanlarda, mevzuat açısından kaydeder ilerleme sağlamıştır. Siyasi reformların uygulanmasında önemli ilerleme kaydedilmekle birlikte, bunların daha da pekiştirilmesi ve genişletilmesine ihtiyaç vardır. Bu, temel özgürlüklere saygı ile kadın hakları, sendikal haklar ve azınlık hakları ile gayrimüslim toplulukların karşılaştıkları sorunlar dahil olmak üzere insan haklarının korunmasına ilişkin hükümler için de geçerlidir. Sivil otoritenin ordu üzerindeki denetimi güçlendirilmeli, yasaların uygulanması ile adli uygulamalar, reformların ruhuna uygun olmalıdır. Yolsuzlukla mücadeleye devam edilmelidir. İşkenceye karşı sıfır hoşgörü politikası, Türk Devleti içinde her seviyede sarfedilecek kararlı çabalar yoluyla kuvvetlendirilmelidir. Güneydoğu’da durumun normale döndürülmesine yerinden edilmiş kişilerin dönüşü, sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik bir strateji ve Kürtlerin hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını sağlayacak koşulların tesisi suretiyle devam edilmelidir.

Türk siyasi ve hukuk sistemine son yıllarda getirilen değişiklikler daha da uzun bir sürecin parçasıdır ve reformların ruhunun ülkenin genelinde ve her seviyede yürütme ve yargı organlarının tutumlarına tam olarak yansımaları zaman alacaktır. Çözümlenmemiş zorluklarla mücadele etmek ve bürokratik engellerin üstesinden gelmek sağlam bir kararlılığı gerektirmektedir. Siyasi reformların yakından izlenmesine devam edilecektir.

Güçlendirilmiş siyasi diyalog konusunda, Yunanistan’la ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Bir dizi ikili anlaşma imzalanmış ve çeşitli güven artırıcı önlemler benimsenmiştir. İstikşafi görüşmeler sürecine devam edilmektedir. Kıbrıs’ta, Türkiye geçen yıl boyunca BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs sorununa çözüm bulma çabalarına destek olmuş ve halen destek olmaya devam etmektedir. Haziran 2004 AB Konseyi, Türkiye’ye Ankara Anlaşması’nın yeni Üye Devletlerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanması amacıyla Topluluk ve 25 Üye Devlet adına Komisyon’la müzakere yapması çağrısında bulunmuştur. Komisyon, anlaşmanın uyarlanması için gerekli olan protokolü Temmuz 2004’te Türkiye’ye iletmış olup, olumlu bir yanıt almayı ümit etmektedir.”

² Mayıs 1999’da Amsterdam Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Kopenhag Zirvesi’nde tanımlanan siyasi kriterler, Avrupa Birliği Antlaşması’nın temel birer ilkesi haline gelmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması’nın 6(1) maddesine göre, “Birlik, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanır”. Bu çerçevede, Antlaşma’nın 49. maddesine göre, “Antlaşma’nın 6(1) maddesinde öngörülen ilkelere riayet eden her Avrupa ülkesi, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir”. Bu ilkeler, Aralık 2000’de Nice Zirvesi’nde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda vurgulanmıştır.

Aşağıdaki bölüm, ülkedeki yürütme ve yargı sisteminin genel işleyişi dahil, Kopenhag siyasi kriterleri perspektifinden, Türkiye'deki gelişmelerin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bu kapsamdaki gelişmeler, pek çok açıdan, özellikle ayrımcılığın kaldırılması ve fırsat eşitliği, yargı ve temel haklar, ayrıca adalet, özgürlükler ve güvenlik alanlarında olmak üzere, Türkiye'nin *müktesebatı* uygulama kabiliyetiyle ilişkili gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Türkiye'nin bu alanlarda *müktesebatı* uygulamasına ilişkin ilerleme hakkında ayrıntılı bilgi, Türkiye'nin üyeliğin gereklerini üstlenme yeteneğine dair kısmın (*Bakınız B.3.*) 19. (sosyal politika ve istihdam), 23. (yargı ve temel haklar) ve 24. Fasıllarında (adalet, özgürlük ve güvenlik) bulunabilir.

1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

Parlamento

Kasım 2002'deki son genel seçimlerinden bu yana, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde rahat bir çoğunluğa sahiptir. Ekim 2005 itibarıyla, AKP'nin Parlamento'da 355 sandalyesi bulunmaktadır. Ana muhalefet partisi durumundaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 155 Milletvekiliyle temsil edilmektedir.

İşbu rapora konu olan dönem boyunca, gerek AKP gerek CHP'den birçok Milletvekili parti değiştirmiş, hatta bazı hallerde yeni partiler kurmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak, Parlamento'da halihazırda temsil edilen siyasi parti sayısı altıya yükselmiştir. Böylelikle, Kasım 2002 seçimlerinde % 10'luk barajı geçememiş olan bazı partiler Parlamento'da sandalye kazanmışlardır: Doğru Yol Partisi'nin (DYP) 4, Sosyal Demokrat Halk Partisi'nin (SHP) 4, Anavatan Partisi'nin (ANAP) 21 ve Halkın Yükseliş Partisi'nin (HYP) 1 sandalyesi bulunmaktadır. Parlamento'nun altı üyesi bağımsız olup, 4 sandalye de halen boştur.

Parlamento'da temsile ulaşabilmek için siyasi partilerin % 10'luk barajı geçmelerini şart koşan seçim sisteminde bir değişiklik olmamıştır.

Geçtiğimiz iki yıldaki yoğun reformların ardından, Parlamento olağan yasama çalışmalarını sürdürmüştür. Ekim 2004'ten bu yana toplam 184 kanun tasarısı Parlamento'ya sunulmuştur. Ekim 2004 - Haziran 2005 arasında, Parlamento 166 yeni kanun kabul etmiştir.

Bir önceki İlerleme Raporu'ndan bu yana, Parlamento siyasi reform süreci kapsamında çeşitli kanunlar kabul etmiştir. En önemlileri "Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile İstinaf Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun" ve "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" (Ekim 2004), "Dernekler Kanunu" (23 Kasım 2004), "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun" (29 Aralık 2004), "Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (31 Mart 2005), "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ve "Kabahatler Kanunu" (31 Mart 2005), "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ve "Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (18 Mayıs 2005), "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik

Yapılmasına Dair Kanun”, “Adli Sicil Kanunu” ve “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur (1 Haziran 2005).

Üçüncü Yasama Yılı’nın Ekim 2004’te başlamasından bu yana, Cumhurbaşkanı, onüç kez kanunları tekrar görüşülmek üzere Parlamento’ya iade etme hakkını kullanmıştır. Sekiz kez, Parlamento tarafından ikinci görüşmede aynen kabul edilen kanunların bazı hükümlerinin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur.

AB Uyum Komisyonu, AB’yle bağlantılı kanun tasarıları hakkında görüş bildirmek suretiyle, çalışmalarına devam etmiştir. Bununla birlikte, TCK’daki değişikliklerde olduğu gibi, AB bağlantılı bazı önemli yasama çalışmalarında Komisyon’un görüşlerine başvurulmadığı yönünde şikayetler olmuştur.

“Töre Cinayetleri ve Şiddet Komisyonu” adıyla yeni bir Komisyon kurulmuştur. Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu da insan hakları ihlallerine ilişkin olayları soruşturmak suretiyle çalışmalarını sürdürmüştür. Bununla birlikte, mevzuat denetiminde herhangi bir rol oynamaması ve imkanlarının kısıtlı olması, etkisinin bir bütün olarak sınırlı kalması sonucunu doğurmuştur.

Hükümet

Kasım 2002’den bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi AKP hükümet etmektedir. Hükümet, reform sürecine olan bağlılığını değişik vesilelerle teyit etmiştir. Ana muhalefet partisi CHP genel olarak reform sürecini desteklemiştir. AB’yle ilişkiler çoğu zaman, siyaset gündeminin ön sıralarında yer almıştır.

Hükümet, reformların uygulanmasını izlemekle sorumlu Reform İzleme Grubu’nun yardımıyla reform sürecini düzenli olarak gözden geçirmiştir. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AB norm ve standartlarına uyum ve bunların uygulanmalarının yanısıra, bu hedeflerin desteklenmesine ilişkin mali işbirliğinin programlanmasında üstlendiği önemli eşgüdüm görevine devam etmektedir.

Haziran 2005’te Hükümet içinde küçük çaplı bir değişiklik yapılmış; Kadından Sorumlu Devlet Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanı ile Tarım ve Köyişleri Bakanı değiştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanı görevinden ve partisinden ayrılarak Anavatan Partisinin başına geçmiştir. Başbakanlık Sözcülüğü ihdas edilmiştir.

Kamu idaresinde bazı üst-düzeyle atamalar Cumhurbaşkanınca onaylanmamıştır. Cumhurbaşkanı, mevcut Hükümetin işbaşına geçmesinden bu yana yapılan 2340 atamadan 306’sına onay vermemiştir. Hükümet idari kadroları doldurmak için, Cumhurbaşkanınca veto edilmeyen atamalar da dahil olmak üzere, geçici atama yöntemini giderek daha fazla kullanmıştır.

Kamu idaresi

Kamu idaresi alanında, bölgesel ve yerel düzeydeki reformlarda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, özellikle merkezi idareye ilişkin kapsamlı bir reform süreci uygulanmasında belirli zorluklarla karşılaşmış ve bu nedenle bölünmüş bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

2004'te kabul edilen Kamu Sektörü Reformu Çerçeve Yasası, Devletin üniter yapısına dair Anayasa hükümleriyle çeliştiği gerekçesiyle Temmuz 2004'te Cumhurbaşkanınca veto edilmiştir. Bu kanun, reform sürecinin ana unsuru olarak tasarlanmıştır. Kanun özellikle, görev ve yetkilerin merkezi ve yerel idareler arasında yeniden bölüştürülmesini; idari yapıların rasyonel hale getirilmesini; idarenin vatandaşlara karşı daha duyarlı ve şeffaf olmasını sağlamaktaydı. Meclis halen sözkonusu mevzuatı gözden geçirme sürecindedir.

Bununla birlikte, yerel idareye ilişkin bir dizi kanun kabul edilmiştir. Belediyeler Kanunu önce 2004'te çıkarılmış ve Cumhurbaşkanınca veto edilmişti. Bilahare, Temmuz 2005'te küçük bazı değişikliklerle yürürlüğe girmiştir. Özel İdare Kanunu önce 2004'te kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanınca veto edilmişti. Bilahare, Mart 2005'te küçük bazı değişikliklerle yürürlüğe konulmuştur. Ancak, sözkonusu yasanın Devletin üniter yapısına dair Anayasal hükümlerle çeliştiği gerekçesiyle, Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

Mahalli İdare Birlikleri Kanunu Haziran 2005'te kabul edilmiştir. 2004'te kabul edilen Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'yla birlikte, dört temel yerel idare reform kanunu artık yürürlüktedir.

Belediyeler ve Özel İdare Kanunları, hızlı şehirleşmenin ve kırsal yörelerden şehirlere göç akınının getirdiği sorunlarla baş edebilmeleri için yerel idarelerin kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede sözkonusu kanunlar; etkin, sonuca odaklı ve şeffaf yerel idareyi hedefleyen modern kamu idaresi kavramları getirmektedir.

Reformlar, özellikle stratejik planlama gerekleri, acil durum planlaması, borç ve borçlanma limitleri, performans dayalı bütçeleme, yıllık faaliyet raporları ve muhasebe denetim komisyonları kurulması unsurlarını getirmiştir. Vatandaşların yerel hizmetlerin yerine getirilmesine gönüllü olarak katılımına imkan sağlayan hükümler de bulunmaktadır. Ayrıca, katılım ve danışma sürecini güçlendirmek amacıyla, sivil toplum temsilcilerinden oluşan İl konseyleri kurulmuştur.

Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, ortak sorunları bulunan köylerin, belediyelerin ve il özel idarelerinin, ortak projeler için bir araya gelmelerine imkan tanımaktadır.

Tüm bu kanunların aynı anda yenilenmiş olması, Hükümet bakımından önemli bir sınav oluşturmaktadır. Tasarlanan hedeflere ulaşılabilmesi için, bu kanunların uygulanmasının etkin biçimde planlanması ve yürütülmesi gerekecektir. Özellikle gerekli ikincil mevzuat çıkarılmalıdır. Ele alınması gereken sorunlar: Bilgiye erişimi güçlendirmek suretiyle ilgili taraflarla tam danışmanın sağlanmasını, mali ve bütçesel etkileri, insan kaynakları ihtiyaçlarını, mali kontrol ve denetim sistemlerinin güçlendirilmesini, içermektedir.

“Ombudsman” kurulması konusunda hiçbir gelişme olmamıştır. Bu makam, kamu idaresinin etkinliğinin artırılmasında ve suistimalin ortaya çıkarılmasında kilit bir kurum olacaktır.

25 Mayıs'ta Başbakan, Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan'ı AB Başmüzakerecisi olarak tayin etmiştir. Doğrudan Başbakana bağlı olan Bakan

Babacan, AB Genel Sekreterliğinden de sorumludur. Başbakan, anılan kurumda ilave yapısal değişiklikler gerçekleştirileceğini ve insan kaynaklarının artırılacağını açıklamıştır. Başbakan ve Başmüzakereci, katılım müzakereleri sürecine ilişkin olarak sivil toplumla diyalogu geliştirme yöntemlerini ele almak üzere, 85 sivil toplum örgütüyle Eylül ayında bir araya gelmişlerdir.

Sivil-asker ilişkileri

Askeri otorite üzerindeki sivil denetimi AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek amacıyla, geçtiğimiz yıl ilave değişiklikler yapılmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) görev, işlev ve oluşumuna ilişkin geçtiğimiz yıllarda yapılan reformlar uygulanmaya başlanmıştır.

Ekim 2004'te, MGK ilk kez yeni sivil Genel Sekreter başkanlığında toplanmıştır. Bu kurum halen 7 sivil ve 5 asker üyeden müteşekkildir. Genel Sekreterin oy yetkisi yoktur. MGK Genel Sekreterliğinin personel sayısı 408'den 305'e düşürülmüştür.

Reformlarla öngörüldüğü şekilde, MGK iki ayda bir toplanmaktadır. Toplantı tutanakları kamuya açıklanmamaktadır. Ancak uygulamada, her toplantıdan sonra genelde kısa bir basın açıklaması yapılmaktadır. Geçtiğimiz yıl içinde ele alınan konular, Irak ve terörizm gibi uluslararası ve güvenlik sorunlarını, Kıbrıs, enerji konularını ve Türkiye-AB ilişkilerini içermiştir.

30 Aralık 2004 tarihli MGK basın açıklamasında "Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik müzakerelerine başlaması için tarih belirlenmiş olması" olumlu karşılanmakla birlikte, "üyeliği hedefleyen müzakere sürecinin, zirve kararlarındaki kimi olumsuz öğelerin ortadan kaldırılarak, Türkiye aleyhinde ayırıcı olmayan ve koşul içermeyen, sürdürülebilir bir zeminde yürütülmesinin önemi" vurgulanmıştır.

Şeffaflığı artırmak amacıyla, 30 Kasım 2004 günü MGK merkezinde ilk kez bir basın toplantısı yapılmış, bu toplantı 200 kadar Türk ve yabancı basın mensubunca izlenmiştir. MGK'nın görevleri ve organizasyon yapısının anlatıldığı sunuşu izleyen soru-cevap bölümünde, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, Yunanistan'la ilişkiler, Kıbrıs, Irak ve terörizmle mücadele ve iç güvenlik gibi çeşitli yelpazedeki konular ele alınmıştır. O tarihten bu yana, Genelkurmay Başkanlığının inisiyatifiyle basın brifingleri yapılmaktadır.

Savunma harcamaları € 6.985 milyardan € 8.198 milyara çıkmış; bu nedenle savunma harcamalarının bütçe içindeki payı 2004'te % 6.7'den, 2005'te % 7.2'ye yükselmiştir. Ancak, bütçeden aldığı % 9.7'lik payla eğitim harcamaları, iki yıl üstüste savunma harcamalarının önüne geçmiştir.

Savunma harcamalarının Parlamento tarafından denetlenmesi konusunda; Aralık 2003'te kabul edilip, Ocak 2005'te yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda yapılan değişikliklerin, askeri ve savunma harcamalarına ilişkin bütçe şeffaflığını iyileştirme potansiyeli mevcuttur. Bütçe dışı fonlar genel savunma bütçesine dahil edilmiştir ve 31 Aralık 2007 tarihine kadar kaldırılacaktır. Uygun ikincil mevzuatın kabulü ve uygulanması, askeri harcamalar üzerinde harcama öncesi (ex ante) parlamento denetimini tam olarak sağlayacaktır.

Aralarında anayasal bir değişikliğin de yer aldığı, Mayıs 2004'te kabul edilen yasal düzenlemeler savunma harcamalarının gerçekteşme sonrası (ex post) yapılacak denetimi geliştirmiştir. Sayıştay, Parlamento adına savunma harcamalarını denetlemeye yetkili kılınmıştır. Anayasa'nın 160. maddesinde yapılan değişiklikle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sahip olduğu hazine malları için Sayıştay denetim muafiyeti kaldırılmıştır. Ancak, uygun uyarılama mevzuatı henüz kabul edilmediğinden, Sayıştay henüz bu görevini Anayasa'nın 160. maddesinde öngörüldüğü şekilde yerine getirebilecek durumda değildir.

Yasal ve kurumsal çerçeveve ilişkin reformların yanısıra, sivil makamların gözetim görevlerini uygulamada tam olarak yerine getirmeleri önem arz etmektedir. Parlamento'nun seçilmiş üyeleri nezdinde duyarlılık yaratmak ve siviller nezdinde gereken uzmanlığı oluşturmak için daha fazla çaba gerekmektedir. Savunma harcamaları üzerindeki parlamento denetiminin güçlendirilmesi meselesi medya ve sivil toplum nezdinde gittikçe ilgi çeken bir konu haline gelmektedir.

Savunma ve güvenlik politikasının oluşumuna ilişkin olarak, yeni bir Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) hazırlanması için çalışmalar başlamıştır. Belgenin amacı, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin belirlenmesi, tehditlerin önceliğinin saptanması ve stratejilerin tanımlanmasıdır. MGSB, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından; Cumhurbaşkanlığının, İçişleri Bakanlığının, Dışışleri Bakanlığının ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın katkılarıyla kaleme alınmaktadır. MGSB, Bakanlar Kurulu'nun onayına tabidir.

Ocak 2005 tarihinde Başbakan, MGK Genel Sekreterine, Hükümetin, Parlamento nezdinde Türkiye'nin milli güvenliğinden sorumlu olduğunu vurgulayan bir mektup göndermiştir. Başbakan, MGSB'nin önemli konularla sınırlandırılmasını istemiştir. Genelkurmay, ulusal güvenliğe ilişkin kendi algılamaları hakkında açıklamalar yapmıştır. Medyaya da yansıdığı gibi, ulusal güvenlik ve savunma stratejisinin tanımı artan bir şekilde açık bir tartışma konusu haline gelmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin rol ve görevlerini tanımlayan ve Ordu'ya geniş bir manevra sahası tanıyan hükümleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu değiştirilmemiştir.

Yoruma bağlı olarak hemen hemen her politika alanını kapsayabilecek Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nun 2(a) maddesi ulusal güvenliğin geniş bir tanımını yapmaktadır: *"Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder"*.

Genelkurmay Askeri Mahkemesi, eski yüksek rütbeli generaller hakkındaki yolsuzluk iddialarına ilişkin soruşturmalar başlatmıştır. Genelkurmay Askeri Yargıcının soruşturmasını takiben, dava 8 Kasım 2004 tarihinde Yüksek Askeri Mahkemeye intikal etmiştir.

Askeri Ceza Yasası'nın sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına izin veren hükümleri hakkında ilave bir gelişme kaydedilmemiştir. Ancak, askeri mahkemeler

tarafından yargılanan sivillerin sayısında 2004 ile 2005'in ilk beş ayı arasında bir azalma gözlemlenebilir.

Jandarma, askeri görevleri itibariyle Genelkurmay Başkanlığına, kolluk kuvveti işlevi itibariyle İçişleri Bakanlığına bağlıdır. İç güvenlik politikası üzerinde tam sivil denetim sağlanması için, İçişleri Bakanlığının, valilerinin ve kaymakamların Jandarma üzerindeki denetimi güçlendirilmelidir.

Silahlı Kuvvetler kaydadeğer siyasi nüfuz kullanmaya devam etmektedir. MGK'nin askeri üyeleri, münferiden, ayrıca diğer kıdemli silahlı kuvvetler personeli, iç ve dış politika konularındaki görüşlerini kamuoyuna yaptıkları konuşmalar ve basın toplantıları vesilesiyle düzenli olarak ifade etmeye devam etmişlerdir. Bu açıklamalar özellikle Irak, Kıbrıs, terörizm, laiklik ilkesi ve Türkiye-AB ilişkilerine ilişkin olarak yapılmıştır. Kasım 2004'te, Genelkurmay İkinci Başkanı, geçen yılki İlerleme Raporunun veçheleri hakkında geniş yorumlarda bulunmuştur. Mart 2005'te, Genelkurmay Başkanlığı, (baharın başlangıcına işaret eden) Nevruz kutlamaları vesilesiyle yaşanan olaylar hakkında resmi bir açıklama yayınlamıştır. Nisan 2005'te, Genelkurmay Başkanı Harp Akademileri Komutanlığı'nda, dış politika ve iç meseleler hakkında kapsamlı bir ufuk turunu içeren bir konuşma yapmıştır.

Eğitim-Sen'e (Bakınız *Bölüm 1.3'te İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması, Toplanma Özgürlüğü kısmı*) karşı dava, ilgili makamlardan Anayasa'nın ana dilde eğitime ilişkin 42.maddesinin uygulanmasına ilişkin önlem alınmasını isteyen Genelkurmay'dan gelen baskı sonucunda 2003 yılında açılmıştı.

Türkiye, 2002'den beri sivil-asker ilişkileri reformunda iyi ilerleme sağlamıştır. Türkiye'nin geçtiğimiz yıllarda kabul edilmiş reformları sağlamlaştırması ve bu alanda daha fazla reform yapmaya bağlı kalması önem arz etmektedir. Türkiye, üye devletlerin en iyi uygulamaları çizgisinde, güvenlik meselelerinin yürütülmesinde daha fazla hesap verilebilirlik ve şeffaflık sağlanmasına yönelik olarak çalışmalıdır. Özellikle, Askerler tarafından yapılan açıklamalar sadece askeri, savunma ve güvenlik konularını ilgilendirmeli ve sadece hükümetin yetkisi altında yapılmalıdır. Öte yandan sivil idare, komşularla ilişkilere dair ulusal güvenlik stratejisinin hazırlanması ve uygulanması dahil olmak üzere, denetimsel işlevlerini tam olarak yerine getirmelidir.

Avrupa Güvenlik Çalışmaları Merkezi ve İstanbul Politikalar Merkezinin ortak sponsorluğunda geliştirilen İdare ve Askeriye Görev Gücü, ya da TESEV ve Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Denetimi için Cenevre Merkezi (DDCM) tarafından desteklenen Güvenlik Sektörünün Demokratik Denetimi gibi girişimler önemli katkı yapabilir. Ayrıca, yurt içinde ve yurt dışında, sivil-asker ilişkileri hakkındaki reformların daha iyi anlaşılmasının teşvik edilmesi önemlidir.

Adli Sistem

Yapısal reformların gerçekleştirilmesi yoluyla adli sistem daha da güçlendirilmektedir. 1 Haziran 2005 tarihi itibariyle Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve Bölgesel İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşuna İlişkin Kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Aralık 2004'te kabul edilen Ceza Kanunu'nun (ve yukarıda bahsedilen diğer kanunların) yürürlüğe girişi örgütlü suçlarla ifade özgürlüğü konusundaki hükümlere dair kaygılar nedeniyle 1 Haziran 2005 tarihine kadar ertelenmiştir. Genel olarak, sözkonusu kanun pek çok Avrupa ülkesindeki ceza hukukuyla aynı çizgide, modern Avrupa standartlarını benimsemektedir. Bununla birlikte, Parlamento tarafından yapılan çeşitli değişikliklere rağmen, ifade özgürlüğünü sınırlandırmak için kullanılacak maddeler hakkındaki kaygılar devam etmektedir. *(Bakınız 1.3 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması, İfade Özgürlüğü bölümü)*

Yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun kabulü ileri doğru atılmış önemli bir adımı oluşturmaktadır. Bu kanun ile daha önce Türk hukuk sisteminde yer almayan duruşmalarda tanıkların çapraz sorgulanması kavramı getirilmiştir. Bu kanun ile itiraf pazarlığı kavramı da yerleştirilmiştir. Mesnetsiz soruşturmanın sayısını azaltmak amacıyla, artık iddianame hazırlamadan önce delillerin güçlülüğünü değerlendirebilen savcıların takdir yetkisi bu kanunla artırılmaktadır. Ayrıca yargıçlara eksik iddianameleri geri çevirme yetkisi de verilmiştir. Yeni kanun uyarınca, ceza soruşturmaları savcıya bağlı olarak görev yapan adli polis kuvveti tarafından yürütülecektir. Başsavcı kendisine bağlı olarak görev yapan adli polis hakkında yıllık değerlendirme raporları hazırlamaktan sorumlu olacaktır. Bu kanun ile belirli davaların görsel ve işitsel olarak kaydedilmesi uygulaması getirilmiştir. Türkiye'deki yargıç ve savcılar bu yeni kanuna ilişkin eğitim almışlardır. Ancak, mesnetsiz davalar devam edilmemesine ilişkin yetkilerin uygulanmasının ve adli polisin işleyişinin değerlendirilmesi gerekecektir.

Yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu Türkçe konuşamayan sanık ve tanıklara ücretsiz çevirmen sağlanmasına imkan vermektedir. Ancak, Türkçe ve Türkiye'de kullanılan diğer diller arasında hukuki çeviri yapmak üzere eğitilmiş hiçbir çevirmen bulunmadığından çevirinin doğruluğu konusunda yeterli standartları sağlamakta zorluklarla karşılaşılacağına dair çeşitli kaygılar dile getirilmektedir. Bu sorunu çözmek üzere önlemler alınması gerekmektedir.

Yeni kanunda savunmanın ve gözaltındakilerin haklarına ilişkin hükümler konusunda bazı kaygılar bulunmaktadır. Diğer suçlar yanında, terörizmle ilgili suçlardan yargılanan avukatların benzer suçlardan yargılanan kişileri temsil etmelerini sınırlayan hüküm özellikle kaygı vericidir. Böyle bir hüküm fiiliyatta, kendileri de yargının tacizine uğrayan insan hakları avukatlarının müvekkillerini savunma kabiliyetlerini etkileyebilir. *(Bakınız 1.3 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması, Örgütlenme Özgürlüğü)*

Kabul edilen yasaları uygulama amacıyla çıkarılan, Gözden geçirilmiş Tutuklama, Gözaltına Alma ve İfade Almaya ilişkin tüzük, Yargısal ve Önleyici Aramaya ilişkin tüzük ve Adli Polise dair tüzük de 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu daha önce cezaların infazına ilişkin çeşitli tüzüklerin yerini alarak bu alana açıklık getirmiştir. Yasa genel olarak AB içerisindeki en iyi uygulamalarla aynı çizgidedir ve hükümlülerin hak ve yükümlülükleri, hapisanelerde düzen ve disiplin, ve suçluların rehabilitasyonu ve yeniden topluma kazandırılması gibi konuları ele almaktadır. Bu kanun ile kamu hizmeti ve koşullu salıverme gibi kavramlar tesis edilmiştir. Ancak, bu kanunun

içeriğine ilişkin olarak hapis hane görevlilerinin eğitime tabi tutulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Buna ilave olarak, sözkonusu kanun uyarınca savcının isteği ve bir infaz yargıcının onayı üzerine bir kolluk kuvveti mensubunun, hükümlü ile avukatının görüşmelerinde hazır bulunabilmesi kaygı vericidir. Görüşmelerin terörist ya da suç örgütleriyle iletişim amacıyla kullanıldığı şüphesi bulunması durumunda, hükümlü ile avukatının görüşmesinde hazır bulunan memur, savunma belgelerini de inceleme hakkına sahiptir. Yasalar önünde eşitliğe ilişkin Anayasa'nın onuncu maddesine aykırı olduğu için eleştirilen bu hüküm, Türkiye'nin taraf olduğu belirli uluslararası sözleşmeler ışığında da bazı soru işaretleri yaratmaktadır. Reşit olmayanların durumuna ilişkin hükümlerin uluslararası standartlarla tam olarak aynı çizgide olmadığı ve reşit olmayanların reşit olanlara ait hapis hanelere konulabilebileceği yönünde kaygılar da bulunmaktadır. Bu hükümlerin uygulanmasının değerlendirilmesi gerekecektir.

İstinaf Mahkemeleri Yasası 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İstinaf Mahkemelerinin kurulması Yargıtay'ın iş yükünü ciddi biçimde azaltacak ve genel kamu açısından önemli hukuki noktalarda alt mahkemelere rehberlik görevine yoğunlaşmasına imkan tanıyacaktır. Yasa, Bölge İstinaf Mahkemelerinin yasanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren iki yıl içerisinde kurulmasını öngörmektedir.

Temmuz 2005'te yapılan yasa değişiklikleri uyarınca küçük suçlar işlemiş reşit olmayanlar, üç kişilik bir yargıçlar kurulu yerine tek bir yargıç önüne çıkarılacaklardır. Çocuk mahkemelerindeki mevcut dava birikimini azaltacağı için bu memnuniyet verici bir gelişmedir. 27 yeni aile mahkemesi kurulmuştur.

Yargının bağımsızlığı Türk anayasasında güvence altına alınmakla birlikte, Anayasada yer alan bazı diğer hükümlerle zayıflatılmaktadır. Anayasa uyarınca yargıç ve savcılar idari işlevleri bakımından Adalet Bakanlığına bağlıdır. Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarı, yargıç ve savcılarının ataması, terfii, transferi, disiplini ve genel anlamda kariyerlerinden sorumlu olan Hakimler ve Savcılar Üst Kurulunun üyesidirler. Ayrıca, Üst Kurulun kendi yazmanlığı ve bütçesi bulunmamakta, çalışma yeri de Adalet Bakanlığı içerisinde. Tüm yargıç ve savcılarının performansını düzenli olarak değerlendiren adli müfettişler de Üst Kurul yerine Adalet Bakanlığına bağlı olarak görev yapmaktadır. Türkiye özellikle Hakimler ve Savcılar Üst Kurulu ve yeni yargıç ve savcı atamalarına ilişkin olarak yargının bağımsızlığını güvence altına almalıdır. 4000 yeni yargıç ve savcının atanacağı bu dönemde, Türkiye'deki kıdemli yargı yetkilileri Adalet Bakanlığının atama sürecindeki etkisinin yargı bağımsızlığına gölge düşürebileceğine dair kaygılarını ifade etmektedirler.

Yargıçlar ve savcılar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Savcının ofisi yargıcından açık biçimde ayrılmamış olması, savcının yargıç üzerinde aşırı nüfuz sahibi olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Yargıç ve savcılarının mesleki hak ve ödevlerinin, kurumsal ve işlevsel olarak açık biçimde ayrımının tesis edilmesi gerekmektedir.

Yargının işleyişine ilişkin olarak uzmanlardan oluşan istişari ziyaretlerin üçüncüsü Haziran 2005'te gerçekleştirilmiş ve ikinci ziyaretten sonraki dönemde ilerleme kaydedildiği sonucuna varılmıştır.

Yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Tutuklama, Gözaltına Alma ve İfade Almaya dair tüzük, tutuklulara ücretsiz avukat tutma dahil haklarını bildirme yükümlülüğünü getirmektedir. Hukuki temsil bir cürümden yargılanan çocuklar için zaten bir zorunluluktu. Yeni kanun zorunlu hukuki temsilin kapsamını, beş yıldan fazla ceza öngören tüm suçları içine alacak şekilde hukuki temsil zorunluluğu getirmek kaydıyla genişletmektedir. Ağır ceza gerektiren suçlardan yargılanan kişilerden avukat talep edenlerin sayısında 2003 ve 2005 yılları arasında önemli ölçüde bir artış yaşanmıştır. Ancak, Polis ve Jandarmanın gözaltına alınanları hukuki yardım talep etmeme yönünde yönlendirdiğine dair haberler bulunmaktadır.

Yargıç ve savcılarının reformların uygulanmasında önemli rol oynamaktadırlar. Mahkemeler genelde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) uygulamayı sürdürmektedir. Mahkemelerin 2004'ten bu yana toplam 224 kararda Sözleşme'ye atıfta bulunduğu bildirilmektedir. Öte yandan, genel olarak Türk kanunlarının ve hatta AİHS'nin hükümlerinin tutarlı biçimde yorumlandığına dair olumlu bir gidişattan bahsetmek güçtür. Bir yandan, Türk yargı sisteminin yeni hükümleri artan biçimde sindirdiğine dair işaretler mevcuttur. İfade özgürlüğü, din özgürlüğü, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve töre cinayetleri konusunda olumlu gelişmeler olduğuna işaret eden birçok mahkeme kararı bulunmaktadır. Bu eğilim Danıştay kararlarında da göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, mahkemeler gazeteciler dahil ifade özgürlüğüne ilişkin aksi istikamette kararlar da almışlardır. Eğitim-Sen davasında Yargıtay, sözkonusu sendikanın tüzüğünde gerekli değişikliği yapmaması halinde kapatılması yönünde karar almış ve böylelikle alt mahkemenin AİHS'nin ilgili maddelerine açık atıflarda bulunarak aldığı kararı bozmuştur. (*Bakınız 1.3. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması, Örgütlenme Özgürlüğü bölümü*)

Yargıç, savcı ve avukatların eğitimi konusundaki çabaların sürdürülmesi, Türk Anayasası'nın 90. maddesinin gerektirdiği şekilde, insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki uluslararası ve Avrupa sözleşmelerinde kaynaklanan hükümlere saygı gösterme görev ve yükümlülüklerinin ihtiyaç halinde sorumlu makamlarca hatırlatılması çok önemlidir.

Yargı sistemine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler *Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar* bölümünde bulunabilir.

Yolsuzlukla mücadele politikası

Geçen yıl yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin kabul edilmesinde bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, araştırmalar Türkiye'de yolsuzluğun ciddi bir sorun olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Yeni Ceza Kanunu, yolsuzlukla bağlantılı suçları daha ciddi biçimde cezalandırmakta ve bu suçlara ilişkin zamaşımı süresini uzatmaktadır. Kanun ayrıca, yolsuzluk durumunda tüzel kişilerin sorumluluğu kavramını getirmekte ve kamu alimlerinde yolsuzluğa ilişkin hükümler içermektedir.

2005'te, benzin kaçakçılığı; yasadışı kamu bağışları (para toplama) ve mudilerin suistimal edilmesi konularına ilişkin yolsuzlukları araştırmak üzere Meclis'te iki komisyon kurulmuştur.

2003'te kabul edilen Bilgi Edinme Yasası, saydamlığın artırılması yönünde önemli bir adım oluşturmuştur. Bununla birlikte, sözkonusu yasanın uygulama alanının genişletilmesi ve etkin uygulamanın sağlanması için gizli ve gizli olmayan kamu kayıtlarının açık bir şekilde tanımlanmaları gerekmektedir.

Türkiye'de siyasi partilerin finansmanın ve hesaplarının kontrolünü düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır. Kamu görevlilerinin mal beyanında bulunmaları zorunlu olmakla birlikte, bunların doğruluğunun uygun şekilde tahkik edilmesinin sağlanması bir ihtiyaçtır. Halihazırda, birçok kamu kurumu denetim gereksinimlerinden muaftır. Bu durum, Sayıştay'ın yetkilerinin genişletilmesi suretiyle düzeltilmelidir.

Kamu Çalışanları Etik Kurulu faaliyete geçmiştir. 2004'te yayınlanan bir genelge ile tüm kamu görevlilerinin sözkonusu kurulla tam olarak işbirliğinde bulunması talimatı verilmiştir. Kamu görevlileri için etik davranış ilkeleri hakkındaki tüzük Nisan 2005'te yürürlüğe girmiştir. Tüzük, üst düzey kamu görevlileri için ayrıntılı davranış kuralları belirlemekte ve Kanunun ihlali durumunda vatandaşlara Etik Kurul'a başvuru hakkı tanımaktadır. Bu kanun, seçimle gelen görevlileri, akademisyenleri, askeri personeli ve yargı sınıfını kapsamamaktadır.

Eski bir Başbakan ile yedi eski Bakan yolsuzluk iddiasıyla Yüce Divan'da yargılanmıştır.

Meclis dokunulmazlığının kapsamı, Türkiye'de kamu yaşamında yolsuzluk açısından önemli problemlerden biri olarak tanımlanmıştır. Yoğun tartışmalara rağmen, milletvekili dokunulmazlığına ilişkin hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Siyasi partilerin finansmanında şeffaflık konusunda hiçbir ilerleme olmamıştır. Siyasi parti hesaplarının denetlenmesi halen zayıftır. Kamu görevlilerinin mal beyanında bulunmaları zorunlu olmakla birlikte, bu beyanların kapsamının ve sıklığının arttırılması gerekmektedir.

Yolsuzlukla mücadele etmek üzere kurulan çeşitli yürütme, yasama birimleri ile diğer yapıların etkinliği ve etkisi bir endişe kaynağı oluşturmaya devam etmektedir. Politikaların tutarlılığı ile eşgüdüm ve işbirliği zayıftır. Yolsuzlukla mücadeleyle ilgili kurumlar güçlendirilmeli ve özel olarak yolsuzlukla daha etkin bir mücadele için denetim sisteminin elden geçirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede etkin bir liderlik ve eşgüdüm işlevinin ihdası gerekmektedir. Hükümet, kamu idaresi ve sivil toplum arasındaki diyalogun da güçlendirilmesi gerekmektedir. Buna ilave olarak, yolsuzluğun ciddi bir suç olarak algılanması konusunda kamu bilincini artırmak amacıyla daha fazla çalışma yapılmalıdır. Yolsuzluğa karşı en üst siyasi düzeyde sürekli olarak sağlanacak destek memnuniyetle karşılanacaktır.

Yargı ve Temel Haklar başlıklı Fası 23'de yolsuzlukla mücadeleye ilişkin daha fazla ayrıntı mevcuttur.

1.2 İnsan Hakları ve azınlıkların korunması

Uluslararası insan hakları hukukuna riayet

Türkiye, uluslararası insan hakları araçları konusunda ilave ilerleme kaydetmiştir. Ekim 2004'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi onaylanmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) (Sözleşme'nin denetim sistemini değiştiren) 14. Protokolü ve Gözden Geçirilmiş 1996 Avrupa Sosyal Şartı imzalanmıştır. Tüm Göçmen İşçilerin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir. Şubat 2004'te imzalanan Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICCPR) Birinci İhtiyari Protokolü henüz onaylanmamıştır. Türkiye, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolünü Eylül 2005'te imzalamış ve her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'nin 13. Protokolünü Ekim 2005'te onaylamıştır.

Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamış ve Uluslararası Ceza Divanı Statüsüne de katılmamıştır.

Türkiye, ICCPR veya Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ICESCR) öngördüğü ilk raporlarını henüz ilgili BM komitelerine sunmamıştır. Sonuç olarak, her ne kadar olası tatbiki sonuçları, özellikle Türkiye'deki azınlıkların korunması sözkonusu olduğunda kaygı verici olsa da, Türkiye'nin bu sözleşmelere ilişkin deklarasyonları veya çekincelerinin geçerliliği bu kurumlar tarafından henüz değerlendirilmemiştir. (*Azınlık hakları, kültürel haklar, azınlıkların korunması ile ilgili bölüme bakınız.*)

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanması konusunda ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin birçok kararı ve Haziran 2005'te Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi AİHM kararlarının uygulanması raportörünün de dahil olduğu birçok diğer kaynak da bu durumun altını çizmektedir. Bu arada hem Komite, hem de raportör yerine getirilmemiş birçok hususun bulunduğunu belirtmişlerdir. Genelde, Mahkeme'nin kararlarına karşılık Türkiye tarafından oluşturulan anayasal, kanuni ve nizami çerçevenin uygulanabilmesi için Türk makamlarının AİHM içtihadının Türk hukuk düzeni içerisinde doğrudan etkiye sahip olmasını sağlamaları önem taşımaktadır. Anayasa'nın yeni 90ıncı maddesi Türk makamlarını bu kurala göre hareket etmeye teşvik etmelidir.

Ekim 2004'den bu yana, AİHM, Türkiye hakkında 129 nihai karar vermiştir. Mahkeme 120 davada Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiği kararına varmış, 7 dava ise dostane çözüm ile sonuçlanmıştır. 2 davada Türkiye'nin AİHS'yi ihlal etmediği belirlenmiştir. Bu dönem boyunca, AİHM'ye Türkiye ile ilgili 1812 yeni başvuru yapılmıştır.³

Son kararlarda ortaya çıkan iki büyük sorun davalara ilişkin soruşturmalar sırasında Hükümetin AİHM'yle yapmış olduğu işbirliğinin yetersiz olması ve Güneydoğu'da

³ Aynı dönem boyunca, Avrupa Birliğindeki daha büyük üye devletlerine ilişkin yargı sayısı, 8-65, ihlal sayısı ise 6-59 arasında değişmektedir.

köye dönüş hakkı ile bağlantılıdır. AİHS'nin 38inci maddesi uyarınca devletler AİHM bir soruşturma yürüttüğünde "gerekli tüm kolaylıkları sağlamak"la yükümlüdür ve bu hususun "Sözleşme sisteminin doğru ve etkin bir şekilde işlemesi için son derece önemli olduğu"⁴ kabul edilmektedir. 2005'te AİHM, en azından bir davada 38inci Maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir.⁵ Bir başka davada, Türkiye'ye karşı Mamatkulov ve Askarov⁶ davasında, Türkiye'nin, Mahkemedeki sürecin sonucunu beklerken Mahkemenin başvuru sahiplerinin iade edilmemesi yönündeki tavsiyesine uymamış olmasından dolayı bireysel başvuru hakkına (AİHS'nin 34. maddesinin ihlali) haksız bir şekilde müdahale edildiği belirlenmiştir.

2005'te, AİHM, Güneydoğu'da köye dönüş konusuyla ilgili olan, Türkiye'ye karşı Doğan ve Diğerleri⁷ davasını incelemeye başlamıştır. Haziran 2004'te AİHM, Güneydoğu'daki 1990'lı yılların ortalarında köylerinden çıkartılmış olan başvuru sahipleri lehine karar almıştır. Karar, Güneydoğu'da yerlerinden edilmiş birçok kişide bulunmayan tapu senedinin olmadığı durumda toprak mülkiyetinin ve zilyetliğinin geçerliliğini saptamıştır. Türkiye'ye karşı çok sayıda benzer başvuru Mahkeme'de sonuçlanmayı beklemektedir. *(Bakınız Doğu ve Güneydoğu'ya ilişkin bölüm)*

2005 öncesinden bu yana Bakanlar Komitesi'nde bulunan sorunlara dair kararların uygulanması hakkındaki başlıca gelişmeler şöyledir:

Yargılamanın yenilenmesine imkan veren hükümler, Öcalan davası⁸ dahil, 4 Şubat 2003'ten önce AİHM'de bulunan davalara hala uygulanmamaktadır. Bu davaların yeniden açılmasının aciliyeti özellikle Hulki Güneş davası⁹ bağlamında vurgulanmıştır. Öcalan davası konusunda, AİHM Büyük Dairesi Mayıs 2005'te¹⁰ Türkiye'nin adil yargılanma hakkına dair hükümleri ihlal etmekten sorumlu olduğuna ilişkin bir karar almıştır. Bu kararla, düzeltme önlemlerinin yeniden yargılamayı veya davanın yeniden açılmasını içerebileceği belirtilmiş, ancak konu hakkında verilecek karar büyük ölçüde Türk makamlarına bırakılmıştır. Bugüne kadar Türk makamlarının karara uymak için ne gibi önlemler alacakları açık değildir.

Sadak, Zana, Dicle ve Doğan davası¹¹ konusunda, Aralık 2004'te Bakanlar Komitesi, başvuru sahiplerinin serbest bırakılması da dahil olmak üzere yeniden yargılamaya ilişkin olumlu gelişmeleri not ederek, AİHM kararının uygulanmasını incelemeyi sona erdirmiştir. Yeniden yargılama sürmektedir.

Haziran 2005'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Türk güvenlik güçlerinin eylemlerine ilişkin 74 bekleyen dava hakkında bir ara karar kabul etmiştir. Bu kararla, Mahkeme'nin kararlarında tespit edilen farklı sorunlu alanlara (hukukdışı tutuklama, yargısız infaz, işkence ve kötü muamele ve mülklerin yıkılması) yönelik olarak kabul edilen önemli reformlar memnuniyetle not edilmiştir. Kararla, dikkatin

⁴ Devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile işbirliği yapmalarının zorunlu olduğuna ilişkin ResDH(2001) sayılı karar

⁵ Türkiye'ye karşı Akkum ve Diğerleri (21894/93 sayılı başvuru)

⁶ Türkiye'ye karşı Mamatkulov ve Askarov (46827/99 ve 46951/99 sayılı başvurular)

⁷ Türkiye'ye karşı Doğan (8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02 sayılı başvurular)

⁸ Türkiye'ye karşı Öcalan davası (Başvuru No.46221/99)

⁹ Türkiye'ye karşı Hulki Güneş davası (Başvuru No.28490/95)

¹⁰ Türkiye'ye karşı Öcalan davası (Başvuru No.46221/99)

¹¹ Türkiye'ye karşı Sadak, Zana, Dicle ve Doğan davası (Başvuru numaraları 29900/96-29903/96)

artık bu reformların uygulanması üzerinde yoğunlaşması gerektiği vurgulamıştır. *(Bakınız İşkence ve kötü muamele bölümü)*

Türkiye'deki ifade özgürlüğüne ilişkin davalar konusunda, Bakanlar Komitesi, Terörle Mücadele Kanunu'nun eski 8. maddesinin kaldırılmış olmasını not etmiş ve tüm başvuru sahiplerinin mahkumiyetleri silinir silinmez ilgili davaların kapatılmasına karar vermiştir. Diğer davalar, yeni Ceza Kanunu'nun kabulü gibi yakın geçmişteki yasal değişikliklerin ilgili içtihadın geliştirilmesi üzerindeki etkisi değerlendirilene kadar kapatılmamıştır. *(Bakınız İfade özgürlüğü bölümü)*

Türkiye'ye karşı Kıbrıs davasında¹², Haziran 2005'te Bakanlar Komitesi, eğitim, askeri mahkemeler, din özgürlüğü ve kayıp şahıslarla ilgili olarak ilerlemeler sağlandığının not edildiği bir ara karar kabul etmiştir. Komite, askeri mahkemelerle ilgili konulardaki incelemesini sona erdirmiştir. Hakların ve malların yerlerinden edilmiş Kıbrıslı Rumlara iadesine dair konular hala çözümsüz kalmıştır.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması konusunda, kurumsal çerçeve değiştirilmemiştir. Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı ve Parlamento İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu gibi kurumlar önemli çalışmalarda bulunmayı sürdürmüş olmakla birlikte, bu kurumların kapasitelerinin pekiştirilmesi ve güçlendirilmesine acilen ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsan Hakları Başkanlığı, insan hakları eğitimi verilmesi, şikayetleri işleme alma ve belirli olayları inceleme yönündeki faaliyetlerini yoğunlaştırmayı sürdürmüştür. Çabalar özellikle Başkanlığın ve il insan hakları kurullarının mevcudiyeti hakkında bilincin artırılması üzerinde odaklanmıştır. Ancak, sınırlı bütçeye sahip olması, ilgili bakanlıklarla ilişkilerinin yetersiz bir şekilde tanımlanması ve mevzuat önerileri konusunda kendisine danışılmaması nedeniyle Başkanlığın etkisi sınırlı kalmaktadır. *(Ayrıca bakınız Bölüm B.1.1 Demokrasi ve hukukun üstünlüğü: Parlamento)* Eylül 2005'te İnsan Hakları Başkanı istifa etmiştir.

İnsan Hakları Başkanlığı, diğerlerinin yanısıra, Başkanlığın ve yerel kurulların işleyişinin geliştirilmesi ve BM Paris İlkeleri'ne¹³ uyan bağımsız, yeterli kaynaklara sahip bir ulusal insan hakları kurumunun oluşturulması amacıyla uluslararası muhataplarıyla temaslarda bulunmuştur. Bugüne kadar bu temaslarda somut sonuçlar getirmemiştir.

Ekim 2004'ten Mart 2005'e kadar, İnsan Hakları Kurulları ve Başkanlık 565 kişiden insan hakları ihlallerine dair şikayetler almıştır. Bu sayı her kurul için birden az şikayetçiyi göstermekte olup, bu durum kurullar hakkında sınırlı bilince sahip olduğuna ve/veya düşük güven seviyesine işaret etmektedir. Uygulamada, kurullar yetersiz kaynaklara sahiptirler ve etkinlikleri kurullara başkanlık eden Vali Yardımcısının yaklaşımına göre farklılık göstermektedir. Her ne kadar birkaç durumda İnsan Hakları Derneği ve Mazlum Der'e mensup kişiler bireysel olarak katılmış olsalar da, insan hakları alanındaki bu iki önemli Türk sivil toplum kuruluşu İnsan Hakları Kurullarına katılmama yönündeki tutumlarını korumuşlardır.

¹² Türkiye'ye karşı Kıbrıs davası (Başvuru No.25781/94)

¹³ Ulusal kuruluşların statüsüne dair ilkeler (Paris İlkeleri), BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 3 Mart 1992 tarih ve 1992/54 sayılı kararı

Ekim 2004'te Türkiye'de azınlık hakları konusunda bir raporun yayınlanmasından itibaren, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar ve bakanlık temsilcilerinden oluşan Başbakanlık bünyesindeki İnsan Hakları Danışma Kurulu faaliyette bulunmamaktadır. *(Bakınız Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması bölümü)*

Parlamento İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, insan hakları ihlalleri konusundaki şikayetleri almayı sürdürmüş olup, kamuoyunun ilgisini çeken bazı davalarda ilgili makamlardan konuların takibini ve gerekli olduğunda durumun düzeltilmesini talep etmiştir. Komisyon Ekim 2004-Haziran 2005 arasında 1307 şikayet almıştır. Komisyon, Kasım 2004'te Kızıltepe'de 12 yaşındaki bir çocuğun ve babasının yargısız infazı iddiası konusunda bir inceleme yapmıştır. *(Bakınız İşkence ve kötü muamele bölümü)*

Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi 2003 yılında kurulmasından sonra, çoğunluğu kötü muamele ve haksız gözaltı iddialarıyla ilgili 162 doğrudan şikayet almıştır. Bugüne kadar 3 olayda disiplin tedbirleri alınmıştır.

Şubat 2004'te kurulan İçişleri Bakanlığı İnceleme Bürosu, toplumdan insan hakları ihlallerine dair 1003 şikayet almıştır. Bu şikayetler, Bakanlık içinde yerel veya merkezi düzeyde ilgili makamlar nezdinde şikayetleri takip eden müfettişler tarafından değerlendirilmektedir. Alınan şikayetlerin çoğu polise karşı yapılmıştır. Bugüne kadar, sadece bir durumda bir şikayet bir devlet memuru aleyhine disiplin işlemine yol açmıştır. Bu Büro ayrıca bazı illerdeki polis disiplin kurullarını, tutuklama prosedürlerini ve 26 ilde gözaltı merkezlerini denetlemiştir.

İnsan hakları eğitimi konusunda Türk makamları, İçişleri ve Adalet Bakanlıkları, jandarma ve polis teşkilatlarındaki ilgili personele yönelik bazı programlar düzenlemeyi sürdürmektedir.

Ayrımcılığa karşı mücadele konusunda, yeni Ceza Kanunu çeşitli gerekçelerle ayrımcılığı suç saymaktadır. Ancak, AB *müktesebatında* belirtildiği şekilde istihdamda ayrımcılığın etkili bir şekilde yasaklanmasını güvence altına almayı amaçlayan ilave mevzuatın kabulü konusunda hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. *(Ayrıca bakınız Ekonomik ve sosyal haklar bölümü ve sosyal politika ve istihdam başlıklı 19 Fasla)*

Medeni ve Siyasi Haklar

İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusunda, şikayetler halen sık sık alınmakla beraber, uluslararası ve Türk STÖ'leriyle avukat ve adli tıp doktorları gibi yerinde incelemede bulunan uzmanların genel değerlendirmesi, vakaların azalmakta olduğu yönündedir. Avrupa Konseyi İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) Başkanı Ekim 2004'te "Bu alanda daha ileri önlemler almış başka bir Avrupa Konseyi üyesi ülke bulmak zor olur" demiş, ancak "Türkiye'nin işkence ve diğer kötü muamele çeşitleriyle mücadele yönündeki çabalarını kuvvetli şekilde devam ettirmesi gerekmektedir" ifadesinde de bulunmuştur. Özellikle mevcut mevzuatın tam olarak uygulanmasının sağlanması ve suç işleyen kamu görevlilerinin cezaya çarptırılmaması eğilimiyle mücadele konularında daha fazla çaba gerekmektedir.

Yeni Ceza Kanunu, yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve bunların yürürlüğe girmelerine ilişkin düzenlemeler işkence ve kötü muameleyle mücadeleyi güçlendiren hükümler içermektedir. Haziran 2005'te yayınlanan yeni Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği özellikle tıbbi muayene ve savunma hakkı alanlarında yeni önlemler öngörmektedir. Ayrıca, Ceza Kanunu işkence veya kötü muamele yapanlara verilen hapis cezalarını artırmış, geçmişte işkence veya kötü muameleden yargılanan sanıklara karşı açılan davaların düşmesine neden olan zaman aşımını 10'dan 15 yıla çıkartmıştır. Bununla birlikte, BM İşkenceyle Mücadele Komitesinin (CAT) 2003 yılında önerdiği gibi, bu tür suçlar için zaman aşımının kaldırılmaması üzücüdür.

Yeni bazı mevzuat değişiklikleri endişeye yol açmıştır. Bu özellikle, yerinde incelemelerin kolaylaştırılması çerçevesinde, şahısların belirli bir süre için buldukları hapisaneden başka yerlere götürülmelerine izin veren Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza İnfaz Kanunu için geçerlidir. Ayrıca, Ceza İnfaz Kanunu'nun bir hükmü, bazı durumlarda mahkumlarla avukatları arasındaki görüşme sırasında bir güvenlik görevlisinin mevcudiyetine izin vermektedir (*Bakınız adli sistemle ilgili bölüm*). Bazı eski olumlu değişikliklerin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu çerçevesinde muhafaza edilmemiş olması da endişe vericidir; en önemlisi, işkence davalarının ertelenmesine sınırlama getiren bir hüküm burada yer almamaktadır ve işkence/kötü muamele suçundan dolayı verilen cezaların para cezasına veya tecil olunan mahkumiyet kararına çevrilemeyeceği yönündeki yönetmeliğin yeni mevzuat çerçevesinde muhafaza edilip edilmediği açık değildir.

Mart 2005'te İzmir Barosu'nun yeni idare kurulu, AB tarafından finanse edilen ve bu alanda değerli çalışmalarda bulunan İşkenceyi Önleme Grubu'nu feshetme kararı almıştır. 1000'den fazla avukat, idare kurulunun kararını ele almak üzere genel kurulun toplanmasını talep etmişlerdir. Kurul bu talebi reddetmiş, ancak Temmuz ayında bir idari mahkeme bu talebin reddedilmesinin yasal olmadığı yönünde karar almıştır.

Genel olarak durumun iyileşmesine ve Barolar ile STÖ'lerin işkence ve kötü muamele şikayetlerinin azalmakta olduğunu teyit etmelerine rağmen, uygulama, Türkiye çapında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu kaynaklara göre, işkence ve kötü muamelelerin en ciddi türleri artık nadiren kullanılmaktadır ve gözaltı merkezlerinde kötü muamele şikayetleri geçmişe oranla azalmıştır. Bununla birlikte, gözaltı merkezlerinin dışında vuku bulduğu iddia edilen kötü muamele şikayetleri, özellikle mahkumların nakli sırasında veya gösteriler bağlamında halen sürmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki akıl hastanelerindeki durum acilen incelenmelidir (*Bakınız Özürlülerin haklarıyla ilgili bölüm*). İnsan Hakları Başkanlığı tarafından Ekim 2004 ile Mart 2005 tarihleri arasında alınan şikayetlerin önemli bir bölümü işkence ve kötü muameleyle ilgili olmaya devam etmektedir.

Suç işleyen kamu görevlilerinin cezaya çarptırılmaması eğilimi ile mücadele konusunda, güvenlik güçlerine karşı birkaç dava açılmıştır. Duruşmalar devam etmektedir. Haziran 2005'te Yargıtay, daha alt bir mahkemenin bir cinayet davasıyla ilgili kararını, kanıt elde etmek için işkence kullanıldığı gerekçesini de öne sürerek bozmuştur.

Bununla birlikte, bu alanda birçok güçlük mevcudiyetini sürdürmektedir. Resmi istatistiklere göre, 2005 yılının ilk çeyreğinde kolluk kuvvetleri aleyhinde 1239 dava başvurusunda bulunulmuş, ancak bunlardan sadece 447'si hakkında soruşturma başlatılmıştır. Ayrıca, davalar esnasında savcılarının, işkence yapmakla suçlananlara karşı zamanlı ve etkin soruşturma yapmadıkları endişeleri mevcuttur. Genelde bu tür soruşturmalar tıbbi raporun incelenmesiyle sınırlı kalmaktadır. Oysa, CPT'nin Eylül 2003 ziyaretine ilişkin raporda belirttiği üzere, bu tür soruşturmalarda tıbbi raporların ötesine gidilmesi gerekmektedir.

Mahkumiyet kararları nadiren alınmakta ve mahkemeler bu tür suçları işleyenlere uygun cezaları veremedikleri veya ceza vermekte isteksiz oldukları izlenimini vermektedirler. 2004 yılında sonuçlandırılan 1831 davadan 99'unda hapis cezası, 85'inde de para cezası verilmiş, 1631 dava da beraatle sonuçlanmıştır. Sanıkların duruşmalarda hazır bulunmasını sağlamaya yönelik çabalara ve Ceza Kanunu'ndaki son değişikliklere rağmen, işkence ve kötü muamele ile suçlanan kişilerin davaları zaman aşımına uğramaya devam etmektedir. Öte yandan, mahkemeler Adli Tıp Kurumu dışındaki kaynaklardan kanıt kabul etmek hususunda isteksizdirler. Bu tür suçlardan dolayı haklarında dava açılan polis memurları çoğu zaman duruşmanın sonucu beklenirken görevden uzaklaştırılmamaktadırlar.

Gözaltına alınan herkesin *adalet erişim* (diğer bir ifadeyle avukat) hakkı bulunmaktadır ve çocuklar için sorgulama sırasında bir avukatın mevcudiyeti bir zorunluluktur. Öte yandan, yeni Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, işlendiği ileri sürülen suçun 5 yıldan fazla hapis cezası getirmesi durumunda, bir savunma avukatının görevlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Resmi istatistiklere göre, kaçakçılık ve terörizmle ilgili suçlardan dolayı gözaltına alınan şahıslardan avukat talebinde bulunanların oranı 2004'te % 52 iken, 2005'in ilk 5 ayında % 64'e çıkmıştır. Bununla birlikte, bu haktan yararlanan kişilerin sayısında bölgelere göre büyük farklılıklar bulunmaktadır: Baroların tahminleri % 70'ten (Diyarbakır) % 5'e (Ağrı) kadar değişim göstermektedir. Ayrıca, bu yöndeki önlemlere rağmen, polislerin gözaltına alınan kişileri her zaman hakları hakkında bilgilendirdikleri açık değildir. Birinci dilleri Türkçe olmayanlar için sorun daha ciddi olmaktadır.

Tıbbi muayeneler konusunda, İstanbul Protokolü'ne uygun olarak doktorlar ve adli personel için eğitim devam etmektedir ve yeni eğitim programları da planlanmaktadır. Muayeneler halen rutin olarak yapılmaktadır, ancak bunların kalitesi ülke çapında garanti edilememektedir ve İstanbul Protokolünün tam olarak uygulanması enderdir. Adli tıp açısından kapasite sınırlıdır ve Adli Tıp Kurumuna bağlı doktorların çoğu İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yoğunlaşmışlardır. Muayeneler artan bir şekilde mahkeme binalarının dışında yapılmaktaysa da, bunların hastane ve kliniklere nakil sürecinin hızlandırılması gerekmektedir. Muayenelerin hala adli klinik, üniversite hastaneleri ve yerel klinikler gibi çeşitli yerlerde yapılıyor olması standartların tektipliğinin sağlanmasını engellemektedir. Ayrıca, Adli Tıp Kurumu'nun Adalet Bakanlığı üzerinden bilgi veriyor olması nedeniyle tamamen bağımsız olmaması endişe yaratmaktadır.

Bazı yerel İnsan Hakları Kurulları çeşitli illerdeki gözaltı mahallerini önceden bilgi vermeden ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu olumlu bir gelişme olmakla beraber, STÖ'ler bu tür bir izlemenin ve genel olarak İnsan Hakları Kurullarının bağımsızlığı

konusunda şüphe beyan etmişlerdir (*Bakınız insan haklarının uygulamasıyla ilgili bölüm*). Bununla birlikte, CPT ve BM'nin de önerdiği şekilde, bu izlemenin tam bağımsız bir izlemenin ilk adımını teşkil edeceği ümit edilmelidir. Türkiye BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesine ek İhtiyari Protokolü (OPCAT) Eylül 2005'te imzalamıştır. Söz konusu protokol bağımsız uluslararası ve ulusal uzman kurumların birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde gözaltı merkezlerini düzenli olarak ziyaret etmelerini öngörmektedir.

Yargısız infaz iddiaları özellikle Güneydoğuda kötüleşen güvenlik durumu çerçevesinde artmıştır (*Bakınız Doğu ve Güneydoğuyla ilgili bölüm*). Kasım 2004'te bir baba ile 12 yaşındaki oğlu Mardin'in Kızıltepe ilçesinde yapılan bir operasyonda özel güç tarafından öldürülmüşlerdir. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kızıltepe'ye bir heyet göndermiş ve güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmış oldukları sonucuna varmıştır. Bu olayı takiben Emniyet Müdür Yardımcısı ve üç özel güç mensubu görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Ancak duruşmalarının başlamasından bu yana sözkonusu şahıslar çeşitli illerde görevlerine dönmüşlerdir. Bölgesel barolar ve insan hakları STÖ'leri sürmekte olan duruşmanın saydamlığı ve hakkaniyete uygunluğu konusunu sorgulamışlardır. Öte yandan, İnsan Hakları Derneği üyelerinin, bu olay hakkında hazırlamış oldukları bir raporla ilgili olarak mahkemeleri halen devam etmektedir.

CPT'nin, Mart 2004'te Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyarete ilişkin raporu için henüz yayın izni verilmemiştir.

Cezaevi sistemi konusundaki önemli gelişme, Aralık 2004'te yeni Ceza İnfaz Kanununun kabul edilmesi olmuştur. Bazı eksikliklerine rağmen, sözkonusu Kanun ve özellikle tutukevlerinin kurulması konusundaki Kanun olmak üzere ikincil mevzuatı, Türk hukukuna toplum hizmeti ve meşruten tahliye gibi modern unsurları getirmektedir. Mahkum ve tutukluları ziyarete ilişkin kurallar hakkında bir yönetmelik Haziran 2005'te yayınlanmıştır (*Bakınız Adalet sistemiyle ilgili bölüm*). Cezaevlerinde çeşitli rehabilitasyon, kültürel, sosyal ve eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir.

Resmi kaynaklara göre Mayıs 2005'te cezaevleri ve tevkifhanelerde 58.670 kişi bulunuyordu. Bunların 31.812'si hükümlü, 26.858'i ise tutuklulardı. Mayıs 2005 itibarıyla 14.431 mahkum yeni Ceza Kanunu'nun getirdiği yasa değişiklikleri nedeniyle salıverilmiştir.

Türkiye'deki cezaevlerinin durumunda son yıllarda önemli ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, en iyi uygulamanın ülkedeki tüm cezaevlerine yayılmasının devamına ihtiyaç vardır. Zira, bazı cezaevleri fazla kalabalık ve bu cezaevlerinde kaynak yetersizliği mevcuttur. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mart 2005'te Tekirdağ'daki F-tipi cezaevi hakkında bir rapor yayınlamış ve sözkonusu cezaevinin organizasyonu ve yönetiminde bazı sorunların mevcut olduğu neticesine varmıştır.

Mahkumların yaşam şartları, sağlık, besin, eğitim ve rehabilitasyonlarına ilişkin çalışmalar yürüten 131 İzleme Kurulu denetimlerine devam etmektedir. Haziran 2005'e kadar, sözkonusu kurullar 1247 öneri sunmuş ve bu önerilerin 532'si uyarınca hareket edilmiştir. Kurullar, Ekim 2004-Mayıs 2005 tarihleri arasında 419 cezaevini

ziyaret etmişlerdir. Kurulların oluşumunda halen sivil toplumdan önemli temsilciler yer almamakta ve raporları gizli tutulmaktadır.

2004'un son çeyreğinde, 141 infaz hakimi, mahkumları ve tutukluları ilgilendiren eylemlere ilişkin 830 şikayet almışlardır. Bu başvuruların 83'ü kabul edilmiş ve bu çerçevede harekete geçilmiş, 4'ü kısmen kabul edilmiş ve bu bağlamda harekete geçilmiş, 679'u reddedilmiş, 64'ü ise infaz hakimlerinin yargı yetkisine girmediği şeklinde farklı kararlarla sonuçlanmıştır. İnfaz hakimlerinin eğitimine devam edilmektedir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak ise, şiddet içermeyen görüşlerin ifadesi nedeniyle cezalandırılan kişilerin durumları üzerinde durulmakta olan konular arasında bulunmayı sürdürmektedir. Türk yetkililer, eski Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca hapis cezası çeken kişilerden önemli bir miktarının serbest bırakıldığını rapor etmişlerdir. Hem yetkililer, hem sivil toplum örgütleri, ifade özgürlüğüne ilişkin kovuşturma ve özellikle de mahkumiyet sayılarının azalmaya devam ettiğini rapor etmektedirler. Ancak, yeni Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca da olmak üzere, şiddet içermeyen görüşler ifade eden kişilerin kovuşturulduğu ve mahkum edildiği yeni olaylar mevcuttur.

Mayıs 2005'te Ceza Kanunu'na ilişkin birçok değişiklik kabul edilmiştir. Böylece, ifade özgürlüğüne dair belirli maddeler iyileştirilmiştir. Medya aracılığıyla işlenen birçok suç için öngörülen ağırlaştırılmış hükümler, tümü olmamakla birlikte, birçok maddeden çıkartılmıştır. Ayrıca, Ceza Kanunu'nda yapılan tadilata göre, bilgi sağlamaya ve/veya eleştiriye yönelik ifade eylemleri cezalandırılmamalıdır. 125. maddenin karalamaya ilişkin kapsamı biraz kısıtlanmıştır. 305. maddeye (temel ulusal çıkarılara karşı fiiller) ilişkin gerekçe silinmiştir. Ancak, geçmişte ifade özgürlüğünün kısıtlanması amacıyla kullanılan bazı maddeler yeni Ceza Kanunu'nda aynen muhafaza edilmiş ve Mayıs 2005'te yapılan tadilat çerçevesinde ele alınmamıştır. Bunlar ve diğer maddeler, takdir sınırları geniş olma özellikleri nedeniyle, ifade özgürlüğüne yönelik olarak hala potansiyel tehdit oluşturmaktadır.

Bu durum özellikle, devletin hükümlerine dair semboller, devlet organlarının unvanı ve milli güvenliğe karşı işlenen suçlara atıfta bulunan ve muğlak ifadelerle yazılmış maddeler için geçerlidir. Uygulamada, yeni Ceza Kanunu'nu 301. maddesi ("devlet ve kurumlarına hakaret"e ilişkin eski 159. madde) yargıda bazıları tarafından kovuşturma ve bazı durumlarda da kişileri mahkum etmek için kullanılmıştır. Bu, sözkonusu maddenin eleştiriye izin verecek şekilde tadil edilmesine rağmen gerçekleşmiştir.

Ağustos 2005'te, İstanbul'da bir savcı, yazar Orhan Pamuk'un bir İsveç gazetesinde Türkiye'de Ermenilerin ve Kürtlerin öldürülmelerine dair ifadeleri ile ilgili olarak 301. madde uyarınca adigeçen aleyhine dava açmıştır. Sözkonusu madde evvelce başka bir savcı tarafından farklı bir şekilde yorumlanmış ve adigeçen hakkında soruşturmada vazgeçilmiş olunmasına rağmen, kovuşturma yine de başlatılmıştır. Nisan 2005'te Sütçüler Kaymakamı (Isparta ili) Pamuk'un tüm kitaplarının imha edilmesi talimatını vermiş, ancak talimat yerine getirilmemiş ve sözkonusu memura disiplin cezası verilmiştir. Ekim 2005'te Ermenice ve Türkçe yayınlanan haftalık Agos gazetesinin editörü Hrant Dink, Ermeni diasporası hakkında yazdığı bir makale ile ilgili olarak 301. madde uyarınca mahkum edilmiş ve 6 ay hapis cezasına çarptırılmış

ve bu ceza tecil edilmiştir. 2002 yılında bir konferansta yaptığı konuşmaya ilişkin olarak yeni bir dava ile karşı karşıya bulunan Dink, mahkeme kararını temyiz etmek niyetindedir. Eylül 2005'te, Emin Karaca, Türk ordusunun geçmiş faaliyetlerini eleştiren bir makalesi nedeniyle 301. madde uyarınca mahkum edilmiştir. Adıgeçenin 5 aylık hapis cezası para cezasına çevrilmiştir. Tanınmış bir yazar ve yayımcı olan Ragıp Zarakolu aleyhine, Kürt ve Ermeni konularına dair yayınları nedeniyle, hala sonuçlanmamış davalar vardır. Ermeni konusuna dair yayınlarına ilişkin iki dava 301. madde temelinde açılmıştır.

Davaların ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğinin tespit edilmesinde yargı, ifadenin şiddet, silahlı isyan veya düşmanlık teşvik edip etmediğini, kişinin veya grubun kamuoyunu etkileme kapasitesini ve ifadenin hedefi durumdakilerin karşılık vermek için ne tür bir imkanının olduğunu gözönünde bulundurması gerekir. Yargının bu şekilde davrandığını gösterir örnekler vardır: örneğin Ekim 2004'te Yargıtay köşe yazarı Selahattin Aydar'ın hapis cezasını bozmuş; laikliği savunan kişilerin "ateist" olarak tasvir edilmesinin suç olmadığını belirtmiştir.

Ancak, yukarıda bahse konu 301. madde davaları, bazı yargıç ve savcıların Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 10. maddesi ve AİHM'in ilgili içtihatları uyarınca karar alma kapasitelerine dair ciddi endişeler yaratmaktadır. Ceza Kanunu'nun kısıtlayıcı bir anlayışla yorumlanmasına devam edilirse, Türkiye'de ifade özgürlüğünü korumak için kanunun tadil edilmesine ihtiyaç olabilir. Bu bağlamda, 301. madde davaları yakından izlenecektir.

Açık ve serbest tartışma hususunda genel olarak biraz ilerleme kaydedilmiştir. Eylül 2005'in sonlarında, Bilgi Üniversitesi'nde "İmparatorluğun Çöküşü Sırasında Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Konuları" başlıklı bir konferans gerçekleşmiştir. Mayıs 2005 ayında Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleşmesi öngörülen sözkonusu konferans, Adalet Bakanı'nın TBMM'de konferansı eleştirir bir konuşma yapmasının ardından, organizatörler tarafından ertelenmişti. Ayrıca, ertelenen konferansın yapılması öngörülen mekan, İstanbul idari mahkemesinin Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılmasını engellemek amaçlı kararı nedeniyle ileri bir safhada değiştirilmişti. Bu engellemelere rağmen farklı görüşlerin katılımı ve Başbakan ile Hükümetin açık desteğiyle bu konferansın gerçekleşmiş olması önemli bir adımdır.

Türkiye Yayıncılar Birliği'ne göre, Kürt ve Ermeni konuları gibi hassas konulara ilişkin kitaplar, geçmişe nazaran, daha kolay yayınlanmaktadır ve yazar ile yayıncılar aleyhine açılan davaların beraatle sonuçlanması daha yaygındır. Ancak, bu konulara yoğunlaşan kitaplar bazı durumlarda hala yasaklanmakta ve kişiler bazen mahkum edilmektedir.

Karikatürist ve hiciv yazarları aleyhine, Başbakan tarafından da dahil olmak üzere, yasal işlem başlatılması endişe vericidir. Haziran 2005'te böyle bir davada, bir gazeteci 3 ay hapis cezasına mahkum edilmiştir.

Basın özgürlüğü alanında, yeni Basın Kanunu ve yeni Ceza Kanunu'nun kabul edilmesi neticesinde gerçekleşen beraatler ve serbest bırakılmalar örneğinde olduğu gibi, bazı olumlu ilerlemelere kaydedilmiştir. Ancak, yukarıda da bahsedildiği üzere, gazetecilerin şiddet içermeyen görüşlerin ifadesi nedeniyle kovuşturulmasına devam

edilmekte ve bazen gazeteciler mahkum edilmektedir. Türk Basın Konseyi'ne göre, halihazırda işi nedeniyle hapiste olan gazeteci bulunmamaktadır.

Ceza Kanunu'nun yukarıda bahsekonu sorunlu maddelerine ilaveten, sözkonusu Kanunda gazeteciler için belirli endişeler yaratan diğer bazı maddeler de muhafaza edilmiştir. Bahsekonu maddeler, özellikle, basın, bilgi ve ifade özgürlüğüne zarar vermeye yönelik öz-sansür havası yaratabilir. Bu maddelerin bazıları, Basın Kanunu ile çelişir görünmektedir. Zira, Basın Kanunu "basın yoluyla işlenmiş suçlara hapis cezası verilmesinden sakınmayı" amaçlamaktadır. 285. madde "soruşturmanın gizliliğinin ihlali" durumunda dört buçuk yıl hapis cezası öngörürken, 277. madde "adalet sistemini etkilemek" çabasıyla mahkum edilen kişilerin iki ile dört yıl arası hapis cezasına çarptırılması hükmünü amirdir. Her iki maddede de duruşmaları izleyen gazetecilere aleyhine kullanılabilir. 216. madde uyarınca, soruşturmaya tabii bir kişiyi ifşa etmeye yönelik basın yoluyla karalama bir ile dört yıl hapis cezasıyla cezalandırılabilir.

Basın Konseyi, Yeni Ceza Kanunu'nda basın özgürlüğü kısıtlamalarına ilişkin endişelere karşı, Haziran 2005'te yeni bir Hukuki Yardım ve Destek Hizmeti kurmuştur. Bu Hizmet, söylendiğine göre, yeni Kanunun ilgili maddeleri uyarınca hakkında dava açılan gazetecilere ücretsiz avukat sağlayacaktır. Bu Hizmet ayrıca, gazetecilerin dahil olduğu davaları izlemek üzere gözlemci atayacaktır. Uluslararası PEN'e göre, tahminen 60 yazar, yayıncı ve gazeteci Türkiye'de mahkeme sürecindedir.

Gazeteciler hala sendika oluşturmakta zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Radyo-Televizyon yayıncılığı alanında geçtiğimiz yılda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkçe dışındaki diller ve lehçelerde yayında, hala kesin zaman sınırlamaları mevcut olmakla birlikte, programlar, ulusal devlet televizyonu TRT tarafından yayınlanmaya devam etmektedir. Yerel yayıncılar tarafından Türkçe dışındaki diller ve lehçelerde yayın yapabilmek için 11 adet başvuru yapılmıştır, ancak bu başvuruların hiçbiri sözkonusu başvuruları işleme koyabilmek için gerekli belgeleri almadığını iddia eden Radyo-Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından cevaplanmamıştır. Bu başvuruların bazıları Temmuz 2004'ten beri beklemektedir.

RTÜK, Radyo-Televizyon Yayıncılık Yasasına (RTÜK Yasası) sıkça başvurarak para cezası, programların veya yayıncılık lisanslarının askıya alınması veya iptal edilmesi dahil olmak üzere ağır cezalar vermektedir. Mayıs 2005'te, RTÜK özel TV kanallarında birçok programın geçici olarak durdurulması talimatı vermiş, diğer bazıları ise yaptırım veya uyarı ile karşı karşıya kalmışlardır. Yerel yayıncıların RTÜK adına polis tarafından izlenmesine devam edilmiştir.

Bazı davalarda mahkemeler RTÜK kararlarını iptal etmiştir. Örneğin Mart 2005'te, RTÜK Kürtçe dilinde müzik yayını yapmış olan Dünya Radyo'nun 30 gün süreyle kapatılmasına karar vermiş, ancak Nisan 2005'te Danıştay RTÜK'ün anılan radyo istasyonuna yönelik bu kararını, Kürtçe müzik yayınlamanın yaptırıma sebebiyet vermediği gerekçesiyle iptal etmiştir.

RTÜK üyelerinin TBMM'de temsil edilen siyasi partiler tarafından seçilebilmesini teminen kanun değişikliği yapılabilmesi için, Anayasa'nın 133. madesinde yapılan

değişiklik Haziran 2005'te TBMM tarafından kabul edilmiştir. Yeni RTÜK üyeleri Temmuz ayında seçilmiştir. (Kültür ve görsel-işitsel politika faslına bakınız.)

Dernek kurma özgürlüğüyle ilgili olarak, yeni Dernekler Kanunu Kasım 2004'te yürürlüğe girmiştir. Geçen yılki İlerleme Raporu'nda da belirtildiği üzere bu kanun, devletin derneklerin faaliyetlerine müdahale ihtimalini azaltması açısından önem taşıdığı gibi, derneklere birçok fiili yarar sağlamaya başlamış, böylece Türkiye'de sivil toplumun daha da gelişmesine yardımcı olmuştur.

Buna karşın Dernekler Kanunu'nun hükümlerinin uygulanmasını ayrıntılandıran Mart 2005 Yönetmeliği, adlarının ve/veya amaçlarının Anayasa'ya aykırı olduğu değerlendirilen derneklerin tesciline sınırlamalar getirmektedir. Bu uygulama devletin bölünmez bütünlüğü ilkesine atıfta bulunan ve laiklik ilkesini yorumlayan Anayasa maddeleriyle bağlantılı dikkate değer bir kaygı unsurudur ve fiiliyatta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine (toplantı ve örgütlenme özgürlüğü) aykırılık taşıdığı ve amaçları arasında belirli bir kültürel kimliği veya dini tanıtmayı amaçlayan derneklerin hala tescil edilememesi anlamına gelmektedir. Gerçekte, resmen tescil edilmeye çalışan bu tür derneklerin zorluklarla karşılaştığına yönelik raporlar bulunmaktadır.

Sözkonusu Yönetmelik, özellikle yurtdışından mali kaynak sağlanmasıyla ilgili bazı bildirim usullerini de içermektedir. Bu şartlar fiiliyatta bazı dernekler için yurtdışından kaynak alınmasında belirgin gecikmelere neden olan zorluklar yaratmıştır. Sözkonusu usullerin işleyişinin AİHS'nin 11. maddesiyle uyuşup uyuşmadığının değerlendirilebilmesi için yakinen takip edilmesine devam edilmesi zorunludur.

Dernekler Kanunu uyarınca, yurtdışından mali kaynak alan vakıflar da aynı usullere tabidir ve yurtdışından kaynak sağlamak için izin almak durumunda değildir. Bununla birlikte, İçişleri Bakanlığı'nın Ocak 2005 Genelgesi uyarınca, vakıfların tüzüklerinin bu kaynakları alabilmelerine izin veren bir madde içermesi gerekmektedir.

Dernekler Daire Başkanlığı Türkiye genelinde 81 ilde derneklerle ilgili sorumlulukları Emniyet Genel Müdürlüğü'nden devralmıştır. İl Dernekler Müdürlükleri Valilikler bünyesinde oluşturmuş olmasına karşın buralarda görev yapan personel genellikle daha önce Emniyet Genel Müdürlüğü'nde çalışanlardır.

Yeni Yönetmelikte derneklerin tesciline ilişkin kalan sınırlamalara rağmen, ırk, etnik köken, din, mezhep, bölge ve başka herhangi azınlık grubu temelinde kurulan bazı dernekler tescil edilebilmiştir. Örneğin Aralık 2004'te Ankara Kürt Demokrasi, Kültür ve Dayanışma Derneği tüzüğünde yaptığı bir değişiklikle uzun bir zaman sonunda tescil edilmiştir.

Avrupa Komisyonu temsilcileriyle Mayıs 2004'te önceden izin almaksızın bir toplantı yaptığı gerekçesiyle suçlanan Kürt Yazarlar Derneği, Ekim 2004'te Diyarbakır'daki mahkemede beraat etmişlerdir.

Bununla birlikte yeni yasa istikrarlı ve tutarlı bir şekilde uygulanmamaktadır. Örneğin bazı bölgelerde STK'lar düzenleyecekleri kültürel faaliyetler, paneller ve toplantılar için, artık yasal bir yükümlülük olmadığı halde İl Dernekler Müdürlüklerine bildirimde bulunmalarının talep edildiğine ilişkin şikayetlerde bulunmaktadır.

Eylül 2005'te KAOS Gay ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği'nin tescili Ankara Vali Yardımcısı tarafından geçici süreyle engellenmiştir. Vali Yardımcısı anılan derneğe ve savcılığa gönderdiği yazıda Medeni Kanun'un yasalara ve ahlaka aykırı derneklerin kurulmasını yasakladığını kaydetmiştir. Ancak savcılık, homoseksüelliğin ahlaksızlıkla eşit sayılamayacağı sonucuna vararak sözkonusu davada takipsizlik kararı almıştır.

İnsan hakları savunucuları, birçok açık sorgulama ve kovuşturmada görüldüğü gibi fiiliyatta belirgin adli tacizlerle karşılaşmışlardır. Örneğin Ağustos 2004'ten bu yana, İnsan Hakları Derneği'ne hakkında 50 dava ve 3 soruşturma açılmıştır. Ekim 2004'te Türkiye'ye yaptığı ziyarete ilişkin Ocak 2005'te yayınlanan raporunda BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Temsilcisi "insan hakları savunucularına ve derneklerine yönelik çok sayıda kovuşturma dosyasından ciddi kaygı duyduğunu ifade etmiştir." Türk Ceza Yasası'nın bazı maddeleri çerçevesinde haklarındaki soruşturmalar devam eden insan hakları hukukçuların, bazı suçlardan yargılanan sanıkları temsil etmelerini engelleyen Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun yeni maddesi bu bağlamda önemli bir kaygı nedenidir. (*Bakınız Yargı sistemi bölümü*) Birçok İnsan Hakları Derneği üyesi Nisan 2005'te ölüm tehditleri almış olup, bu tehditler ilgili makamlar tarafından araştırılmaktadır.

Dernekler ve vakıflar, tüzüklerine uymayan çalışmalarda bulunmaları durumunda veya tüzüklerinde Anayasa'ya aykırılık mütalaa edildiği takdirde zorlukla karşılaşmaya devam etmektedir. Temmuz 2005'te Diyarbakır'da yerleşik Kürt Demokrasi, Kültür ve Dayanışma Derneği'ne, tüzüğünde yer alan Kürtçe eğitim ve yayına ilişkin bir madde nedeniyle açılan dava henüz sonuçlanmadan kapatılmıştır. Bunun yanı sıra, bazı vakıfların Avrupa Komisyonu'nun yardımlarından yararlanması, proje önerilerinin tüzüklerinde yer alan parametrelerin dışına çıktığı görüşüyle engellenmiştir.

Yargıtay Mayıs 2005'te öğretmenler birliği Eğitim Sen'in, tüzüğündeki anadilde eğitime çağrı yapan bir maddenin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiştir. Sözügeçen birliğe yönelik yasal süreç, Genel Kurmay Başkanlığı'nın baskısıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından Haziran 2003'te başlatılmıştır. Eylül 2004 ve Şubat 2005'te Ankara İş Mahkemesi, Anayasa'nın AİHS bağlamında yorumlanması gerektiği ve birliğin kapatılması kararının anılan Sözleşmenin 10. (ifade özgürlüğü) ve 11. (örgütlenme özgürlüğü) uymadığı görüşüyle Eğitim Sen'in lehine karar vermiştir. Yargıtay Mayıs 2005'te aldığı kararla, örgütlenme özgürlüğünün ulusal güvenliğin, ülkenin bölünmez bütünlüğünün ve kamu düzeninin korunmasıyla sınırlı olduğunu ve "Türk vatandaşlarına Türkçe'den başka bir dilde eğitim sağlanamayacağını" kaydederek bu kararı bozmuştur. Birlik, ana dilde eğitime ilişkin maddeyi, kapatılmasının önlenmesine yönelik AİHM'ne yaptığı ara karar başvurusu henüz sonuçlanmadan geri çekmiştir. (*Yargı sistemi ve ticaret odaları kısımlarına bakınız.*)

Barışçıl amaçlı toplantı hakkıyla ilgili olarak, halk gösterileri geçmişe oranla daha az sınırlamaya maruz kalırken, bazı olaylar kaygılara neden olmuştur. Çeşitli bölgelerde yapılan gösterilerde ve STK'ların kamuya açık alanlardaki basın açıklamaları bağlamında güvenlik güçlerinin sert tutum sergiledikleri iddia edilmiştir.

İstanbul'da 6 Mart 2005 tarihinde Uluslararası Dünya Kadınlar Günü'nü vesilesiyle düzenlenen gösteriye polis, gözyaşı (biber) gazı ve cop kullanarak ve bazı katılımcıları yaralayarak aşırı güçle müdahale etmiştir. Hükümet ivedilikle polisin böyle davranışlarının kabul edilemez olduğuna dair bir mesaj vermiştir. Bu olayı takiben, 6 polis memuruna İçişleri Bakanlığı tarafından rütbe indirme ve para cezası, ayrıca 3 üst düzey bürokrata uyarı cezası verilmiştir. İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nca bu olay hakkında başlatılan yasal soruşturma halen devam etmektedir.

Bu olayı takiben Nisan 2005'te, İçişleri Bakanlığı, güvenlik güçleri mensupları tarafından orantısız güç kullanımının önlenmesini ve aşırı güç kullanıldığı zaman uygun ceza verilmesinin sağlanmasını amaçlayan Ağustos 2004 Genelgesi'nin uygulanmasının önemini valilere hatırlatan bir genelge yayınlamıştır. Yeni Genelge, tutarlı bir uygulamanın sağlanması amacıyla daha titiz davranılması için İçişleri Bakanlığı bünyesinde denetim organına olan gereksinimi vurgulamaktadır. Fiiliyatta, bu tür genelgelerin uygulanması ilden ile büyük farklılıklar göstermektedir. Barışçı toplanmaya ilişkin reformların uygulanması konusunda da bilinç arttırmak amacıyla, ilgili makamlar tarafından tüm Türk illerinin valileriyle Mart ayında Ankara'da bir toplantı düzenlenmiştir.

Gösteri, yürüyüş ve basın toplantılarına ilişkin Haziran 2004 Genelgesi'nin açık ihlali olarak, STÖ'ler, polisin, kamuya açık alanda ve zaman zaman da salonlarda düzenledikleri toplantılarını video kaydına aldığını belirtmeye devam etmektedirler.

Siyasi partilere ilişkin olarak ise, Şubat 2005'te Yargıtay, Mart 2003'te Cumhuriyet Başsavcısı tarafından yedi siyasi partinin kapatılmasına ilişkin olarak açılan davayı reddetmiştir. Ancak, Türkiye Komünist Partisi, (TKP), Haklar ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) ve Demokratik Halk Partisi (DEHAP) aleyhinde açılan kapatılma davaları halen devam etmektedir. Siyasi Partiler Kanunu'nun, siyasi partilerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle (AİHM) oluşturulan standartlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı doğrultusunda faaliyet göstermelerine izin verilmesini sağlamak için değiştirilmesi gerekmektedir. Siyasi partilerin Türkçe dışındaki dilleri kullanmaları halen kısıtlanmaktadır. (Kültürel Haklar bölümüne bakınız.)

Dini özgürlüklere ilişkin olarak, Ekim 2004'ten bu yana, gerek mevzuat gerek uygulama bakımından sadece çok sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Dernekleri düzenleyen mevzuattaki iyileştirmelere rağmen, mevcut yasal çerçeve, dini toplulukların, dinlerini tanıtmak ve korumak amacıyla hukuki bir kişilikle dernek kurma hakkını hala tanımamaktadır. Uygulamada, gayri-müslim topluluklar önemli sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedirler: Bu topluluklar tüzel kişilikten yoksundurlar, sınırlı mülkiyet hakkına sahiptirler, vakıflarının yönetiminde müdahaleyle karşılaşmakta ve bunların kendi din adamlarını eğitmelerine izin verilmemektedir. Sünni olmayan Alevi toplum, ibadet yerlerinin tanınması ve ilgili devlet kurumlarında temsilinin yanı sıra, zorunlu din eğitimine ilişkin güçlükler yaşamaya devam etmektedir.

Halen Türk Parlamentosu'nda bulunan Vakıflar Kanunu'na ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Böyle bir yasa gayri-müslim topluluklara vakıflarıyla ilişkin olarak bazı iyileştirmeler sağlama potansiyeline sahip olsa da, mevcut haliyle Avrupa standartlarının gerisinde kalmaktadır. Dini çoğulculuk daha genel olarak, sadece, tüm dini toplulukların faaliyet gösterebilmesi için koşulları sağlayan açık ve kapsamlı bir yasal çerçeve yoluyla garanti edilebilir.

Danıştay dini özgürlüklere ilişkin olarak bazı olumlu kararlar almıştır. En önemlisi, Haziran 2005'te Danıştay, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) bir vakfın yönetimini ele alma ve dolayısıyla mülküne el koyma yetkisini önemli ölçüde daraltan bir karar almıştır. Bu hüküm, VGM'nin 1997 yılında aldığı, Büyükkada Rum Kız ve Erkek Öksüzler Yurdu Vakfı'nın yönetimini hayır hizmetlerini artık yerine getiremediği gerekçesiyle, üstlenmesi kararını geçersiz kılmıştır. 2005 Eylül'ünde, Vakıflar Genel Müdürlüğü bu karara ilişkin olarak temyiz yoluna başvurmuştur. Bugüne kadar vakıf, Hazine tasarrufuna geçirilen (yönetim Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce üstlenilmektedir) vakıf statüsünde kalmıştır. Aynı ay, Danıştay, Hıristiyanlıkla ilgili olarak program yayını yapan bir radyo istasyonu lehinde karar vermiş, camiler ve Hıristiyan kiliseleri için ücretsiz su temini konusunda eşit muamele olanağı sağlamıştır.

Camiler dışındaki ibadet yerlerinin açılması ve faaliyet göstermesini sağlamaya yönelik çabalar da gösterilmiştir. Ekim 2004'te, önceki yılki bombalamanın ardından kapanan, İstanbul'un en önemli sinagogu Başbakan'ın da katıldığı resmi bir törenle yeniden açılmıştır. Haziran 2005'te Diyarbakır'daki Protestan Kilisesi artık bir ibadet yeri olarak tescil ettirilebilmiş ve Mart 2005'te bir Protestan kilisesi Ankara'da bir dernek olarak kurulmuştur. Mayıs 2005'te Baha topluluğunun bahçelerini yenileme talebi onaylanmış ve Aralık 2004'te, bir cami bir kilise ve bir sinagogdan oluşan bir kompleks -Dinler Bahçesi- Belek'te açılmıştır.

Dini vakıflar, mahkeme kararı olmadan, onları kapatabilen, varlıklarına el koyabilen, mali destekçilerini azledebilen ve varlıklarının ve hesaplarının yönetimine müdahale edebilen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalesine maruz kalmaya devam etmektedir.

Haziran 2004'te kabul edilen "Gayri-müslim Dini Vakıfları Kurulları Yöntem ve İlkelerine İlişkin Tüzüğü"nü, Ermeni toplumunun yeni kurallara uygun bir şekilde seçim yapma taleplerinde uygulanmadığı söylenmektedir.

Mülkiyet haklarına gelince, Ocak 2003 Tüzüğüne uygun olarak yapılan 2285 mülkiyet kaydı başvurusundan 341'i kabul edilmiştir. Başvurular sadece Tüzük'te listelenen 161 azınlık vakfı tarafından yapılabilmektedir. Dini toplulukların yasal statüleri olmayışı nedeniyle, mevcut mülkiyetlerine el konulması riski halen devam etmektedir ve hukuki yollarla mülkiyeti geri alma gayretleri birçok sorunla karşılaşmaktadır. Katolik ve Protestan topluluklar dahil bazı gayri-müslim dini topluluklar hala kendi vakıflarını kurma hakkına sahip değildirler ve dolayısıyla mülkiyet kaydettirme, elde etme ve elden çıkarma hakkından mahrumdurlar.

Son gelişmeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Hazine de dahil olmak üzere Devlet makamlarınca artan bir baskı olduğunu akla getirmektedir. Gayri-müslim dini vakıflardan el konulan mülkiyetin üçüncü taraflara satılmasına yönelik ihaleler düzenlenmiştir. Örneğin, geçmişte Hazine tasarrufuna geçirilen veya Hazine'ye transfer edilen İstanbul'daki Rum Ortodoks Vakıflarına ait mülklere ilişkin olarak Temmuz 2005'te birkaç ihale başlatılmıştır. Satışla sonuçlanmamış olsa da bu ihaleler, Parlamento'nun, bu tür mülklerin ilgili topluluklara iadesini öngören, ancak, mevcut haliyle, üçüncü taraflara satılan mülkler için tazminat öngörmeyen Vakıflar Yasası Taslağını ele almasıyla aynı döneme rastlaması nedeniyle özel dikkat çekmektedir.

Fransız Rahipler Enstitüsü davasında¹⁴ 2000 yılında sağlanan dostane çözüm henüz uygulanmamıştır. Enstitü adına, kendi adıyla kullanım hakkını tescil edebilecek bir dernek kurulması hala mümkün olmamıştır.

Din adamı eğitimi konusundaki süregelen yasak, gayri-müslim dini toplulukların, mevcut kuşağın ötesinde, topluluklarını sürdürebilmelerinde güçlüklerle karşılaşacakları anlamına gelmektedir. Ekim 2005'te Eğitim Bakanı'nın 1971 yılından bu yana kapalı olan Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun süregelen kapalılık durumuna karşı olduğunu belirtmesine rağmen, Okul'un yeniden açılışını hızlandırıcı hiçbir adım atılmamıştır. Vatandaşlık koşulu, Süryaniler ve Keldaniler gibi Türk olmayan din adamlarının bazı kiliseler için çalışabilmelerini kısıtlamaktadır. Ekümenik Patriğin dinsel unvanının kamusal kullanımı hala yasaktır ve bazı dini azınlık kiliselerinin başkanlarının seçimi katı koşullara tabidir. Türk olmayan Hıristiyan din adamları, vize alma ve yenileme ve oturuma ve çalışma izinleri konularında güçlükler yaşamaya devam etmektedirler.

Din kitapları, Hıristiyan azınlıkların endişelerine yanıt vermek amacıyla yeniden kaleme alınmıştır. Ancak, azınlıklar tarafından idare edilen mevcut okullarda, dinadamlarının ve ilahiyat okullarından mezunların din dersi vermeleri hala mümkün değildir.

Bazı gayri-müslim dini topluluklar geçen yıldan bu yana özellikle aşırı gruplar tarafından şiddet ve tehdit edici tacizlere maruz kalmaktadırlar. Örneğin Ekim 2004'te İstanbul'daki Patrikhane bombalı saldırıya uğramış ve şans eseri bu saldırı ölüm ve yaralanmayla sonuçlanmamıştır. Ocak 2005'ten bu yana Protestan kiliselerine karşı çok sayıda saldırı gerçekleşmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Mart 2005'te misyoner faaliyetlerine karşı olan bir hutbeyi onaylamıştır.

Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumuna bakıldığında, hiçbir değişme olmadığı görülmektedir. Özellikle Alevilerin¹⁵ bir dini topluluk olarak resmen tanınmaması durumu devam etmekte ve Aleviler, Diyanet'te resmen temsil edilmemektedirler. Aleviler hala ibadet yeri açma konusunda güçlükler yaşamakta, ibadet yerleri olan "Cem Evleri"nin yasal bir statüsü bulunmamakta ve kamu makamlarından hiçbir mali kaynak almamaktadırlar. Ocak 2005'te Alevi topluluğuna, ibadet yeri olarak değerlendirilmeyeceği için, Ankara'da bir Cem Evi inşa etme izni verilmemiştir. Aleviler taleplerini dile getirmekte daha etkin olmalarına giderek daha fazla sesli olmalarına rağmen, devlet makamları ve özellikle Diyanet mevcut uygulamayı değiştirme gereğini kabul etmemektedir.

Alevi çocukları okullarda, özgün değerlerini kabul etmeyen zorunlu sünni dini eğitime maruz kalmaktadırlar. Halen, Alevi bir çocuğun ailesi tarafından zorunlu sünni dini eğitimle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açılmış bir dava bulunmaktadır. Şubat 2005'te Eğitim Bakanlığı Alevilik ile Hıristiyanlık, Yahudilik gibi diğer inançların da gelecek yıldan itibaren zorunlu din eğitimine dahil edilebileceğini belirtmiştir.

¹⁴. Türkiye'ye karşı Fransız Rahipler Enstitüsü davası (Başvuru No: 26308/95)

¹⁵. Tahmin edilen nüfus 12-20 milyon

Avrupa Konseyine bağılı İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun Şubat 2005'te yayınlanan Türkiye'ye ilişkin üçüncü raporu, dini eğitimin seçmeli olması gerektiğini veya tüm dini kültürleri kapsaması gerektiğini tavsiye etmektedir. Rapor ayrıca, kimlik kartlarında din hanesinin kaldırılmasını da tavsiye etmektedir. Söz konusu Komisyon raporunun tavsiyeleri Haziran 2005'te İstanbul'da sivil toplumla yapılan bir yuvarlak masa toplantısında resmen açıklanmıştır.

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Yeni Ceza Yasası'nın geçen yılki raporda da belirtildiği üzere yürürlüğe girmesi bazı önemli iyileştirmeler sağladıysa da *kadın hakları* konusunda kaydedilen gelişme azdır. Türkiye'deki kadınlar açısından endişe yaratmaya devam eden başlıca alanlar aile içi şiddet, "namus cinayetleri", yüksek okuma-yazma bilmeme oranı ile Parlamento'ya, yerel temsil organlarına ve işgücü piyasasına düşük oranda katılımdır. Bu husus, durumun iyileştirilmesi için gerekli somut önlemleri de sıralamakta olan Avrupa Parlamentosu'nun Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği¹⁶ konusundaki son raporunda da varılan bir sonuçtur. Ailenin Korunması Yasası da dahil olmak üzere mevcut yasal reformların uygulanması yetersiz kalmaktadır.

Kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde daha de çaba sarfedilmesi gerekmesine rağmen Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünü Kuruluş Yasası'nın Kasım 2004'te yürürlüğe girmiş olması olumlu bir gelişmedir. Anılan Genel Müdürlük 2005'te BM Nüfus Fonu (UNFPA) ile işbirliği halinde kadına yönelik şiddete karşı ülke çapında bir bilinçlendirme kampanyası başlatmıştır.

Ağustos 2005'te Kadının Statüsü Danışma Kurulu'nun kurulmasına dair bir yönetmelik yayınlanmıştır. Türkiye'deki tüm Bakanlıkların yanısıra ilgili akademik kuruluşlar ve STK'lardan temsilciler içeren bu kurul, kadının statüsüne ilişkin devlet politikalarının planlanması ve uygulanması ile Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün işleyişi hakkında tavsiyelerde bulunacaktır.

Meclis'te Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komisyonu ile Kadın ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Araştırılması Komisyonu kurulmuştur. Bu ikinci komisyon çalışmalarında, diğer hususlar meyanında, "namus cinayetleri"nin nedenleri ve bunların önlenmesine yönelik olanaklar üzerine odaklanacaktır (*Bakınız insan haklarının teşviki ve takibi bölümü*).

Türkiye'de aile içi fiziksel ve psikolojik kötü muamele hala yüksek bir oranda mevcut olup, cinsel istismar, zorla ve genellikle erken yaşta evlilikler, gayriresmi nitelikteki dini nikahlar, çokeşlilik, kadın kaçakçılığı ve "namus cinayetleri" vakaları da mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Bu tür şiddet vakalarına ilişkin istatistiki bilgi eksikliği, kurbanların yeterince gözetim altına alınmadıkları gerçeğiyle de birleştiğinde, meselenin çözümüne ilişkin çabaları zorlaştırmaktadır.

Mahkemeler yeni Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerini uygulamaya başlamışlardır. Yargıtay, Ağustos 2005'te bir alt mahkemenin bir namus cinayeti davasında sanığın, diğer bazı hususlar meyanında, kurban tarafından tahrik edilmiş olduğu gerekçesiyle verilen hapis cezasının azaltılarak uygulanması konusundaki kararını bozmuştur.

¹⁶ Kadın Hakları ve Fırsat Eşitliği Komitesi'nin Türkiye'de Kadınların Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Hayattaki Rolü Konulu Raporu, A6-0175/2005, 10 Haziran 2005.

Konuya ilişkin olarak Yargıtay'ın verdiği kararda, yeni Ceza Yasası'nın bu tür suçlar açısından ceza indirimi öngörmediği hususuna atıfta bulunulmuştur. Ekim 2005'te mahkemeler iki ayrı "namus cinayeti" davasında sanıkları azami cezaya (müebbet hapis) çarptırmışlardır.

Güvenlik güçlerinin kadınların şiddet uygulandığına dair şikayetlerini araştırmayı hâlâ sıklıkla ihmal etmelerinden ötürü Ailenin Korunması Yasası'nın uygulanmasının temin edilmesi ivedilik arz etmektedir. Özellikle, aile içi şiddet kurbanlarıyla ilgilenen - sosyal uzmanlar, kolluk kuvveti mensupları, sağlık personeli ve yargı mensupları gibi - personelin daha da eğitilmesi gereklidir ve bu tür şiddete maruz kalanlara danışmanlık hizmeti sunulmasına ilişkin kaynaklar daha geniş biçimde ulaşılabilir kılınmalıdır.

Geçtiğimiz yıldan bu yana, Türkiye'deki kadın sığınma evlerinin sayısı artmış olmakla birlikte, bu evlerin daha da çoğaltılmasına duyulan acil ihtiyaç sürmektedir. Bu bağlamda, Meclis tarafından Temmuz 2004'te kabul edilen Belediyeler Yasası'nın nüfusu 50.000'den fazla olan tüm yerleşim yerlerinde sığınma evleri açılmasını zorunlu kılan hükmünün, merkezi idarenin yeterli mali ve teknik desteğiyle tam olarak uygulanması beklenmektedir. Kadından Sorumlu Devlet Bakanı Nisan 2005'te gizliliğe riayet edilmesi suretiyle kadın sığınma evlerinde yaşayanların güvenliklerini arttırmayı hedefleyen bir genelge yayınlamıştır. Halihazırda faaliyet göstermekte olan 13 sığınma evi bu genelge doğrultusunda ve daha genel anlamda uluslararası standartlara uygun olarak faaliyet göstermelidir.

Çeşitli yasal düzenlemelere ve uygulamaya ilişkin girişimlere rağmen, cinsiyete dayalı ayrımcılık endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Eğitimsizlik ve yüksek okuma-yazma bilmeme oranı (Türkiye'deki kadınların yaklaşık %20'si okuma-yazma bilmemektedir ve Güneydoğu'da bu sayı oldukça yüksektir) nedeniyle kadınlar ayrımcı uygulamalardan etkilenmeye devam etmektedirler. Sekiz yıllık eğitim zorunlu olmakla birlikte, her yıl okula gitmeyen kız çocukların sayısı yarım milyonun üstündedir. Güneydoğu'da kız çocukların sadece % 75,2'si okula kayıtlıdır. Ülkenin bütününde ise bu oran % 91,8'dir.¹⁷ Bununla birlikte, geçen yılki İlerleme Raporu'nda değinildiği üzere, kızların eğitim sistemine dahil olmalarını teminen UNICEF tarafından 2003'te başlatılan bir kampanya sayesinde yaklaşık 113.000 kız çocuğunun okula gitmeleri sağlanmıştır. Aralarında bazı ulusal gazetelerin de bulunduğu özel sektör kuruluşları benzer kampanyalar düzenlemeye başlamışlardır.

Güneydoğu'daki bazı yerlerde yaygın olan kız çocukların nüfus kütüğüne kaydettirilmemesi uygulaması da bu durumu etkilemektedir. Okullarda okutulan ders kitaplarında kadın konusunun ele alınış şekli bu ayrımcılığı daha da arttırmaktadır. Bu ayrımcı ve ataerkil atıfları ders kitaplarından çıkartmayı amaçlayan "Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi" resmi makamlara göre tamamlanmıştır; ancak, gözden geçirilmiş ders kitapları hala kullanılmamaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı % 25,4'lik oranla hala en düşük orana sahip OECD ülkeleri arasında yer almaya devam etmektedir. Birçok kadın hala kayıtdışı sektörde çalışmakta ve bu nedenle sosyal güvenlik kapsamında yer almamaktadır. Bununla birlikte, kadınların bazı mesleklere katılımı nispeten yüksek orandadır; avukat,

¹⁷ UNICEF Eğitimde Cinsiyet Araştırması – Türkiye 2003

akademisyen ve doktorların yaklaşık %30'u kadındır. Temmuz 2005'te Anayasa Mahkemesi Başkanlığına ilk kez bir kadın seçilmiştir. Türkiye Avrupa Sosyal Şartı'nın çalışan kadınların annelik izniyle ilgili 8. maddesini henüz kabul etmemiştir.

Çocuk hakları bağlamında, çocukların ve özellikle kız çocuklarının eğitim hakkı bazı bölgelerde gözetilmemekte ve Güneydoğu'daki kırsal kesimde okula devam etme oranı oldukça düşük seviyede seyretmektedir.

Türk İş Yasası 15 yaşın altındaki çocukların istihdamını yasaklamasına rağmen, yasanın uygulama kapsamıyla ilgili olarak hala bazı sıkıntılar bulunmaktadır (*Bakınız Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam*).

Temmuz 2005'te kabul edilen Çocukların Korunmasına ilişkin yeni bir Yasayla, ilk kez özel sorunları olan, yasal soruşturma kapsamında bulunan veya herhangi bir suçtan dolayı hüküm giyen çocukların haklarını ve mutluluğunu gözeten yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu Yasanın kabulü olumlu bir gelişme olmakla beraber, (12 ila 18 yaş arası) suçlu çocuklarla ilgili hükümlerinin halen normal ceza yasası kapsamına girmesi nedeniyle, anılan yasa çocuklarla ilgili yasama alanındaki uluslararası standartları tam olarak karşılamamaktadır (*Bakınız hukuk sistemiyle ilgili bölüm*).

Türkiye halen Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesini ("çocuklar ve gençlerin korunma hakkı") ve 17. maddesini ("anne ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı") kabul etmemiştir. Ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasıyla ilgili olarak Mayıs 2002'ye kadar hazırlanması gereken dönemsel rapor henüz BM'ye iletilmemiştir.

Sokak çocuklarına ilişkin süregiden sorunları ele alan bazı adımlar atılmıştır. Kasım 2004'te Sokak Çocuklarıyla ilgili Meclis Komisyonu kurulmuş olup, bu Komisyon siyasi tavsiyeler içeren çok sayıda rapor yayınlamıştır. Sokaklarda çalışan ve/veya yaşayan çocukların durumunu ele almak üzere İçişleri, Adalet, Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir Bakanlıklararası Komite kurulmuştur. Bu Komitenin oluşturulmasının ardından, Başbakanlık tarafından Mart 2005'te yayınlanan bir Genelge uyarınca sekiz ilde sözkonusu çocuklara yönelik bir pilot uygulama başlatılmıştır. Bu model, anılan çocuklara sağlık hizmeti, rehabilitasyon ve eğitim sağlanmasını ve onların toplumla yeniden bütünleşmesini amaçlamaktadır.

Çocuk suçlarıyla ilgili adalet sistemi bağlamında, Türkiye'deki üç uzmanlaşmış islahevi ve 16 çocuk mahkemesi mevcut ihtiyaçları karşılamada yetersizdir. Temmuz ayında kabul edilen yukarıda sözkonusu Çocukları Koruma Yasası her ilde çocuk mahkemeleri kurulmasını öngörmektedir.

Özürülülerin hakları bağlamında, yeni Özürülüler Yasası Temmuz 2005'te kabul edilmiştir. Yasa, diğer önlemler meyanında, özürülü insanlara yönelik ayrımcılıkla mücadeleye ihtiyaç bulunduğunu vurgulamakta ve yeni Türk Ceza Yasası çerçevesinde, özürülüğe dayalı ayrımcılığın suç olduğuna hükmetmektedir (*Bakınız Fası 19: İstihdam ve Sosyal konular*).

Türkiye'de ruh sağlığıyla ilgili bir yasa bulunmamakta olup, ruhsal özürülülerle ilgili sosyal bakım olanaklarının az olması sonucunda kişiler sıklıkla gereksiz şekilde

kurumlara kapatılmaktadırlar. Anestezi kullanmaksızın yapılan “elektro-şok” veya şok terapisi (ECT) vakaları rapor edilmiştir. Rehabilitasyon tedavisinin yokluğuna, fiziki kısıtlamaların gereksiz kullanımına ve rehabilitasyon merkezleri ile kimsesizler yurtlarındaki hastaların yetersiz beslendiğine işaret eden raporlar da mevcuttur. Türkiye Avrupa Sosyal Şartı'nın bedensel veya ruhsal özürülülerin mesleki eğitim, rehabilitasyon ve sosyal yerleştirme haklarıyla ilgili 15. maddesini hala kabul etmemiştir.

Sendikalar bağlamında, örgütlenme ve grev hakkını içeren toplu pazarlık hakkıyla ilgili önemli kısıtlamalar mevcuttur. Türkiye ILO standartlarını karşılamaktan hala uzaktır.

Özel sektörde toplu pazarlık ve grevler konusu 1980'li yılların başlarında çıkarılan ve 2001 yılında biraz değiştirilen iki yasayla düzenlenmektedir. Bu yasalar bir sendikanın işletme düzeyinde toplu sözleşme imzalamasına olanak verilmesi için iki temel koşulun varlığını aramaktadır: Sendika, şirketteki işçilerin en az %50'sini ve ülke çapında ilgili sektördeki işçilerin en az %10'unu temsil etmek zorundadır. Mevcut mevzuat ayrıca işçi ve çalışanların işçi sendikalarına üye olmaları hususunda özellikle ağır işlemler içermektedir (örneğin noter kanalıyla kayıt olma zorunluluğu).

Kamu sektöründe, 2001 yılında çıkarılan ve 2004'te bazı değişiklikler yapılan Kamu Çalışanları Sendika Yasası, bazı kamu çalışanları gruplarının sendikalara üyeliğini engellediğinden ve grev hakkı ile toplu pazarlık hakkı konusunda önemli kısıtlamalar getirdiğinden, önemli eksiklikler içermektedir. Başbakanlık tarafından 2005 Haziran ayında kamu kesimi sendikalarının faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla yayınlanan genelge bu eksiklikleri ele almamaktadır. Bununla birlikte, 2005 Ağustos'unda gerçekleştirilen ve kamu çalışanları sendikaları konfederasyonları ile hükümet arasında anlaşmayla sonuçlanan toplu görüşmeler ve sendika üyelik ücretlerine devlet katkıları bu alandaki olumlu gelişmeler olarak görülebilir (*Bakınız Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam*).

Yeni Ceza Yasası sendikalara üyelik veya sendikal etkinliklere katılım konusunda kuvvet kullanan ya da başkalarını tehdit edenler için hapis cezası öngörmektedir. Yasa sendikal etkinliklerin yasadışı engellenmesi durumunda da hapis cezası öngörmektedir. Bununla birlikte, sendikal etkinliklerinden dolayı işçilerin işten çıkarıldıklarına ve kamu çalışanlarının başka görevlere atandıklarına dair raporlar mevcuttur.

2005'te ülkenin en büyük öğretmen sendikası olan Eğitim Sen'le bağlantılı olarak sendikal haklar ağır biçimde ihlal edilmiştir. Yargıtay, Mayıs ayında, Eğitim Sen'in tüzüğündeki anadilde eğitim hakkının desteklenmesine ilişkin maddeyi Anayasa'ya aykırı bulmuş ve Sendikanın kapatılmasına hükmetmiştir (dernek kurma özgürlüğü kısmına bakınız).

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) belirli standartlarının gerisinde kalmaktadır. İlgili ILO Sözleşmeleri – 87 numaralı (Dernek Kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunması) ve 98 numaralı (Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı) – imzalanmış ve onaylanmış olmasına karşın, yukarıda belirtildiği üzere, iç hukukta gerekli uyarlamalar yapılmamıştır. Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. (örgütlenme hakkı) ve 6. (grev hakkı da dahil olmak üzere toplu pazarlık hakkı)

Maddelerini kabul etmemiştir. Türkiye Avrupa Gözden Geçirilmiş Sosyal Şartı'nı Ekim 2004'te imzalamış; ancak, henüz onaylamamıştır.

Yasal kısıtlamaların sonucu olarak, işletmelerde çok sınırlı sayıda toplu sözleşme imzalanmış, bu da işgücünün büyük bölümünü toplu sözleşmelerin koruması dışında bırakmıştır. Özel işletmelerin birçoğunda sosyal diyalog bulunmamaktadır ya da çok sınırlıdır.

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması

Geçen yılki rapordan bu yana Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı değişmemiştir. Türk makamlarına göre, Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca, münhasıran gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Makamlarca genellikle Lozan Antlaşması'yla bağlantılandırılan azınlıklar Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Bununla birlikte, ilgili uluslararası standartlar ve Avrupa standartlarına göre Türkiye'de azınlık olarak nitelendirilebilecek başka topluluklar da mevcuttur.

Ekim 2004'te Başbakanlığa bağlı bir devlet organı olan İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun himayesinde, azınlıklar ve topluluklara yönelik politikayı sorgulayan, özellikle de 1923 Lozan Antlaşması'nın dar biçimde yorumlanmasına dikkat çeken ve Türkiye'yi politikasını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmesi için teşvik eden bir rapor yayınlanmıştır. Bu rapor ayrıca, farklı kimlik ve kültürlere sahip kişilerin haklarının güvence altına alınması ve bu kimlik ile kültürlerin eşit vatandaşlık temelinde korunması ve geliştirilmesi için Türk Anayasası'nın ve ilgili tüm yasaların özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik bir içeriğe kavuşturulmaları amacıyla gözden geçirilmesi çağrısında bulunmuştur.

Rapor Türkiye'de canlı bir tartışma yaratmıştır. Bununla birlikte, raporun yazarı ve Kurul Başkanı hakkında soruşturma başlatılması ve rapordan doğrudan sorumlu olanların makamlarında daha fazla kalamayacaklarını ileri sürerek istifa etmeleri endişe yaratmıştır. Kurul o günden bu yana çalışmamaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne (ICCPR) azınlıkların hakları konusunda koyduğu çekince - ki bazı AB üye ülkeleri buna Sözleşme'nin amaç ve hedefleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır - ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekince, endişelere neden olmaktadır. Bu çekinceler¹⁸ azınlık haklarının korunması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesini engellemek amacıyla kullanılabilir. Özellikle, Türkiye'nin bu İkiz Sözleşmelere koyduğu çekincelerin, bu maddelerle güvence altına alınan hakların sadece çekincelerde atıfta bulunulan hüküm ve kurallarda zikredilen cemaatlerle sınırlı olduğu anlamına gelmeyeceği umut edilmektedir.

¹⁸ İkiz Sözleşmelere konulan çekincelerden alıntılar:

- "Türkiye Cumhuriyeti BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi'ndeki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'ndaki hükümler ve kurallara uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar."
- "Türkiye Cumhuriyeti BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nin (3) ve (4) paragraflarındaki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3, 14 ve 42. Maddelerindeki hükümlere uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar."

Şubat 2005'te AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri (MAYK), 2003'te gerçekleştirdiği ziyaretin izlemesini yapmak amacıyla, Türkiye'nin daveti üzerine Ankara'yı ziyaret etmiştir. Fakat, diyalogun yukarıda değinilen geleneksel yaklaşımın ötesine taşınması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiş ve MAYK'ın Türkiye'nin Güneydoğusu'nu ziyaret etme önerisi kabul edilmemiştir. MAYK'la görüşmelerin daha geniş bir zeminde yeniden başlatılması Türkiye'nin AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalara daha fazla uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni veya Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamıştır. Türkiye kamu makamlarınca ayrımcılığın genel olarak yasaklanması konusundaki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 12 Numaralı Protokolü de henüz onaylamamıştır. Bu, azınlık mensuplarının sıklıkla *fiili* ayrımcılığa uğramaları ve idari ve askeri görevlere gelmekte güçlüklerle karşılaşmaları nedeniyle özellikle önemlidir.

Ocak 2005'te İçişleri Bakanlığı'na bağlı İller İdaresi Genel Müdürlüğü gayrimüslim azınlıklara ilişkin bazı konularda azınlıkların sağlık, sosyal, kültür ve eğitim kurumları da dahil olmak üzere, önceleri İl Emniyet Müdürlüklerinin uhdesinde olan bazı konuların sorumluluğu üstlenmiştir. İlgili belgelerin İller İdaresi Genel Müdürlüğü'ne devri işlemlerinin sürdüğü bildirilmektedir.

Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin gözden geçirilmesi konusunda Talim ve Terbiye Kurulu eliyle iki yıldan beri sürdürülen çalışmalara rağmen, 2005/2006 öğretim yılında kullanılacak tarih ders kitapları hala azınlıkları güvenilmez, hain ve devlete zarar veren kişiler olarak betimlemektedir. Kurul'a yardımcı olan Tarih Vakfı Şubat 2005'te bir dizi tavsiye yayınlayarak, diğer hususlar meyanında, Milli Eğitim Bakanlığı'na ders kitaplarını çeşitliliğin tehdit yerine zenginlik olarak algılandığı çoğulcu bir toplum imajını teşvik edecek biçimde değiştirme çağrısında bulunmuştur. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Avrupa Komisyonu (ECRI), Türkiye hakkında ahiren yayınladığı raporda, resmi makamları "okul müfredatı ve ders kitaplarının öğrencilerin çok kültürlü toplumun yararları konusundaki bilinçlerini yükseltecek şekilde gözden geçirilmesi" yönünde teşvik etmektedir.

Yahudi, Rum ve Ermeni okullarındaki çifte müdürlük uygulaması (bu okulların, Milli Eğitim Bakanlığı'nı temsil eden Müslüman müdür yardımcıları müdürden daha fazla yetkiye sahiptir) konusunda resmi makamlarla başlatılan diyalogda gelişme kaydedilmemiştir. Rum cemaati yeni eğitim malzemelerinin onaylanması ve yurtdışında eğitim görmüş öğretmenlerin tanınmaları konusunda sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. ECRI raporu, makamları, azınlık okullarının düzgün işlemlerinin sağlanması için gerekli adımları atmaya teşvik etmektedir.

Ayrıca, Rum azınlık öğretmenlerine, 2003 İş Kanunu'na aykırı olarak ve Türk kökenli meslektaşlarının durumlarıyla çelişen biçimde, hala sadece bir okulda eğitim verme izni tanınmaktadır. Ermenice dil öğretmeni yetiştirilmesi halen mümkün değildir. Bu konuda Türk makamlarınca İstanbul'daki üniversitelerden birinde Ermeni dilinin öğrenimine olanak verecek bir Ermenice bölümü açılmasına onay verilmesi beklenmektedir. Resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Antlaşması kapsamında değerlendirilmeyen Süryaniler gibi Müslüman olmayan azınlıklara hala okul açma izni verilmemektedir.

Buna ilaveten, Rum azınlık öğretmenlerin, 2003 tarihli İş Yasası'na aykırı ve Türk kökenli meslektaşlarının durumuna tezat teşkil edecek şekilde, hala yalnızca bir okulda eğitim vermelerine izin verilmektedir. Ermeni dili çalışmaları için İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir Ermeni Kürsüsü kurulması Türk makamlarınca kabul edilmiş olmasına rağmen, Ermeni dili öğretmenlerinin eğitimi hala mümkün olmamaktadır. Süryaniler gibi, ilgili makamlarca Lozan Antlaşmasıyla irtibatlandırılmayan Gayri-Müslim azınlıkların okul kurmalarına hala izin verilmemektedir.

Yunan vatandaşlarının taşınmaz mal veraseti konusunda, kendilerine bu hakları tanıyan bir genelgenin varlığına rağmen, uygulamada sorunları bulunmaktadır. AİHM'ye bu konuda en az bir başvuru yapılmıştır.

Gökçeada'daki (Imvroz) Rum azınlık bir dizi sorunla karşılaşmaya devam etmektedir. Bunlar özellikle tapu sicili işlemlerinden ve arsa ve binaların "doğal veya kültürel varlık" olarak gösterilmesinden - ki bu mülkiyete elkonulmasıyla sonuçlanmıştır - kaynaklanmaktadır. Ayrıca, geçmişte istimlak edilmiş olan arsaların satışı için ihaleler açıldığına ve önceden Rum azınlık okulu olan bir binanın azınlığın arzusu hilafına 2005 Haziran'ında otel olarak faaliyete geçtiğine dair bilgiler alınmıştır. Nisan 2005'te Başbakan Erdoğan adayı ilk defa ziyaret etmiş ve cemaatin kaygılarını dinlemiştir. Haziran 2005'te Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin bir Türk ve bir Yunan üyesi adayı ziyaret etmişler ve Rum azınlığın bir dizi sorunla karşılaştığı sonucuna varmışlardır. Türk üye sorunların ele alınması amacıyla yasal düzenlemeler teklif etme niyetinde olduğunu açıklamıştır.

Roman kökenlilerin¹⁹ Türkiye'ye göçmen olarak girmesini yasaklayan mevzuat hala yürürlüktedir. Roma kökenlilerin uygun ikamet, eğitim, sağlık ve istihdama erişimde güçlüklerle karşılaştıkları bildirilmektedir. Son iki yılda Türkiye'nin beş farklı şehrinde Roma haklarını savunma örgütleri kurulmuştur. İstanbul Bilgi Üniversitesi bu örgütlerle işbirliği içinde Türkiye'deki Roma kökenlilerin kesin sayısını ve yaşadıkları yeri saptamak ve karşılaştıkları sorunların daha net tanımlamasını yapmak amacıyla yönelik olarak araştırma başlatmıştır. **Kültürel hakların** korunması bağlamında, son İlerleme Raporu'ndan bu yana sadece sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kürtçe dahil olmak üzere Türkçe dışındaki dillerde yayın sürmekte; ancak, önemli kısıtlamalar devam etmektedir (*Bakınız ayrıca yayınlarla ilgili yukarıdaki kısım*).

Kürtçe öğretimi Ağustos 2005'te mevcut tüm kurs sahiplerinin, biri - Mardin'deki okul - henüz daha Nisan 2005'te açılmış olmasına rağmen, kalan beş okulu da kapatma kararı almasıyla ciddi bir gerilemeye uğramıştır. Adana ve Batman'daki iki okul maddi güçlükler nedeniyle yılın başlarında kapatılmıştır.

Bu kursların kapatılması kararının ardında, maddi kaynak yokluğundan ve özellikle müfredat, öğretmen atamaları, kursların süresi ve katılımcılar konusundaki kısıtlamalardan kaynaklanan çeşitli unsurlar yatmaktadır. Daha genel olarak, kurs sahipleri katılımın para karşılığı olması nedeniyle kurslara talebin sınırlı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

¹⁹ Roman kökenlilerin nüfusu tahminen 500,000 ve 2,000,000 arasındadır.

ECRI Raporu Türk makamlarını Anayasa'nın devlet okullarında Türkçe dışındaki herhangi bir dilin anadil olarak öğretimini yasaklayan 42. Maddesini gözden geçirmeye teşvik etmektedir. Rapor, aynı zamanda, ana dili Türkçe olmayan çocukların dillerini öğrenmeleri için yeterli olanak yaratılmasının sağlanmasının önemine dikkat çekmektedir. Rapor, ayrıca, Türkçe konuşmayanlar için kamu hizmetlerine erişimin önündeki engellerin aşılmasına yönelik kapsamlı önlemlerin alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Son birkaç yıl içinde Kürtçe dilinin kullanımına ve Kürt kültürünün farklı biçimlerinde ifadesine yönelik daha fazla hoşgörüyeye rağmen, kısmen Güneydoğuda süren şiddetten dolayı 2005'in ilk aylarında gerilim yükselmiştir (*Güneydoğu konusundaki kısma bakınız*). Bu yıl izin verilen Mart ayındaki Nevruz kutlamaları birçok ilde barışçı geçerken, Mersin'de iki çocuğun Türk bayrağını yırtması olayı bazı milliyetçi tepkileri ateşlemiştir.

Yargının Kürtçenin kullanım hakkını güvence altına almaktaki rolü karışıktır. Mayıs 2005'te Danıştay Kürtçe müziğin seçim kampanyasında kullanımını yasaklayan bir kararı iptal etmiştir. Bununla birlikte, Diyarbakır Ceza Mahkemesi, Ocak ve Şubat 2005'te bazı müzik albümlerine, Kürtçe dilindeki sözlerin yasadışı örgüte destek anlamına gelen propaganda oluşturduğunu ileri sürerek, eski Ceza Yasası'nın 312. Maddesi uyarınca elkonulması kararını vermiştir. Buna ilaveten, bazı Kürtçe isimlerin kaydı konusunda sorunlar devam etmekte ve bu konudaki uygulama ülke genelinde farklılık göstermektedir.

Siyasi partilerce Türkçe dışındaki dillerin kullanımı konusunda hala kısıtlamalar mevcuttur. Ekim 2005'te bir mahkeme DEHAP Başkan Yardımcısı Reşit Yardımcı'yı 2003'te bir DEHAP konferansının açış konuşmasını Kürtçe yaptığı için altı ay hapis cezasına çarptırmıştır. Mayıs 2005'te Haklar ve Özgürlükler partisi (HAKPAR) Genel Başkanı Abdülmelik Fırat'ın yargılaması başlamıştır. Fırat Ocak 2004'teki bir parti toplantısında Kürtçe cümleler okumakla suçlanmaktadır. Siyasi Partiler Yasası uyarınca açılan benzer davalar sürmektedir.

Ülkenin çoğunluğun Kürt kökenli olduğu **Doğu ve Güneydoğusundaki durum** konusundaki ilerleme yavaş ve düzensiz olmuştur. Hatta bazı hallerde durum daha da kötüye gitmiştir. Henüz bu bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasal sorunları ele almaya yönelik kapsamlı bir politika oluşturulmamışken, Ağustos 2005'te Başbakan Erdoğan'ın birkaç Kürt aydınla görüşmesi, Diyarbakır'ı ziyaret etmesi ve "Kürt sorunu" olarak tanımladığı konunun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulaması dikkate değerdir.

1999'dan bu yana aşamalı gelişme kaydetmiş olan *güvenlik* durumu, AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK tarafından şiddetin yeniden başlatılmasından bu yana daha hassas hale gelmiştir. Şiddetin düzeyi yükselmiştir ve güvenlik güçleri ile silahlı gruplar arasında her iki tarafta da can kaybına yol açan silahlı çatışmalar sıkça yaşanmaktadır.

Olağanüstü Hal uygulaması kaldırılmış olmasına rağmen, yolların kapatılması ve kontrol noktaları kurulması gibi bir dizi güvenlik önlemi Güneydoğu'daki bazı illerde yeniden uygulamaya konulmuştur. Bu durumun halkın yaşantısına etkileri olmuştur.

Bu zor durumda güvenlik güçlerinin bazen orantısız tepki verdiği yönünde endişeler mevcuttur (*Bakınız işkence ve kötü muamele ile ilgili bölüm*).

2004 yılında kabul edilen *Terör Eylemlerinden Kaynaklanan Zararların Tazminine Yönelik Kanun* ciddi gecikmeye ve belirsizliğe rağmen uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu kanunun yürürlük süresi 27 Temmuz 2005 tarihinde sona ermiş olup, makamlar uzatılmasına çalışmaktadırlar. Türk makamları Ağustos 2005 itibarıyla 173.208 başvurunun yapıldığını bildirmişlerdir. Bugüne kadar terör eylemlerinden kaynaklanan zararların tazminine yönelik 2.200 karar alınmıştır. Mart 2005 itibarıyla değerlendirme komisyonlarının başvurularını geçerli bulduğu 22 kişiye 212.000 YTL ödenmiştir. Dışişleri Bakanlığı Mayıs'ta valiliklere gönderdiği bir genelgede tazminat yasasının sıkı biçimde uygulanmasını istemiştir.

Bazı kaynaklara göre, kanunun uygulanması yavaş yürümüştür. Uluslararası hükümet dışı kuruluşlar ile potansiyel yarar sahipleri kanunla kurulan sistemin muhtelif eksikliklerinin bulunduğunu vurgulamışlardır. Birincisi, zararı saptamakla görevli komisyonların bizzat zarara neden olan güvenlik güçlerinin bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığı'ndan da yetkililerden oluşması endişe yaratmaktadır. İkincisi, tazminatın geçerli olabilmesi için öngörülen koşullar fazlaca katıdır ve birçok potansiyel yarar sahibini kanunun kapsamı dışında bırakabilmektedir. Bu, özellikle mülklerini yok etmeye zorlanan veya gönüllü olarak geride bıraktıklarını gösteren bir belge imzalayan kişiler için geçerlidir. Ayrıca, başvuru sahiplerinden mülklerinin tapusu gibi çoğu durumda hiçbir zaman varolmamış kanıtlayıcı belgeler istenmesi ağır yük oluşturmaktadır. Üçüncüsü, başvuru sahipleri için hukuki destek yokluğu, komisyonların sınırlı başvuru inceleme kapasiteleriyle birleştiğinde, sistemin genel etkinliğini törpülemektedir. Dördüncüsü, tazminat için azami eşik çok düşüktür ve hükümetin kabul görmüş başvuruları çözüme kavuşturması için zaman sınırı bulunmamaktadır. Son olarak, bir temyiz mekanizmasının yokluğu da endişe yaratmaktadır.

Yerlerinden edilmiş kişilerin (IDP'ler) durumu kritik olmaya devam etmektedir. Bunların birçoğu tehlikeli koşullarda yaşamaktadır. Türk hükümeti ahiren "Köylere Dönüş ve Rehabilitasyon Programı" nı tamamlamak amacıyla yeni bir hükümet organı oluşturulmasını teklif etmiştir. Bu organın İçişleri Bakanlığı içinde yeni bir birim tarafından koordine edilerek, Birleşmiş Milletler'in iç göçe ilişkin yönlendirici ilkelerine uygun olarak IDPlerin geri dönüşleri hakkında politika geliştirmesi ve mevcut programın uygulanmasını koordine etmesi öngörülmektedir. Temmuz 2005'te makamlar ilgili valilik ofislerinin IDPlerin geri dönüşlerini temin yönünde teşvik edilmeleri, dönüş planıyla ilgili olarak kamuoyu bilinci yaratılması ve NGOlarla etkili işbirliği yapılması için bir genelge yayınlamışlardır.

Halen Hacettepe Üniversitesi Nüfus Araştırmaları Enstitüsü (HÜNAE) tarafından, yerlerinden edilmiş kişilerin kapsamı ve halihazırdaki ihtiyaçları hakkında Şubat 2006'da yayınlanması beklenen bir araştırma yapılmaktadır.

Yerlerinden edilmiş kişilerle ilgili olarak AİHM'de bekleyen yaklaşık 1500 başvuru mevcuttur ki, bu sayı Türkiye aleyhindeki davaların yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Mahkeme Haziran 2004'te Güneydoğu'da mal edinmenin engellenmesiyle ilgili olarak bir grup başvuru sahibi lehinde karar vermiştir ve Avrupa Konseyi 2005'te Türkiye'nin

yargı kararına uyumunu değerlendirmeye başlamıştır²⁰ (*Bakınız AİHM'nin kararlarının uygulanması ile ilgili kısım*).

Birçok etken IDPLerin geri dönüşünü güçleştirmektedir: Doğu ve Güneydoğu'nun devam eden görece ekonomik geri kalmışlığı, temel altyapının yokluğu, sermayenin yokluğu, sınırlı istihdam olanakları ve güvenlik durumu. Özellikle çok sayıda kara mayınının²¹ varlığı geri dönüşü engellemektedir. Raporlara göre, kara mayınları yüzünden 2005'in ilk yedi ayında 20 kişi ölmüş, 20 kişi de yaralanmıştır. Bunun ötesinde, valinin takdiri geri dönüşe ilişkin hukuki ve idari hükümlerin uygulanmasında temel rol oynamaktadır.

Köy korucuları sorunuyla ilgili olarak hiçbir ilerleme sağlanmamıştır. Raporlar köy korucularının geri dönmekte olan IDPLere bazı durumlarda saldırdıklarını ortaya koymaktadır. Resmi rakamlara göre halen 57.601 köy korucusu görev yapmaktadır (Geçen yıl 58.551). Türk makamlarının 2000 yılından beri hiçbir köy korucusu atanmadığı yönündeki açıklamalarına rağmen, STÖ'ler güvenlik güçleri ile yasadışı silahlı gruplar arasında artan sayıdaki çatışmalara tepki olarak yeni köy korucularının istihdam edildiği tahmininde bulunmaktadır. Köylere dönüş izninin bazen sadece geri dönenlerin köy korucusu olmayı kabul etmeleri durumunda tanındığına dair bilgiler bulunmaktadır.

Süryani kökenli çok az kişi yurtdışından geri dönebilmştir. Türk vatandaşlığını yitirenler, Güneydoğu'da devam eden tapu kayıtları çerçevesinde mülklerini kayıt ettirme hakkına sahip değildirler. Bu bağlamda, Türkiye'deki ve yurtdışındaki Süryanilerin boş mülklerine gerek bölgedeki vatandaşlar, gerek tapu kayıt makamlarınca elkonulduğuna dair şikayetlerindeki artış endişe vericidir. Bunun ötesinde, geri dönenler köy korucularının tacizlerine maruz kalmaya devam etmektedir.

1.3 Bölgesel Konular

Kıbrıs

Türk hükümeti, çeşitli vesilelerle, BM Genel Sekreteri tarafından sunulan plana uygun, kapsamlı bir çözüme bağlı kaldığını açıklamıştır.

Türkiye 29 Temmuz 2005 tarihinde, AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde de 10 yeni ülkenin katılımına uyarlayan Katma Protokol'ü imzalamıştır. Türkiye aynı zamanda, Katma Protokol'ün imzalanmasının, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınması anlamına gelmediğini beyan eden bir deklarasyon yayınlamıştır. 21 Eylül'de AB, Türkiye'nin deklarasyonunun tek taraflı olduğuna, Protokol'ün bir bölümünü teşkil etmediğine ve Protokol kapsamındaki Türkiye'nin yükümlülükleri üzerinde hiçbir yasal etkisi bulunmadığına işaret eden bir karşı deklarasyon kabul etmiştir. AB tarafından yapılan deklarasyonda tüm AB üyesi ülkelerin tanınmasının katılım sürecinin gerekli bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Protokol aynı zamanda

²⁰ Doğan ve Diğerlerinin Türkiye'ye karşı Davası (Başvuru no. 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02)

²¹ Mayınlar kaldırılmış olmasına rağmen, uluslararası NGOlar toplam sayıyı 900.000 olarak tahmin etmektedirler.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin "Kıbrıs Sorunu"na ilişkin olarak ortaya koyacağı ve bölgede barış, istikrar ve uyumlu ilişkilere katkı sağlayacak kapsamlı bir çözümün desteklenmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir.

Türkiye, Kıbrıs'ın bazı uluslararası örgütlere üyeliğini, ayrıca Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojinin İhracat Denetim Kurallarına ilişkin Wassenaar Anlaşmasına katılımını veto etmeye devam etmiştir.

Kıbrıs'ın Türkiye'ye karşı AİHM davası, 1.3 İnsan hakları ve azınlıkların korunması bölümünde ele alınmaktadır.

Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl çözümü

Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir.

Yunanistan Dışişleri Bakanının Nisan 2005'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret de dahil, çeşitli üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Eskişehir ilinde bulunan Birleşik Hava Operasyon Merkezi ile Yunanistan'ın Larissa şehrinde bulunan muhatapları arasında doğrudan telefon hattı kurmak da dahil, iki ülke arasındaki gerginliği yatıştırmaya yönelik yeni mekanizmalar tesis edilmiştir. Askeri felaket cevap birimleri arasındaki işbirliği, ortak tatbikatlar düzenlenmesi, iki ülke personelinin askeri kuruluşlardaki dil kurslarına katılımı ve askeri spor yarışmaları düzenlenmesi gibi ilave güven artırıcı önlemler alınmıştır. Yunanistan Deniz Kuvvetleri Komutanı Ocak ayında Türkiye'ye 5 günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye Kara Kuvvetleri Komutanı Haziran ayında, Yunan muhatabını ziyaret etmiştir.

2002 yılında başlatılan istikşafi görüşmeler kapsamında, Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları düzeyinde, Ağustos 2005 itibariyle, 31 tur toplantı düzenlenmiştir.

Türkiye Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsünün, Atina'ya Haziran 2005 ayında yaptığı ziyaret sırasında, iki ülke Adalet Bakanları arasında Adli İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.

Türk ve Yunan Başbakanları, Karacabey (Türkiye) ve Gümölcine (Yunanistan) arasındaki doğalgaz boru hattının yapımını birlikte törenle başlatmışlardır.

Nisan 2005'te, Meclis Başkanı, Türkiye'nin, Yunanistan'ın karasularını muhtemel genişletmesi bağlamında 1995 yılında Türk Meclisi tarafından kabul edilen kararda belirtilen, Yunanistan'la ilgili "casus belli"ye ilişkin ifadeden vazgeçebileceği görüşünü beyan etmiştir. Dışişleri Bakanı Gül, sözkonusu atfın çıkarılmasına herhangi bir itirazı olmadığını dile getirmiştir. Ancak, daha sonra bu konuda bir gelişme olmamıştır.

1.4 Genel Değerlendirme

Türkiye'de siyasi dönüşüm devam etmekte ve ülke, Kopenhag **siyasi kriterlerini** yeterli derecede karşılamayı sürdürmektedir. Önemli yasal reformlar yürürlüğe girmiştir ve bunlar, özellikle yargı sistemde olmak üzere, yapısal değişikliklere neden olmalıdır. Bununla birlikte, 2005 yılında değişim hızı yavaşlamıştır ve reformların uygulanması yer yer farklılıklar göstermektedir. İnsan hakları ihlalleri azalsa da

meydana gelmeye devam etmektedir ve hem, halen yürürlükte olan mevzuatın uygulanması, hem de, bazı alanlarda, yasamaya yönelik ilave yasal girişimler üstlenilmesine acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Temel özgürlükler ve özellikle ifade özgürlüğü, kadın hakları, dini özgürlükler, sendikal haklar ve kültürel haklar ile işkence ve kötü muameleyle mücadelenin daha da pekiştirilmesi olmak üzere insan hakları alanlarında kayda değer ilave çabalar gerekmektedir. Türkiye bilhassa, reform sürecini tüm kamu mercilerinin çalışmalarıyla daha iyi bütünleştirmelidir. Türkiye'nin ilave siyasi reformlara ilişkin taahhütleri, kökenlerine bakılmaksızın, tüm Türk vatandaşlarının yararına yönelik daha somut kazançlara dönüştürülmelidir.

Demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda, özellikle yargının işleyişi alanında, önemli yapısal reformlar yerine getirilmiştir. Komisyonun 2004 yılı tavsiyesinde belirtilen altı yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, uygulamada pürüzler bulunmaktadır. Bir taraftan, çeşitli kararlar, yargının giderek daha fazla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ile uyumlu davrandığı izlenimini uyandırmaktadır. Diğer taraftan, bilhassa geleneksel olarak hassas olan konulardaki düşüncelerin ifade edilmesi hakkındaki bazı kararlar, hem adli kovuşturmayla, hem de mahkumiyetle sonuçlanmıştır. Sivil-askeri ilişkilere ilişkin reformlar devam etmiş, ancak silahlı kuvvetler hala, siyasi gelişmeler ve hükümet politikaları ile ilgili açıklamalar yaparak, önemli bir etki uygulamaktadır.

Bazı ilerlemelere rağmen, *insan hakları ve azınlıkların korunması* konusundaki tablo karışık gözükmemektedir. İşkence ve kötü muameleyle mücadele konusunda, mevcut kapsamlı yasal çerçeveye ilave hükümler yürürlüğe girmiştir. Bu tür uygulamalara ilişkin vakaların sayısı azalmaktadır. Bununla beraber, işkence ve kötü-muameleyle ilgili ihbarlar sık sık gündeme gelmeye devam etmekte ve bu tür suçları işleyenler hala sıklıkla cezasız kalmaktadır.

Özellikle yeni Ceza Kanunu ve Dernekler Yasasının yürürlüğe girmesiyle temel özgürlüklerin uygulanması konusunda yasal ilerleme sağlanmış ve uygulamada hem bireyler hem de sivil toplum örgütleri geçmişe kıyasla daha büyük özgürlüklere sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, şiddet içermeyen fikirler belirten bireylerin yasal kavuşturmayla tabi tutulması ve mahkum edilmeleri sürmekte, bazı dernekler faaliyetlerinde kısıtlamalara maruz kalmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, 301. Madde'ye dayanan duruşmalar yakından izlenmeye devam edilecektir.

Gösterilerde orantısız güç kullanan güvenlik kuvvetlerine ilişkin ihbarlar hala mevcuttur. Din özgürlüğü konusuna gelince, bazı geçici tedbirlere rağmen, dini azınlık ve cemaatlar hala tüzel kişilikten mahrumdur. Bunların sorunlarının, Avrupa standartlarına uygun kapsamlı bir yasal çerçevenin kabulüyle ele alınmasına acil ihtiyaç bulunmaktadır. Kadın haklarına daha fazla özen gösterilmesine karşılık, kadınlara karşı uygulanan şiddet ciddi kaygı konusu olmaya devam etmektedir.

Türkçe dışındaki diğer dillerin kullanımına gösterilen daha büyük hoşgörüyeye rağmen, kültürel hakların kullanımı hala kritik bir durumdadır. Kürtçe yerel yayına henüz izin verilmemiş, Kürtçe dil kursları kapanmıştır. Siyasetçiler, belirli çerçevelerde Kürtçe dilini kullandıkları için mahkum edilmeye devam edilmiştir. Türkiye, azınlıklar ve kültürel haklar konusunda kısıtlayıcı bir yaklaşım benimsemeyi sürdürmektedir.

Güneydoğunun ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmasının ele alınmasına ihtiyaç duyulduğu konusunda artan bir görüş birliğine rağmen, bu hususta az somut ilerleme sağlanmış ve PKK şiddetinin tekrar başlamasından bu yana güvenlik durumu kötüleşmiştir. Yerlerinden edilmiş kişiler çeşitli zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir.

Bölgesel sorunlara gelince, Türk Hükümeti, BM Genel Sekreteri'nin sunmuş olduğu plan çerçevesinde Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm bulunması hedefine bağlı kaldığını çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Türkiye, AT –Türkiye Katılım Anlaşmasının 10 yeni Üye Devlete uyarlanmasını öngören Ek Protokolü 29 Temmuz'da imzalamıştır. Aynı zamanda, Türkiye, bu imzanın Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmen tanınması anlamına gelmediğini belirten tek taraflı bir deklarasyon yayınlamıştır. AB, 21 Eylül'de kabul ettiği bir deklarasyonla, Türkiye'nin deklarasyonunun Türkiye'nin Ek Protokol kapsamındaki yükümlülüklerini etkilemediğini belirtmiştir. AB deklarasyonu, tüm Üye Ülkelerin tanınmasının katılım sürecinin gerekli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Deklarasyon aynı zamanda, bölgede barış, istikrar ve uyumlu ilişkilere katkıda bulunacak olan Kıbrıs meselesine kapsamlı bir çözümün bulunması için BM Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklenmesine ihtiyaç bulunduğunun altını çizmiştir. Türkiye, Kıbrıs'ın bazı uluslararası örgütlere ve Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojinin İhracat Denetimlerine ilişkin Wassenaar Anlaşmasına üyeliğine karşı vetosunu uygulamaya devam etmiştir. Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler olumlu şekilde gelişmeye devam etmiştir. Ancak, 2002 yılından bu yana yapılan 31 tur görüşmeye rağmen, taraflar devam eden sınır sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması konusunda henüz muvaffak olamamıştır.

2. Ekonomik Kriterler

Komisyon 2004 Yılı Raporunda şu sonuçlara varmıştır:

“Türkiye, özellikle makroekonomik dengesizliklerini azaltmak suretiyle, işleyen bir piyasa ekonomisine doğru önemli ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, istikrar politikasını sıkı bir şekilde sürdürmesi ve yapısal reformlara doğru ilave kararlı adımlar atması şartıyla, Avrupa Birliği içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle de başa çıkabilmelidir.”

İlk İlerleme Raporundan itibaren, Türkiye'deki ekonomik gelişmeler değerlendirilirken, Komisyonun yaklaşımı, Haziran 1993'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi sonuçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Zirve sonuçlarına göre, AB'ye üyelik;

- işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını;
- Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başedebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Komisyon, aşağıdaki değerlendirmede, önceki İlerleme Raporlarında uygulanan yöntemi izlemiştir.

2.1 Son Ekonomik Gelişmeler

Sağlam ekonomik performans, güçlü mali konsolidasyon ve titiz para politikalarıyla desteklenmiştir. 2004 yılı ortalarından bu yana, makroekonomik göstergeler, peşi sıra gerçekleştirilen yapısal reformlar ve özellikle sonuç verici maliye ve para politikalarının uyumlu bir biçimde uygulanmasının benimsenmesinin toplam etkisine bağlı olarak daha da iyileşme göstermişlerdir. Düşük faiz oranlarının sürüklediği kuvvetli özel tüketim artışı, artan tüketici kredileri ve özel sektör makine ve teçhizat yatırımlarındaki artış yıllık reel GSYİH büyümesini 2003'teki %5,8'lik seviyeden 2004 yılında %8,9 seviyesine yükseltmiştir. 2005 yılının ilk yarısında büyüme, potansiyel büyüme tahminlerine yakın bir şekilde, % 4,5'e kadar gerilemiş ve genel itibariyle harcama kalemlerinin büyümeye etkisi eşit olarak gerçekleşmiştir.

İç talep artışındaki yavaşlama, 2001 krizi sonrasında oluşan ötelenmiş talebi takiben 2004 yılında ortaya çıkan özel tüketimdeki geçici artış zemininde meydana gelmiştir. Tüketici fiyat artış oranındaki önemli düşüş sonrasında (2003 yılındaki %21,6 seviyesinden 2004'te %8,6'ya inmiştir) enflasyondaki düşüş süreci devam etmiştir. Böylece, Eylül 2005 tarihinde yıllık enflasyon oranı %8 olmuştur. Mali disiplin güçlü olmaya devam etmiştir. Avrupa Birliği'nin ESA 95 muhasebe standartları baz alınarak, GSYİH'nin %7,5'inin üzerinde gerçekleştirilen birincil bütçe fazlaları sonucunda genel kamu açığı 2003 yılındaki %9,7 oranından 2004 yılında %3,9 oranına gerilemiştir. Genel kamu borcu 2003 yılında %87,2 oranında iken 2004 yılında %80'in biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Cari rakamlar benzer eğilimlerin 2005 yılının ilk yarısında da sürdürüldüğünü göstermektedir. Kuvvetli ekonomik büyüme, düşük enflasyon, güçlü Lira ve azalmakta olan faiz oranları, ithalatın bir yılı aşkın bir süreden beri çok güçlü bir şekilde artmasına yol açmıştır. Mal ihracında yıllık %30'un üzerinde artış olmasına rağmen dış ticaret açığı genişlemeye devam etmiştir. 2004 yılında ticaret açığı 6,8 milyar Euro'dan 19,2 milyar Euro'ya (GSYİH'nin yaklaşık %8'ine) tırmanmıştır. 2005 yılının ilk beş ayında, ticaret açığı (ödemeler dengesi) Euro bazında %27,3 daha artmıştır. 2004 yılı cari işlemler açığı, 2003 yılındaki %3,3'lük orana kıyasla, GSYİH'nin %5'inin hemen üzerinde gerçekleşmiştir. 2005 yılının ilk yarısında cari işlemler açığı, GSYİH'nin %6'sı oranında gerçekleşmiştir. 2004 yılında ve 2005 yılının ilk beş ayında açığın büyük bölümünün, portföy ve kısa vadeli banka kredileri başta olmak üzere, kısa vadeli yatırımla finanse edilmesi devam etmiştir. Doğrudan dış yatırım (DDY) girişi, 2004 yılında GSYİH'in yaklaşık %0,8'i (Hazine rakamları) ile mütevazî ölçekte kalmaya devam etmiştir.

2005 yılında biraz daha fazla gerçekleşen özelleştirme geliri, yabancılara yeni gayrimenkul satışı ve Tüpraş (%15), Eti Aliminyum ve PETKİM'in satışları net DDY'de mütevazî bir artışa katkıda bulunmuştur. Türk Telekom, Tüpraş (%51) ve Galataport özelleştirmeleri başarılı bir şekilde tamamlanıp, ilgili tüm hükümet mercilerinin de mutabakatının alınması halinde DDY girişi çok büyük ölçüde artabilir. Mart 2005'te Anayasa Mahkemesi yabancılara gayrimenkul satışlarına izin veren hükümlerin iptaline karar vermiştir. Buna rağmen, bu kararın sermaye girişlerini nasıl etkileyeceği şimdiki değin belirsizliğini korumaktadır. Bazı kritik siyasi olaylara ve kararlarla bağlantılı dalgalanmalara rağmen, Türk Lirası son dönemde bilhassa güçlü kalmış ve 2004 yılı ortalarından beri reel efektif rakamlarla %10'un üzerinde değer kazanmıştır. *Özellikle banka ve vergi sektörlerindeki bazı son girişimlere rağmen, uzun bir reform listesinin tamamlanması hala gerekmektedir.* Yapısal reformlar alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Bankacılık sektöründe,

ihiyati düzenlemeleri ve denetimi artıran yeni bir bankacılık kanununun Ekim 2005'te kabul edilmesi mümkündür. Üç devlet bankasının (Ziraat, Halk ve Vakıf) özelleştirilmesine ilişkin niyetler henüz somut sonuçlar ortaya çıkarmamıştır. Bu yıla kadar, sadece HSBC ve Unicredito, önemli bir mevcudiyete sahip yabancı bankalar olmuşlardır. Öte yandan, 2005 yılının ilk yarısında, BNP-Paribas, Fortis ve ING önde gelen Türk bankalarında hisse satın almışlardır. Tüm son birleşme ve satın almaların resmi istatistiklere yansıtılması halinde, Türk banka sektörünün toplam varlıklarındaki yabancı payının halihazırda %12 oranının üzerinde olduğu hesaplanmaktadır. Haziran 2005'te hükümet, vergi idaresini yeniden yapılandıran ve vergi tabanını genişletmeyi, kayıt dışı ekonomiyi küçültmeyi ve iş ve yatırım ortamını iyileştirmeyi hedefleyen daha kapsamlı bir vergi reformu girişiminin parçasını teşkil eden yeni bir vergi yasasını kabul etmiştir. 2005 yılı başında kurumlar vergisi oranı %33'den %30'a indirilmiştir. Aynı zamanda, gelir vergisi üzerindeki en yüksek tarife oranı 5 puan düşürülmüş, belirli bazı mal ve hizmetlerle ilgili KDV oranları azaltılmıştır. Temel altyapı hizmetlerinin serbestleştirilmesine ilişkin yasal çerçeve birkaç yıldan bu yana yürürlükte olmasına rağmen, enerji santralleri ve dağıtım şebekelerinin bütünüyle özelleştirilmesine uzun zamandır mani olan serbest ve adil rekabet önündeki engeller nedeniyle, bu tip hizmetler görece yüksek maliyetle sağlanmaktadır.

2004 yılında, AB'nin kişi başına düşen milli gelir düzeyine reel yaklaşma konusunda bir miktar ilerleme sağlanmış olmasına rağmen bu hususta yerine getirilmesi gereken uzun bir liste bulunmaktadır. Türkiye, gelir, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma, istihdam piyasası ve diğer yaşam koşulları konusunda kaydadeğer eşitsizliklerin, ayrıca bölgelerarası ve kırsal/kentsel alanlarda belirgin farklılıkların yaşandığı bir ülkedir. 2004 yılında Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin satın alma gücü paritesine oranı AB-25'lerin ortalamasının yalnızca %29'u düzeyindeydi. Bölgelerarası gelir farklılıkları önemli boyutlardadır. AB ortalamasının % 37'sinde olan kişi başına milli gelir, İstanbul bölgesinde, ulusal ortalamadan % 43 daha yüksek ve en yoksul bölgenin kişi başına gelirinin 4 misli kadardır. İşgücü katılım oranı % 48,7 ve istihdam oranı yalnızca % 41'dir. Çalışma yaşında olan nüfusun % 25'i civarında seyreden kadın istihdamı bilhassa düşüktür. Genel olarak, işgücü piyasası göstergeleri, son iki buçuk yılda, dikkat çekici bir şekilde istikrarlı kalmıştır. 2002 yılının başından bu yana, resmi işsizlik oranı, mevsimsel etkenlerden kaynaklanan dalgalanmalarla % 10 seviyesinde seyretmektedir. Ancak işsizlik oranı, genç insanlar arasında oldukça yüksek olup, % 20,5 seviyesindedir. Kırsal işsizlik oranını epeyce düşük olmasına rağmen, ücretsiz aile çalışanları ve verimsiz tarımsal faaliyetler, bazı alanlarda istihdamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye – Temel Ekonomik Gelişmeler (7 Ekim 2005 itibariyle)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	%	7.3	-7.5	7.9	5.8	9.0	4.5 İlk yarı
Özel tüketim	%	6.2	-9.2	2.1	6.6	10.1	4.2 İlk yarı
Gayri safi sabit sermaye teşekkülü	%	16.9	-31.5	-1.1	10.0	32.4	12.4 İlk yarı
İşsizlik (1)	%	6.6	8.5	10.4	10.5	10.3	10.5 İlk yarı
İstihdam (1)	%	:	0.0	-0.3	-0.8	2.0	3.6 İlk yarı
Maaşlar	%	55.8	31.8	37.2	23.0	13.4	12.5 İlk yarı
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH'nin %'si	-5.0	2.4	-0.8	-3.3	-5.2	-5.7 İlk yarı
Doğrudan Yatırım (DYY,net)	GSYİH'nin %'si	0.1	1.9	0.5	0.5	0.7	0.7 İlk yarı
Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)	%	54.9	54.4	45.0	21.6	8.6	8.0 Ocak-Eyl
Faiz Oranı (3 aylık)	%	47.2	74.7	50.5	37.7	24.3	20.4 Ocak-Ağu
Tahvil faizi	%	-	-	-	-	-	
Menkul Kıymetler piyasaları	Endex	14458	10127	11013	123121	19899	27366 Ocak-Eyl
Kur oranı YTL/EURO	Değer	0.58	1.09	1.43	1.69	1.77	1.69 Ocak-Eyl
Nominal efektif kur oranı	Endex	74.2	41.5	31.1	27.5	26.8	28.0 Ocak-Tem
Genel hükümet bütçe dengesi (2)	GSYİH'nin %'si	-6.1	-29.8	-12.3	-9.7	-3.9	:
Genel hükümet borcu (2)	GSYİH'nin %'si	57.4	105.2	94.3	87.2	80.1	:

(1) "Labor Force Survey" verileri; (2) *Avrupa Birliği Muhasebe Sistemi⁹⁵ (ESA 95) verileri

Kaynak: Eurostat, ECOWIN, ulusal kaynaklar

Türkiye – Ekonomik yapının ana göstergeleri (2004)

Nüfus (ortalama)	Milyon	71,152 t
Kişi başına GSYİH	€ PPS AB-25'lerinin % ortalaması	6500 ö 29.0 ö
Tarımın payı: -gayri safi katma değer içinde -işgücü içinde	Toplamın %'si Toplamın %'si	11.1 34.0 ö
Gayri safi sabit sermaye teşekkülü	GSYİH'nin %'si	18.0 ö
Toplam ekonominin gayri safi dış borcu (1)	GSYİH'nin %'si	56.1
Mal ve hizmetlerin ihracatı	GSYİH'nin %'si	29.1 ö
Doğrudan dış yatırım stoku (1)	Milyon € Kişi başına €	17862 257.7
İstihdam oranı	15-64 yaş grubunun %'si	
Uzun dönemli işsizlik oranı	İşgücünün %'si	4

(1):2002; t: tahmini; ö: öngörü; Kaynak: Eurostat

2.2 Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirme

İşleyen Piyasa Ekonomisinin Varlığı:

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, fiyatların ve ticaretin serbestleştirilmesine ve mülkiyet hakları dahil güçlü bir hukuk sisteminin mevcudiyetine bağlıdır. Makro-ekonomik istikrar ve ekonomik politikalar konusunda oydaşma, bir piyasa ekonomisinin performansını kuvvetlendiren unsurlardır. İyi gelişmiş bir mali sektör ve piyasaya girişin ve çıkışın önünde önemli engeller bulunmaması, ekonominin iyi işlemesine katkıda bulunur.

Ekonomik politikanın temel hedeflerine ilişkin uzlaşma sağlam kalmayı sürdürmekle birlikte, yüksek siyasi ve sosyal maliyetler ve daha fazla yarara ilişkin endişeler, yapısal reformların daha kararlı biçimde uygulanmasını güçleştirebilir. Türkiye ve IMF arasındaki 2002-2004 Stand-by Anlaşmasının (SBA) sona ermesini takiben, mevcut Hükümet ilk defa kendi ayrıntılı ekonomik programını takdim etmek durumunda kalmıştır. Temel hedeflere ve önceliklere ilişkin anlaşma büyük ölçüde pürüzsüz sağlanmıştır. Ancak, IMF tarafından talep edilen öncelikli önlemlerin uygulanmaya konması neredeyse 5 ay almıştır. Sosyal güvenlik sektörünün reformuna ilişkin kanun tasarılarının ertelenmesi, SBA kapsamındaki birinci ve ikinci gözden geçirmelerde önemli gecikmelere yol açmıştır. Bunun yanı sıra, Hükümet son dönemde bazı duruma özel (ad hoc) politika değişikliklerini uygulamaya koymaya çalışmıştır

(bölgesel vergi teşvikleri düzenlemelerindeki değişiklikler gibi). Bu gibi önlemler, mali sürdürülebilirliği tehlikeye sokmakta olup, reform programının genel inandırıcılığını da zedeleyebilir. Türkiye’de ekonomik politikaların yapılması ve uygulanması hayli bölünmüş ve eşgüdünden uzaktır. Bu zafiyetin farkında olan Hükümet, kamu kurumları arasında yetki ve sorumluluklardaki çakışmalara odaklanan işlevsel nitelikte bir gözden geçirme başlatmış ve bu çalışmanın bulguları temelinde kamu kurumlarının kuruluş ve teşkilatlanmasına ilişkin kanunları gözden geçirme niyetini açıklamıştır. Yetki ve sorumluluklar açısından daha büyük berraklık politika yapma ve uygulamanın kalitesine katkıda bulunabilecek olmakla birlikte, politika eşgüdümüne mutlaka katkıda bulunmayabilir. Aralık 2004’te Hükümet, 2005-2007 döneminde mali politika ve yapısal reformlara ilişkin tutarlı bir politika çerçevesi içeren yıllık Üyelik Öncesi Ekonomik Programını sunmuştur.

Ekonomi, güçlü iç talebe dayalı olarak, 2004’te ve 2005’in ilk yarısında hızlı büyümüştür. Reel GSYİH 2004’te % 8.9 gibi çok yüksek bir oranda büyümüştür. 2004’te talep açısından büyüme, toplam sabit sermaye formasyonu sayesinde % 45.5 oranında gerçekleşmiştir. Özel tüketimde de yüksek artış görülmüş, 2004’te bu oran % 10 olarak gerçekleşmiş, ancak 2004 Yazında araba alımlarında vergi teşviklerini kaldıran mali önlemlerin yürürlüğe girmesinin etkisiyle, artış oranları % 4 civarına gerilemiştir. Bu nedenle ayrıca, büyüme 2004’ün ilk yarısında ikinci yarısından önemli oranda daha yüksek olmuştur. Özellikle sanayi (+ % 9.4) ve ticaret (+% 12.8), ortalamanın epey üzerinde büyüme sağlamış, öte yandan tarım ve daha az oranda inşaat sektöründe daha yavaş bir büyüme hızı görülmüştür. Ekonomik toparlanma bugüne kadar gücünü korumuştur. 2005’in ilk yarısında ithalattaki artışın yavaşlaması, ihracatın biraz yükselmesi ve iç talebin genişlemesiyle, GSYİH % 4,5 oranında büyümüştür. Sanayi ve ticaret sektörleri, büyümenin motoru olmuşlar, bu inşaat sektöründeki hızlı büyümeyle desteklenmiştir.

İç talebe bağlı olarak ithalatın artmasına paralel biçimde, ticaret ve cari açıklar artmaya devam etmiş ve bazı iyileşmelere rağmen dış şoklara açıklık önemini sürdürmüştür. Cari açık 2003’te GSYİH’nin yaklaşık % 3’ünden, 2004’te % 5’in biraz üstüne hızla yükselmiştir. Ürün ihracatı iyi performans göstermiş ve 2004 yılına kadar yılda % 33 oranında artarken ithalat % 40 oranında artmıştır. İthalattaki artış büyük oranda, araba ithalatının patlamasına neden olan, eski arabaların elden çıkarılmasına ilişkin bir vergi teşviki nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu önlemin tedricen kaldırılmasıyla, motorlu taşıtların ithalatı önemli oranda düşmüş ve cari açık 2005’in ilk yarısında GSYİH’nin yaklaşık % 6’sına tekabül etmiştir. Mali boyutta, faiz getirileri 2004’te biraz artmış, ancak kısa vadeli girdiler yüksek kalmıştır. 1.3 milyar Euronun veya GSYİH’nin % 0.8’inin biraz üstünde gerçekleşen net yabancı sermaye girişi mütevazı kalmıştır. Özellikle yabancıların Türk devlet bonolarını alışlarından oluşan daha geniş ölçekli portföy yatırım girişleri, Türk ekonomisine verilen net borçlardaki düşüşü telafi etmiş, Türk ekonomisine güvendedeki artışın ve daha geniş boyutta gelişmekte olan piyasaların tahvillerine olan güçlü uluslararası talebin göstergesi olmuştur. Benzer nedenlerle ve ekonomik büyümeye paralel olarak, Türkiye, “diğer yatırımlar” başlığı altında kayda değer net sermaye giriş sağlamıştır. Bankalar ve şirketler daha çok dış kredi sağlamışlar (özellikle kısa vadeli krediler) ve yabancıların Türk bankalarındaki mevduatları artmıştır. 2004’te IMF’ye net geri ödemeler yaklaşık 2.6 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası sermaye piyasalarında devlet bonolarının satışa çıkarılması, sermaye girişlerinde giderek daha önemli bir kaynak oluşturmuştur. Hazine, bu yoldan kaynak üretme konusundaki her imkanı kullanmış,

2004'te ve 2005'in ilk yarısında uluslararası sermaye piyasalarına nispeten kolayca erişim sağlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerin çoğundaki çok düşük faiz oranları buna yardımcı olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, Eylül 2005'e kadarki bir yılda döviz rezervleri % 30 civarında artmıştır. Bu artış, ithalattaki artışla aşağı yukarı aynı değerdedir.

İstihdamdaki büyüme işsizlik oranında düşüşe yol açıyorsa da göreceli olarak işsizlik halen yüksek düzeyde seyretmektedir. Ekonomik genişlemeye rağmen yaratılan iş sayısı azdır. "İş Gücü Araştırmasının (Labor Force Survey)" istatistiklerine göre 2004 yılında işsizlik %0.2 düşüşle ortalama %10.3 seviyesine gelmiştir. 2005'in ikinci çeyreğinde işsizlik oranı bir sene öncesine oranla kabaca %1 düşüş göstererek %10 olmuştur. Sonuç olarak işsizlik istihdam arz ve talebi arasındaki yetenek uyumsuzluğu ve istihdam piyasasının katılığı yüzünden oldukça yüksek kalmış ve göreceli olarak kalıcılık göstermiştir. İşsizlik genç nüfus arasında daha yüksek düzeydedir (2005'in ilk çeyreğinde %20.5) ve iş arayanların yarısından fazlası için uzun-dönemli bir olgudur. Ücret almayan aile işçilerinin hesaba katılmadığı tarım sektöründe işsizlik oranının düşüklüğü ekonomide yüksek oranda gizli işsizliğin mevcudiyetine işaret etmektedir. 2005'in ilk çeyreğinde istihdam oranı (15 yaş ve üstü işçilerdeki) 2004'ün ilk çeyreğindeki %40.2'ye göre az bir artış göstererek %41.3'e çıkmıştır. Öte yandan, erkekler arasındaki istihdam oranı 2003'teki %62.9'dan 2004'te %64.7'ye yükselirken, kadınlar arasındaki istihdam oranı %25'i altında seyrederek düşük düzeyde kalmaya devam etmiştir.

Tutarlı politikalar sayesinde enflasyondaki düşüş devam etmiştir. Enflasyon geçmişte makroekonomik dengesizliklerin ve yapısal zayıflıkların en gözle görülür belirtisi olmuştu. Ne var ki enflasyon son yıllarda istikrarlı bir düşüş çizgisi izlemektedir. Geçmiştekinin aksine 2004 ve 2005 yıllarında enflasyondaki düşüş yüksek enerji fiyatlarına rağmen başarılmak zorunda kalmıştır. Tüketici fiyatlarındaki artış 2003'te %21.6'dan 2004'te %8.6'ya düşmüştür (yıllık ortalamalar). Enflasyonist baskının devamlı olarak düşmesini sağlayan başlıca etkenler katı maliye ve para politikaları, Türk lirasının güçlü olması ve yıl sonu enflasyon hedeflerinin yakalanması konusundaki kararlılıkla bağlantılı olarak gerçekleştirilen ücret anlaşmalarıdır. Petrol ile eğitim, oteller ve restoranlar gibi bazı hizmet alanlarındaki yüksek fiyatların sonucu olarak enflasyon 2005'in ilk yarısında %8 civarında sabitlenmiştir. Enerji fiyatlarındaki artış anılan dönemde enflasyonda %0.5 civarında yükselmeye neden olmuştur. Enerji fiyatları ve bazı ücret baskılarından kaynaklanan risklere rağmen tüketici fiyatlarındaki artış için belirlenen resmi yıl sonu hedefi olan %8'e ulaşılması gerçekçidir.

Daha elverişli koşullar sayesinde mevcut para politikası çerçevesi makroekonomik istikrarda artışa yol açtı. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) enflasyonist baskıları azaltmak suretiyle faiz oranlarını düşürmekte başarılı olmuştur. TCMB enflasyonist baskıların yeterince düştüğü ve enflasyonist beklentilerin istikrara kavuştuğu değerlendirmesini yaptığı için şimdi açıkça enflasyonu düşürme hedefine geçmektedir. 2005 geçiş yılıdır ve 1 Ocak 2006'dan itibaren yeni çerçeve tamamen operasyonel hale gelecektir. Dolayısıyla TCMB çalışma çerçevesini daha saydam hale getirecek, kısa dönemli faiz oranlarını ana politika aracı olarak kullanmaya devam edecek ve aynı zamanda parasal performans kriterlerini ve gösterge hedeflerini denetlemeye devam edecektir. Enflasyona ilişkin beklentilerle yıl sonu

hedeflerinin çakışmasının da gösterdiği üzere, TCMB'nin bağımsızlığı inandırıcılığını yeniden kazanmasında yardımcı olmuştur.

Türk Lirası (TRL) Euro karşısında 2005'in ilk yarısında %8 değer kazanmadan önce 2004'te yaklaşık %5 değer kaybına uğramıştır. Reel efektif terimlerle TRL yıl içinde 1 Temmuz 2005'e kadar %13 değer kazanmıştır. Tüketici fiyatları endeksine göre ayarlanan reel faiz oranları ciddi bir düşüş göstererek 2005 ortasında yaklaşık %8'e gelmiştir. Bu durum siyasi istikrarı ve aşamalı olarak kuvvetlenen iç sermaye pazarını yansıtmaktadır. Aralık 2004'ten bu yana TCMB faizleri kümülatif olarak 400 baz noktasıyla yedi kez düşürerek %14'e düşürmüştür (gecelik bileşik merkez borç oranı). Ekonomide özellikle 2004 yılında ikiye katlanan tüketici kredilerinde yaşanmakta olan hızlı genişlemeyi yavaşlatma çabaları çerçevesinde son dönemde yerinde önlemler alınmıştır. Tüketici kredilerindeki genişleme 2005'te 2004'e oranla yarıya indirilmiştir, ancak göreceli olarak hızlı şekilde artmaya devam etmektedir. 1 Ocak 2005 itibariyle Türkiye "Yeni Lira"yı (YTL) piyasaya sürmüştür. 1.000.000 TRL 1 YTL'ye eşitlenmiştir. Geçiş yumuşak bir şekilde sağlanmıştır. Her iki para birimi de en azından 2005 sonuna kadar tedavülde kalmaya devam edecektir. Mevcut göstergeler muhtemelen fiyatlardaki yuvarlama (özellikle servis sektöründe) nedeniyle enflasyonda yukarıya doğru baskıya işaret etmektedir.

Mali konsolidasyon daha da güçlendirilmiştir. Mali disiplin, mevcut ekonomik reform programının mihenk taşıdır. Mali disiplin, sadece enflasyonist baskıların azaltılmasında önemli rol oynamaz; aynı zamanda pazarlara, Türkiye'nin reform sürecini koruma kararlılığı konusunda önemli bir mesaj da vermektedir. Kamu gelirlerinin konsolidasyonu, 2004'ün tamamında ve 2005'in ilk yarısında yolunda ilerlemiştir. 2004 yılında (IMF metodolojisine göre) Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %6.5'i oranındaki faiz dışı fazlası hedefine ulaşılmış ve (AB standartlarına göre) 2003 yılında Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %9.7'si oranındaki bütçe açığı, 2004 yılında %3.9'a inmiştir. 2004 yılında yaşanan bu hızlanan mali konsolidasyonun temelinde esas itibariyle, reel faiz oranlarındaki daha hızlı düşüş yatmaktadır. Sonuç olarak, borç servisi 2003 yılında GSYİH'nin %17'sinden 2004'te %12'sine düşmüştür. Gelir tarafında, vergi gelirleri ekonomik genişlemeden faydalanarak 2004 yılında %20'den fazla artmıştır. 2005 bütçesi Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %6.5'i (IMF Metodolojisi) oranındaki faiz dışı fazla oranı üzerine kurulmuş olup, aylık konsolide bütçe istatistikleri 2005'in ilk yarısındaki hedeflere ulaşıldığını göstermektedir. Konsolidasyon borç servisi için faiz harcamalarının düşmesi ve biraz daha iyi vergi ve vergi dışı gelir toplanmasıyla desteklenmiştir. Buna karşın, faiz dışı harcama Euro olarak %20'ye ulaşan oldukça hızlı bir yükseliş göstermiştir. Buna ilaveten, tam olarak uygulanabildiği takdirde, sosyal güvenlik çerçevesi hakkındaki yasa tasarısı, konsolidasyon sürecinde ileriye doğru önemli bir adımı oluşturacaktır.

Borç oranları önemli ölçüde düşmüşse de, borcun yapısı hala makroekonomik ve mali istikrara tehdit oluşturmaktadır. Genel kamu Gayrisafi borcu 2003 yılı sonunda (ESA 95 metodolojisine göre) Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %87.2'sinden 2004 sonunda %80.1'e süratle inmiştir . Bu göreceli azalmanın arkasındaki temel etkenler, önemli faiz dışı fazla, Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki güçlü büyüme ve düşen faiz oranlarıdır. Türkiye, çeşitli uluslararası değerlendirme kuruluşları tarafından yükseltile notunun ve iyileşen hassaslık göstergelerinin meyvesini toplayarak uluslararası piyasaya çeşitli tahviller sunmuştur. Ocak-Nisan 2005 döneminde hükümetçe çıkarılan Yeni Türk Lirası temelindeki Euro tahvillerin tutarı 3 milyar Euro'ya yaklaşmıştır. Vadesi

hızla uzamakla birlikte, kısa vadeli borç yapısından ve 2004 ve 2003 yıllarında sırasıyla %42 ve %46 olarak gerçekleşen yabancı para cinsinden kamu borcunun Mayıs 2005'te %40'a düşerek yerli paraya ilave bir kayışa işaret etmesinden de görüleceği üzere borç servisi dinamiği piyasalara olan güvenle yakından ilintilidir. Ayrıca, 2004 yılında toplam borçların %5'i değişken faiz oranından sabit faiz oranına dönüştürülmüştür. Borç vadeleri, özellikle iç borçlanmada önemli ölçüde uzatılmış, 2003 ve 2004'te sırasıyla 11.5 ve 14.7 ay olan bu vadeler, Haziran 2005'te 25.9 aya çıkmıştır.

Mali şeffaflığı artıracak tedbirlerin uygulanmasına devam edilmiştir. Geçtiğimiz yıl ağırlık, Aralık 2003'te kabul edilen ve uygulanmasına Ocak 2008'de deneme amacıyla başlanacak olan Kamu Mali İdaresi ve Mali Kontrol yasası başta olmak üzere, daha önce kabul edilen mevzuata verilmişti. Etkinlik ve şeffaflığı artırmak üzere, Maliye Bakanlığı bünyesinde bazı eşgüdüm ve denetim birimleri oluşturulmuştur. Örneğin, 2006 bütçesi hazırlıkları, bundan yararlanmaktadır. 2004 yılından bu yana, büyüme temelinde muhasebe ve daha analitik bir bütçe kodu yapısı oluşturulmasıyla bütçe metodolojisi uygulanmaya konulmuştur.

Piyasa güçlerinin serbest etkileşimi artmaya devam etmiştir. Hükümet, sektör önemli düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığını teyid etmiştir. Kamu bankalarının özel ayrıcalıklarının kaldırılmasına yönelik hazırlıklar devam etmektedir. Kamu iktisadi teşekkülleri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın %5'ini, üretim sektöründe yaratılan katma değer in ise %18'ini oluşturmuştur. Devlet bankaları GSYİH'nin %1'ine tekabül etmekte, ancak sadece bankacılık sektöründe katma değer in üçte birini tek başına oluşturmaktadır. İstihdam bakımından, kamu girişimlerinde ve devlet bankalarında 450.000 kişi (toplam istihdamın %2.5'i) çalışmaktadır. Bu teşekküllerdeki çalışan sayısı geçtiğimiz yıl %5 oranında azalmıştır.

Fiyat serbestisi gayet gelişmiş olmakla birlikte, daha fazla ilave ilerleme kaydetmemiştir. Kamu tarafından belirlenen fiyatların Tüketici Fiyat Endeksi sepetindeki payı, sepetin toplamının %10.15'ine tekabül etmektedir. Bu oran, toplam 711 mal içinde kamu tarafından fiyatı belirlenen 111 kaleme karşılık gelmektedir. Petrol fiyatları 2005'in ilk aylarında serbestleştirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin fiyat reformu yapmaya, özellikle maliyetleri yansıtmaktan uzak olan ve sektörler arası sübvansiyonları içeren elektrik fiyatlarında devam etmesi gerekmektedir. Kara ve hava yolcu taşımacılığında fiyat serbestisine geçilmiştir. Demiryolu ulaşımı büyük ölçüde kamu tekelinde olup, deniz ulaşımında kamunun ağırlığı ihmal edilebilir büyüklüktedir.

Özelleştirmede ilerleme kaydediliyor görünmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi, 2004'te de özelleştirme gelirleri mütevazı kalmış ve GSYİH'nin %0.8'ine tekabül etmiştir. Büyük ölçekli özelleştirmeler arasında, TEKEL'in alkol üretim tesislerinin blok satışı ile Türk Hava Yolları hisselerinin halka arzı yer almıştır. 2005'in ilk dokuz ayındaki özelleştirme gelirleri toplam 1.1 milyar Euro'ya tekabül etmektedir. Bunun yanısıra, Türk Telekom'un %55'inin, Tüpraş ile Galata ve Mersin limanlarının %51'inin özelleştirilmesi, diğer bazı küçük çaplı işlemlere ilave olarak (bunlardan bazıları yıllara yayılmış ve hatta yargı sürecine intikal etmiş olmakla birlikte) toplam özelleştirme gelirlerine 15 milyar Euro ilave edecektir. Bu özelleştirmelerin tamamlanması Hükümetin ve Rekabet Kurulu'nun onayına bağlıdır. Özel sektörde kamunun ağırlığı 1985'ten bu yana büyük ölçüde azalmış olmakla birlikte, kamu

iktisadi teşekküllerinin, tarım dışı sektörler içindeki payı halen %5'e tekabül etmektedir.

Piyasa çıkışındaki engeller kaydadeğer ölçüde azaltılmamıştır. Türkiye Pazar ekonomisinin hukuki çerçevesini büyük ölçüde tamamlamış olmakla birlikte, uygulamada daha da ilerleme sağlamalıdır. 2004 yılında, 84.459 şirket –toplamın %4'ü- kurulurken, 24.881 şirket iflas etmiştir. Bu rakamlar, 2003 istatistikleri ile büyük oranda aynı çizgidedir. Madencilik ve telekomünikasyon alanlarında sektöre özel mevzuat 2004'te kaldırılmıştır. 2004 yılında, piyasa girişindeki engeller tek aşamaya dayalı düzenlemenin yaratılmasıyla büyük ölçüde azaltılmakla birlikte, piyasa çıkışındaki güçlükler devam etmektedir.

Mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere yasal sistem yürürlüktedir. Bununla birlikte, mevzuatın ve sözleşmelerin uygulanmasında daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Mahkemeler, özellikle de ticaret mahkemeleri, nispeten yavaş çalışmaktadırlar ve çerçeve mevzuatın kabul edilmesiyle fiilen uygulanması arasındaki süre bazen çok uzun olmaktadır. Dahası, özerk kurulların ve mahkemelerin kararlarının yürürlüğe konulmasının, yabancı yatırımlar bakımından da dahil olmak üzere, zor olduğu görülmüştür. Bilirkişi sistemi, büyük ölçüde hukuki mütalaa veren paralel bir adli yapıya dönüşmüştür. Yargı personelinin sayıca ve eğitim açısından genelde yetersiz olması, ticari davaların süratle sonuçlandırılması bakımından olumsuz etki yapmaktadır. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemelerin uygulanması yetersizdir.

Bankacılık sektörü önemli ölçüde güçlenmiş olmakla birlikte, tasarruf sahipleriyle yatırımcılar arasında yeterli düzeyde aracılık yapamamaktadır. Bankacılık sektörünün gelişmeyi sürdürmesi özelleştirmenin tamamlanmasına ve gelişmiş bir denetleyici ve düzenleyici çerçevenin kesintisiz olarak uygulanmasına bağlıdır. Mali sektör büyük oranda bankacılık sektörünün hakimiyeti altında kalmayı sürdürmüştür. Nisan 2005'te, bankacılık sektörünün toplam varlıkları GSMH'nın yüzde 71.1'ine tekabül etmiştir. Devlet bankaları, toplam varlıkların yaklaşık üçte birini oluşturmuştur. Ancak bu bankalar toplam mevduatın yüzde 40'ından fazlasını ve toplam kredilerin sadece yüzde 20'sini içeren portföyleri ile özel bankalara göre önemli ölçüde farklılık arz etmektedirler. TMSF yönetimi altındaki bankalar, 2005 yılı ortasında toplam varlıkların sadece yüzde 0.6'sını oluşturmuştur. Daha önce yapılan bazı operasyon açıklamalarına rağmen, yabancı bankalar toplam varlıkların yüzde 3.6'sı kadar küçük bir oranda kalmışlardır. Genel itibarıyla, mali aracılık 2004'te ve 2005'in ilk yarısında artmıştır. Bankaların özel sektöre verdikleri krediler 2003'te GSYİH'nın yüzde 18.6'sından, Mayıs 2005'te GSYİH'nın yüzde 24.4'üne çıkarak, yüzde 6 civarında artmıştır. Bankacılık sektörünün daha da güçlenmesi ile birlikte, sektördeki konsolidasyon büyük ölçüde yavaşlamıştır. Faaliyette olan banka sayısı 2003'te 50 iken, Nisan 2005'te 48'dir. En büyük beş bankanın sektördeki payı yüzde 60'ın biraz üzerindedir. Ortalama mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki fark 2003'teki yüzde 18 oranından 2004'te yüzde 8 civarına düşmüştür. Bu durum, Türk bankacılık sektöründe rekabetin arttığının ve risk primlerinin küçüldüğünün işareti olarak görülebilir. Ayrıca, vergi mevzuatındaki bazı değişiklikler de bu değişimi güçlendirmiştir. Buna göre, 2007'ye kadar özel bir işlem vergisi kademeli olarak kaldırılacak, buna paralel olarak mevduat sigorta primi de düşecektir. Geri dönmeyen kredilerin payı azalmayı sürdürmüş, bunların oranı 2004'te yüzde 6 iken, Nisan 2005'te yüzde 5.7 olmuştur. Ana bankaların sermaye yeterlilik oranları, özel bankalar

için yüzde 20 civarında, devlet bankaları için yüzde 30'un biraz altında olmak üzere göreceli olarak yüksek seyretmeyi sürdürmüştür.

Bankacılık dışı mali sektör daha da gelişmiştir. Bankacılık dışı mali sektör ekonomik genişlemeden faydalanmıştır. Bono piyasalarının ticaret hacmi 2004'te yüzde 50'ye yakın artarak 1088 milyar Euro'ya ulaşmıştır. 2005'in ilk altı ayında ticaret hacmi 700 milyar Euro olmuştur. Ticaret hacminin önemli bir bölümünü repo işlemleri oluşturmuştur. Bu durum, faiz oranlarının düşmesine rağmen, bono piyasalarındaki işlemlerin çekiciliğini koruduğunu göstermektedir. Türkiye'de hala tüzel bono piyasası gelişmemiştir. İMKB hisse senedi kapitalizasyonu 2003'te GSYİH'nin yüzde 26.5'i iken, 2004'te GSYİH'nin yüzde 30.6'sına yükselmiştir. Şubat 2005'te Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (TurkDex) açılmıştır. Türkiye'de 15 milyar Euro tutarında, ya da 2005 başı itibariyle GSYİH'nin yaklaşık yüzde 6'sı oranında toplam portföy değerine sahip 255 ortak yatırım fonu bulunmaktadır. 2004 sonunda, 81 emeklilik fonunun toplamı 162 milyon Euro'ya, diğer bir deyişle GSYİH'nin yüzde 0.6'sının biraz altına tekabül etmiştir. 2005'in ilk çeyreği itibariyle, emeklilik fonlarının sayısı 84'e, toplam değerleri ise 258 milyon Euro'ya ulaşmıştır. Ortak yatırım fonlarındaki temettü paylaşımı yüzde 2 iken, emeklilik fonları için bu rakam yüzde 13 civarındadır. Bu durum, sözkonusu fonların hisse senedi piyasasının gelişimindeki hayati önemine işaret etmektedir. Sigorta sektörü hala küçüktür. 2004'te, 48 firmanın primlerinin toplamı GSYİH'nin sadece yüzde 1,5'ine tekabül etmiştir. 1 Ocak 2005'te yeni bir sigorta hesaplama sistemi uygulamaya sokulmuştur. Ekonomideki dinamizme ve piyasadaki mevcut fırsatlara rağmen risk sermayesinin gelişimi yavaştır. Bu durum, yenilikçi projelerin gelişmesi potansiyelini azaltmakta, girişimciliğin önünü kapamakta, ve ayrıca, bilgi temelli ekonominin oluşumunu engelleyebilmektedir.

Mali sektörün denetimi daha da güçlendirilmelidir. Yeni bir Bankacılık Yasası'nın Ekim 2005'te Parlamento'da kabul edilmesi beklenmektedir. Sonuç olarak, sözkonusu kanunun temel taşlarını oluşturan tüm müstakil önlemler uygulandığında şartlar ve denetim ciddi ölçüde geliştirilecektir. Diğer hususların yanısıra, mali holding, finansal kiralama ve faktoring firmaları ile müşteri finans şirketlerinin üzerindeki düzenleme ve denetleme yetkisi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) devredilecektir. Bankaların asgari sermaye tutarı yüzde 50 oranında artırılmıştır. Banka sahipleri için uygunluk kriterinin getirilmesi dahil, bankalar için tüzel yönetim şartları güçlendirilmiştir. Sorunlu bankalara müdahale süreci daha sistematik bir bakış açısıyla yeniden tanımlanmıştır. Böylece, ihtiyaç duyulduğu takdirde, denetimlerin BDDK denetçilerinin yanısıra, diğer BDDK yetkilileri ve bağımsız kuruluşlar tarafından da gerçekleştirilebilmesine olanak sağlanmıştır. BDDK ve Merkez Bankası Basel II'ye dayalı, yeni bir sermaye gerekleri çerçevesinin uygulanması hazırlıklarına başlamışlardır.

Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başedebilme kapasitesi.

Bu kriteri karşılayabilme yeteneği, öngörülebilirlik ortamında ekonomik aktörlere karar alma imkanı sağlayan bir serbest piyasanın ve istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin mevcudiyetine bağlıdır. Bu aynı zamanda, altyapı dahil, yeterli oranda insani ve fiziksel sermayeyi de gerektirmektedir. Devlet teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve bütün devlet teşebbüslerinin etkinliklerini artırmak için yatırım yapmaları gerekmektedir. Dahası, devlet teşebbüsleri dış finansla ne kadar çok ulaşabilirse ve yeniden yapılanmada ve yenilik yapmada ne kadar başarılı olurlarsa,

uyum kapasiteleri de o ölçüde artacaktır. Genel itibariyle, Birlik'le katılım öncesinde ekonomik bütünleşme düzeyi ne kadar ileri götürülebilirse, ekonomi o ölçüde üyelük yükümlülüklerini yerine getirebilecektir. AB üyesi ülkelerle yapılan ticaretin hacmi ve ticarete konu ürünlerin çeşitliliği, bu bütünleşmeye birer kanıt teşkil etmektedir. Bu kavram, Lizbon Gündemi'nde AB üyesi ülkelerin ekonomileri için belirlenen hedef ve kriterlere denk düşmektedir.

Artan İstikrarlı makroekonomik koşulların, ekonomik ortam ve iş dünyası üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Düzenleyici ortamlar ve piyasa yapılarında sergilenen değişimler, ekonomik ortamın değişmesine katkı sağlamış olmakla beraber, özellikle belirli sektörlerdeki devlet müdahalesi devam etmektedir. İş gücü piyasasındaki büyük dengesizlikler marjinal ölçüde iyileştirilmiştir ve bu durum kaynakların ciddi şekilde yanlış tahsisine yol açmaktadır. Ayrıca, ekonominin temelleri gelişme göstermekle birlikte, küresel mali istikrarsızlıklara karşı belli ölçüde korumasız olmaya devam etmektedir.

Eğitim seviyeleri artış göstermeye devam etmiştir, ancak, cinsiyet ve nitelik bakımından büyük farklılıklar sürmektedir. Hızlı nüfus artışı ve ekonomik dönüşüm, eğitim alanındaki ihtiyaçları karşılayabilmek ve talebe yetecek eğitim kalitesini yükseltebilmek için artan oranda kaynak gerektirmektedir. Sıkı bütçe kısıtlamalarına rağmen, eğitimin iyileştirilmesi çabalarına 2004 yılında öncelik verilmiş ve eğitim harcamalarının doğrusal harcama kesintilerinden muaf tutulması sonucunda, 2003 yılında %6,9 olan eğitimin bütçedeki payı 2004 yılında %8,8'e yükselmiştir. Bununla birlikte, eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı 1999-2003 yılları arasında olduğu gibi %4 civarında kalmıştır. Son yıllarda, ilköğretim kurumlarına kayıtlar %95 ile istikrarlı bir oran takip ederken, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarına kayıtlarda 2000 yılından itibaren gözlenen artış, 2003-2004 döneminde de devam etmiştir. Ancak özellikle orta öğretime kayıt oranı göreceli olarak halen düşüktür. Bunun yanı sıra, genel artış ve olumlu eğilime karşın, eğitim sisteminde cinsiyet ve yoksulluk konularında önemli eksiklikler devam etmekte olup, orta öğrenimde düşük kız öğrenci kayıt oranları ile eğitimde bölgesel ve gelire bağlı büyük ölçekli farklılıklar buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, özellikle temel ve orta öğretim olmak üzere genel eğitim kalitesi daha az gelişmiş olup, kalitenin yükseltilmesi ve yüksek öğrenime giriş koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Temel eğitimin içeriğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmış ve kilit konular için yeni bir müfredat hazırlanmıştır. 2005-2006 eğitim-öğretim yılında, orta öğretimin süresi 4 yıla çıkarılacak olup, bu reform, genel ve mesleki eğitim arasındaki geçişi kolaylaştıracaktır.

İşgücü piyasasındaki katı koşulları gidermeye yönelik çabalar olmuştur, ancak piyasadaki dengesizlikler sürmektedir. İşgücü piyasalarına, yarım zamanlı çalışma ve sabit süreli sözleşmeler ile belli ölçüde esneklik getirilmişse de, piyasa göreceli olarak halen katıdır. Yüksek ekonomik büyüme oranlarına rağmen, iyi eğitilmiş iş gücünde ve genç kitlede görülen yüksek işsizlik oranları ile düşük ölçekli bayan istihdamı gibi dengesizlikler sorun olmaya devam etmektedir. İşgücü piyasasına yönelik aktif politikaların kapsamı da, bu dengesizlikleri gidermedeki başarısı da sınırlı kalmaktadır. Eğitim alanındaki halihazırdaki çabalara rağmen, bilhassa mesleki eğitimde, eğitimin içeriği ile piyasada talep edilen iş becerisi arasındaki farklılıklar, iş gücü piyasasında karşılaşılan uyumsuzluklara katkı sağlamaktadır. Asgari ücretler, gerek mutlak anlamda, gerek ortalama özel sektör ücretlerine oranla, artmaya devam etmiş, 2000 yılında asgari ücretlerin ortalama ücretlere göre %15 olan oranı, 2004

yılında %25'e çıkmıştır ki, bu durum, daha az vasıflı işçi çalıştırma yönündeki teşvik edici unsurları azaltırken, potansiyel olarak kayıtdışı istihdamı artırmıştır.

Sermaye stoğundaki büyüme hızlanmış ve yıllık doğrudan yabancı yatırım girişi düşük bir seviyeden yükselmiştir. 2001 yılı ve sonrasında gayrisafi sabit sermaye oluşumunda yaşanan düşüşün ardından 2004 yılında sermaye oluşumu yeniden yükselişe geçmiş ve gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYİH) yüzde 2,5'i oranında büyüyerek GSYİH'nin yüzde 18'ine ulaşmıştır. Gayrisafi sabit yatırım 2004 yılının ilk yarısında hızla büyümüş, daha sonra bu büyüme çok daha yavaş devam etmiş olmakla birlikte, yıl geneli dikkate alındığında, son on yılın en yüksek değerine ulaşarak, GSYİH'nin yüzde 26'sı oranında artmıştır. Makina ve teçhizat yatırımı yüzde 60'ın üzerinde büyümüş ve genel artışa kaydadeğer bir katkı sağlamıştır. Biraz daha yavaş bir hızla olmakla birlikte yatırım artışı 2005 yılının ilk yarısında da sürmüştür ve inşaat sektörü giderek artan biçimde yatırımın önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Yatırımdaki yeniden yükseliş artan makroekonomik istikrar, iyileşen yatırım ortamı ve belli bir dereceye kadar iyileşen finansman erişim imkanlarından kaynaklanmıştır. Doğrudan yabancı yatırım girişleri de artmış ama bu artış düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırım 2004 yılında yüzde 50'nin üzerinde büyümüş ve GSYİH'de 2003 yılında yüzde 0,5 olan payı 2004'te yüzde 0,8'e yükselmiştir. Halen göreceli olarak düşük gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım seviyeleri, özelleştirme sürecindeki zorlukların yanısıra iş ortamındaki, örneğin adli ve üretim maliyet yapılarıyla bağlantılı, zayıflıklara da işaret etmektedir. Bununla birlikte, büyük oranda özelleştirmeden kaynaklanan doğrudan yabancı yatırım girişleri yılın ilk sekiz ayında artmaya devam ederek 1,1 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımının yapısı da 2004'te değişmiş, bu çerçevede yabancı yatırımın yüzde 69'u hizmet sektörüne yönelirken, imalat sektörüne yönelen miktar sadece yüzde 25 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, imalat sektörünün doğrudan yabancı yatırımın başat sektörü olduğu geçtiğimiz yılların sektörel dağılımından açık bir farklılık teşkil etmektedir. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırım stoğu açısından bakıldığında imalat sektörü 2004 yılı sonu itibarıyla halen daha toplam doğrudan yabancı yatırımın yaklaşık üçte ikisini teşkil etmektedir. Toplam doğrudan yabancı yatırım stoğu miktarı 10 milyar Euro'ya tekabül etmektedir. Altyapı yatırımları son yıllarda sınırlı kalmıştır. Altyapının bazı kısımları belli oranda gelişmiş olmakla birlikte, özellikle ağ endüstrileri olmak üzere, bazı alanlarda yüksek fiyatlar ve düşük kalite devam etmektedir. Sabit kamu sermaye yatırımları 2004 yılında yüzde 4 oranında azalmış ve sıkı bütçe kısıtlamaları nedeniyle kara ve demiryollarının kalitesi bakımından altyapıda son yıllarda bir ilerleme meydana gelmemiştir. Araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynaklar önceki yıllarda olduğu gibi GSYİH'nin yüzde 0,6'sı civarında kalmıştır. Diğer taraftan, düşük bir seviyede olmakla birlikte AR-GE alanındaki kamu harcamalarının toplam kamu yatırım harcamalarındaki payı 2005 bütçesinde artırılmıştır. Türk araştırma ve geliştirme çalışmalarının yaklaşık üçte ikisi üniversiteler tarafından gerçekleştirilmektedir. Buna karşın AR-GE'nin iş sektöründeki payı göreceli olarak düşüktür

2001 mali krizinin ertesinde başta görülen şirket yeniden yapılanmaları dalgasının ardından gelişme çok sınırlı kalmıştır. Pamukbank'ın devlet bankası olan Halkbank'a dahil edilmesi kapsamında bazı tedbirler alınmış olmasına rağmen, devlet bankalarını yeniden yapılandırmaya dönük çabalar yavaşlamıştır. Devlet bankalarının işlemlerinin ve teşkilatlanmalarının genel kalitesi belli bir ölçüye kadar iyileşmeye devam etmiştir. Diğer taraftan, devlet bankalarının özel ayrıcalıkları, örneğin mevduat

konusundakiler, sürmektedir. Enerji sektörünün yeniden yapılandırılması yavaş ilerlemiştir. Mevcut yasal çerçeve gelişme göstermiştir; fakat halihazırdaki duruma uyumlu değildir ve devlet müdahalesi, örneğin önceden ilan edilmiş fiyatlar ve çapraz sübvansiyonlar yoluyla, halen önemli boyuttadır. Özelleştirme hazırlıkları kapsamında devlet teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması konusunda bazı başarılar elde edilmiştir. Devlet teşebbüsleri 2004 yılında kar getirmeye devam etmiştir. Devlet teşebbüslerinin ortalama faaliyet karları toplam gelirlerin yüzde 1,3'üne veya GSYİH'nin yüzde 1,1'ine ulaşmış olup, bu oran 2003 yılında gerçekleşen yüzde 1,3 oranından biraz düşüktür.

Tarım yönelimli ekonomiden hizmet yönelimli ekonomiye dönüşüm ilerlemiştir. Son on yılda Türkiye'de hizmet sektörü zemin kazanırken, tarımın ekonomideki payı düşmüştür. 2004 yılında hizmet sektörü büyüyerek brüt katma değere % 62 katkı yaparken, tarımın katma değerdeki brüt payı % 0,5 daha düşerek % 11'e gerilemiştir. Sanayinin payı ise sabit kalmıştır. Bununla birlikte, iş piyasasının sektörel yapısı önemli bir değişiklik göstermemiş ve son yıllarda aşağı doğru bir eğilim izleyen tarım sektörü istihdamı 2004 yılında aynı kalmıştır. Hizmet sektörü toplam istihdama %43 katkı sağlarken, tarım sektörü istihdamın önemli bir kaynağı olmayı sürdürmüştür ve toplam istihdamın %34'ünü oluşturmuştur.

Ekonomik katkıları daha sınırlı olmasına rağmen, küçük ve çok küçük işletmeler ekonominin istikrar sağlayıcı nüvesini oluşturmaktadır. Tüm Türk şirketlerinin % 95'nin 10'dan az sayıda işçisi vardır ve KOBİ'lerin büyük bir kısmı ticari zanaat ve sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir. KOBİ'ler tüm istihdamın yaklaşık % 77'sini ve sermaye yatırımının % 38'ini oluştururken, katma değere yaptıkları katkı sadece % 27, ihracat içindeki payları ise % 10'dur. Bu durum, KOBİ'lerin iş yaratmada önemli, ancak genel ekonomide daha küçük bir rol oynadığını göstermektedir. Küçük şirketlerin verimlilik düzeyleri ve bunlar tarafından kullanılan teknoloji düzeyi düşüktür ve bunlar daha çok kayıt dışı ekonomiye yakın bir çizgide faaliyet göstermektedirler. Sermayeye erişimin sınırlı olması özellikle küçük işletmeler açısından genişleme ve modernleşme kabiliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Birçok bankanın 2004 yılında KOBİ'ler için yeni kredi planları başlatmasına ve bunu yaygınlaştırmasına rağmen, KOBİ'lerin toplam banka kredileri içindeki payı yaklaşık % 5'dir. Verimlilikte bir artış sağlanmadığı takdirde, çok sayıda KOBİ gittikçe artan rekabet ortamı sonucu varlığını sürdürmek için güçlüklerle karşılaşacaktır.

Rekabet politikası alanındaki ilerleme sınırlı kalmıştır. Devlet yardımı alanında düzenlemelerin ve izlemenin eksikliği, şeffaflığı ve genel olarak rekabet ortamını olumsuz etkilemektedir. Özelleştirme ve yeni düzenleyici kurumlar için yapılan hazırlıklar bağlamında bazı iyileştirmeler yapılmasına rağmen, devlet teşebbüslerinin sahip olduğu tekeli ve rekabet karşıtı imtiyazlar, hala bazı sektörlerde rekabeti bozmaktadır. Rekabet Kurumu adil rekabet için çalışmalarını etkin bir şekilde sürdürmekte, ancak yavaş işleyen yargı süreci ve üzerinde etki sahibi olmadığı bozucu etkiye sahip mevzuat nedeniyle genel gücü sınırlı kalmaktadır.

Türkiye gittikçe artan bir şekilde açık ekonomi haline gelmektedir. Türkiye'nin ticaret alanındaki açıklığı, ihracat ve ithalatta yüksek büyüme oranlarına da yansıyor, artmaya devam etmiş ve hizmet ve mal ticaretinin GSYİH içindeki payı 2003 yılındaki % 58 oranından 2004'de % 64'e yükselmiştir. Türkiye'nin ihracat portföyünde işlenmiş mallar ağırlıktadır. Toplam ihracatın % 30'una tekabül eden makine ve

ulaşım ekipmanları ihracatı gittikçe önem kazanmaktadır ve otomobil ve yedek parça ihracatının yükselmeye devam etmesi, özellikle ihracattaki artışa katkıda bulunmaktadır. Uluslararası hazır giyim ve tekstil kotalarının kaldırılması, düşük maliyetle üretim yapan üreticilerin Türkiye'nin tekstil endüstrisi üzerindeki rekabetçi baskısını artırmış ve bu da 2005 yılının ilk 8 ayında tekstil ve giyim ihracatındaki artışın yavaşlamasına katkıda bulunmuştur. İthalat açısından, 2004 yılının ilk yarısında motorlu taşıtların ithalatında vergi teşviki ile meydana gelen patlama sona erdikten sonra, 2005 yılının ilk 8 ayında sermaye malları ithalatı yavaşlamış, ara malların ithalatı ise bir önceki yılın aynı dönemine nazaran % 25 oranında kuvvetli bir artış göstermiştir. Böylece, aynı dönemde tüketim malları ithalatının toplam ihracat içindeki oranı % 11,4'e düşüp, ara mallarının ithalatının payı % 71'e yükselirken, sermaye malları ithalatının ithalattaki payı % 17'ye gerilemiştir.

AB uzun bir süredir Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Bununla birlikte, AB ile ticaret, son zamanlarda güçlü ekonomik kalkınma gerçekleştiren çoğunlukla Orta Doğu ülkeleri ve gelişmekte olan pazar ekonomilerinin oluşturduğu bazı ülkelerle olan ticarete nazaran daha az gelişmiştir. 2004 yılında AB'ye yapılan ihracat hafifçe düşüş gösterirken, AB'den Türkiye'ye yapılan toplam ithalatın payı daha dikkat çekici bir şekilde azalmıştır. Ancak, AB'ye yapılan ihracat hala toplam ihracatın % 55'ini oluşturmaktadır. 2005 yılının ilk 8 ayında toplam ihracat içindeki payın düşüşü devam etmiş ve AB'ye yapılan ihracat toplam ihracatın % 52'sini oluşturmuştur. Yabancı doğrudan yatırımlar açısından bakıldığında da, AB Türkiye'nin ana ortağıdır. 2004 yılında toplam yabancı sermaye akışının yaklaşık % 78'i AB ülkelerinden kaynaklanmıştır.

Türk Lirasının değer kazanmasına rağmen, ihracat artmaya devam etmiştir. Birim emek maliyeti tabanlı reel efektif döviz kuru (REDK) 2004 yılı ortasından 2005 yılı ortasına kadar % 15 oranında artmış ve rekabeti olumsuz etkilemiş olsa da, 2001 yılı başında görülen kriz öncesi seviyesinin çok daha altında kalmıştır. İşçi verimliliği hem özel hem kamu sektöründe artış göstermiştir. Bu durum, kamu sektöründe son zamanlarda gerçekleştirilen yeniden yapılandırmayı ve buna bağlı olarak personel sayısında meydana gelen azalmayı yansıtmaktadır. Özel sektörde sermaye yatırımlarındaki artış verimlilik düzeyine olumlu katkıda bulunmuş ve verimlilik, istihdam ve çalışma saatlerindeki artışla aynı zamanda yükselmiştir. Üretim sektöründeki verimlilik, özel sektördeki ortalama verimlilik artışından daha hızlı bir şekilde artmıştır.

2.3 Genel Değerlendirme

Ekonomik kriterlere ilişkin olarak, Türkiye son zamanlardaki istikrar ve reform alanlarındaki başarılarını sürdürdüğü müddetçe işleyen bir piyasa ekonomisi olarak kabul edilebilir. Türkiye istikrar politikasını güçlü bir şekilde sürdürdüğü ve yapısal reformlara doğru kararlı ilave adımlar attığı takdirde, orta vadede, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabilecektir.

Makro-ekonomik istikrar alanında geçtiğimiz yıl içinde daha başka önemli kazanımlar elde edilmiştir. Sıkı ve ihtiyatlı politikalar sayesinde ekonomik büyüme güçlü kalmayı sürdürürken mali konsolidasyon devam etmiş, borç dinamiği iyileşmiş ve enflasyon daha da düşmüştür. Kamu mali yönetimi ve kontrolünde kaydedeğer ilerleme

sağlanmış ve bunun sonucunda bütçenin şeffaflığı artmıştır. Sosyal güvenlik ve sağlık sistemlerindeki önemli değişiklikler devam etmektedir. Bankacılık sektörünün düzenleyici ve denetleyici çerçevesinde art arda gerçekleştirilen iyileştirmeler ve özelleştirmedeki ilerlemeler ekonomik aktörlerin mali disiplini gittikçe artan bir şekilde güçlendirmekte ve Türkiye'nin iş ve yatırım ortamını iyileştirmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Bu gelişmelerin üzerine yeni eklemeler yapmak için bütçe kısıntısına dayalı makro-ekonomik istikrar devam ettirilmelidir. Son zamanlarda yaşanan cari açığı keskin artış dikkatli bir şekilde izlemeyi ve acil önlemler almak için hazırlıklı bulunmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle, hukukun üstünlüğünü güçlendirmeyi, işletmeler ile özelleştirmenin yeniden yapılandırılmasını pekiştirmeyi, istihdam piyasasındaki dengesizlikleri düzeltmeyi ve kayıt dışı ekonominin azaltılmasını amaçlayan yapısal reformlar, istikrar sürecini desteklemeli ve güçlendirmelidir. Özellikle kilit niteliği taşıyan pazarlarda reform yapılmak suretiyle kaynaklar daha etkin bir şekilde tahsis edilmelidir. Toplam personel ödemelerinin sınırlı tutulması yönündeki taahhütlere bağlı kalınmalıdır. Kamu harcamaları bütçe prosedürleri reformları sürdürülmeli ve iyileştirilen yönetmelik ve yasal çerçevenin tam olarak uygulanması temin edilmelidir.

3. Üyelik Yükümlülüklerini Yerine Getirme Kabiliyeti

Bu bölüm, Antlaşmalarda, ikincil mevzuatta ve birlik politikalarında belirtilmiş olan *müktesebatın* yüklediği üyelik yükümlülüklerini Türkiye'nin yerine getirebilme yeteneğini incelemektedir. Bu bölüm, müzakere edilen *müktesebatın* 35 faslından 33'ünün yer aldığı listeye uygun olarak düzenlenmiştir.

2004 raporundan bu yana meydana gelen konuyla ilgili gelişmelerin değerlendirmesinin yanında, bu bölüm Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini yerine getirme yeteneğine ve bundan sonra ne yapılması gerektiğine ilişkin bir genel değerlendirme yapmaktadır. Gerektiği hallerde, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesini de incelemektedir.

Bu bölüm ayrıca, *müktesebatın* çeşitli veçhelerinin uygulanması için Türkiye'nin idari kapasitesine ilişkin bir değerlendirmeyi de içermektedir. Türkiye *müktesebatı* etkin bir şekilde uygulamak için, kurumlarını, idari kapasitesini ve idari ve yargı sistemlerini, hem ulusal hem bölgesel düzeyde, ve gerekiyorsa, katılımdan belli bir süre önce Birlik standartları seviyesine getirmek zorundadır. Bu, genel olarak, etkin ve tarafsız kamu hizmeti ile bağımsız ve etkin yargı sistemi üzerine inşa edilmiş istikrarlı ve iyi işleyen bir kamu idaresini gerektirmektedir.

2004 raporunda Komisyon şu sonuçlara varmıştır:

“Türkiye'nin uyumlaştırması birçok alanda ilerlemiş, ancak fasılların çoğu için erken aşamada kalmıştır. Bütün alanlarda daha fazla çalışmak gerekmektedir, yeni mevzuat müktesebat dışına çıkmamalıdır ve Türk olmayan hizmet sunucularına ve ürünlerine ilişkin ayrımcılık sona erdirilmelidir. İdari kapasite güçlendirilmelidir. Ayrıca hiçbir Üye Devlet müktesebatın uyumlaştırılması sonucu ortaya çıkan karşılıklı yararlılardan dışlanmamalıdır.”

3.1. Müktesebat Fasılları

Bu bölüm, iç pazarın temel taşları olarak bilinen “dört özgürlükler”de kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesi ile başlamakta ve sektörel politikalar, ekonomik ve mali ilişkiler, bölgesel politika, çevre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanı, dış politikalar ve mali sorunlar dahil olmak üzere, *müktesebatın* tüm veçhelerini kapsayan her bir fasıldaki ilerlemenin sistematik olarak gözden geçirilmesi ile devam etmektedir.

Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımı ilkesi, ürünlerin ticaretinin Birliğin bir yerinden diğerine serbestçe yapılması gereğini ifade etmektedir. Bu genel ilke bir dizi alanda, (kesin ürün detaylarının açıklamasını zaruri kılan) “eski yaklaşımı” veya (ürünün genel özelliklerinin açıklanmasını zaruri kılan) “yeni yaklaşımı” takip eden uyumlaştırılmış bir düzenleyici çerçevesi tarafından tamamlanmaktadır. Aktarılması gereken uyumlaştırılmış Avrupa ürün mevzuatı, bu fasıl altındaki *müktesebatın* en büyük bölümünü teşkil etmektedir. Buna ilaveten, ticari kısıtlamaların bildiri ve standardizasyon, uygunluk değerlendirmesi, akreditasyon, metroloji ve pazar gözetimi gibi alanlarda yatay ve usule ilişkin tedbirlerin uygulanması için idari kapasitenin yeterli olması gereklidir.

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, özellikle yatay ve usule ilişkin tedbirler olmak üzere malların serbest dolaşımı alanında bazı ilave ilerlemeler kaydetmiştir. Sektöre özel mevzuatın uyumlaştırılması, özellikle Yeni Yaklaşım Direktifleri alanında halihazırda kaydedilmiş olan uyum seviyesinden ötürü sınırlı kalmıştır.

Serbest dolaşıma uygulanan **genel ilkeler** bakımından herhangi bir ilerlemenin bildirilmesi mümkün değildir. Gemi ve uçakların faaliyetlerine yönelik kısıtlamalar, Türkiye ile Kıbrıs arasında malların serbest dolaşımını engellemektedir. Türkiye'nin, 1/95 Kararının 5'inci ve 7'inci maddelerine de yansıyan (Antlaşma'nın) 28'inci ve 30'inci maddelerine aykırı tüm mevzuat hükümlerini tespit etmesi gerekirken bunu yerine getirmemiştir. Özellikle zorunlu ithal ruhsatları veya izinleri, veya ek teknik ve etiketleme koşulları gibi tartışmalı hükümler yürürlükten kaldırılmıydı. Özellikle zorunlu ithal ruhsatları veya izinlerinin mevcudiyeti, malların serbest dolaşımının genel ilkeleriyle bağdaşmamakta ve Gümrük Birliği Kararından kaynaklanan yükümlülüklerle ilişkin bir ihlal teşkil etmektedir. Pazara erişim kısıtlamaları, bilhassa alkollü içeceklerde gözlenmeye devam edilmektedir. Özellikle 2001 tarihli Alkol Kanununun bazı hükümleri Gümrük Birliği ve DTÖ'ne aykırıdır.

Karşılıklı tanımaya yönelik hükümler Türk mevzuatına halen dercedilmemiştir. Örneğin, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) teknik Bakanlıklar tarafından görevlendirildiği üzere, uyumlaştırılmamış alanlarda ve hatta bazen uyumlaştırılmış alanlarda dahi ithalatın kontrolünde rol oynamaktadır. Ayrıca, mali külfet getiren sertifikasyon gerekliliği ticaret önündeki masraflı bir engel olmaya devam etmektedir.

Yatay önlemler bakımından *standardizasyon* alanında bazı ilerlemeleri tespit etmek mümkündür. Türk Standartları Enstitüsü, Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN),

Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesi (CENELEC) ve Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsünce (ETSI) kabul edilen “EN” standartlarını aktarmaya devam etmiştir. TSE bundan böyle zorlayıcı standartlar geliştirmemektedir ve ilave Yeni Yaklaşım Direktifleri ile diğer uyumlu AT mevzuatının yürürlüğe girmesiyle zorlayıcı standartların sayısı azalmaktadır.

TSE Uluslararası Elektroteknik Komisyonun üyesi olduğu gibi, tam üye olmamakla birlikte CEN ve CENELEC’e de bağlıdır. Enstitü, devletçe finanse edilmeyen, mali bakımdan bağımsız bir kamu kurumu olmakla birlikte kısmen ithal kontrollerine ilişkin resmi görevlerinden elde ettiği gelirlere dayanmaktadır. TSE ayrıca ürün, hizmet, kalite kontrol sistemleri ve kalibrasyona ilişkin sertifikalamasıyla da uğraşmaktadır. TSE’nin genel bütçe rakamları mevcut olmakla birlikte, mali akışa ilişkin kesin bir ayırım bulunmamaktadır.

AB standardizasyon ilkeleri ve uygulaması, standartların hazırlanmasında gönüllü katılım gerektiriyor ise de, standart hazırlama gruplarındaki 145 kadar uzman ücret almaktadır. Öte yandan, standardizasyona ilişkin kalite kontrol sisteminin güncelleştirilmesi ve standardizasyon işine ilişkin bir iş planının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Uygunluk değerlendirmesi bakımından, rapor döneminde ilerlemeler kaydedilmiştir. Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı da, diğer Bakanlıkların geçmiş rapor döneminde yaptıkları gibi, 2004 Aralık ayında kişisel korunma ekipmanına ilişkin onaylanmış kuruluş kriterlerini yayımlamıştır.

Türk Hükümeti, 13 Yeni Yaklaşım Direktifini kapsayan 8 onaylanmış kuruluş ismi bildirmiştir. Söz konusu kuruluşlar, Ulusal Akreditasyon Ajansı TÜRKAK (Türk Akreditasyon Kurumu) tarafından yapılan bir ilk değerlendirmeyi takiben Türk Bakanlıkları tarafından tayin edilmişlerdir.

Kalibrasyon ve Test Laboratuvarları Derneği TURKLAB, EUROLAB’ın ortak üyesi olmuştur.

Yönetim sistem sertifikasyonu bakımından pazar, bazıları resmi akreditasyonsuz çalışan aşağı yukarı 82 aktif sertifikasyon kurumundan oluşmaktadır. TSE, yönetim sistemi sertifikasyonu pazarında büyük bir paya sahip olup, aynı zamanda personel sertifikasyonunda da gelişmekte olan bir role sahiptir.

Akreditasyon bakımından, ulusal akreditasyon kurumu olan TURKAK ilerleme kaydetmiştir. Pek çoğu test, kalibrasyon ve sistem sertifikasyonu alanında olmak üzere, akreditasyonların toplam sayısı 69’a ulaşmıştır. TURKAK bünyesindeki yerel değerlendirmecilerin sayısının artması da kurumun kapasitesinin arttığını göstermektedir. TURKAK, kalibrasyon, test ve muayene laboratuvarları, kalite kontrol sistemleri (ISO 9000) ve ürün sertifikasyonları alanlarında, Akreditasyon İşbirliği (EA) Alanında Avrupa İşbirliği çoktarafli anlaşmasına (MLA) taraf olmak üzere Mart 2005 tarihinde başvuruda bulunmuştur. Ancak MLA imzacı statüsü henüz verilmediği için, TURKAK’ın akreditasyonu AB tarafından tanınmamaktadır.

Metroloji bakımından, sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Yasal metroloji alanında ise Türkiye, Uluslararası Yasal Metroloji Örgütü'ne katılım amacıyla Mayıs 2005 tarihinde uluslararası anlaşmayı imzalamıştır.

Yasal metroloji alanında yetkili organ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'dır. Anılan Bakanlığın, örgütsel kapasite ve yasal metrolojiye ilişkin AB direktifleri konusunda eğitimli personel açığı vardır.

Bilimsel ve sanayii metroloji alanındaki temel aktör durumundaki Ulusal Metroloji Enstitüsü (UME), endüstriye yönelik hizmetlerine devam etmektedir. UME, Uluslararası Ölçüm Konfederasyonu (IMAKO), Avrupa Ölçüm Standartları İşbirliği (EUROMET) ve Avrupa Analitik Kimya Örgütü'ne (EURACHEM) üyedir. Geçtiğimiz yıl zarfında üniversitelerin bilimsel ve endüstriyel metroloji alanına ilgileri daha da artmıştır. Belirsizlik hesaplamaları ve izlenebilirlik alanlarında ise halen yetersizlikler bulunmaktadır. Laboratuvarlar arası mukayeselere katılım sınırlı kalmıştır.

Pazar gözetimi bakımından bazı ilerlemeler kaydedildiği bildirilebilir. Yeni Yaklaşım Direktifleri'nin uygulanması alanında en büyük sorumluluk payı bulunan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Türkiye genelindeki 81 ilin tamamında yerel müfettişleri bulunmaktadır ve Yeni Yaklaşım Direktifleri ve diğer uyumlaştırılmış mevzuata uygun olarak pilot pazar gözetim faaliyetlerine ve istatistik derlemesine başlamışlardır. Gözetim faaliyetleri, düşük voltaj ekipmanları, elektromanyetik uyum, makinalar, tekstil ürünleri, ayakkabı etiketlenmesi, elektrikli ev aletlerinin etiketlenmesi, basınç ekipmanı, basit basınç araçları, su kaynatma cihazları ve gaz yakan aletleri kapsamaktadır. Bakanlık ayrıca, kendi bünyesinde test imkanı bulunmayan alanlarda belli test laboratuvarlarıyla, pazar gözetim laboratuvarları olarak çalışmalarını konusunda anlaşmaya varmıştır. Sağlık Bakanlığı ile Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı denetim amacıyla kendi laboratuvarlarını kullanmaktadır. Sağlık Bakanlığı Yeni Yaklaşım Direktifleri alanında (oyuncaklar, sağlık aletleri) kendi pazar gözetim stratejisini henüz uygulayamamıştır. İnşaat malzemeleri ve kişisel korunma ekipmanları bakımından pazar gözetim faaliyetleri sadece pilot düzeyde başlatılmıştır. Denizcilik Müsteşarlığı eğlence amaçlı gemilere yönelik stratejisini belirleyen bir pazar gözetimi tüzüğünü Şubat 2005'de yayınlamıştır.

Tüm ülkeyi kapsayacak düzeyde etkin bir piyasa gözetim sisteminin oluşturulmasında henüz başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Piyasa Denetimi ve Gözetimi Koordinasyon Kurulu, her ne kadar tavsiye nitelikli kararlar almakta ise de, özellikle bilgi değişimi ve Pazar gözetimi amacıyla benzer testler uygulayan kamu kurumları test imkanlarının paylaşımı konusundaki eşgüdüm yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Türkiye, **eski yaklaşım ürün mevzuatını** kabul etmeye ve güncellemeye devam etmiştir. İnsan kullanımına yönelik ecza ürünleri ve kozmetik alanındaki AT mevzuatı ile uyumlaştırmaya yönelik tüzükler sırasıyla Ocak ve Mayıs 2005 tarihlerinde yayınlanmıştır. Ocak 2005 tarihinde Türkiye ecza alanında veri imtiyazını sağlayan yeni bir tüzük kabul etmiştir. Sözkonusu tüzük, Haziran 2005 tarihinde tadil edilmiştir. Bununla birlikte, veri münhasiriyeti, Gümrük Birliğindeki ülkelerden birinde 1 Ocak 2001 tarihinden sonra ilk kez kaydedilen ve 1 Ocak 2001 tarihinden önce benzeri bir jenerik ürün için Türkiye'de pazarlama yetkisi için başvuruda bulunulmamış olan müseccel tıbbi ürünlerle sınırlıdır. Ayrıca, yetki başvuruları sonuçlandırılmamış olan benzeri jenerik ürünlerin tabi olacağı rejim konusunda da bir mutabakata varılmış

değildir. Veri korunmasının uygulanması, Türkiye'nin Gümrük Birliği Kararını imzalamasıyla üstlenmiş olduğu ve yerine getirmekte geciktiği bir gereklilik olup, halihazırda tamamen halledilmemiş olan ciddi bir anlaşmazlık kaynağıdır.

Motorlu araçlarla ilgili uyum çabaları, 4 ilave tebliğin yayınlanması ve halihazırda uyumsallaşmış yasalarda bazı güncelleştirmeler ve tadillerle yapılmasıyla devam etmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Ekim 2005 tarihinde ölçütler ve ölçme araçları ile ilgili tek tip uygulama ilkelerine ilişkin bir yönetmelik yayınlamıştır. Bununla beraber, bu yönetmelik AT tek tip uygulamasına ilaveler şartlar getirmekte ve ticarete teknik engeller teşkil etmektedir.

Deterjanların biyolojik parçalanabilme seviyelerinin test edilmesi, bunların örneklenmesi, paketlenmesi ve Sağlık Bakanlığına bildirimlerine ilişkin yöntemlerin kabul edilmesi konusunda aynı zamanda ikincil mevzuat da kabul edilmiştir. Diğer kimyevi maddeler, kristal cam ürünler, tekstil ürünlerinin ve ayakkabıların etiketlenmesine ilişkin kaydadeğer bir gelişme bildirilmemiştir.

Yeni ve global yaklaşımli ürün mevzuatı bakımından, son yıllarda gerçekleştirilen yasal uyum çalışmaları sayesinde sadece birkaç yeni gelişme kaydedilmiştir. Havai hat tesisatına ilişkin direktifler Ocak 2005 tarihinde aktarılmış ve Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Alet ölçümlerine ilişkin direktiflerin aktarılması hala beklenmektedir. Her ne kadar Yeni ve Global Yaklaşım mevzuatının tamamının aktarılması neredeyse sonuçlanmış olsa da aktarılan mevzuatın uyumlaştırılması ve uygulanması hususu teyide muhtaçtır. Pazar gözetimi etkin bir şekilde yapılmadığından uygulamaya ilişkin şüpheler mevcuttur. İç piyasada CE markasının anlaşılması ve kullanılması oldukça kısıtlıdır.

Usule ilişkin tedbirler bakımından, ve özellikle *bildirim usulü* hakkında Türkiye her ne kadar teknik standartlar ve tüzükler alanında bilgilendirme hükümlerine ilişkin bir usul tespit eden Direktifi aktarmış olsa da bu direktifin hükümlerine aykırı olarak, mevzuatının büyük kısmını ancak mevzuat yürürlüğe girdikten sonra Komisyon'a bildirmektedir. Türkiye ile AB arasında Malların Serbest Dolaşımı ilkesinden kaynaklanan Milli Ölçütlerin Karşılıklı Tanınması ve Bildirimi ilkesinin uygulanmasına ilişkin yönetmelik yayınlanmıştır.

Dış sınır kapıları bakımından, rapor döneminde üçüncü ülkelerden gelen malların güvenliliğine ilişkin ithal kontrollerine dair bir tüzük yayınlanmıştır. Türkiye, yönetmeliğin uygulanmasına ilişkin mekanizmaları başlatmaya çalışmaktadır.

Kültürel varlıklar ve ateşli silahlara ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Sonuç

Bazı alanlarda tartışılmaz gelişmeler mevcutsa da Türkiye ile AB arasında ürünlerin serbest dolaşımı tam anlamıyla etkin değildir. Gümrük Birliği'nden kaynaklanan bir kısım taahhütler yerine getirilmemiştir. Özellikle ürünlerin serbest dolaşımı ve karşılıklı tanınmasına ilişkin genel ilkelere aykırı olan hükümlerin kaldırılması olmak üzere ve Antlaşmanın 28 ile 30. maddelerinin uygulaması konusunda ciddi ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. İthalat kontrolü hala geniş bir şekilde kullanılmakta ve zorunlu standartların azaltılmasına rağmen, ticarete yönelik teknik engeller hala

mevcudiyetini sürdürmektedir. Kıbrıs bandıralı gemi veya uçaklara yönelik kısıtlamalardan kaynaklanan malların serbest dolaşımına ilişkin mevcut engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Türkiye malların serbest dolaşımına ilişkin yapısını ve mevzuatını *müktesebatla* daha uyumlu hale getirmiştir. Zorunlu standartların sayısı daha da azaltılmıştır. Standardizasyon alanında olumlu gelişmeler kaydedilse de, Türk Standartları Enstitüsü'nün işleyişinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Türk Standartlar Enstitüsü'nün uygunluk değerlendirmesine ilişkin çeşitli görevlerinden gelen mali akışlarının açık bir ayırımı tabi tutulması gerekmekte olup, aynı zamanda standardizasyon çalışması için sarıh bir plan geliştirilmesi gerekmektedir. Pazar gözetimi ile uygunluk değerlendirme işlemleri arasındaki ayırımı, Bakanlıklar ve uygunluk değerlendirme organları da dahil olmak üzere tüm ilgili aktörler tarafından genel anlamda temin edilmesi gerekmektedir.

Uygunluk değerlendirmesi yapıları gelişmeye devam etmekte olup, akreditasyona ilişkin ilerleme kaydederdir.

Metroloji bakımından izlenebilirlik ve belirsizlik hesaplamaları sistemin zayıf noktalarını oluşturmaktadır. Laboratuvarlar arası karşılaştırma geliştirilmeye muhtaçtır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kapasitesinin güçlendirilmesi de gerekmektedir.

Teknik bakanlıklar, Pazar gözetlemesinin uygulanması alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla beraber, yeni yaklaşım ilkeleriyle uyumlu bir piyasa gözetimi halen yürürlükte değildir.

Her ne kadar mevzuatın uyumlaştırılmasında epey ilerleme kaydedilmişse de, Yeni Yaklaşım Direktiflerinin tam olarak uygulanması hala eksiktir. Bu direktiflerin uygulanması kadar aktarılmış olan eski yaklaşıma ilişkin mevzuatın da uygulanması için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye, ticarete yeni teknik engeller yaratan ilave teknik gerekçeleri uygulamaya koymaktan sarfınazar etmelidir.

Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

Bu fasıl altındaki *müktesebat*, bir Üye Devletteki AB vatandaşlarının diğer bir Üye Devlette çalışma hakkına sahip olmalarını sağlamaktadır. AB içindeki göçmen işçiler, çalışma koşulları, sosyal yardım ve vergi kolaylıkları konularında ulusal işçiler ile aynı muameleye tabi tutulmalıdırlar. Bu *müktesebat* aynı zamanda diğer bir Üye Devlete taşınan sigortalı kişiler ve aile fertleri için ulusal sosyal güvenlik hükümlerinin eşgüdümü için bir mekanizma da içermektedir.

Rapor döneminde bu fasla ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

İstihdam pazarına erişim konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin, yabancı işçilerin serbest dolaşımına ilişkin sınırlamaların kaldırılması amacıyla çeşitli kanunları ve meslek örgütlerinin bu çerçevedeki rolünü gözden geçirmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kamu İstihdam Hizmetlerinin modernleştirilmesine yönelik çabalar devam etmektedir. Bu çabalar sürdürülmeli ve gelecekte EURES (Avrupa İstihdam Hizmetleri) ağına gelecekte dahil olma ihtimali dikkate alınarak ilgili personel eğitilmelidir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin eşgüdümü alanında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye sosyal güvenlik sisteminin reformu çabalarını sürdürmeli ve idari kapasitesini güçlendirmelidir.

Sonuç

Rapor döneminde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. *Müktesebatla* uyum başlangıç aşamasında olmayı sürdürmektedir. Türkiye'nin halihazırda bu faslın kapsadığı tüm alanlarda mevzuatını uyumlu hale getirmek ve kurumlarını daha da güçlendirmek için kapsamlı çalışma yürütmesi gerekmektedir.

Fasıl 3: Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunma Özgürlüğü

Üye Devletler, AB vatandaşları ve tüzel kişiliklerinin herhangi bir Üye Devlette yerleşme hakkı ve sınır ötesi hizmet sunma özgürlüğünü, Antlaşmada belirtilen istisnalar saklı kalmak kaydıyla, ulusal mevzuat tarafından engellenmemesini temin etmelidirler. *Müktesebat* aynı zamanda, Üye Devletler arasında mesleki niteliklerin ve diplomaların karşılıklı tanınmasını sağlamak amacıyla kurallara bağlanmış mesleklere ilişkin kuralları uyumlu hale getirmekte olup, kurallara bağlanmış belirli mesleklerde niteliklerin AB üyesi bir devlette otomatik olarak tanınması asgari düzeyde bir ortak eğitim müfredatının takip edilmesine bağlıdır. Posta hizmetleri sözkonusu olduğunda ise, *müktesebat*, dünya çapında bir hizmeti teminat altına alan düzenleyici bir çerçeve kapsamında kademeli ve kontrollü bir biçimde posta hizmetleri sektörünü rekabete açmayı amaçlamaktadır.

Yerleşme hakkı alanında yeni bir gelişme meydana gelmemiştir. Türkiye "Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"u yürürlükten kaldırmış ve daha serbest bir yaklaşım getiren "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun"u kabul etmiştir. Yabancıların çalışma izinlerinden sorumlu organ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır. Bununla birlikte, sektörel mevzuatta yabancıların yerleşme hakkını sınırlayan kısıtlamalar hala mevcuttur. Sektörel mevzuat genellikle işletmecilerin ruhsat veya izin almalarını gerektirmekte, bu da bir ticaret odasına, meslek odasına veya diğer bir mesleki örgütüne üyeliği zorunlu kılmaktadır. İşletmecilerin kaydadeğer miktarlarda üyelik aidatları ödemeleri gerekmektedir. Belirli sektörlerde, yabancı ülke vatandaşları şirketleri Türkiye'de kurulmuş olsa dahi hizmet sunumunda bulunamamaktadır. Belirli meslekler yabancı ülke vatandaşlarına kapalı kalmaya devam etmektedir.

Bu alanda, *müktesebat* ile genel uyum başlangıç aşamasındadır. Bu alandaki *müktesebatı* ulusal hukuka aktarmak için büyük çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. İdari kapasite, uygulamada yerleşim hakkını engellememesini teminen, mevcut ya da hazırlanmakta olan idari veya yasal kuralları taramak üzere geliştirilmelidir.

Sınır ötesi hizmet sunumu özgürlüğü alanında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye’de hizmet sunucularının geçici hizmetler için dahi genellikle ruhsat veya izin almaları gerekmektedir. Bu durum genellikle bir meslek örgütüne zorunlu üyelik ile bağlantılı olup, Türkiye’de şirket kurmayı zorunlu kılmaktadır. Belirli meslekler yabancı ülke vatandaşlarına kapalı olmayı sürdürmektedir.

Sınır ötesi hizmet sunumu özgürlüğüne ilişkin olarak *müktesebat* ile uyum son derece sınırlı olmaya devam etmektedir. AB vatandaşlarını veya AB şirketlerini sınır ötesi hizmet sunumundan mahrum eden sektörel yasal ve idari engelleri kaldırmak için ilave çaba gerekmektedir.

Posta hizmetleri alanında geçen rapor döneminden bu yana özel bir gelişme meydana gelmemiştir. Türkiye mevzuatını *müktesebat* ile uyumlaştırmaya henüz başlamamıştır. Posta sektöründeki tekel varlığını sürdürmektedir. Bir ulusal düzenleyici makam (UDM) henüz oluşturulmamıştır, ancak kurulması planlanmaktadır.

Posta hizmetleri pazarının kademeli olarak serbestleştirilmesi için büyük çaba gerekmektedir. Dünya çapında posta hizmetinin asgari nitelikleri tanımlanmalıdır. Dünya çapındaki posta hizmeti sunucusuna tahsis edilebilecek hizmetlerin azami sınırı belirlenmelidir. Posta Direktifine uyulmasını sağlamak ve posta sektöründe rekabeti teminat altına almak için bir ulusal düzenleyici makam oluşturulmalıdır. Düzenleyici sorumlulukların mevcut posta işletmecisinin sorumluluklarından yapısal olarak ayrılması da dahil olmak üzere UDM’lerin işlevsel bağımsızlığı teminat altına alınmalıdır. Ruhsat verme, denetleme ve izlemeye dair sorumluluklar *müktesebata* uygun olarak yerine getirilmelidir.

Mesleki niteliklerin karşılıklı olarak tanınması konusunda özel bir gelişme meydana gelmemiştir.

Mesleklere dair sektörel direktifler Türk mevzuatına aktarılmamış ve asgari eğitime dair koşullar henüz *müktesebat* ile uyumlu hale getirilmemiştir. Bu koşullara uyulmasını zorlayacak yeterli yapılar bulunmamaktadır. Mesleki niteliklerin tasdik edilmesi ve diğer ülke vatandaşlarının denklik taleplerini karşılamayı sağlayacak idari kapasitenin oluşturulması için büyük çabalar gerekmektedir.

Sonuç

Bu faslın kapsadığı *müktesebat* ile genel uyum son derece düşüktür. AB gerçek ve tüzel kişilerinin yerleşim hakkının temin edilmesi için yasa yapmaya ve uygulamaya yönelik büyük çabalar gerekmektedir. Bu değerlendirme hala bir dizi engelin mevcut olduğu sınır ötesi hizmet sunumu özgürlüğü açısından da geçerlidir. Posta hizmetlerinin kademeli olarak serbestleştirilmesine başlanabilmesi için bu alanda ilerleme sağlanması gerekmektedir. Ulusal düzeyde bir düzenleyici makam oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması hususu ilgili AB direktiflerinin ulusal hukuka aktarılması ve idari kapasite üzerinde daha fazla çaba gösterilmesini gerektirmektedir.

Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Üye Devletler, AB içinde ve Üye Devletler ile üçüncü ülkeler arasında, bazı istisnalar hariç, sermayenin serbest dolaşımına ilişkin tüm kısıtlamaları kaldırmalıdır. *Müktesebat* ayrıca, sınır ötesi ödemelere ve menkul kıymetlerle ilgili havale emirlerinin yerine getirilmesine ilişkin kuralları da içermektedir. Kara para aklama ve terör finansmanı ile mücadeleye ilişkin direktif, özellikle yüksek değerli kalemler ve büyük nakdi işlemlerle uğraşılması sırasında, bankaların ve diğer işletmecilerin müşterilerin kimliğini belirlemelerini ve bazı işlemleri bildirmelerini gerekli kılmaktadır. Mali suçla mücadelenin kilit bir koşulu, denetim, kolluk ve adli kovuşturma makamları arasındaki işbirliği de dahil olmak üzere, etkili idari ve takip kapasitesinin yaratılmasıdır.

Son İlerleme Raporundan bu yana Türkiye, bilhassa sermaye hareketlerine yönelik sektörel kısıtlamaların kaldırılması ve kara para aklamayla mücadele alanlarında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Ödeme sistemleri ve sınır ötesi havaleler alanında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Sermaye hareketleri ve ödemeler alanında, bazı olumlu adımlara rağmen, *müktesebatla* genel uyum sınırlı kalmıştır. Telekomünikasyon ve madencilik sektörlerinde yabancıların mal edinimine ilişkin sınırlamalar 2004 yılında kaldırılmıştır. Başta sivil havacılık, deniz taşımacılığı, radyo ve televizyon yayıncılığı ve enerji alanlarında olmak üzere diğer sektörlerde özgü mevzuatta, yabancıların mal edinimi konusunda önemli kısıtlamalar devam etmektedir. Sermaye hareketlerini engelleyen tüm sektörel ve yapısal engellerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Mart 2005 tarihinde Anayasa Mahkemesi, yabancıların taşınmaz satın almalarında müteakabiliyet ilkesini öngören hükümleri (2003'te getirilmişti), ulusal birliğe ve devletin bölünmez bütünlüğüne muhtemel tehdit gerekçesiyle iptal etmiştir. Bu hüküm Temmuz'da yürürlüğe girmiş olup, henüz yeni bir tüzük kabul edilmiş olmadığından, tapu tescil makamlarına bu yeni tüzüğü bekleme ve yabancıların taşınmaz mal satın alma taleplerini askıda tutma talimatı verilmiştir. Yabancıların taşınmaz mal edinmesiyle ilgili olarak ortaya çıkan bu yasal durum henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Yürürlükteki Sigortacılık Yasası ve uygulanma mevzuatı, yabancı varlıkların kurumsal yatırımcılar tarafından kullanımı konusunda hiçbir kısıtlama içermezken, kurumsal yatırımcılar zorunlu rezervler oluştururken hala yabancı varlıkları dahil edememektedirler. AB vatandaşları ve firmaları tarafından Türkiye'de taşınmaz mal edinilmesini etkileyen tüm kısıtlamaların kaldırılmasında ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Hazine Müsteşarlığı'nın bir parçasını oluşturan ve doğrudan yabancı yatırımlardan sorumlu ana kamu makamı olarak görev yapan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü sınırlı sorumluluğa sahip olup, sermaye hareketleri alanında mevcut yasal ve idari engelleri ortadan kaldıracak yetkiye sahip değildir.

Müktesebatın hala aktarılması gereken **ödeme sistemleri** ve sınır ötesi havaleler alanında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Örneğin, sınır ötesi kredi havalelerinde bankalar ve müşterileri arasındaki sorunların ele alınmasından sorumlu mahkeme dışı bir organ gibi, gerekli idari yapılar mevcut değildir.

Kara para aklama ile mücadele mevzuatının, gözden geçirilmiş Mali Eylem Görev Grubu standardı dahil, *müktesebatla* uyumlaştırılmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, uyum ancak kısmen gerçekleştirilmiştir. Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu, bir yıldan fazla hapis cezasını gerektiren tüm suçları kapsayan fer'i suçların kapsamını genişletmiştir. Ayrıca, kara para aklama sonucu edinilen mallara el konulmasına ilişkin daha geniş kapsamlı hükümler yürürlüğe konulmuştur. Yine Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Muhakeme Usulü Kanunu, kara para aklama ile mücadelede haberleşmeye nüfuz edilmesi ve izleme teknikleri gibi, özel soruşturma yöntemlerine imkan vermiştir.

Ancak, gözden geçirilmesi gereken kara para aklamayla mücadele kanunu ve süreçlerin etkinliğinde daha fazla ilerleme sağlanması lazımdır. Avukatlar, dış muhasebeciler ve vergi müşavirleri kanun kapsamına alınmamışlardır. Mevcut mevzuatta, kimlik konusunda bir şüphe veya duraksama olduğu takdirde müşterilerin kimliğinin istisnasız tespit edilmesine ilişkin koşul bulunmamakta ve daha fazla titizlik gerektiren durumlar ele alınmamaktadır. Ayrıca, terör finansmanına ilişkin özel bir hüküm de yer almamaktadır. Resmi işlemler de kara para aklamayla mücadele mevzuatı hükümlerinden muaf tutulmuşlardır.

Bilhassa sistemi idame ettiren zincirin unsurlarının (yasa koyucular, mali istihbarat kurumları, müfettişler ve kolluk kurumlar) kaynakları, yetkileri ve kabiliyetlerinin yansırı istatistiki bilgilerin yeterliliği olmak üzere kara para aklamayla mücadele mevzuatının etkin uygulanması ve takibi bir diğer endişe kaynağıdır. Bu bağlamda, savcı ve hakimlerin kara para aklama davalarına bakabilme yeteneğinin iyileştirilmesine, bilgi toplamaya ve Mali İstihbarat Birimi olarak görev yapan Mali Suçları Araştırma Kurulu'nun (MASAK) analiz kapasitesinin güçlendirilmesine özel önem verilmelidir. Kara para aklamayla mücadele kıstaslarının denetlenmesinin/izlenmesinin güçlendirilmesine genelde gereksinim vardır. Türkiye kara para aklama alanında ilgili kurumlara sarıh bir görev dağılımı da yapmalıdır.

Her ne kadar şüpheli işlem raporu sayısında önceki yıla nazaran artış varsa da (180'den 290'a) şüpheli işlem bildirimlerinin sayısı yine de düşük kalmıştır. 2003 yılında 192 önsoruşturma yürüten MASAK, 2004 yılında 270 önsoruşturma yapmıştır. 2003 yılında 31 dava açılmışken, bu yıl 41 işlemle ilgili dava açılmıştır. Ancak mahkumiyet, el koyma, haciz ve varlıkların dondurulması bazında bakıldığında takibat sicili sınırlı kalmaktadır ve iyileştirilmesine yönelik çabaların yoğun olarak sürdürülmesi gerekmektedir.

Kara para aklama konusunda duyarlılık ve rapor hazırlayan kurumlara geri-bildirim sağlanması aynı şekilde kısıtlıdır. Bu durum, şüpheli işlemleri rapor eden kurumları ve çalışanlarını sorumluluktan koruyan bir hüküm bulunmamasından da kaynaklanmaktadır. Türkiye'deki idame zincirinin unsurlarının arasında ve üçüncü ülkelerle etkin işbirliğinin güçlendirilmesi lazımdır. Ayrıca, kara parayla etkin mücadele çabaları yolsuzluklar nedeniyle sekteye uğramaktadır. Kayıt dışı ekonomi de uygulamada zorluk yaratmaktadır.

Türkiye bu alandaki temel uluslararası sözleşmeler ile Avrupa sözleşmelerine taraftır ve 2006 başında Mali Eylem Görev Grubu (MEGG) tarafından üçüncü kez

değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ancak, gerek mevzuata gerek takibe ilişkin sicil in uluslararası standartlara uyum sağlaması için için güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, Türkiye'nin bu fasıla ilişkin *müktesebata* uyumu düşük seviyededir. Anayasa Mahkemesinin geçenlerde aldığı karar nedeniyle, sermaye hareketleri ve ödemeleri alanında yabancıların yatırımlarına ilişkin kısıtlamaların durumu belirsizliğini korumaktadır. AB vatandaşlarının ve tüzel kişilerinin taşınmaz mal edinmelerini etkileyen tüm kısıtlamaların yanısıra sektörel ve yapısal engellerin kaldırılmasında da ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Ödeme sistemi alanında ve sınır ötesi havalelerde *müktesebatın* aktarılması gerekmektedir. Kara para aklamayla mücadelede, hükümlerin ve işlemlerin kapsamının genişletilmesi tamamlanmamıştır. Ayrıca, mevzuatın uygulaması ve takibinin ciddi şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir.

Fasıl 5: Kamu İhaleleri

Kamu ihaleleriyle ilgili *müktesebat* şeffaflık, eşit muamele, serbest rekabet ve ayrımcılık yapılmamasına ilişkin genel ilkeleri kapsamaktadır. Buna ilaveten, bazı özel AB kuralları, çeşitli işlere, hizmetlere ve tedariklere, geleneksel müteahhitlik kurumlarına ve spesifik sektörlerle yönelik kamu ihalelerinin verilmesinde eşgüdümün sağlanması için uygulanmaktadır. *Müktesebat* ayrıca, gözden geçirme usulleri ve çözüm yollarına başvurabilme ile ilgili kuralları da belirlemektedir. Uygulamayla ilgili ihtisas kurumlarına gerek duyulmaktadır.

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türk mevzuatının kamu ihaleleriyle ilgili *müktesebata* uyumlaştırılmasında yeni bir gelişme kaydedilmemiştir. Aksine, bazı yasal adımlar uyum düzeyini dahi azaltmıştır.

Genel ilkeler konusunda ilerleme olmamıştır. Aksine, Türk Kamu İhale Kanununda bir dizi istisnalar yürürlüğe konmuştur. Bu istisnalar beş sektörel kanun vasıtasıyla yürürlüğe sokulmuştur. Kasım 2004 tarihinde kabul edilen İzmir'deki Dünya Üniversitelerarası Spor Oyunları (Universiade) Kanunu, Kamu İhale Kanununa geçici bir madde getirmek suretiyle kamu kurumlarının "Universiade" için yapacakları her türlü mal ve hizmet alımlarını istisna kapsamına dahil etmiştir. Buna ilaveten, Mart 2005 tarihinde kabul edilen ve petrol ve benzeri zehirli maddelerden kaynaklanan deniz kirliliği vakalarında acil müdahale ve zararın tazminiyle ilgili kanunun Kamu İhale Kanununun kapsamına getirdiği istisnalar konusunda bazı kaygılar mevcuttur. Buna göre, bu yeni kanunun kapsamına giren her türlü mal ve hizmet alımı Kamu İhale Kanununun hükümlerinden muaf olacaktır.

Bu tür istisnalar sadece Kamu İhale Kanununun bütünlüğünü bozmakla kalmamakta, fakat aynı zamanda kamu ihaleleri için kapsamlı bir çerçeve oluşturulması hedefine de zarar vermektedir. Ayrıca, Kamu İhale Kanunu teklif veren Türk firmalarını kayıran unsurlar içermektedir ki, bu da eşit rekabeti bozmakta ve milliyet temelinde ayırım yapmama ilkesiyle çelişmektedir.

Son İlerleme Raporundan bu yana **kamu ihalelerinin verilmesi usullerinde** sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kamu İhale Kurumu eşikleri ve mali limitleri 2004 toptan fiyat

endeksine göre yeniden düzenlemiştir. Eşikler ve mali limitler AT seviyelerinin üzerinde kalarak teklif verecek yabancıların imkanlarını ve genel olarak rekabeti kısıtlamaktadır. Buna ilaveten, karmaşık nitelik usulleri daha geniş katılıma karşı bürokratik engel oluşturmakta ve kamu ihalelerine katılım masraflarını yükselterek rekabeti kısıtlamaktadır.

Kamu İhale Kurumunun açıkladığı istatistiki verilere göre, 2004 yılında, ihalelerin %87'sini açık teklifle, %1'ini kapalı zarf ve % 12'si ise pazarlık usulüyle verilmiştir. 2004 yılında, 95.105 ihaleden, yıllık toplam sözleşme değerinin % 4'üne tekabül eden 184'ü (% 0,2'den az) yabancı teklif sahiplerine verilmiştir.

Kamu İhale Kanunu başka açılardan da *müktesebattan* sapma göstermektedir. Sözleşme yapan kurum gibi bazı temel tanımlar ilgili AB direktiflerinde belirtilenlere uymamaktadır. Bu ilaveten, özellikle bayındırlık hizmetleri imtiyazları ve kamu hizmetleri alanında faaliyet gösteren bazı kurumları kapsamadığından, kamu ihale mevzuatının kapsamı bu direktiflerinkine tekabül etmemektedir. Özel olarak kamu hizmetleri sektörünü düzenleyen mevzuatın kabulü önemli bir ihtiyaçtır.

Kamu İhale Kurumunun kendi personeli ile alım yapan kuruluşların elemanları için eğitim faaliyetleri düzenlemesiyle ve bilgilerin zamanında ve şeffaf olarak açıklanmasını güvenceye alan elektronik mekanizmaların tesis edilmesiyle, idari kapasite açısından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2004 yılında, Kamu İhale Kurumunun personeli dahil 47 kuruluşun 2432 mensubu eğitim almışlardır. Kamu İhale Kurumu ayrıca basılı ve elektronik formatta sunulan ihale yönergeleri yayınlamıştır. Kamu İhale Kurumu ihale bültenlerine ilave olarak Mayıs 2005 tarihinde elektronik bültenler çıkartmaya başlamıştır. 2004 yılında başlatılan ve teklif verenlere ihale sürecini ve şikayetlerin incelenmesi konusundaki durumu izleme imkanı sunan İhale İzleme Sistemi diğer bir olumlu gelişmedir. Bununla beraber, uygulamada Kamu İhale Kurumu, Kamu İhale Yasasının yeknesak olarak uygulanmasını tem edebilecek yetkiden yoksun görünmektedir.

Başvurulacak **çözüm yolları** konusunda kayda geçirilecek yeni bir gelişme olmamıştır. Özellikle gözden geçirme prosedürlerinin sadece ihaleye teklif sunmuş olan işletmelere tanınmış bir imkan olması nedeniyle çözüm mekanizmasının işleyişi endişe yaratmaktadır. Diğer ilgililere şikayette bulunma hakkı tanımadığı için böyle bir kısıtlama *müktesebata* uygun değildir. *Müktesebatta* öngörülen uzlaşma ve ispat hakkı usullerinin Türk ihale mevzuatına aktarılması gerekmektedir.

2004 yılında, kamu ihale mevzuatı çerçevesinde ve bu mevzuatın öngördüğü usullere uygun olarak 39.821 ihale duyurusu yapılmıştır. Kamu İhale Kurumu bu ihalelerle ilgili olarak 3040 olayı incelemiş ve bunlardan 145'ini idari mahkemeye havale etmiştir.

Sonuç

Kayda değer bir ilerleme meydana gelmemiştir. Aksine, Kamu İhale Kanununda bir dizi istisna mevcuttur ve ihale kanununa yapılan ilavelerle Türk ihale mevzuatı *müktesebattan* daha da uzaklaşmıştır. Türkiye *müktesebatla* çelişen yeni istisnalar kabul etmekten kaçınılmalıdır. Şeffaf olmayan ve ayrımcı kamu ihale uygulamalarına

son verilmesi ve Kamu İhale Kanununun *müktesebata* uyumlaştırılması için harekete geçilmesi gerekmektedir.

Kamu ihaleleri alanında idari kapasitenin daha da güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Kamu İhale Kanununun takibi için Kamu İhale Kurumu ve alım yapan kuruluşlara daha fazla eğitim imkanı sağlanması ve kaynak tahsisi gerekmektedir.

Fasıl 6: Şirketler Hukuku

Şirketler hukuku *müktesebatı* şirketlerin kurulması, tescili, birleşmesi ve bölünmesini içermektedir. Mali raporlama alanında, *müktesebat*, yıllık ve konsolide hesapların sunumuna ilişkin olarak küçük ve orta boy işletmeler için basitleştirilmiş olanlar dahil tüm kuralları belirlemektedir. Uluslararası Muhasebe Standartları'nın uygulanması kamu yararına olan bazı kurumlar için zorunludur. Buna ilaveten, *müktesebat*, yasal denetçilerin onaylanması, mesleki ehliyeti ve bağımsızlığına ilişkin kuralları belirlemektedir.

Son rapor döneminden bu yana, Türkiye **şirketler hukuku** alanında özellikle muhasebe standartlarına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

İdari yapılar konusunda, yürürlükteki Ticaret Yasası şirketlerin ticaret odalarındaki ticari kayıt ofislerinde tescil edilmelerini zorunlu kılmaktadır. İnternet aracılığıyla kayıt yaptırmak mümkün değildir. Şirket bilgileri elektronik ortamda yer almamaktadır ancak Türkiye Ticaret Tescil Gazetesinde bir kayıt numarası ile yayımlanmaktadır. Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği bu görevini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın genel gözetimi ve denetimi altında yerine getirmektedir.

Bu süreç, kolektif, ortak hisseli, limitet ve kooperatif şirketler dahil tüm ticari şirketler için zorunludur.

Anonim şirkete ait muhasebe ve murakebe alanında muhasebe standartlarına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Hali hazırda, bu alanda ilave standartlar konusunda kamuoyunun görüşleri alınmaktadır. Türkiye, genel olarak, Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) dahil, Uluslararası Mali Bildirim Standartlarına (UMBS) uyum konusunda sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Buna ilaveten, Türk Yeknesak Muhasebe Çizelgesi (TYMÇ) ve Vergi Usul Kanunu uyarınca hazırlanmış bir teşebbüsün mali durum ve icraatı ile UMRS sonucundaki mali durum ve icraatı arasında hala önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Vergi Usul Kanununun diğer tüm muhasebe düzenlemeleri üzerinde önceliği olması dolayısıyla, Türk şirketlerinin çoğunluğu sadece TYMÇ ve Vergi Usul Kanununa uygun olarak mali raporlar hazırlamaktadırlar. Bu durum UMRS'in etkin uygulanmasına caydırıcı bir unsur teşkil etmektedir.

Muhasebe Standartları Kurulunun (MSK) idari kapasitesine ilişkin herhangi bir ilerleme tespit edilememiştir. "MSK" yasal olarak ayrı bir birim şeklinde kurulmuş olmasına rağmen, halen Sermaye Piyasası Kurulu bünyesinde ayrı bir bölüm olarak faaliyet göstermektedir. MSK'nın hali hazırdaki düzenleyici çerçevesi yetersizdir. Mevcut yapısıyla, kalifiye personel alımı, bir bilişim teknoloji sistemi ve diğer yapısal unsurları oluşturması mümkün değildir.

Denetleme alanında çok az bir ilerleme kaydedilmiştir.

Serbest denetçiler için genel düzenleyici çerçeve “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu”yla düzenlenmiştir. Düzenleyici çerçevenin, özellikle serbest denetçilerin sorumluluklarının kapsamı ve türü, davranış ilkeleri hükümleri ve disiplin unsurları bağlamında, geniş bir şekilde yeniden belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle, yasada, serbest denetçinin (veya yeminli mali müşavirin) yanlış veya yanıltıcı mali raporlara onay verdiği takdirde kime karşı sorumlu olacağı belirtilmemektedir.

Sonuç

Türkiye, şirketler hukuku alanında sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye yalnızca UMRS ve UMS’in kabul edilmesi yönünde sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Şirketler hukuku ve anonim muhasebe ve denetleme alanlarında, yasal düzenlemelerin AB *müktesebatı*yla genel anlamda uyumlu hale getirilmesi ve uygulanması konusu bu fasıl açısından sınırlı kalmıştır.

Fasıl 7 : Fikri Mülkiyet Yasası

Fikri mülkiyet haklarına ilişkin *müktesebat*, telif hakları ve bağlantılı hakların hukuki korunması konusunda uyumlaştırılmış kurallar belirlemektedir; veritabanlarının, bilgisayar programlarının, entegre devre topografyalarının, uydu yayıncılığı ve kablolu yeniden iletimin korunması konusunda özel hükümler uygulanmaktadır. Sınai mülkiyet hakları alanında, *müktesebat*, marka ve tasarımların korunması konusunda uyumlaştırılmış kurallar belirlemiştir; biyoteknolojik buluşlar, eczacılık ve bitki koruma ürünlerine yönelik diğer özel hükümler uygulanmaktadır. *Müktesebat* ayrıca, Topluluk markası ve Topluluk tasarımını ihdas etmiştir. Son olarak, *müktesebat*, gerek telif hakları ve bağlantılı hakların, gerek sınai mülkiyet haklarının uygulanması konusunda uyumlaştırılmış kuralları da içermektedir. Yeterli uygulayıcı mekanizmalar, özellikle de etkili takip kapasitesi gereklidir.

Gerek fikri mülkiyet haklarının icrası alanında, gerek idari kapasite konusunda *müktesebat* ile uyum zaten ileri bir düzeydedir. *Müktesebat* ile daha fazla uyumlaştırmaya yönelik kısıtlı miktarda ek ilerleme kaydedilmiştir.

Telif hakları ve komşu haklara ilişkin hükümlerin yasal uyumlaştırılması konusunda hiçbir ilerleme olmamıştır. Uygulama bağlamında, fikir ve sanat eserlerinin tespit edildiği ürünlerin çoğaltım ve satışını yapan işletmelerin sertifikalandırılmasına ilişkin bir yönetmelik Nisan 2005’de yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar bu önlemin tek pazar konusundaki *müktesebatın* diğer yönleri ile uyumu uygulama sırasında görülmeliyse de, sistemin yasadışı çoğaltım üzerinde daha fazla kontrol sağlaması beklenmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü (THSGM) işletmelerin sertifikalandırılmasına ilişkin usulleri saptamaya başlamıştır. THSGM, politika alanlarını belirlemeye, ilgili mevzuatı gözden geçirmeye, gerekli önlemleri almaya ve telif hakları ve komşu haklar alanında faaliyet gösteren diğer ilgili taraflarla

işbirliği yapmaya yetkili makamdır. Anılan Genel Müdürlük 2005 yılı içinde yedi yeni müfettiş yardımcısını göreve almıştır. Bununla birlikte, personel eğitimi ve uzmanlaşmasında artış olmamıştır.

Eser, icra, yapım ve yayınların kullanılması ve/veya iletilmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında bir yönetmelik Haziran 2005'te ve bandrollerin uygulanmasına ilişkin yönetmelikte yapılan bir değişiklik Kasım 2004'te yayınlanmıştır.

Hak sahipleri bakımından, 17 meslek kuruluşu mevcuttur. Meslek kuruluşları arasında telif ücretlerinin ortak idaresi konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Hak sahiplerinin meslek kuruluşlarınca temsili konusundaki uyuşmazlıklar halen devam etmekte ve meslek kuruluşlarına ilişkin mevzuatın bu alanda etkili bir şekilde uygulanmasını teminen açık bir strateji oluşturulmasına gerek bulunmaktadır.

Tüm bu hususlar ışığında, her ne kadar *müktesebat* ve uluslararası yükümlülüklerle tam uyum için mevzuatta halen daha fazla değişiklik yapılmasına ihtiyaç varsa da, Türkiye, telif hakları ve komşu haklara ilişkin mevzuatını esasen *müktesebat* ile gerekli ölçüde uyumlaştırmıştır. Tüm ilgili taraflar, diğer bir deyişle, Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü, yargı, polis ve meslek kuruluşları arasında daha iyi bir koordinasyon ve işbirliğine ihtiyaç vardır. İdari kapasite gelişmemekte, hatta belli yönlerden zayıflamaktadır.

Sinai Mülkiyet Hakları (SMH) bağlamında bazı yeni gelişmelerden bahsetmek mümkündür. Aralık 2004'te Entegre Devrelerin Topografileri Yasasının uygulanmasına yönelik Tüzük kabul edilmiştir.

1 Ocak 2005'te Tescilli Markalar Kanunu Antlaşması ve Sinai Tasarımların Uluslararası Tesciline Dair Lahey Anlaşmasına Yönelik Cenevre Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir.

Türk Patent Enstitüsüne (TPE) yönelik bir danışma kurulunun teşkilini öngören bir tüzük Nisan 2005'te yayımlanmıştır.

TPE seminerler ve eğitim faaliyetleri tertiplemek suretiyle toplumda ve hak sahipleri nezdinde bilinç düzeyinin yükseltilmesine devam etmiştir. Bazı üniversitelerin ve ticaret odalarının binalarından yararlanılmak suretiyle, yerel düzeyde TPE adına enformasyon ve belge merkezi olarak faaliyet gösteren taşra birimlerinin sayısı 20'ye çıkarılmıştır (*İlaç mamulleri için düzenleyici veri koruması Malların Serbest Dolaşımını İnceleyen Birinci Fasılda ele alınmaktadır*).

İdari kapasiteye bakıldığında, uluslararası patent sınıflandırmasının bazı kategorilerine göre patent başvurularının aranması ve incelenmesine 1 Ocak 2005 itibarıyla başlanmıştır. Avrupa Patent Ofisi Soru Formu (EPOQUE) veritabanı sistemi kurulmuş olup, TPE patent inceleyicileri tarafından halihazırda kullanılmaktadır. Genel olarak bakıldığında temel idari yapıların tesis edilmiş olduğu ve güçlendirildiği görülmektedir.

Uygulama alanında da bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

İhtisaslaşmış SMH mahkemeleri ilerleme sağlamışlardır. İki ilave ihtisaslaşmış SMH mahkemesinin daha etkin şekilde faaliyete geçmesi neticesinde, anılan mahkemelerin dağılımı şu şekilde olmuştur: Ankara’da bir ceza, üç hukuk mahkemesi; İstanbul’da 2 hukuk, üç ceza mahkemesi; İzmir’de bir ceza mahkemesi. Kasım 2004’te SMH ile ilgili davalara bakan yaklaşık 50 hakim ve savcıya SMH hakkında ilave eğitim verilmiştir.

Ancak halen TPE’nin işleyişine yönelik bazı kusurlar mevcuttur. Örneğin, hak sahipleri ve tescilli marka avukatları TPE’nin tescilli marka koruma kuralları ve kayıt işlemleri bağlamında verdiği kararlarda tutarsızlıklar olmasından şikayet etmektedirler. Kötü niyetle alınmış tescilli markalara ve sınai tasarımlara itiraz ve/veya bunların iptal edilmesi için gereken uzun prosedürler ve zorluklar hak sahipleri arasında Türkiye’de SMH korunması bağlamında güvensizliğe yol açmaktadır. TPE tarafından başvuru sahiplerinin veya rakiplerinin daha önceki kullanımlara veya edinilmiş farklılıklara dair itirazları değerlendirme sürecinde dikkate alınmamaktadır. Patent başvurularına ilişkin araştırma ve inceleme işlemleri AB’deki ortalama sürelerden daha uzun sürmektedir.

Buna ilaveten, mahkemelere yönelik bazı sorunlar da sürmektedir. Hak sahipleri ve avukatlar, ihtisaslaşmamış alt düzeyli mahkemelerden arama ve el koyma celpnamelerini temin etmekte giderek artan zorluklarla karşılaşmışlardır. Alt düzeydeki mahkemelerdeki hakimlerin çeşitli aşamalarda verdiği kararlar arasındaki keskin farklılıklar, ihtisaslaşmış mahkemelerin uygulama alanında sağladıkları başarıyı gölgelemektedir. Ayrıca, kamu sağlığını tehdit eden sahtecilik vakalarında dahi cezalar caydırıcılıktan uzak kalmıştır.

Adalet Bakanlığınca “Devletin Fikri ve Sınai Haklarda Korsanlık ve Sahtecilikten Kaynaklanan Vergi Kayıpları“ konusunda yayınlanan genelge bir ileri adım teşkil etmiştir. Söz konusu genelgede Başsavcılık makamına fikri ve sınai hakların korunması ve vergi kayıplarının önlenmesini teminen kurumlararası işbirliğinin teşvik edilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Ulusal emniyet makamları fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması ve personelin bu konularda eğitilmesi yönünde gayret göstermiştir. 2000-2004 yılları arasında 2,900,000 adet korsan ürün polis baskınları sırasında ele geçirilmiştir. (Polise kamusal alanda resen baskın yapma yetkisinin verildiği) 12 Mart 2004 tarihinden Haziran 2005’e kadar geçen dönemde el koyulan korsan ürünlerin sayısı 3,551,330’a erişmiştir. Aynı dönemde, yapılan 4771 baskında yakalanan 5056 zanlı, idari cezaya çarptırılmak veya sorgulama amacıyla, korsancılığı önleme komisyonları veya savcılıklara havale edilmiştir.

Bilhassa korsan CD ve kitaplara yönelik el koyma ve polis baskınları devam etmekle birlikte, korsan ticaretle uğraşanlar, örneğin korsan malların müşterinin siparişi üzerine teslimi gibi, yeni yöntemlere başvurmaktadır. Öte yandan, işporta satışları, kanunsuz ticari kopyalama gibi örgütlü kitap korsancılığına, ayrıca sahte veya çalıntı bandrollerin kullanımı da dahil olmak üzere, basım korsancılığına dair kanıtlar ortaya çıkmıştır. Geçtiğimiz yıllara kıyasla, telif hakları ve bununla bağlantılı hakların korsancılığı azalmış olmakla beraber, kitap korsancılığı ile mücadele amacıyla ilave önlemler alınmalı, diğer taraftan optik disk korsancılığının üzerine kararlı bir şekilde gidilmelidir. Tescilli marka ve sınai tasarımların taklidi halen yüksek seviyededir.

Sonuç

Türkiye, Birliğin esasen ileri seviyede olan telif hakları ve sınai mülkiyet hakları alanındaki *müktesebatı* ile uyumda ilerleme kaydetmeye devam etmiştir.

Uygulamaya yönelik hukuki çerçeve ile ilgili olarak, uygulama Direktifi ve özellikle direktifte yer alan geçici ve ihtiyati tedbirler ile tam uyum sağlanmalıdır. İhlal edici faaliyetlerle, bilhassa bu faaliyetler örgütlü suç düzeyine ulaşmışsa, etkin bir şekilde mücadele edilmelidir.

İdari kapasitede iyileşme vardır, ancak yeterli değildir. Mevzuatın etkin uygulamasında eksikler mevcut olup, alt mahkemeler, zaman zaman da ihtisas mahkemeleri tarafından mevzuatın doğru şekilde uygulanmasında boşluklar olabilmektedir. Korsancılık vakalarının sayısı özellikle yüksek olmaya devam etmektedir. Adalet Bakanlığı ve adli teşkilat, polis, Maliye Bakanlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve belediyeler gibi ilgili makamlar arasında gerekli olan eşgüdüm ve işbirliği halen zayıftır. Özellikle mahkemeler bağlamında, geçici ve ihtiyati tedbirlerin uygulanması ve dava işlemlerinin uzunluğu çerçevesinde yetersizlikler devam etmektedir.

Fasıl 8: Rekabet Politikası

Rekabet alanındaki *müktesebat*, anti-tröst ve devlet yardımlarının kontrolüne ilişkin politikaları kapsar. Söz konusu *müktesebat*, şirketlerin rekabete aykırı uygulamalarıyla (teşebbüsler arasındaki kısıtlayıcı anlaşmalar ve hakim durumun kötüye kullanılması) mücadeleye, teşebbüslerarası birleşmelerinin tetkikine ve iç pazarda rekabeti bozan devlet yardımları verilmesini engellemeye yönelik kural ve usulleri içerir. Genel olarak, rekabet kuralları Birliğin tamamında doğrudan uygulanabilir nitelikte olup, bunların uygulanmasında Üye Devletler, Komisyon ile tam işbirliği içinde olmak zorundadırlar.

Geçen yılın raporundan bu yana, rekabet politikası alanında sınırlı ilerleme olduğu bildirilebilir.

Birleşmelerin kontrolü'nün de dahil olduğu **anti-tröst** alanında, Rekabet Kanunu'nda 2004 yılı Eylül ayında yapılan değişikliklerle, Rekabet Kurulu kararının kesinleşmesinden sonra verilen para cezalarının tahsili için öngörülen bir aylık süre limiti üç aya uzatılmıştır. Halen, Rekabet Kurumu'nun kararları Kurum'un web sitesinde yayımlanmaya başladıktan sonra etkinlik kazanmaktadır. Oysa daha önce Rekabet Kurumu'ndan kararlarını Resmi Gazete'de yayımlaması gerekmektedir. Buna ilave olarak, Rekabet Kurumu 2005 yılının Mart ayında Rekabet Kanunu'nda öngörülen idari para cezalarını artırmıştır. 2005 yılının Temmuz ayında Rekabet Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, teşebbüsler arasında anlaşmaların zorunlu bildirim şartı kaldırılmıştır. Motorlu araç dağıtımı, sigorta, telekomünikasyon ve posta hizmetlerinde sektörlere özgü grup muafiyet tüzüğü bulunmamaktadır. Ayrıca, yatay işbirliği anlaşmalarına ilişkin Topluluk kurallarını ve *de minimis*, hala rekabet kuralları içine alma ihtiyacı bulunmaktadır. Devlet tekelleri ile münhasır ve özel haklara sahip şirketlerin tasfiyesinin uyumlaştırılması hususunda büyük çabaya ihtiyaç vardır.

Rekabet Kurumu'nun idari ve operasyonel bağımsızlığı bulunmakta ve birleşme kontrolü ile anti-tröst uygulamalarının gerçekleştirilmesini sağlamak için yeterli idari kapasiteye sahip gözükmemektedir. Personelinin sürekli eğitimine büyük önem vermektedir. Bu Kurum anti-tröst kurallarının uygulanmasında münhasır yetkiye sahip olmakla birlikte, rekabete aykırı hükümler içeren diğer mevzuattan kaynaklanan rekabet bozulmalarına müdahale edememektedir. Bu nedenle Rekabet Kurumu'nun teşebbüsler üzerindeki yetkisi bu gibi mevzuatla ciddi olarak sınırlanmış ve bu durumun kapsamlı olarak gözden geçirilmesine acilen başlanmalıdır. Kurum'un rekabete etkisi olabilecek her türlü mevzuat tasarımlarıyla ilgili gözlemleri genellikle dikkate alınmamaktadır. Tüm kamu ve yasama makamlarının rekabete karşı yasal engelleri kaldırmayı ve kaçınmayı taahhüt etmeleri sağlanmalıdır.

Enerji Piyasaları Düzenleme Kurumu, Telekomünikasyon Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi sektör düzenleyici kurumlar, her birinin kendi düzenlenmiş pazarlarındaki rekabet bozulmalarını engellemek için Rekabet Kurumuyla etkin işbirliğini ve danışma mekanizmalarının kullanılmasını henüz sağlamamışlardır.

Uygulama kayıtlarıyla ilgili olarak, 2004 yılında, rekabet kurallarının ihlalini tespit ettiği 91 davada Rekabet Kurumu tarafından verilen para cezalarının miktarı 46,055,762 YTL'dir. (26 milyon EURO civarında). 2005 yılı Mayıs ayına kadar, rekabet ihlalleriyle ilgili 40 kararda Kurum 15,668,674 YTL'ye (9,2 milyon EURO civarında) varan para cezası vermiştir. Ayrıca, 2004 yılında, Kurum 62 menfi tespit ve muafiyet başvurusundan 15'ini reddetmiştir. 2004'te, Rekabet Kurumu onaylanan toplam 122 birleşme davasından 3 birleşme ve devralma için koşullar koymuştur ve 2005 Mayıs'ına kadar 45 birleşme davasına bakmış ve 3 dava için koşullar koymuştur. Birleşme kontrolü bağlamında, Rekabet Kurumu özelleştirme sürecinde aktif rol oynamıştır. Rekabet Kurumu, Özelleştirme İdaresine verdiği istişari görüşleriyle, özelleştirme sonrası dönemde rekabetin sağlanabilmesi için, özelleştirme ihalelerinin açılmadan önce nasıl tasarlanmaları gerektiği hususunda tavsiyelerini sürdürmüştür. Rekabet Kurumu, örneğin, tütün fabrikalarının, limanların ve Türk Telekomünikasyon Şirketinin özelleştirme ihaleleriyle ilgili görüşlerini açıklamıştır.

Temyiz edilen rekabet davalarının Yüksek İdare Mahkemesi'nce görüşülmesinde karşılaşılan gecikmeler kaygı konusu olmaya devam etmektedir. Yüksek İdare Mahkemesi, 1999'dan bu yana temyiz edilen 329 davadan yalnızca 88'ini sonuçlandırmıştır. Bununla birlikte, 2003'ten bu yana Rekabet Kurumu'nun verilen cezaları, yasal gözden geçirme sürecinin sona ermesini beklemeden toplamaya yetkili kılınmış olması bu kaygıyı hafifletmektedir.

Devlet yardımları alanında yasal düzenleme yapılması veya işlevsel açıdan bağımsız bir devlet yardımları izleme kurumu kurulması konusunda yeni bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ve 1996 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)– Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde üstlendiği bir devlet yardımları izleme otoritesi oluşturmak ve mevcut ve yeni devlet yardım programlarının uyumlaştırılması ve tam şeffaflıklarının sağlanması yükümlülüğünü henüz yerine getirmemiştir. Bu durum bir devlet yardımları denetim sistemi uygulanmasını engellemekte, kamu yardımları dağıtımını yoluyla pazarlarda serbest rekabetin bozulmasına ve devlet ile işletmeleri arasında yapılan mali işlemlerin şeffaflığının azalmasına yol açmaktadır.

Çelik sektörüyle ilgili olarak, Türk yetkililer sektöre verilen devlet yardımında 1996 AKÇT-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması'nda öngörülen tatmin edici şeffaflık düzeyini henüz sağlamış değildiler. Yalnızca 2005 yılı Nisan ayında yatırım desteğiyle ilgili bir yasa hazırlığı sözkonusu olmuştur. Türkiye'nin, çelik endüstrisine devlet yardımını sürdürmek amacıyla derogasyon talebini destekleyecek Ulusal Çelik Yeniden Yapılandırma Programının (UYYP) hazırlanması konusunda sınırlı ilerleme sağlanmıştır. UYYP'na ilişkin teknik çalışma 2005 Haziran ayında tamamlanmış, ancak program siyasi düzeyde kabul edilmemiştir. Bu alanda ilerleme sağlanması, yalnızca çelik sektörünün genel durumu açısından değil, Erdemir özelleştirmesinin çerçevesinin açıklığa kavuşturulması açısından da aciliyet taşımaktadır.

Sonuç

Geçen rapordan bu yana, Türkiye rekabet alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Anti-tröst *müktesebatı* ile uyum alanında önemli ölçüde ilerleme sağlanmış görünmektedir. Yasamanın temyiz edilen davaları ele almasında ciddi gecikmeler olmakla birlikte, anti-tröst kurallarının uygulanma düzeyi ve şirket birleşmelerinin Rekabet Kurumunca kontrolü tatmin edici olmaya devam etmektedir. Özelleştirme süreci ile ilgili olarak Rekabet Kurumu, ihale açılmaları öncesinde istişari nitelikte görüşler açıklamak suretiyle, önceki rapor dönemine göre daha aktif olmuştur.

Münhasır haklara sahip devlet tekellerinin ve şirketlerinin uyumu konusuna daha çok ilgi gösterilmesi gerekmektedir.

Devlet yardım konusunda ise Türkiye, özellikle mevcut ikili anlaşmalarda yer alan şeffaflık yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili olarak geçen rapordan bu yana hiçbir ilerleme kaydetmemiştir. AT devlet yardımları kurallayla uyumlu bir devlet yardımları izleme mevzuatı mevcut değildir. İşlevsel olarak bağımsız bir devlet yardımları izleme kurumu yoktur. Bunların eksikliği, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde rekabet için uygulama kurallarının kabulünü geciktiren temel unsurdur. Çelik sektörü ile ilgili olarak, bir Ulusal Çelik Sektörü Yeniden Yapılanma Programının halen kabul edilmesi beklenmektedir.

Fasıl 9: Mali Hizmetler

Mali hizmetlere dair *müktesebat*, bankacılık, sigortacılık, ek emeklilik, yatırım hizmetleri ve menkul kıymetler piyasaları alanlarında faaliyet gösteren mali kurumların izin, işlem ve teftiş kurallarını ihtiva etmektedir. Mali kurumlar AB ülkeleri dahilinde, şubeler açmak veya sınır ötesinde de hizmet vermek suretiyle, "evsahibi ülke kontrolü" ilkesine uygun olarak işlem yapabilmektedirler.

Mali hizmetler alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Son rapor döneminden bugüne **bankacılık** alanındaki ilerlemeler devam etmiştir ancak, gecikmeler mevcuttur, ayrıca şeffaflığı arttıran ve bankalara bilgi verme zorunluluğu getiren yeni bankacılık yasası Ekim ayında kabul edilmiştir. Bankaların borsada işlem yapmaları, ihtiyaten mümkün olamasa bile, bankalar, borsa

işlemlerinde tamamına sahip oldukları bağlı şirketleri aracılığıyla aktif rol üstlenmektedirler.

BDDK, uygulamanın daha az gelişmiş yaklaşım için 2008 Ocak ayında ve gelişmiş yaklaşım için 2009 Ocak ayında başlatılabilmesini teminen, BASEL-II sermaye şartları çerçevesi, ayrıntılı bir yol haritası kabul etmiştir.

Enflasyon ile mücadele bağlamında enflasyon muhasebe uygulaması 2005 dahilinde askıya alınmıştır. BDDK, bankaların off-shore faaliyetleri ile yurtdışıdaki şubeleri üzerindeki denetim faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla, bankaların işlemlerini takip ve izlemeye yönelik uygulama mevzuatını gözden geçirmiştir. Söz konusu gözden geçirme, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara, off-shore şubelerinin ellerinde bulunduracakları kıymet limitlerini bilançolarının yüzde 10’uyla sınırlamak gibi yeni kısıtlamalar getirmiştir. Ayrıca, yerel şubelerin off-shore şubelere mevduat hesabı açmaları iznine son verilmiştir. BDDK, kredi kartı limitlerinin kullanılmayan kısımları için gerekli sermaye talebini arttırmıştır.

Tüketici kredilerindeki artan talep neticesinde BDDK, çeşitli türlerdeki kredi kartlarını, kişisel kredileri, ev kredilerini ve benzeri kredileri kapsayacak şekilde standart muhasebe planına ayrıntılı bir alt-muhasebat ilave etmiştir. Bankalara uygulanacak çeşitli vergilerin muhasebe işlemleri hakkındaki standartlara dair Muhasebe Uygulamaları Genelgesi yayınlanmıştır.

Türkiye’de toplam 48 banka faaliyet göstermektedir. 18 özel, 3 kamu, 13 yabancı ve Kamu Mevduatı Sigorta Fonu Bankası ticari banka olarak faaliyette bulunmaktadır. Bankacılık sektörü yabancı işlemcilerle oldukça açık konumdadır, ancak, 2004 yılında yabancı işlemcilerin toplam kıymetler içindeki payı %3 ile sınırlı olmuştur. Devlet bankaları toplam kıymetlerin %35’ini kontrol etmekte, toplam kredilerin %21’lik bölümünü temin etmekte ve toplam mevduatın %42’sini toplamaktadır.

Yönetim kapasitesi olarak BDDK idari ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur. Kurulun karar alma organı, yedi üyeden müteşekkil, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Yönetim Kurulu’dur. Yönetim Kurulu üyeleri, sorumlu Bakan’ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktadır. BDDK’nın finansmanı, bankaların toplam kıymetlerinin büyüklüğü temel alınarak hesaplanan katkı payları ile sağlanmaktadır. BDDK’da çalışanların sayısı 2003 yılında 323 kişi iken artış kaydetmiş ve 2004 yılında 364 kişi olmuştur.

2003 ve 2004 yıllarında yerinde ve uzaktan denetleme faaliyetlerinden sorumlu görevli sayısı sırasıyla 71 ve 67 olmuştur. BDDK’nın görevleri arasında yılda bir defa özel bankalar ile devlet bankalarının incelemesi de bulunmaktadır. Uygulamada, yabancı bankalar ile kalkınma bankaları da yıllık bazda incelenmektedir. BDDK yetkililerince tam olarak gerçekleştirilen incelemelerin sayısı 2003 yılında 51 ve 2004 yılında 46 olmuştur. Yeminli banka murakıpları 2003 yılında 204, 2004 yılında 198 rapor hazırlamışlardır. 2004 yılında sorumlu oldukları tespit edilen toplam 10 kişiye suç isnadında bulunulmuş, 32 idari ceza uygulanmış ve, 2003 yılından biraz fazla olmak üzere, 20 kişinin bankalarda imza yetkisine sahip olarak çalışmalarını geçici olarak yasaklanmıştır.

BDDK, Arnavutluk, Bahreyn, Endonezya, Kazakistan, Pakistan Romanya, Malta, Yunanistan ve Kırgızistan bankacılık denetleme kurumları ile Anlayış Muhtırası imzalamıştır. BDDK her yıl, ilgili Bakan ve Bakanlar Kurulu'na sunulmak üzere bir faaliyet raporu hazırlamaktadır. Bankalar değişik aralıklarla BDDK'ya çeşitli raporlar sunmakla mükelleftirler.

Banka-dışı mali kurumlar (leasing, factoring ve tüketici finans şirketleri) ve kredi kuruluşlarının işleyişi Hazine Müsteşarlığının ayrılmaz bir parçası olan Bankacılık ve Kambiyo Genel Müdürlüğü (BKGM) tarafından düzenlenmektedir. BKGM'de 12 kişi görev yapmaktadır. Hazine Kontrolörleri Kurulu bu finans kuruluşlarının denetlenmesinden sorumlu kurumdur. Kurul aynı zamanda, Kamu İktisadi Kuruluşlarının, Dünya Bankası kredilerinin ve Avrupa Birliği fonlarının kontrolünden de sorumlu olduğundan, kaynakları düzenli aralıklarla geniş kapsamlı denetlemeler yapması için yeterli olmamaktadır. 2004 yılında banka-dışı finans kurumları için sadece 10 adet hedeflenmiş inceleme gerçekleştirilmiştir. Ne BKGM ne de Hazine Kontrolörleri işlevsel ve yapısal bağımsızlığa sahiptirler. Faaliyetleri bütçeden finanse edilmekte ve kararları Hazine Müsteşarı ve/veya ilgili Bakan'ın onayına bağlıdır. Sermaye Piyasası Kurulu, yatırım şirketlerinin düzenleyici ve denetleyici kurumudur. Denetleyici kurumlar arasındaki koordinasyonun düzeyi etkin bir denetleme ve izlemenin sağlanabilmesi için çok düşük bir seviyededir. BDDK, T.C. Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı arasında imzalanan işbirliği anlaşmaları bu süreçteki ilk adımı teşkil etmektedir.

Genel olarak, denetleme ve düzenlemenin bölünmüş niteliği finans hizmetleri alanında önemli bir sorundur. Bankalar ve faiz bazlı olmayan mali ürünler sunan özel finans kuruluşları ("İslami bankacılık") BDDK tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedirler. Leasing, factoring ve tüketici finansman şirketleri ile sigorta sektörü Hazine Müsteşarlığının dört ayrı Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir.

Genelde, bankacılık alanında *müktesebat* ile uyum orta düzeydedir. Farklı denetleme kurumları arasındaki işbirliği güçlendirilmelidir. Ana şirkete açılan büyük miktarda kredilerin limitlerini *müktesebatla* uyumlaştırılmalıdır. Düzenleme kurumunun BASEL-II sermaye şartlarının adapte edilmesinden doğan mükellefiyetlerini, kurumsal ve idari olarak, üstlenme kapasitesi henüz oluşmamıştır.

Banka-dışı finans kurumlarıyla ilgili olarak son rapordan bu yana yasal ve idari kapasite bağlamında bir gelişme yaşanmamış olup, *müktesebat* ile uyum sınırlıdır.

Son İlerleme Raporu'ndan bu yana, **sigorta ve ek emeklilik sektöründe** sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Sigorta pazarı Türkiye'de göreceli olarak sınırlı kalmaktadır. Sigortanın önemi konusunda kamu bilinci hala çok sınırlı olup, sigortalı kişi sayısı ve kişi başına ödenen sigorta prim miktarı bu nedenle düşüktür. Hayat sigortası ve diğer sigortalar açısından, sigorta primlerinin GSMH'ya oranı çok düşük düzeyde kalmaktadır.

Sigorta sektöründe *müktesebat* ile genel uyum sınırlı düzeydedir. Geçerli mevzuat güncelliğini yitirmiş ve bazı maddeleri yargı tarafından geçersiz kılınmıştır. Bu sorun düzenleme ve denetleme alanlarında boşluklar yaratabilir. Lisans verilmesi için önceden belirlenmiş tarife kontrolleri ve ön onaylama prosedürleri halen

uygulanmaktadır. Reasürans Tekel Yasası halen yürürlüktedir. Halen mevcut olan, hayat sigortası dışı reasürans için tek işletmeciye zorunlu devire dayalı havuz sistemi Pazar ekonomisi ilkeleriyle uyumlu değildir. Yabancı sigorta şirketleri, Türkiye’de şube açma şartı ile, ilgili Bakanlıktan izin alarak hizmet sunabilmektedirler. Araçların üçüncü şahıslara olan sorumluluklara karşı sigortalanmış olmaları hususuna dikkat edilmelidir.

Hazine, sigorta sektöründe bilgi toplama ve raporlama standartlarını yükseltmek ve AB standartları ile uyumu artırmak amacıyla yeni bir muhasebe planı ve bununla ilgili yasal düzenleme uygulaması kabul etmiştir. Ayrıca, mali tabloların standartlarının uyumlaştırılması amacıyla muhasebe sistemleri için yeni bir uygulama mevzuatı uygulamaya konmuştur.

Hazine Müsteşarlığı, ek emeklilik de dahil olmak üzere sigorta sektörü için düzenleyici ve denetleyici kurumdur. Sigorta Genel Müdürlüğü (SGM), düzenleme konuları ve istatistiksel raporlamadan sorumlu olmakta, diğer taraftan Sigorta Denetleme Kurulu (SDK) yerinde ve uzaktan izlemeyi gerçekleştirmektedir. SGM’nin toplam 64 personeli bulunmakta, SDK’nın ise toplam 49 personeli olup, bunlardan 39’u yerinde incelemelerle görevlidir. Önemli kararları Müsteşarın ve ilgili Bakanın onayı ve imzasına tabi olduğu cihetle, ne SGM ne de SDK özerk kurumlardır. İki kurum da genel bütçeden finanse edilmektedirler. SDK müfettişleri 2004 yılı içerisinde, 2003 yılından 3 fazla ile, 166 denetleme gerçekleştirmişlerdir. Genel kural olarak, sigorta şirketleri her iki yılda bir yerinde denetlemeye tabii olup, bazı şirketler için bu denetleme yıllık da olabilmektedir.

Yabancı denetleyici kurumlarla hiçbir Anlaşım Muhtırası imzalanmamıştır.

Sigorta, reasürans ve ek emeklilik şirketlerinin aylık ve üç aylık raporlar sunmaları gerekmekte olup, sigorta uzmanları, aracılar ve bağımsız denetçiler ise sadece ihtiyaç duyulması halinde bilgi vermektedirler. 2001 yılından bu yana 14 sigorta şirketinin lisansı geri alınmıştır.

Son İlerleme Raporu’ndan bu yana **yatırım hizmetleri ve menkul kıymetler piyasasında** sınırlı bir ilerlemeden bahsedilebilir. Yatırım hizmetleri ve menkul kıymetler piyasasının genel uyum seviyesi orta düzeydedir. Sermaye yeterliliği, bilgi verme yükümlülüğü ve menkul değer izahnamesi gibi alanlarda mevzuat ile uyumlaştırma sağlanmıştır. Halihazırdaki sermaye yeterlilik kuralları *müktesebata* nazaran daha muhafazakar olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, yatırımcı tazmin fonları alanında ek ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yürürlükteki mevzuat, kapsamı ve miktarı bakımından *müktesebattan* ayrılmaktadır. Bankaların, sermaye piyasası araçlarının halka arzı ve ikincil piyasalarda hisse alım satımı gibi faaliyetlerde bulunmalarına izin verilmemektedir. Fiiliyatta bankalar bu faaliyetleri, tamamına sahip oldukları bağlı şirketler aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Devredilebilen menkul kıymetlere yatırım yapmak suretiyle portföy işleten kolektif yatırım şirketlerinin durumu bakımından, yatırım fonu kurucularına getirilen kısıtlamalar, emanetçinin sorumlulukları ve yatırım tipi gibi alanlarda *müktesebat* ile yürürlükteki düzenlemeler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası 2005 yılında faaliyete geçmiştir. Halen, mal, faiz oranları, döviz ve hisse endeksi bazında yedi ayrı vadeli işlem sözleşmesi, vadeli

işlem borsasında alınıp satılmaktadır. Bu gelişme, menkul kıymetler piyasasının düzenlenmesinde önemli bir adım teşkil etmiştir. Menkul kıymetler araçlarının limit aşımı kolaylıkları kullanılarak satın alınmasına yönelik yeni, ihtiyati kurallar getirilmiştir.

İzahname standartları henüz *müktesebatla* uyumlaştırılmamıştır. Piyasa suiistimali konusunda, özellikle “içerden ticaret” ve piyasa manipülasyonu alanlarında mevzuatın tamamen benimsenmesine ve uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) yatırım hizmetlerini ve menkul kıymetler piyasasını düzenleyen ve denetleyen bir kuruluştur. SPK, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu kuruluşudur. Kurul, Bakanlar Kurulu tarafından 6 yıl için atanan yedi üyeden oluşur. Üyeler tekrar seçilebilirler. SPK'nın bütçe kaynakları menkul kıymet emisyonuna uygulanan ücretler ile organize değişim gelirlerinin belli orandaki yüzdesinden oluşmaktadır. Başkan ve üyeler altı yıl görev yaparlar. SPK Bakanlar Kurulu'na yıllık rapor hazırlar. Bilgi değişimi ve denetim alanında işbirliğini artırmak amacıyla, yabancı denetim makamlarıyla toplam on altı mutabakat muhtırası yapılmıştır.

Yerinde ve uzaktan incelemeler 40 kişiden oluşan personele sahip olan İcra Dairesi'nin uzmanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Uzmanlar ve uzman yardımcıları 2004 yılında 211 rapor hazırlamışlardır. Aracı kuruluşların beşinin lisansı askıya alınmış, otuz üç lisans ise iptal edilmiştir. SPK 2004 yılında ayrıca bir denetçi kuruluşu sansürlemiştir. 2004 yılında gerçek ve tüzel kişilere toplam 123 mali ceza uygulanmıştır. Bu kişilerin isimleri ve ceza sebepleri SPK'nın web sayfasında yayınlanmıştır.

Sonuç

Son rapordan bu yana, bankacılık sektöründe ilerleme kaydedilmekle birlikte uyumlaştırma orta seviyede gerçekleşmiştir. Bankalara daha fazla şeffaflık ve bilgi verme yükümlülüğü getiren yeni bir bankacılık kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu kanunun uygulamasına yönelik olarak BDDK'nın elli kadar icra yönetmeliği çıkarması gerekmekte olup, bu ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Yurtdışındaki off-shore banka şubeleri ve bağlı şirketleri denetleyici faaliyetler artırılmıştır.

Denetleyici kurumlar arasındaki işbirliği artırılmasına karşın halen düşük düzeyde seyretmektedir. BDDK'nun idari ve kurumsal kapasitesinin daha da artırılması gerekmektedir.

Ana işletmelere getirilen limitler *müktesebat* ile uyumlaşmamıştır. MTSF'ya, Merkez Bankası'ndan limit aşımı kolaylığı sağlayan hükümler de keza uyumlaşmamıştır. Düzenleyici kurumların bağımsızlığı yeteri kadar sağlanmamıştır.

Sigorta alanında bazı ilerlemelerin sağlandığı belirtilebilir. Hazine, AB örneklerinden yola çıkarak yeni bir muhasebe planı ve sigorta şirketleri için uygulama mevzuatı çıkarmıştır. Diğer taraftan *müktesebat* ile tam uyumlaşma sınırlı kalmıştır. Düzenleme ve denetlemedeki eksiklikleri hedefleyen bir sigorta yasası henüz mevcut değildir. Denetleyici kurumlar arasında arasındaki işbirliği gelişmekle birlikte daha da güçlenmesine ihtiyaç vardır. İhtiyati standartlar AB yasalarıyla uyumlaşmamıştır. Mali raporlamanın kalitesi oldukça düşüktür.

Yatırım hizmetleri ve menkul kıymetler piyasalarında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasının açılması Son Düzenli Rapor'dan bu yana kaydedilen önemli bir gelişmedir. Yatırımcı tazmin planlarına, devredilebilen menkul kıymetlere yatırım yapmak suretiyle portföy işleten kolektif yatırım şirketlerine (UCITS) ve izahname standartlarına ilişkin kurallar *müktesebat* ile uyumlu değildir. Piyasa suistimaline ilişkin *müktesebat*'ın benimsenmesi ve uygulanmasında cüzi bir gelişme sağlanmıştır.

Fasıl 10: Bilgi Toplumu ve Medya

Müktesebat, elektronik iletişim, özellikle elektronik ticaret ve koşullu erişim hizmetleri olmak üzere bilgi toplumu hizmetleri ve görsel-işitsel hizmetler hakkında belirli kurallar içermektedir. Elektronik iletişim alanındaki *müktesebat*, telekomünikasyon hizmetlerinde ve ağlarında iç pazarın etkin bir şekilde işlemesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını, modern hizmetlerin evrensel anlamda mevcudiyeti de dahil olmak üzere sektördeki rekabetin geliştirilmesini ve tüketici çıkarlarının korunmasını amaçlamaktadır. Görsel-işitsel politika ile ilgili *müktesebat*, AB içinde televizyon yayınlarının serbest dolaşımına ilişkin koşulları oluşturan Sınır Tanımayan Televizyon Direktifiyle yasal uyum gerektirmektedir. *Müktesebat*, Avrupa standartlarına uygun olarak kamusal ve özel yayınlar için şeffaf, tahmin edilebilir ve etkili bir düzenleyici çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. *Müktesebat*, Medya Plus ve Medya Eğitimi topluluk programlarına katılım kapasitesine sahip olmayı da gerektirmektedir.

Bu alanda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Elektronik iletişim ve bilgi teknolojileri ile ilgili bazı ilerlemelerin kaydedildiği belirtilebilir. Türkiye'nin elektronik iletişim piyasası 8.7 milyar Euro'luk hacmiyle oldukça geniş ve bütün kesimlerde kaydedeğer büyüme potansiyeline sahiptir. Türkiye, *müktesebat*la uyum suretiyle piyasayı serbestleştirme çabalarını sürdürmüştür.

Tam serbestleştirme ile ilgili olarak, piyasa Ocak 2004'de Türk Telekom'un *hukuki* tekelinin kaldırılmasından bu yana rekabete açık olmakla birlikte, henüz başlangıç aşamalarında olması nedeniyle, düzenleyici çerçevenin uygulanmasında piyasaya yeni girenler için halen bazı engeller bulunmaktadır.

Sabit telefon hizmetleriyle ilgili olarak, 16 veri iletim hizmeti sağlayıcısına lisans verilmiştir. Uygulamada ise, Türk Telekom 19 milyon abonesiyle piyasa üzerinde neredeyse tam denetime sahiptir. Mobil hizmetler piyasası 1994'den beri rekabete açılmış ve piyasada halen iki 900 mobil telefon operatörü (Turkcell ve Telsim) ile bir 1800 mobil telefon operatörü (Avea) faal durumdadır. Mobil hizmetlerden yararlanma oranı Temmuz 2005 itibarıyla 40.4 milyon aboneyle % 58'e ulaşmıştır. Geçen yılki raporda da belirtildiği üzere, sabit ve mobil telefonlara konulan iletişim vergileri olağanüstü yüksek düzeylerde olmaya devam etmektedir. Sabit telefonlar için % 18 KDV'nin üzerine % 15 oranında, mobil telefonlar için ise % 25 oranında iletişim vergisi hala uygulanmaktadır.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi 25 Kasım 2004'de hisselerinin % 55'inin blok satışıyla başlatılmıştır. İhaleyi kazanan Oger Telekomlar Ortak Girişim Grubu

tarafından verilen teklifle ilgili karar 2 Ağustos 2005 tarihinde geçerlilik kazanmıştır. Ancak, bu kararın Danıştay tarafından onaylanması gerekmektedir. İhale süreci, telekomlarda yabancı mülkiyetine ilişkin sınırlamaları azaltan yasal önlemlerin alınması ve “altın hisse”nin yeniden tanımlanmasıyla kolaylaştırılmıştır.

Türkiye’de geniş bant (ADSL) uygulamasının başlatılmasını izleyen dönemde internet hizmetleri abonelerinin sayısı önemli ölçüde artarak Mayıs 2005’de 720.000’e ulaşmıştır. Böylece, internet erişiminden yararlanma oranı % 14’e çıkmıştır. Kablo TV abonelerinin sayısı ise % 6 artmıştır.

Türk Telekom’un ayrı ücrete tabi olan kablo TV hizmetleri açılarak uydu hizmetlerinden sorumlu kamu kuruluşu olan Turksat’a devredilmiştir. Aynı zamanda, bütün kamu kurumlarının uydu hizmetlerini Turksat’tan almaları zorunlu kılınarak bu kuruluşu münhasır bir hak tanınmıştır. Bu ise, diğer 24 uydu telekomünikasyon hizmetleri lisans sahiplerinin piyasaya kısıtlı erişimi (yaklaşık % 50 oranında) anlamına gelmektedir.

Elektronik iletişim sektöründe alınan lisanslardaki artışa rağmen, piyasaya yeni giren operatörlerin toplam gelirinin, sektörün toplam gelirinin % 1’inin altında kaldığı tahmin edilmektedir.

Düzenleyici çerçeve ile ilgili olarak, Türkiye 1998 telekomünikasyon çerçevesini uygulamaya yönelik bazı yasalar çıkarmakla birlikte, halen doldurulması gereken boşluklar bulunmaktadır. Evrensel hizmetlerin sağlanmasına ilişkin bir kanun kabul edilmiştir. Geçen yılki rapordan bu yana kiralanmış hatlarla ilgili özel bir düzenleme getirilmemiştir. 2003 yılı çerçevesinin uygulamaya geçirilmesi için daha fazla adımların atılması gerekmektedir. Buna paralel olarak, mevcut yasaların etkili biçimde uygulanması önem taşımaktadır. Bu, rekabetin geliştirilmesi için gereklidir. Rekabetin yaratılması için, numara taşınabilirliği ve irtifak hakları dahil geri kalan uygulama mevzuatının çıkarılması ve altyapı lisanslarının verilmesi de gereklidir. Taşıyıcı (ön) seçimiyle ilgili düzenlemelerin mümkün olan en kısa zamanda yürürlüğe konulması da aynı ölçüde önem taşımaktadır. Rekabeti geliştirecek olan ve yasal olarak 1 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen yerel ağın paylaşıma açılması uygulamasının geciktirilmemesi gerekmektedir.

Telekomünikasyon Kurumunun idari kapasitesiyle ilgili olarak, çalışanların sayısında bir önceki rapordan bu yana sadece az değişiklik olmuştur. Bu kurumda 75 telekomünikasyon (yardımcı) uzmanı dahil olmak üzere toplam 460 çalışan düzenleyici görevler ifa etmekte olup, bunların 60’ı ekonomik düzenlemelerle görevlidir. Politika oluşturmaktan sorumlu Ulaştırma Bakanlığında insan kaynaklarının durumu, Bakanlık içinde AB ile bağlantılı konulara bakan 25 yeni AB yardımcı uzmanının Aralık 2004’de eğitime tabi tutulmaları ve işe alınmalarıyla iyileşmiştir.

2004 yılı İlerleme Raporundan bu yana Avrupa tek acil erişim numarası “112”nin uygulanmasında gelişme kaydedilmemiştir. Bu numaranın kullanımı hastanelerle sınırlıdır.

Bilgi toplumu hizmetleri ile ilgili olarak bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Elektronik imza hakkındaki kanunun kabulüne ilaveten, elektronik imza kanununun uygulanmasıyla ilgili ilke ve usullere ilişkin uygulama mevzuatı ile elektronik imzalara ilişkin teknik

kistas ve usullere ilişkin yasa çıkartılmıştır. Ancak, Avrupa Konseyi Siberaçlar Sözleşmesini imzalamamış ve onaylamamış olan Türkiye'nin, yasalarını elektronik ticaret ve koşullu erişim hizmetlerine ilişkin AB standartlarıyla uyumlu hale getirmesi gerekmektedir.

Görsel-işitsel politika alanında, yasalar ve uygulamada kaydedilen somut ilerleme sınırlı kalmıştır.

Türk parlamentosu, ulusal düzenleyici kurum olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile ilgili bir anayasa değişikliğini Haziran 2005'de kabul etmiştir. Anayasanın 133. maddesinde yapılan bu değişikliğe göre, Üst Kurulun 9 yönetici üyesi parlamentoda sahip oldukları sandalye sayısı ile orantılı olarak siyasi partilerce seçilecektir. Bu düzenleme, 2 üyenin basın konseyleri ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından görevlendirildiği eski yasadaki farklılık teşkil etmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından bir kez veto edilen bu anayasa değişikliği Haziran'da yürürlüğe girmiştir. Buna uygun olarak, radyo ve televizyon kanallarının kurulmaları ve yayın yapmalarına ilişkin kanunda da Temmuz ayında değişikliğe gidilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, geçmişte taraflılıkla eleştirilen RTÜK'ün siyasi bağımsızlığı zayıflayabilecektir. Önde gelen iki parti tarafından önerilen 9 yeni üye Temmuz ayında seçilmişlerdir.

Cumhurbaşkanı, Mart ayında parlamentoda kabul edilen ve yabancı yatırımcıların Türk medya kuruluşlarında % 25'in üzerinde hisse sahibi olmalarına izin veren yasayı da veto etmiştir.

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları Türkçe dışındaki dillerde ve lehçelerde yapılan yayınlar alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Türkçe dışındaki diller ve lehçelerdeki yayınlarla ilgili bir uygulama yönetmeliğinin Ocak 2004'de yürürlüğe konmasına rağmen, o tarihten bu yana lisans alan özel yayıncı olmamıştır.

Bir kamu kuruluşu olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) seçilmiş ana dillerdeki yayınlarını Haziran 2004'den beri sürdürmektedir. TRT'nin Radyo 1 ve TRT 3 televizyon kanalında Boşnakça, Arapça, Çerkezce, Kırmence ve Zazaca yayınlar yapılmakta, ancak bu yayınlar süre ve kapsam olarak sınırlı kalmaktadır. Televizyondaki yayınların süresi günde 45 dakikayı ve haftada toplam dört saati, radyodaki yayınların süresi ise günde bir saati ve haftada beş saati geçmemektedir. Bu yayınlar kapsam bakımından sadece haber, müzik ve kültürel programlardan oluşmakta, örneğin çocuk programlarını kapsamamaktadır.

2004 yasaının yürürlüğe girmesinden bu yana ulusal düzeyde yayın yapan hiçbir özel kuruluş Türkçe dışındaki dillerde yayın yapma başvurusunda bulunmamıştır. Yerel ve bölgesel düzeyde ise 11 özel yerel televizyon ve/veya radyo istasyonu Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmak için gerekli izni almak amacıyla başvuruda bulunmuştur. Ancak, hem usule ilişkin geniş kapsamlı düzenlemelerin varlığı, hem de RTÜK'ün lisans vermeden önce Türkiye'nin değişik bölgelerinde yerel dillerin kullanımına ilişkin ulus çapında bir "Profil Çalışması"nın tamamlanmasında ısrarlı davranması, herhangi bir yerel yayının gerçekleştirilmesini önlemiştir.

Türkiye'nin AB'nin görsel-işitsel *müktesebatı*yla uyum düzeyi reklamcılık ve küçüklerin korunmasına ilişkin bazı hükümlerle sınırlı kalmıştır. *Müktesebatta* yer alan

temel ilkelere doğru atılmış bir adım olan, Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan diller ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin yönetmelik halen uygulanmayı beklemektedir. Radyo ve Televizyon Yayınlarının Kuruluşuna İlişkin Kanun, tanımlar, yetki, yayın alma özgürlüğü, başlıca olaylar, Avrupalı ve bağımsız eserlerin teşviki ve yabancı sermayenin payı ve televizyon kuruluşlarına ilişkin kısıtlamalar bakımından sorunlar yaratmaya devam etmektedir.

Basın özgürlüğünün güvence altına alınması için Türkiye'nin iftirayla ilgili mevzuatının Avrupa standartlarını yansıtması gerekmektedir. (*Bakınız ayrıca Fası 23: Hukuki ve Temel Haklar*).

On yıl önce güçlü bir düzenleyici kurumun (RTÜK) oluşturulmasına rağmen, Türkiye'de halen istikrarlı, şeffaf ve etkili bir düzenleyici çerçeve bulunmamaktadır : radyo ve televizyon istasyonları düzenleyici çerçeve öncesinde kurulmuş olup, düzenleyici kurum henüz frekansları yeniden tahsis edecek ve geçici lisansları gözden geçirecek durumda değildir.

Sonuç

Türkiye bilgi toplumu ve medya alanında son rapordan bu yana bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bu ilerlemeler, bazı yasalar ve uygulama yönetmelikleri ile altyapı lisanslarının verilmesindeki eksikliklere rağmen, özellikle elektronik iletişim ve bilgi teknolojileri sektörünün serbestleştirilmesi, bu alanlardaki yasaların *müktesebatla* uyumlu hale getirilmesi ve yeni yasaların yürürlüğe girmesiyle sağlanmıştır. Ayrıca, Türk Telekom'un çoğunluk hissesinin özelleştirilmesi süreci daha çok yabancı sermayenin cezbedilmesi için bir işaret teşkil edebilecektir. Ancak, piyasada rekabetin yaratılması için atılması gereken esas önemli adım yönetmelikler ve yasaların uygulanmasıdır. Türkiye'nin bu açıdan çalışmalarının etkinliğini artırmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Telekomünikasyon Kurumunun güçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Konseyi Sıbersuçlar Sözleşmesini imzalayıp onaylaması ve yasalarını elektronik ticaret ve koşullu erişim hizmetlerine ilişkin *müktesebatla* uyumlu hale getirmesi gerekmektedir.

Türkiye görsel-işitsel politikayla ilgili *müktesebata* kısmen uyum sağlamıştır. Rapor döneminde yasalar ve uygulamayla ilgili somut ilerleme sınırlı kalmıştır. Türkçe'den başka dillerdeki yayınlar 2004'de başlamış ise de, bu sürecin gereken şekilde pekiştirilmesi beklenmektedir. Türk yasaları ve uygulamasının *müktesebatla* uyumlu duruma getirilebilmesi için kaydedeğer çaba harcanması gerekmektedir. İdari kapasitenin güçlendirilmesine devam edilmelidir. Düzenleyici kurumun bağımsızlığı da güçlendirilmelidir. Türkiye, yasal reformlarını sürdürmesi ve etkili biçimde uygulaması için teşvik edilmektedir.

Fası 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Tarım faslı, çoğu doğrudan uygulanabilir nitelikte olan geniş sayıda bağlayıcı kuralları içermektedir. Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) işleyişi bakımından, bu kuralların düzgün bir şekilde uygulanması ve etkin bir kamu idaresi tarafından etkili bir şekilde infaz ve kontrolü esastır. OTP'nin yürütülmesi, ödeme kuruluşu ve entegre idare ve

denetim sistemi (IACS) gibi yönetim ve kalite sistemlerinin oluşturulmasına ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanma kapasitesine gerek göstermektedir. Üye devletler, doğrudan destekleyici alım düzenlemelerine ilişkin AB mevzuatını ve çeşitli tarımsal ürünlerle ilgili ortak pazar düzenlemelerini uygulayabilir olmalıdırlar.

Son İlerleme Raporu'ndan bu yana, tarım ve kırsal kalkınma alanındaki uyumlaştırma konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği söylenebilir.

2001 yılından bu yana Türkiye, Dünya Bankası'nın desteğiyle, Tarımsal Reform Uygulama Projesi (TRUP) adı altında bir tarımsal reform programı uygulamaktadır. Proje 2005-2007 dönemi için genişletilmiştir. Doğrudan gelir desteğine ilaveten, geçiş dönemindeki çiftçilere yardım amacıyla yeni bazı alt unsurlar getirilmiştir (arazi birleştirmesi, köye dayalı katılımcı yatırımlar, tarım satış kooperatifleri ve birliklerin kurumsal açıdan güçlendirilmeleri gibi).

Aralık 2004'te Türkiye, 2006-2010 dönemindeki tarımsal desteklemenin stratejik amaç ve araçlarını ortaya koyan tarımsal bir strateji kabul etmiştir. Strateji kağıdı, Tarım Çerçeve Yasasına temel oluşturacaktır. Bu strateji, memnuniyetle karşılanan bazı unsurlar içerse de (sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarımsal gıda sektörü yaratılması taahhüdü, gıda güvenliği standartlarının geliştirilmesi, çeşitlendirilmenin teşvik edilmesi ve tarımsal çevre planlarının desteklenmesi gibi), bazı önemli açılardan geri adım teşkil etmektedir. Örneğin, toplam tarım bütçesi içindeki payı % 76'dan % 45'e incek olan doğrudan ödeme sistemi, belli ürünler üzerinde odaklanılmak suretiyle telafi edilecektir. Prime bağlı üretimin artırılması ve Türkiye'nin kendi kendine yeterli olmadığı ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi için üretime bağlı doğrudan gelir ödemelerinin artırılması öngörülmektedir. Bu değişiklikler, sadece son yıllarda Türkiye tarafından uygulanan tarımsal reform programında bir geri adımı değil, aynı zamanda 2003-2004 yıllarında yenilenen Ortak Tarım Politikası'na da aykırı bir gelişme teşkil etmektedir. Geçtiğimiz yılki İlerleme Raporu'ndan bu yana, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın idarî kapasitesi güçlendirilmemiştir. Aynı yetkilerin farklı Genel Müdürlükler ve/veya daireler arasında sıkça paylaşılması, sorumlulukların belirsizleşmesine ve yetkilerin çatışmasına yol açmakta, bunun da etkin yönetime katkısı olmamaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılmasına yasal temel oluşturacak kamu reformu yasası henüz yürürlüğe girmemiştir.

Yatay konular bağlamında, Türkiye, tarımsal mevzuatını *müktesebata* uyumlaştırma bakımından sınırlı ilerleme sağlamıştır.

Türkiye yakın zamanda, 1 Ocak 2007'den itibaren geçerli olacak Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (IPA) kırsal kalkınma boyutu çerçevesinde, AB stili bir ödeme kuruluşu oluşturma çalışmalarına başlamıştır.

Entegre Yönetim ve Kontrol Sistemi (IACS) konusunda, AB destekli katılım öncesi projesi çerçevesinde sınırlı bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu yıl başlaması gereken bu proje Arazi Parsel Tanımlama Sistemi'nin (APTS) oluşturulmasının farklı yöntemlerini denemek amacıyla pilot projeler kullanacak ve işleyen bir IACS sistemi için gerekli olan yasal ve kurumsal gelişmeleri belirleyecektir.

Geçtiğimiz yılın İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin ulusal planlamalarının AB *müktesebatında* belirtilen hususlara esasen yakınlaştığı belirtilmişse de, *kalite politikası ve organik tarım* konularında sınırlı ilerleme sağlanabilmiştir. Organik tarıma ilişkin yeni çerçeve yasa, Aralık 2004'te TBMM'de kabul edilmiştir. Yasa, organik ürünlerin üretim yöntemlerine ilişkin şartları ortaya koymakta ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın sorumluluklarını belirlemektedir. Yasa, organik ürünlerin denetim ve belgelendirme hizmetlerini, ithalat ve ihracatını kurallarını ve reklamcılığını da konu almaktadır.

Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (TMVA) konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmediği söylenebilir.

Tarım kesiminde *devlet yardımı* mevzuatı konusunda gelişme kaydedilememiştir. Girdi sübvansiyonlarının kaldırılması Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin amaçlarından biri olmasına rağmen, Türk Başbakanı 2005 yılında örneğin dizel ve gübrede girdi sübvansiyonları tahsis edileceğini duyurmuştur.

Ortak pazar düzenleri veya birleştirilmiş ticaret mekanizmaları (ihracat geri ödemeleri, ithalat kota lisansları gibi) bakımından gelişme sağlanamamıştır. Bununla birlikte bu durum, katılım öncesi süreçte içinde bulunduğumuz aşamada kaygı verici bir husus değildir. Tarım üretici örgütlerinin kuruluşuna ilişkin yeni bir tüzük yayınlanmıştır. Tüzük, üretici örgütlerinin tanınması için belirli üretim seviyeleri tespit etmektedir. Organik ürünler ve balıkçılık ürünleri de buna dahildir. **Kırsal kalkınma** konusunda bazı gelişmelerden bahsedilebilir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatıyla birarada bir kırsal kalkınma stratejisi hazırlamış olup, AB fonlarınca desteklenen bir proje çerçevesinde ulusal bir kırsal kalkınma planına ilişkin çalışmalar başlamaktadır. Türkiye ayrıca, son zamanlarda 1 Ocak 2007'den itibaren dahil olacağı IPARD'ın kırsal kalkınma boyutu IPA'nın uygulanmasına ilişkin hazırlıklara başlamıştır. Türkiye biri IPARD programının tanımlanmasında yönetici otoriteyi destekleyecek, diğeri IPARD ajansının oluşumundan sorumlu olacak iki çalışma grubu oluşturmuştur. Bu konuda son tarih olan 1 Ocak 2007 göz önünde bulundurulduğunda, IPARD fonlarının zamanlıca ödenmesinin temini açısından Türkiye'nin bu alanda acil siyasî kararlar alması gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporu'ndan bu yana, Ortak Tarım Politikası mekanizmalarına uyum konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiğinden bahsedilebilir. Türkiye bu nedenle, yeni mevzuatı tam olarak uygulayabilmesi için yasal uyumlaştırma sürecine devam etme ve gerekli idarî kapasiteyi oluşturma konusunda teşvik edilmektedir.

2004 İlerleme Raporu'nda da belirtildiği gibi, Türkiye için kısa vadeden orta vadeye kadar geçen sürede temel öncelik, tarım sektörünü yeniden yapılandırıp, modernize etmek ve kırsal kesimde alternatif istihdam olanakları yaratmaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin kırsal kalkınma bağlamında yapmış olduğu ilk hamleler memnuniyet vericidir. Bununla birlikte bu hamleler sınırlı kalmış olup, bu alandaki ilerlemeye özellikle kırsal kalkınma stratejisinin sonuçlandırılması, kırsal kalkınma planı oluşturulması ve Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı (IPARD) bağlamında ivme kazandırılmalıdır. Çiftçilerin ve ekili alanların kaydedilmesi işlemi tamamlanmalıdır. Bunlara ilaveten, tarım istatistiklerinin geliştirilmesi ve güncelleştirilmesi tavsiye edilir.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Bu kısım gıda güvenliği alanında ayrıntılı kuralları kapsamaktadır. Genel gıda maddeleri politikası, gıda maddeleri üretimiyle ilgili hijyen kurallarını belirler. Buna ilaveten, *müktesebat*, iç pazarda hayvan sağlığı, hayvan refahı ile hayvansal gıdaların güvenliği için zaruri olan ayrıntılı veterinerlik kuralları getirmektedir. Bitki sağlığı alanında AB kuralları, tohum kalitesi, bitki koruma malzemesi, zararlı organizmalar ve hayvan besisi gibi konuları kapsamaktadır.

Türkiye, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı alanında, bu konudaki hazırlıkları erken bir safhada olsa dahi belli bir ilerleme kaydetmiştir.

Genel gıda maddeleri politikasına ilişkin olarak ise, Türkiye, gıda güvenliği *müktesebat*ının iç mevzuata aktarılmasında ve uygulanmasında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Kontrol önlemlerine yönelik idari kapasite konusunda ise, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2005 yılında müfettiş sayısını önemli ölçüde artırmış ve bölgesel eğitim kursları düzenlemiştir. Şarap, alkol, süt ve süt ürünlerine dair tebliğler yürürlüğe girmiştir.

2004 tarihli Türk *Gıda Kanunu* AB *müktesebatı* ile aynı çizgide değildir ve yeni bir "gıda, yem ve veterinerlik paketi" çerçevesinde gözden geçirilmelidir. Kanun, Sağlık Bakanlığı'nın yetkilerini Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na devretmiştir. Ancak, ilgili uygulama tüzüklerinin hazırlanmasındaki gecikmeler nedeniyle resmi kontrollerde kaydeder bir boşluk meydana gelmiştir. Türkiye, Gıda ve Yem Acil Uyarı Sistemi'ne gönüllü olarak katılmaktadır. Ancak, mevcut ulusal sistem iyi işlememektedir. Uyarıların sonuçları düzgün bir şekilde izlenmemekte ve merkezi ve yerel birimler arasında uygun bir bilgi şebekesi bulunmamaktadır.

Etiketleme, sunuş ve reklam, katkılar ve saflık kriterleri ve öz çözücüleri konularında mevzuat çoğunlukla *müktesebat*la uyumludur. Son rapordan bu yana somut bir ilerleme bulunmadığı söylenebilir.

*Gıda katkıları müktesebat*ının mevzuata aktarılmasına henüz başlanmamıştır. *Tatlandırıcılar* konusunda ise AB *müktesebat*ının aktarılmasının tamamlanması gerekmektedir. *Gıda maddelerine temas eden malzemeler* konusundaki mevzuat mevcuttur, ancak, yeni AB mevzuatıyla yürürlüğe sokulan önemli değişiklikler henüz aktarılmamıştır.

Türkiye, *özel beslenme amaçlı gıdalara* ilişkin mevzuatı uyumlu hale getirmiştir. Ancak, bu tür gıda maddelerine ilave edilmesine izin verilen maddelere ilişkin mevzuat henüz aktarılmamıştır.

Hijyen ve resmi kontrol alanındaki AB *müktesebat*ının uygulanması sınırlı kalmıştır. Gıda maddeleri ve paketlenme malzemesinin piyasa kontrolüne ilişkin bir tüzük Mart 2005'de yürürlüğe girmiştir, ancak, AB *müktesebat*ıyla tam olarak aynı çizgide değildir. Belli sayıda yerel ve bölgesel kontrol laboratuvarı, ağırlıklı olarak aflatoxin ve okratoksin'in bazı tiplerinin analizi konusunda Türk akreditasyon ajansından akreditasyon almıştır. AB uygulaması ile aynı çizgiye getirilmesi için bölgesel kontrol

laboratuvarlarının fiziki, kimyasal ve mikrobiyolojik analiz metodları arasında yeknesaklık sağlanmıştır.

Bulaşıcı maddeler konusunda, Ocak 2005'de gıda maddelerinde A düzeyi okratoksin resmi kontrolleri için örnekleme yöntemleri hakkında bir tebliğ yayınlanmıştır. Belli bulaşıcı maddeler için azami sınırlar getiren tüzük yürürlüktedir; ancak, AB uygulamasıyla uyumluluk için belli değişikliklerin yapılması gereklidir. *Genetik olarak değiştirilen organizmalar (GMO)* konusunda, Haziran 2004 tarihli Gıda Kanunu GMO gıdasının tanımını getirmiştir. Ancak, bu alandaki *müktesebatın* aktarılması konusunda büyük bir ilerleme kaydedildiği söylenemez. *Yeni çıkmış gıdalar* konusunda da bir ilerleme görülmemiştir.

İyonizasyon radyasyonu konusundaki ilgili AB mevzuatı aktarılmıştır ve uygulama devam etmektedir.

Maden suları konusundaki sorumluluk Sağlık Bakanlığı'na aittir ve anılan bakanlık maden suları konusunda AB'ye uyumlu tüzükler yayınlamıştır.

Veterinerlik politikası alanında her ne kadar teknik hazırlık çalışmaları iyi bir yolda ilerlemişse de, Türkiye'deki veterinerlik politikalarının *genel* çerçevesi henüz oluşturulmamıştır (çerçeve kanunları).

Bulaşıcı Süngersi Ensefalopati (BSE) ve hayvan yan-ürünleri konusunda bir ilerleme not edilmemiştir.

Türkiye *hayvanların tanınması ve tescili* konusunda ilerleme sağlamıştır. Ancak, sistemin AB standartlarına uygun çizgiye getirilmesini teminen, tescil sürecini tamamlamak ve sistemin özellikle tescil edilmemiş hayvanlar ve kontrol önlemlerine ilişkin zayıflıklarını gidermek için daha fazla çabaya gerek bulunmaktadır. Türkiye'de koyun ve keçilerin tesciline henüz başlanmamıştır.

Türkiye'nin *veteriner denetimlerinin finansmanı* ve kontrolleri konusundaki uygulaması AB uygulaması ile aynı çizgide değildir. Rapor döneminde bu alanda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, *üçüncü ülke ithalatları ve ithalat kuralları veterinerlik denetimlerine* ilişkin uyumlaştırma çabalarını sürdürmüştür. Bir Hudut Teftiş Noktası ana planı ve teftiş kılavuzları kabul edilmiştir ve bu planda, teftiş tesislerini geliştirmek amacıyla gelecekte kurulması planlanan bazı hudut teftiş merkezleri saptanmıştır. Ancak, ilgili birimler arasındaki sorumluluklar açıkça tanımlanmadığından, ithal kontrollerine ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir.

Hayvan hastalıkları kontrol önlemleri konusunda bazı çabalar gözlenmiştir. Şap hastalığı için bir aşılama kampanyası uygulanmıştır. Bu hayati hastalığın kontrolü için küresel bir strateji bağlamında yeni uygulamalar organize edilmelidir. Bunun yanı sıra, brusella, koyun ve keçi vebası, şarbon, koyun ve keçi frengisi, mavidil, yalancı tavuk vebası ve kuduz hastalığına karşı aşılama kampanyaları başlatılmıştır. Ayrıca, Dünya Hayvan Hastalıkları Teşkilatı (OIE) A-Listesi hastalıklarının kontrolüne dair hayvan hastalığı stratejisi hazırlanmıştır. Ancak etkin uygulama veterinerlik kontrol sistemlerinin uygulanmasına bağlıdır. Türkiye'nin AB'den canlı hayvan ve hayvansal

ürünler ithalatı üzerindeki *fiili* yasağı halen devam etmektedir.(*Bakınız Bölüm A.2.: AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler*) Rapor dönemi içinde bu alanda kaydadeğer bir ilerleme gözlenmemiştir.

Hayvansal gıdaların piyasaya arzına yönelik kurallar konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmediği söylenebilir (*halk sağlığının korunması*). Çok sayıda tarımsal gıda kuruluşunun AB hijyen şartlarını tatmin edebilecek seviyeye ulaştırılması gerekmektedir. Bu, belli bir zaman cetveline bağlanmış kapsamlı bir strateji ve kuruluşların yapıları ve yerleşim düzenleri dahil, öngörülebilir sorunlu alanlara odaklanılmasını gerektirecektir. Yasal uyumlaştırmanın (Gıda Yasasında değişiklikler) yanısıra, ilgili birimler arasında açık bir yetki dağılımının yapılması AB *müktesebatının* uygulanması açısından zorunludur.

Belirli maddelerin kullanımının engellenmesi ve artıkların kontrolüyle ilgili *ortak önlemlere* (insana bulaşan hayvan hastalıkları dahil) ilişkin olarak ise Türkiye, yasal uyumlaştırma ve milli denetleme planlarının hazırlanmasında kaydadeğer bir gelişme göstermiştir. Milli artık denetleme planlarındaki ilerlemeye rağmen, analitik altyapının kalitesinin yükseltilmesi ve AB mevzuatının gerektirdiği tüm aktif maddelerin yıllık planlara dahil edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Rapor döneminde hayvan refahına yönelik önemli bir ilerleme sağlanmamıştır.

Bitki sağlığı politikasında aktarım ve bitki sağlığı *müktesebatının* uygulanmasında sınırlı ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye laboratuvar altyapılarının kalitesinin yükseltilmesi ve bitki sağlığı sektörüne yönelik eğitim çabalarına devam edilmesi konularında teşvik edilmektedir. Tarımsal karantina örneklemesi ve analizine ilişkin bir bölüm mevzuat (*Tebliğ*) 2004 Ekim ayında yayınlanmıştır.

Tohum kalitesi ve üretme materyallerine yönelik herhangi bir ilerleme kaydedildiği söylenemez.

Bitki sağlığına yönelik mevzuat henüz AB *müktesebatına* uygun bir hale getirilememiştir. Sınırlardaki denetimler ve bitki sağlığı enstitülerindeki teşhisler AB uygulamaları ve standartları çizgisine getirilmelidir. Geçen rapor döneminden bu yana bitki karantina laboratuvarları ilave böcek ilacı analizleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bitki koruma ürünlerine yönelik mevzuat 2005 Ocak ayında yayınlanan gıda maddelerindeki bitki koruma ürünlerindeki en yüksek artık madde sınırlarına ilişkin Tebliğ ile *müktesebata* uygun hale getirilmiştir.

Bitki hijyeni ile ilgili olarak, bulaşıcı maddelerin resmi kontrolleri açısından mevzuat, *müktesebat* ile uyumludur. Örneklem ve Analiz metotları mevcuttur ve aflatoksin bulaşmasının önlenmesine yönelik bir eylem planı 2002 yılından beri uygulanmaktadır. Bir aflatoksin çalışma komitesi kurulmuştur ve çiftçiler ve özel sektör için hazırlanan geniş çaplı eğitimi de kapsayan bir eylem planı, pilot illerde başlatılmıştır. Alınan önlemlere rağmen 2005 yılında acil uyarı sayısı artmıştır.

Hayvan beslenmesi alanında bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Yem katkıları ve hazır karışımların üretimi, ihracı, ithalatı, satışı ve kullanımına, (Ocak 2005) yemlerde kullanılması uygun olmayan maddelere, (Şubat 2005) ve hayvan beslenmesi

amacıyla kullanımı ve bileşik yemlere ilavesi yasaklanmış maddelere (Haziran 2005) ilişkin Tebliğler yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Uluslararası Yeni Bitki Türlerinin Korunması Sözleşmesine (UPOV) katılım için resmi süreci başlatmıştır.

Sonuç

Veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda sektörlerinin belirli bölümlerinde bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Bununla beraber, tam olarak uyumun sağlanabilmesi için *müktesebatın* iç hukuka aktarılması ve uygulanması büyük bir çaba gerektirmektedir.

Veterinerlik alanında belirli uygulama kuralları tasarlanmıştır. Ancak, yasal temel henüz oluşturulmamış olduğundan, bunların kabulü sağlanamamıştır. Bu alanda ilerleme sağlanabilmesi için gıda yasası, hijyen kuralları ve veterinerlik çerçeve yasalarındaki değişiklikleri birleştirmeye yönelik genel bir paketin kabulü gereklidir.

Müktesebatın zorunlu kıldığı görevlerin (*Bakınız Fası 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma*) yerine getirilmesi için Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi gerekli görülmektedir. Kontrol sistemlerinin kalitesinin güçlendirilmesine ve kalitesinin yükseltilmesine özel bir önem verilmelidir. Gıda işleme kuruluşları teknik ve hijyenik şartlar açısından iyileştirilmelidir.

Fası 13: Balıkçılık

Balıkçılık *müktesebatı* ulusal mevzuata aktarımı gerekmeyen tüzüklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, idareyi ve sektörde faaliyet gösterenleri pazar politikası, kaynak ve filo yönetimi, denetim ve kontrol, yapısal eylemler ve devlet yardımı konularını içeren Ortak Balıkçılık Politikasına katılıma hazırlamak için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bazı durumlarda, üçüncü ülkelerle ya da uluslararası örgütlerle yapılmış mevcut balıkçılık anlaşmalarının veya sözleşmelerinin uyarlanması gerekmektedir.

Türkiye, balıkçılık alanında mevzuatının *müktesebat* ile uyumlaştırılması konusunda önemli bir ilerleme sağlamamıştır.

Kaynak ve filo idaresi, denetim ve kontrole ilişkin bir gelişme olmamıştır. *Müktesebatın* uygulanması henüz başlamamıştır.

Türkiye'de balıkçılık sektörünün idari yapıları, balıkçılık yetkilerinin değişik bakanlıklar arasında dağılmış olmasından kaynaklanan güçlükler nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Genel Kamu Yönetimi Çerçeve Yasası yürürlüğe henüz girmediğinden, Tarım ve Köyişleri Bakanlığında merkezi bir Balıkçılık Ürünleri Genel Müdürlüğü kurulmasına yönelik planlı bir yeniden yapılanma gerçekleşmemiştir.

Türkiye, kaynak idaresi ve gerekli denetim ve kontrol kapasitelerini yükseltme çabalarını artırmalıdır. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetlerinin belgelendirme ve kayıt işlemleri daha da iyileştirilmelidir. AB standartlarına uyum sağlanması açısından, mevcut balıkçı teknesi kayıt sistemi ile veri toplama ve istatistik sistemi gözden geçirilmeli ve güçlendirilmelidir.

Av, karaya çıkarma ve balıkçılık faaliyetlerinin izlenmesi ve rapor edilmesi kapsamlı iyileştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Balıkçılıkla ilgili memurlar, balıkçı limanlarında bulunmamaktadır ve kurumsal yapının dağınık olması ve sorumlulukların dağılımı etkili bir yönetim için katkı sağlamamaktadır. Uygulamanın gözetimi, denetim ve kontrol faaliyetleri hem Tarım ve Köyişleri Bakanlığı hem de Sahil Güvenlik Komutanlığının (İçişleri Bakanlığına bağlı) yetkisindedir. Bu kurumların etkinlikleri, insan kaynaklarının ve teknik kaynakların eksikliği ile birlikte yasal hükümlerin yetersizliği nedeniyle baltalanmaktadır. Bunun yanında, yeterli bilimsel araştırma ve izleme verisi ile temel hedef türlerin stok değerlendirmesi yetersizdir.

Yapısal eylemlere ilişkin bir gelişme meydana gelmemiştir. *Müktesebatın* uygulanması henüz başlamamıştır.

Pazar politikaları alanında, devletin arz, fiyatlar ve pazardan geri çekme konularının kontrolüne ilişkin olarak sınırlı devlet müdahalesi bulunmaktadır. Fiyat destek rejimi *müktesebata* uygun değildir. Bu konuda aşağıda devlet yardımı bölümüne bakınız. Üretici örgütlerinin kurulmasına ilişkin yeni bir tüzük 2005 Ocak ayında yayınlanmıştır. Tüzük, üretici örgütlerinin tanınması için belirli üretim düzeyleri ve ürün sayıları veya ürün grupları belirlemektedir. Türkiye'nin balık ve balıkçılık ürünleri için genel pazarlama sistemini geliştirmesi gerekmektedir.

Devlet yardımı konusunda, balıkçılık sektöründe devlet yardımı mevzuatına ilişkin bir ilerleme kaydedildiği söylenemez. Türkiye, üretime doğrudan destek üzerine kurulu, *müktesebata* uygun olmayan ve gözden geçirilmesi gereken bir fiyat destek rejimine sahiptir.

Türkiye, rapor döneminde balıkçılık alanında yeni **uluslararası anlaşmalar** imzalamamıştır. Mavi-fin ton balığının etkin olmayan yönetimi, Atlantik Ton Balığının Korunmasına İlişkin Uluslararası Komisyonun getirdiği yürürlükteki çok taraflı koruma önlemlerini baltalamaktadır.

Sonuç

Türkiye balıkçılık sektöründe hiçbir önemli ilerleme sağlayamamıştır. Bu aşamada Türk balıkçılık mevzuatı *müktesebat* ile uyum içinde değildir ve idari yapılar henüz Ortak balıkçılık Politikasının şartlarını karşılamamaktadır.

Türkiye, gerekli uyum mevzuatını kabul etmeli ve balık stoklarının korunması, kaynak yönetimi ile üretim ve pazarlama yapılarının modernizasyonu konusunda çabalarını artırmalıdır. Türkiye öncelikli olarak idari yapılarını iyileştirmeli ve gerekli denetim ve kontrol kapasitelerini güçlendirmelidir.

Fasıl 14: Ulaştırma Politikası

AB taşıma mevzuatı güvenli, etkin, çevresel açıdan sağlıklı ve kullanıcı dostu taşıma hizmetlerini destekleyerek iç pazarın işleyişini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Ulaştırmaya ilişkin *müktesebat*, karayolu, demiryolu, iç su yolları, kombine taşımacılık, hava ve deniz taşımacılığını kapsamaktadır. Ayrıca taşıma, teknik ve güvenliğe

ilişkin standartlar, sosyal standartlar, devlet yardımlarının denetimi ve iç ulaşım pazarı bağlamında piyasanın liberalleştirilmesiyle ilgilidir.

Türkiye bu alanda bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Karayolu taşımacılığı alanında, özellikle pazara giriş ve lisanslandırma işlemleri *müktesebatıyla* ilgili olarak bir miktar ilerleme gerçekleştirilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı, Aralık 2004 ve Şubat 2005'te, karayolu taşımacılığını düzenleyen lisanslandırma koşulları uygulama mevzuatının çeşitli veçhelerini gözden geçirmiştir. Ayrıca, karayolu taşımacılığı alanında, sosyal mevzuat, mesleki yeterlilik eğitimi, araç uygunluk test istasyonları, standart denetim usulleri ve kayıt cihazlarıyla ilgili yeni mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır.

Genel olarak, yol güvenliğinin sağlanmasına ilişkin uygulama kapasitesindeki sınırlılık ve tehlikeli malların taşınmasıyla ilgili mevzuat uyum çalışmalarının yetersizliği endişe konusu olmaya devam etmektedir. Türk karayolu taşımacılığı filusunun AB teknik ve çevre standartlarına uyumunun sağlanması çalışmaları sürdürülmektedir. Kabul edilen mevzuatın etkin şekilde yürürlüğe konulması ve uygulanmasının sağlanması, Türkiye'nin AB ortalamasının altı kat üzerinde bulunan karayolu kaza ortalamasından da görüleceği üzere, hala temin edilememiştir. Yeni personel alımlarına rağmen, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün idari kapasitesinin, çalışanlarının sayı ve eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Özellikle ulaşım güvenliği ve sosyal mevzuat bakımlarından, karar verme ve diğer yetkili kurumlarla eşgüdümün iyileştirilmesi hala büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Demiryolu taşımacılığı alanındaki ilerleme sınırlı kalmaya devam etmiştir. Devlet Demiryollarının (TCDD) yük ve yolcu hizmetlerindeki tekeli sona erdiren Devlet Demiryolları hatlarında üçüncü şahıslara ait trenlerin çalıştırılmasına ilişkin tüzük Nisan 2005'te yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu sahadaki uygulama mekanizmaları belirsizdir ve ilave bir izleme yapılmasını gerektirmektedir. TCDD'na ait limanların çalıştırma haklarının devredilmesi suretiyle özelleştirme Haydarpaşa dışında başlatılmıştır. İskenderun ve Mersin limanlarının ihaleleri sonuçlandırılmış; İzmir ve Samsun Limanları ihaleleri açılmıştır. Tüm özelleştirmelerin 2005 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir. TCDD hala büyük ölçüde devlet sübvansiyonuna bağımlıdır; 2004'te 670 milyon Euro zarar etmiştir.

Demiryolu sektörü AB *müktesebatının* yasal ve kurumsal gereklerini karşılamamaktadır. Sektör gerçek anlamda liberalleştirilmemiş olup, ticari açıdan bağımsız değildir. Ulusal düzenleme organı oluşturulmamıştır. Lisanslandırma, altyapı tahsisi ve güvenlik belgelendirmesiyle ilgili hiçbir kurumsal yapılanma bulunmamaktadır. Mevcut demiryolu altyapısının, kullandığı Avrupa demiryolu ağıyla karşılıklı işlerliğini sağlayabilmek amacıyla, esaslı şekilde modernize edilmesi gerekmektedir. Büyük çaplı bir yasal uyumlaştırma, geniş kapsamlı kurumsal bir reform ve sektöre yönelik önemli yatırımlara ihtiyaç vardır.

Nehir sınıfı geminin ve özel bir mevzuatın bulunmadığı **iç suyolları taşımacılığı**, Türkiye ulaşım sektörünün önemsiz bir veçhesidir.

Hava taşımacılığı *müktesebatında*, sınırlı bir gelişme kaydedildiği söylenebilir. Uçak ve helikopter pilotlarına lisans düzenlenmesine ilişkin talimatlar Temmuz 2005'te

yayınlanmıştır. Uygulamanın *müktesebat* ile uyumunu teyit amacıyla izlenmesi gereklidir. Onaylı Bakım Kuruluşları Uygulama Tüzüğü Temmuz 2004'te yayınlanmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin *müktesebata* genel uyumu sınırlı kalmıştır. Ortak Havacılık Nizamnamesi ve EUROCONTROL standartlarının uygulama düzenlemelerine dönüştürülmesinde ilerleme sağlanmalı ve bir özerk kaza tahkikat birimi kurulması gerekmektedir.

Eylül 2005'te Ulaştırma Bakanlığı'nın onayıyla, uçuş hatları tahsisi (slot) eşgüdüm sorumluluğu Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün (SHGM) başkanlığında Türk Hava Yolları ve Devlet Hava Meydanları İşletme Müdürlüğü'nün (DHMI) eşgüdümüyle kurulan bir komisyonun yetkisine bırakılmıştır. SHGM'nin slot eşgüdüm görevini yerine getirirken tamamen Türk Hava Yolları ve SHGM'ya bağımlı olması sebebiyle, *müktesebata* uygunluğun izlenmesi gereklidir. 'nın idari yeterliğinin esaslı şekilde güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Türkiye'nin ulusal havayolu şirketi Türk Hava Yolları'nın konumunu korumaya yönelik olan uygulamalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kıbrıs Havayolları ile diğer Kıbrıs nakliye şirketlerinin Türk ulusal hava sahasını kullanmaları ile Türk ve Kıbrıs sivil havacılık makamları arasındaki iletişime uygulanan kısıtlamalar konularında herhangi bir ilerleme kaydedilememektedir.

Bir aday ülke olarak Türkiye'nin, bir "yatay anlaşma" imzalamak konusunda Komisyon'la müzakerelere başlaması teşvik edilmektedir. Buna ilaveten, Türkiye'nin, AB üyesi devletlerle yapmış olduğu ikili sözleşmeler çerçevesinde, Topluluk hava taşımacılarının AB üyesi devletlerle Türkiye arasında çalışmasına izin vermesi ve Topluluk hava taşımacıları arasında milliyetlerine göre ayırım yapmaması gerekmektedir.²²

Deniz taşımacılığı alanında, yasal uyumluluğun sağlanması ve idari kapasitenin güçlendirilmesinde bir ölçüde ilerleme sağlandığı belirtilebilir.

Deniz güvenliğine *müktesebatın* büyük bölümünün iç mevzuata aktarılması amacıyla mevzuat tasarımları hazırlanmıştır. Denizlerde hidrokarbon ve diğer tehlikeli maddelerin yol açtığı kirlenmelere karşı acil önlem yasası 2005 Mart'ında yürürlüğe sokulmuş olmakla birlikte, kurumsal yapısının oluşturulması gerekmektedir. Gemi atıklarının kabulü ve denetimini düzenleyen bir tüzük Aralık 2004'te yayınlanmış olup, uygulamasının izlenmesi ve liman kabul tesislerinin ıslahı gerekmektedir.

Türkiye'nin SOLAS-78, SOLAS-88 (Denizlerde Can Güvenliğinin Sağlanması Uluslararası Sözleşmesi), Load Line 88 ve Mar-Pol Ek III ve IV'e (Gemilerden Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi III ve IV Numaralı Ekleri) taraf olmak amacıyla yürütülen işlemler henüz tamamlanmamıştır. Merkezi bir gemi güvenliği veritabanı, bir liman devleti ulusal denetim veritabanı ve Marmara Denizi'nde bir seyrüsefer sistemi kurulmuştur.

²² Konsey, 5 Haziran 2003'te, Komisyon'u üçüncü ülkelerle mevcut ikili anlaşmaların bazı hükümlerini bir Topluluk sözleşmesiyle değiştirmek üzere müzakere başlatma konusunda yetkilendirmiştir.

AB bayraklı gemilerin 2004'te ortalama seferden alıkonulma oranı % 3,996 iken, Türk bandıralı gemilerin alıkonulma oranı, 2003'de % 17,5'ten, 2004'te % 8,63'e düşmüştür. Bu konuda, 2005'in ilk dokuz ayında başka bir iyileşme kaydedilmemiştir. Türkiye Paris Mutabakat Zaptı'nın kara listesinde olmaya devam etmekle birlikte, çok yüksek riskli kategorisinden yüksek riskli kategorisine geçerek gelişme göstermiştir. Türk Deniz Ticaret Filosunun performansının daha da iyileştirilmesi gerekmektedir.

Deniz Güvenliği 2004 Yılı Eylem Planı'nda belirtilen çok sayıda hedefe, 2005 yılı ortası itibariyle daha ulaşılması gerektiği görülmektedir.

Kıyı ticareti (kabotaj) pazarına girişin Türk bayraklı gemilere münhasır tutulması sürdürülmektedir. Kıbrıs bayraklı ve Kıbrıs'la ticaret yapan gemilere uygulanan kısıtlamaların kaldırılması yönünde bir gelişme kaydedilmemiştir.

Deniz güvenliği konusunda, Türkiye, SOLAS Konvansiyonunun XI/2. Bölümü ve ISPS Kodu çerçevesindeki uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmiştir.

Devlet yardımları konusunda bir gelişme olmamıştır. Türkiye'de devlet yardımlarını düzenlemekle yükümlü bir kurum bulunmamaktadır.

Sonuç

Ulaştırma sektöründe genel olarak kaydedilen gelişmelere karşın, ilgili *müktesebatın* iç hukuka aktarımı ve *müktesebata* uyum ile etkin uygulamanın sağlanması konularında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Türkiye, karayolu taşımacılığı alanında mevzuatını *müktesebatla* uyumlu hale getirmek yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, *müktesebatın* tamamının aktarılması ve buna ilişkin uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi konularında daha fazla düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Diğer ulaştırma sektörleri arasında, *müktesebatla* uyumun sağlanması düzeyleri bakımından dengesizlik bulunmaktadır. Demiryolu sektörünün tamamının *müktesebata* göre yeniden yapılandırılmasını sağlayacak önemli yasal ve kurumsal reformlara gereksinim vardır. Deniz ve hava taşımacılığı alanlarında, Türkiye'nin uluslar arası anlaşmaları ve kuralları benimsemesi süreci ilgili *müktesebatın* iç hukuka aktarılmasıyla tamamlanmalıdır. Mevzuat uyumunun sağlanmasının yanı sıra, özellikle hava ve deniz taşımacılığı sektörleri başta olmak üzere ilgili bütün idari kurumların, uygulama ve infaz kapasitelerinin geliştirilmesine gereken önem verilmelidir. Deniz taşımacılığı sektöründe, Deniz Güvenliği Eylem Planı'nın uygulanması güçlendirilmelidir. Komisyon, Türkiye'den, ulaştırma araçları üzerindeki kısıtlamalar dahil, malların serbest dolaşımına karşı uygulanan bütün sınırlandırmaları kaldırmasını beklemektedir.

Fasıl 15: Enerji

AB'nin enerji politikasının amaçları arasında rekabet gücünün iyileştirilmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve çevrenin korunması bulunmaktadır. Enerji *müktesebatı*, özellikle rekabet ve devlet yardımları (kömür sektörü dahil olmak üzere), iç enerji pazarı (elektrik ve gaz pazarlarının açılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik

edilmesi), enerjinin verimli kullanımı, nükleer enerji ve nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanlarındaki kural ve politikalardan oluşur.

Enerji alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Arz güvenliği ile ilgili olarak, 2005 yılında gerekli yetkileri haiz bir ulusal petrol stokları komisyonu kurulmuştur. Türkiye, arz güvenliğine ilişkin *müktesebata* büyük ölçüde uyum sağlamıştır. Türkiye'nin, Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) belirlediği şartlar çerçevesinde, asgari, yıllık tüketimin 90 gününe tekabül eden petrol stoku bulundurması gerekmektedir. Petrol fiyatlarında son dönemde meydana gelen artışlardan sonra, şirketlerin durumu telafi etmek için petrol stoklarını kullanmış olmaları nedeniyle, stoklar halihazırda gerekli seviyelerin altında bulunmaktadır.

Türkiye, enerji kaynaklarını ve güzergahlarını çeşitlendirmeye ve petrolün ve gazın Hazar Havzası ve Orta Doğu'dan AB'ye nakli çerçevesindeki transit ülke konumunu güçlendirmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. Türkiye-Yunanistan gaz ara bağlantı inşaatı Temmuz 2005'te başlamış olup, 2006'da tamamlanması beklenmektedir. Türkiye, buna ilave olarak, halihazırda planlama aşamasında bulunan, İran dahil olmak üzere, Hazar Havzası ülkelerinin de arz kaynağı olabileceği "Nabucco" gaz boru hattı projesini (Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya) desteklemekte ve Mısır, Suriye ve şartlar elverdiğinde, nihai olarak, Irak'tan AB'ye doğalgaz naklini öngören proje çerçevesinde Maşrek ülkeleriyle işbirliği yapmaktadır (Bu projenin Trans-Avrupa enerji ağı TEN-E ile bağlantısı *Fasıl 21'de* açıklanmıştır). Yeni bir Güney Kafkasya gaz boru hattı olan Bakü-Tiflis-Erzurum'un 2006 yılı sonunda faaliyete geçmesi öngörülmektedir. Petrol bakımından ise, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşası tamamlanmak üzeredir. Boru hattı, öngörüldüğü gibi, 2005 yılının Kasım ayında faaliyete geçtiğinde, arz güvenliğini artıracak ve Türk Boğazları'ndan taşınan tehlikeli maddelerin yarattığı yükü de azaltacaktır. Bu altyapıların korunmasına (güvenliğine), Avrupa Birliği'nin arz güvenliğinde oynadıkları önemli rol bakımından özel dikkat gösterilmelidir.

Türkiye'nin transit ülke olarak konumunun güçlendirilmesine yönelik çabalar, arz güvenliğine katkı sağlayacak olan, Trans-Avrupa Enerji Ağları kapsamında ortak çıkarlar içeren projelere ve bölgesel oluşumlara aktif olarak katılması vesilesiyle sürdürülmelidir.

İç enerji pazarı alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir.

Elektrik piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin hukuki çerçeve ve uygulamaya yönelik mevzuat alanında önemli ölçüde ve büyük oranda *müktesebat* doğrultusunda ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte, uygulama sınırlı düzeyde kalmıştır. Elektrik sektöründeki reforma ve özelleştirme stratejisine ilişkin 2004 strateji belgesi uygulama aşamasındadır. Türk elektrik dağıtım şirketi TEDAŞ yeniden yapılandırılmış ve 21 dağıtım bölgesi oluşturulmuştur. Ancak, 20 dağıtım şirketinin özelleştirilmesine ilişkin hazırlıklarda çeşitli gecikmeler yaşanmaktadır. Temmuz ayında, Elektrik Piyasası Yasası'na getirilen ve özel dağıtım şirketlerinin, dağıtım ve üretim faaliyetlerinin hesapları birbirinden ayrı tutulmak kaydıyla, üretim tesisleri kurmalarını mümkün kılan değişiklik kabul edilmiştir.

Pazarın açılmasında, yeterliliğe sahip müşteriler için eşiğin, 7,8 GWh/yıl'dan 7,7'ye düşürülmesiyle küçük bir artış olmuş, pazar açılımı yüzde 29 oranına ulaşmıştır. Piyasanın tam olarak açılmasının 2011 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. 5 yıllık geçiş döneminde yeterlilik eşiğinde herhangi bir değişiklik öngörülmemektedir. Elektrik kayıpları (dağıtımdaki teknik kayıplar ve kaçak kullanım) konusunda bazı ilerlemeler sağlanmakla birlikte, 2004 yılındaki kayıp oranı % 18,6 gibi yüksek bir oranda kalmıştır.

Türkiye'nin henüz batı Avrupa elektrik ağıyla senkronize bağlantısı yoktur ve enerji ticareti sınırlıdır. Bununla birlikte, Enerji İletimi Koordinasyonu Birliği ile işbirliğinde ve Yunanistan ile arasındaki Babaeski – Filippi bağlantısının inşasında ilerleme kaydedilmiştir. Halihazırda Bulgaristan ile iki hatlı bağlantısı işler durumda olmakla birlikte, bu bağlantı da senkronize değildir.

Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel bir elektrik ve doğalgaz pazarı oluşturulmasını amaçlayan 2003 tarihli Atina Muhtırası'nı imzalamış ve Enerji Topluluğu Antlaşması müzakere sürecine katılmıştır.

Arz güvenliği, iletim sistemi kalitesi, dengeleme ve yerleşime ilişkin uygulama yönetmelikleri yayınlanmıştır. Ancak, tüm fiyatların halen düzenlemeye tabi olması nedeniyle, bu yönetmelikler yalnızca "sanal" olarak uygulanmaktadır.

Özelleştirmedeki gecikmeler ve çözümlenememiş bir husus olan garanti edilmiş fiyatlar rekabete engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin, elektrik sektörü strateji belgesinin zamanlıca uygulanmasını sağlamak amacıyla çabalarını sürdürmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, şu konular üzerinde durması gerekmektedir: devlet ticaret şirketinin toptancı piyasasındaki hakim rolü dengelenmelidir, sınır ötesi ticarete ilişkin mevcut kısıtlamalar giderilmelidir, mevcut uzun vadeli enerji alım anlaşmalarına bir çözüm getirilmelidir ve çapraz sübvansiyonlar kaldırılmalıdır. Dağıtım kayıplarının azaltılması da çözümlenmesi gereken önemli bir husustur.

İç gaz pazarına ilişkin olarak yeni bir uygulama mevzuatı yayınlanmamıştır. Gaz piyasasındaki piyasa açılımı yüzde 80 oranındadır (yeterlilik eşiği 1 mio m³/yıl'dır). Ancak, gazdan sorumlu ulusal kurum BOTAŞ'ın gaz ithalatı, ticareti ve depolanmasındaki tekel konumunu devam ettirmesi nedeniyle, etkin bir piyasa açılımı bulunmamaktadır. BOTAŞ'ın yeniden yapılandırılmasına ve ticaret ve depolama faaliyetlerinin özelleştirilmesine yönelik ilk hazırlıklar başlatılmış olmakla birlikte, hesap veya yasal ayrıştırma konularında somut bir sonuç elde edilmemiştir. Şehirlerdeki gaz dağıtım şirketleri için ihale süreci devam etmektedir. Piyasanın açılmasından bu yana 32 ihale tamamlanmış olup, bunların 15'i uygulamaya geçmiştir.

BOTAŞ'ın, ithalat sözleşmelerinin payını yıllık tüketimin yüzde 20'sine düşürmeyi hedefleyen kontrat devri programında gerçek bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kasım 2004'te sözleşme transferine ilişkin bir ihale açılmış, ancak sonradan birkaç kez ertelenmiştir. Kısa bir süre önce sözleşmelerin sona erdirilmesi yaklaşımı yerine, miktar azaltılması yaklaşımı benimsenmiştir.

Gaz sektörüne ilişkin hukuki çerçeve *müktesebatla* büyük ölçüde uyumlu olmakla birlikte, Türkiye'nin etkin olarak işleyen bir piyasa oluşturulmasına yönelik çabalarını

artırması gerekmektedir. Dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi sürdürülmelidir, kontrat devri programının gerçek anlamda uygulanmasına başlanmalıdır ve BOTAŞ'ın yeniden yapılandırılmasına öncelik verilmelidir. Gaz sektörünün reformuna yönelik somut bir zaman çizelgesi ve yol haritası geliştirilmelidir.

İdari kapasite bağlamında, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun 296 çalışanı bulunmaktadır, bunların 166'sı düzenleme konularıyla ilgilenmektedir. Serbestleştirme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte Kurul'un sorumlulukları daha da artacaktır. Bu, özellikle ekonomik düzenleme konularında daha fazla sayıda personel istihdamını gerektirecektir. Personel eğitim programları sürdürülmelidir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun kapasiteleri ve bağımsızlığı, kararları diğer Hükümet kurumlarının onayına bağlı olmayacak şekilde daha da güçlendirilmelidir. Kurum, düzenlemeye tabi şirketlerden ve birimlerden sağlanan katkılarla finanse edilmektedir.

Devlet yardımı mevzuatının kabul edilmesi ya da işleyiş bakımından bağımsız bir devlet yardımlarını denetleme kurulu oluşturulması alanlarında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliği ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca, mevcut ve yeni devlet yardımı planlarının tam saydamlığını temin etmek ve uyumlaştırmak zorunluluğu bulunmakla birlikte, bu yükümlülüklerin hiçbiri henüz yerine getirilmemiştir.

Türkiye'nin linyit üretimi devlet yardımına tabi değildir. Zonguldak kömür havzasındaki taş kömürü üretimi için devlet yardımının azaltılmasına ve özel işletmenin teşvik edilmesine yönelik bir yeniden yapılandırma programı hazırlanmaktadır.

Enerji verimliliği bağlamında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin, *müktesebata* yasal uyumuna temel oluşturmak ve Türk ekonomisinin yüksek enerji yoğunluğunu azaltmak amacıyla öncelikle bir enerji verimliliği çerçeve yasasını kabul etmesi gerekmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynakları bağlamında belirli bir ilerleme kaydedilmiştir. Yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi için gerekli yasal çerçeveyi oluşturan, Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Yasa Mayıs ayında kabul edilmiştir. Yasa, yenilenebilir enerji kaynağı sertifikası bulunan santrallerde üretilen elektriğin fiyatının daha rekabetçi olmasına ve yenilenebilir enerji alanında yatırım yapılmasına yönelik diğer teşvikler için (2011 yılına kadar) geçiş düzenlemeleri öngörmektedir. Yasa ayrıca, Bakanlar Kurulu'na yenilenebilir enerji kaynaklarına uygulanacak fiyatları her yılın başında en fazla % 20 oranında artırma yetkisi vermektedir.

Yenilenebilir enerji yasası, yenilenebilir enerji *müktesebatı*nın uygulanmasına yönelik ilk adımı teşkil etmektedir. Ancak yasa, ilgili direktifte öngörüldüğü gibi, 2010 yılı itibarıyla yenilenebilir kaynaklardan üretilecek elektrik için bir hedef saptamamaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları açısından kullanılmamış önemli potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, bu kaynakların, jeotermal enerji dahil, daha da geliştirilmesi için iddialı bir hedef belirlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları konusunda genel bir strateji geliştirmesi tavsiye edilir.

İdari kapasite bağlamında, Ulusal Enerji Tasarruf Merkezi'nin statüsü ve yetkileri, enerji, inşaat, ulaştırma, sanayi ve çevre dahil, tüm ilgili sektörler arasında daha verimli bir yatay eşgüdüm sağlanması amacıyla, yeni mevzuat da göz önünde bulundurularak gözden geçirilmelidir.

Nükleer enerji bağlamında, Türkiye halihazırda hiçbir nükleer santral işletmemektedir, ancak 1979 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki 250 kW TRIGA II tipinde bir araştırma reaktörü kurulmuştur. Çekmece'deki radyoaktif atık işleme tesisi de 1989 yılından bu yana faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye, artan iç talep tahminlerini karşılamak amacıyla, nükleer enerji üretimi kapasitesini geliştirerek, 2020 itibarıyla 5.000 MW'lık üretim hedefleyen geçmiş planlarını ahiren yeniden devreye sokmuştur. Bu konudaki hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

Türkiye, *müktesebata* kısmen uyum sağlamış ve bir düzenleyici makam mevcuttur. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ile arasındaki koruma anlaşması 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Nükleer santraller inşa edildiği takdirde, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun (TAEK) idari kapasitesi ve kaynakları, ilgili lisans verme süreci öncesinde güçlendirilmelidir. Halihazırda Enerji Bakanlığı'nın bağlı kuruluşu konumunda olan TAEK'in, kendi bütçe kaynakları bulunan tam bağımsız bir düzenleyici makama dönüştürülmesi gerekmektedir. Araştırma ve geliştirme işlevleri, TAEK'in düzenleyici görevlerinden ayrılmalıdır.

Nükleer enerji kapasitesi geliştirilmesinin ekonomik açıdan yapılabilirliği, bölgede yeni Enerji Topluluğu kurulması ve bunun getireceği oldukça iyileşmiş enerji ticareti fırsatları ışığında değerlendirilmelidir.

Avrupa Birliği, tüm aday ülkelerde yüksek seviyeli nükleer güvenliğe attığı önemi sürekli olarak vurgulamaktadır.

Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Rapor döneminde, radyasyon güvenliği alanında uygulamaya yönelik birkaç yönetmelik kabul edilmiştir. Türkiye'nin Euratom Antlaşması'nın şartlarına ve usullerine uyum sağlaması gerekmektedir. Bu çerçevede, nükleer tesisleri işleten veya nükleer maddeleri depolayan kişilerin ve işletmelerin, özellikle nükleer maddelerin naklinin ve envanterinin bildirim konusundaki Euratom korunma tedbirleri bağlamında, gerekli özeni göstermesi icap etmektedir. Bu durum, üniversiteler ve tıbbi tesisler gibi küçük birimleri de kapsamaktadır.

Türkiye, aday ülke olarak, Üye Devletler ile sınıraşan konularda istişareler de dahil olmak üzere, çevresel etki değerlendirmeleri hakkındaki direktife uymak zorundadır. Türkiye'nin, Uluslararası Nükleer Güvenlik Sözleşmesi uyarınca, önerilen nükleer tesisler hakkında komşu ülkelerle istişarelerde bulunma ve bu ülkelere kendi etki değerlendirmelerini hazırlayabilmelerini teminen bilgi sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır.

Sonuç

Rapor döneminde, enerji sektöründeki birkaç alanda ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye enerji piyasası hakkındaki yasalar ve uygulamaya ilişkin yönetmeliklerin, büyük ölçüde AB mevzuatına uyumlu olmasına rağmen, etkin işleyen ve rekabetçi piyasalar halen mevcut değildir. Piyasa koşullarını bozmadan rekabeti önleyen engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Daha etkin düzenleme sağlanması için düzenleyici kurumların idari kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Enerji verimliliğine ilişkin yasal çerçevenin yanısıra yenilenebilir enerji kaynakları hakkında uygulamaya ilişkin yönetmeliklerin makul bir zaman içinde yayınlanması gerekmektedir. Nükleer güvenlik alanında, Türkiye'nin, kendi nükleer enerjisini üretme kapasitesini geliştirmeye yönelik planları ışığında, AB mevzuatına tam uyum sağlamanın önemi daha da artmaktadır.

Fasıl 16: Vergilendirme

Vergilendirmeye ilişkin *müktesebat*, kapsamlı olarak dolaylı vergileri, yani Katma Değer Vergisi'ni (KDV) ve özel tüketim vergilerini içermektedir. *Müktesebat*, KDV'nin kapsamını, ilkelerini ve tanımlarını belirlemektedir. Tütün ürünlerine, alkollü içeceklerle ve enerji ürünlerine uygulanan özel tüketim vergileri de AB mevzuatına tabidir. Doğrudan vergilendirmeyle ilgili olarak, *müktesebat*, şahısların tasarruflarından alınan gelir vergilerinin ve kurumlar vergisinin bazı bölümlerini kapsamaktadır. Ayrıca, üye ülkeler, olumsuz sonuçlar doğuran vergi önlemlerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan İşletme Vergilendirmesi için Davranış Kuralları ilkelerine uygun hareket etmekte de yükümlüdürler. Üye ülkeler arasında idari işbirliği ve karşılıklı yardım, vergilendirme konusunda iç pazarda kolaylık sağlamayı ve Topluluk içi vergi kaçaklarını ve vergiden kaçınmaları engellemeyi amaçlamaktadır. Üye Devletler, AB'nin bilgisayara da yüklenmiş bulunan vergi sistemlerine erişim de dahil olmak üzere, gerekli uygulama ve takibi kapasitelerinin mevcudiyetini temin etmelidir.

Türkiye, vergilendirme alanında sınırlı gelişme kaydetmiştir.

Dolaylı vergiler alanında, KDV mevzuatı ile uyumlaştırma konusunda somut bir ilerleme kaydedilememiştir. KDV sistemi 1985'ten bu yana uygulanmakla birlikte, muafiyetlerin kapsamı, özel düzenlemeler, uygulanan indirimli oranların kapsamı ve düzeyi gibi konularda *müktesebat* ile tam uyum sağlanması için somut adımların atılması gerekmektedir. *Müktesebat*, Türkiye'nin, gıda, tıp ve sağlık hizmetleri, eğitim ve eğitim malzemeleri için uyguladığı % 8'lik indirilmiş KDV oranına izin vermektedir. Ancak, Türkiye'de, biri gerekli düzey olan %5'in altında olmak üzere, iki ayrı indirimli oranın bulunması *müktesebata* uygun değildir.

Türkiye, *özel tüketim vergileri* alanında, tütün ürünleri konusunda *müktesebatla* uyumlaştırma yönünde bazı ilerlemeler kaydetmiştir. 2005 Temmuz ayında kabul edilen mevzuat değişiklikleri, ithal sigaralara yönelik ayrımcı vergileri ortadan kaldırmıştır. Bu durum, ithal ürünlerin benzeri yerli ürünlere oranla *fiili* daha yüksek vergi uygulanmakta olduğu alkollü içecekler için geçerli değildir. Alkollü içeceklerle uygulanan gümrük vergileri *müktesebatla* uyumlu değildir. Vergiler, alkolün içeriği ve ürünün cinsine bağlı olarak kısmen farklılık arz etmekte ve Türkiye'de üretilen bazı alkollü içeceklerle (örneğin rakı), alkol içeriği aynı olmasına rağmen, ithal içkilere (viski, rom, vb) göre, daha düşük vergi uygulanmaktadır. İthal tütün ürünlerine ve sigaralara uygulanan özel gümrük vergileri de Tütün Fonu'nun ayrımcı uygulamaları

arasında sayılabilir. Bu tür ayrımcı uygulamalar, sadece *müktesebatla* değil, Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü kuralları çerçevesindeki yükümlülükleriyle de çelişmektedir.

Türkiye'nin, alkollü içeceklere ilişkin ayrımcı vergi yapısına ve Tütün Fonu'nun ayrımcı uygulamalarına son vermesinin yanısıra, sigaralar konusunda sadece kısmen uyum sağlamış bulunduğu, *müktesebat* çerçevesinde öngörülen vergilere ve oranlarına daha fazla uyum göstermesi gerekmektedir. Ayrıca, mali antrepolar ve iç piyasa hareketleri için gümrük vergilerinin zamanlıca askıya alınmasına yönelik gerekli adımlar atılmalıdır.

Rapor döneminde, **doğrudan vergilendirme** alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, serbest bölgelere ilişkin mevzuatına, 2008 yılına kadar kademeli olarak vergi teşviklerine son verilmesini ve mevcut durumdan geri gidilmesine engel olan hükmü (standstill clause) içeren değişiklikler getirmiştir. Yeni yasa çerçevesinde, serbest bölgelerde faaliyet göstermeye yeni başlayanlar, bu tip teşviklere elverişli olmayacaktır. Doğrudan vergilendirme alanında *müktesebatla* uyumlaştırmanın tamamlanması için daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir. Bu çabaları yaparken, Türkiye'nin işletme vergilendirmesi davranış kuralları ilkelerine aykırı düşecek yeni vergi önlemleri getirmekten kaçınması gerekmektedir.

İdari işbirliği alanında bazı gelişmeler kaydedilmiştir. İdari kapasite alanında, yönetimi işlevsellik temelinde yeniden yapılandıran ve merkez ile yerel birimler arasında doğrudan bir sorumluluk bağı kuran yarı özerk Vergi İdaresi'nin kuruluşuna ilişkin bir Yasa yürürlüğe girmiştir. Vergi dairelerinin bilgisayarlarla donatılması ve vergi mükelleflerine vergi kimlik numarası verilmesi süreçlerine devam edilmiştir. Toplamda, Türkiye'de vergi gelirlerinin %95'ini tahsil eden toplam 300 vergi dairesi bilgisayar ağına dahil edilmiş, 38 milyon vergi mükellefi vergi kimlik numaralarını almıştır. Bununla birlikte, vergi mükelleflerinin sorumluluklarını gönüllülük esası çerçevesinde yerine getirmelerini teşvik edecek ve *müktesebatın* gerektiği gibi uygulanmasını sağlayacak şekilde bilgi teknolojisinin vergi dairelerinde kullanılması üzerinde yoğunlaşacak nitelikte kapsamlı bir Vergi Politikası Stratejisi henüz mevcut değildir.

Sonuç

Türk mali rejimi *müktesebatla* kısmen uyum içindedir, ancak, doğrudan vergilendirmeye ilişkin *müktesebata* olduğu kadar, özellikle KDV'nin kapsamı ve oranları ile özel tüketim vergilerinin niteliğine ve oranlarına ilişkin olarak önemli ölçüde ve daha ileri düzeyde uyum sağlayacak bir yasal düzenlemeye de ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, vergi mevzuatındaki hem *müktesebata*, hem de Gümrük Birliği ile Dünya Ticaret Örgütü'nün temel kurallarına aykırı olan mevcut ayrımcı unsurlar henüz kaldırılmamıştır.

İdari kapasiteye ilişkin olarak, vergi idaresinin etkinliği ve verimliliği ile vergi tahsilatını iyileştirme ve vergi mükellefi uyumunu artırma kapasitesi düşüktür.

Fasıl 17: Ekonomik ve parasal politika

Ekonomik ve parasal politika alanındaki *müktesebat*, üye ülkelerin merkez bankalarının bağımsızlığını gerektiren, kamu kesiminin merkez bankalarınca doğrudan finansmanını ve kamu kesiminin mali kurumlara ayrıcalıklı erişimini yasaklayan belirli kurallar içermektedir. Üye ülkelerin ekonomi politikalarını koordine etmeleri beklenmektedir ve mali gözetime ilişkin İstikrar ve Büyüme Pakti'na tabidirler. Yeni üye ülkeler, ayrıca, katılımdan makul bir süre sonra Euro sistemine geçebilmek için Antlaşma'da öngörülen kriterleri yerine getirmek zorundadırlar. Üye ülkeler, bu gerçekleşinceye kadar, Ekonomik ve Parasal Birliğe Euro kullanımından muaf üye ülkeler olarak katılacaklardır ve para birimlerinin değişim kurlarını ortak anlayış çerçevesinde düzenlemelidirler.

Son İlerleme Raporu'ndan bu yana, ekonomi ve para politikaları alanında bazı gelişmeler kaydedilmiştir.

Para politikası alanında kaydadeğer bir gelişme kaydedilmemiştir.

Hükümet, Merkez Bankası'nın da iştiraki ile, enflasyon hedefleri belirlemeyi sürdürmektedir. Bu nedenle, *Merkez Bankası'nın Bağımsızlığı*'na ilişkin hükümlerin *müktesebatla* daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Özellikle, Hükümet tarafından enflasyon hedefi belirlenmesi uygulaması sona erdirilmelidir.

Merkez Bankası, 2006'dan itibaren resmi bir enflasyon hedefi belirleme sistemini başlatmak amacıyla, 2005'te yeni bir para ve döviz kuru politikası ilan etmiştir. Geçiş döneminde, para politikası karar alma mekanizması, faiz oranlarına ilişkin kararların saydamlığını ve öngörülebilirliğini artırmaya yönelik olacaktır. Likidite hükümlerine ilişkin olarak, bankalara, güvence karşılığında, Merkez Bankası'ndan sınırsız miktarda borç para alma imkanı tanınmıştır.

Merkez Bankası Yasası'nın *kamu sektörünün finansmanına* genel bir yasaklama getirmiş olmasına rağmen, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun finansmanını mümkün kılan hüküm *müktesebatla* uyumlu değildir. Mali yükümlülükler ilke olarak Devlet tarafından üstlenilmek zorunda olduğu için, mali yükümlülükleri sonuçta kendisi üstlenmek zorunda kalırsa (Ulusal Merkez Bankası'nca verilen borçların geri ödenmemesi halinde ortaya çıkan kayıplarda olduğu gibi), Merkez Bankası'nın bu tür bir kuruma borç verme olasılığı Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 101. maddesine aykırı olabilir.

Kamu sektörünün mali kurumlara *ayrıcalıklı erişiminin yasaklanmasına* ilişkin olarak ise, uygulamaya ilişkin yönetmelik hükümleri, halihazırda mali kurumları kamu yetkililerinin sorumluluklarını almaya veya üstlenmeye mecbur etmektedir.

Bankalar, Merkez Bankası'nda Türk Hazine bonosu olarak belirli bir miktar zorunlu rezerv tutmak zorundadırlar. Benzer bir zorunluluk sigorta şirketleri için de bulunmaktadır. Bankalar ve sigorta şirketleri, yalnızca, Türk Hazine bono ve tahvillerini, Türk kamu kuruluşları hisse senetlerini, borsaya kayıtlı şirketlerin hisse senetleri ve ticari kağıtlarını, ortak fon katılım sertifikalarını ve Türkiye'deki gayrimenkulleri güvence olarak kullanabilmektedirler. Bu tanım, yabancı menkulleri, örneğin yabancı bir devlete ait tahvilleri içermemektedir. Uygulamada bu zorunluluk,

Türk sermaye piyasalarına kamu borçlanma senetleri hakim olduğundan, yalnızca Türk Hazine bono ve tahvilleri ile yerine getirilebilmektedir.

Uygulamada Merkez Bankası hesapları yabancı denetçilerce denetlenmekte olsa da, Merkez Bankası Yasası'nda dış denetim sadece ihtiyari olarak öngörülmektedir. Banka, ticari bankalara teminat karşılığında sınırsız miktarda borç verebilir. Merkez Bankası'nın sınırsız "nihai borç verme" işlevinden kaynaklanan ahlaki risklerin ortadan kaldırılması için gerekli mekanizmalar mevcut değildir.

Genel olarak, *müktesebata* uyum, para politikası alanında sınırlı kalmaya devam etmektedir.

Bir önceki rapor döneminden bu yana, **ekonomik politika** alanında ilerleme kaydedildiği belirtilebilir. Türkiye, Katılım öncesi Mali İzleme Süreci'nden kaynaklanan koşullar uyarınca, Komisyon'a yeni bir "Katılım öncesi Ekonomik Program (KEP)" sunmuştur. KEP 2004, 2005-2007 döneminin hedeflerini ve tahminlerini kapsamaktadır. KEP 2004, sürdürülebilir büyümenin teminini, enflasyonun daha da aşağıya çekilmesini, GSYİH'ya oranla mali açığın ve kamu borç stokunun AB standartları yönünde düşürülmesini ve bölgesel farklılıkların azaltılmasını hedeflemektedir. KEP'in, Türk makamlarına, istikrarlı bir ekonomik politika paketi ortaya çıkarmaları ve bunu uygulamaları konularında yardımcı olması beklenmektedir.

Hükümet içinde ekonomik politikanın koordinasyonundan sorumlu makamlar birbirinden ayrı yapılanmıştır. Esasen entegre olması gereken ekonomik faaliyet alanlarından sorumlu beşten fazla Bakanlık ve Müsteşarlık bulunmaktadır. Bu durum, politika oluşturulmasının, koordinasyonunun ve uygulanmasının verimliliği ve etkinliği üzerinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Koordinasyon mekanizmalarının yeniden yapılandırılması, ekonomik politikaların bir bütün olarak sürdürülebilir bir şekilde uygulanması için temel koşuldur.

Sonuç

Para ve ekonomi politikası alanında ilerleme olduğu kaydedilmekle birlikte, bu alanda *müktesebata* genel uyum sınırlı olmuştur. Ayrıca, Merkez Bankası'nın mevzuatının, parasal makamın bireysel ve kurumsal bağımsızlığının temin edilmesi amacıyla gözden geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle, mevzuatın Merkez Bankası Başkanı'nın görevden alınması ve Banka Meclisi üyelerinin görev süreleri hakkındaki maddelerinin *müktesebatla* uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu konuda, yargı denetimi henüz sağlanamamıştır. TCMB'nin Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ile ilgili konularda görev yapan karar alma kademelerindeki yetkililerinin görevden alınmasına ilişkin bir karara karşı adli başvuru imkanlarının sağlanması hususunun Merkez Bankası Yasası'na dahil edilmesine önem verilmelidir. Banka'nın, Hazine adına yaptığı işlemlerden ücret alma konusundaki ehliyetsizliği Banka'nın bağımsızlığını etkileyici nitelikte olup, bu uygulama terk edilmelidir.

Banka hesaplarının dış denetimi ihtiyaridir. Merkez Bankası'nın Hazine adına yürüttüğü faaliyetler için ücret almasına izin verilmemektedir.

Eşgüdüm sistemindeki verimli ve etkin politika oluşturma, işbirliği ve uygulama eksikliklerinden, ekonomik politikanın uygulanmasındaki genel kapasite kısıtlı kalmaktadır.

Fasıl 18: İstatistik

İstatistik alanındaki *müktesebat*, tarafsızlık, güvenilirlik, saydamlık, kişisel bilgilerin gizliliği ve resmi istatistiklerin dağıtımı ile ilgili temel ilkelere dayalı bir istatistik yapısının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Ulusal istatistik enstitüleri, istatistiki bilgilerin metodolojisi, üretimi ve dağıtımında referans ve dayanak noktaları olarak görev yapmaktadır. *Müktesebat*, makroekonomik ve fiyat istatistikleri, demografi ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler ile iş istatistikleri, ulaştırma, dış ticaret, tarım, çevre, bilim ve teknoloji gibi alanlara ilişkin metodolojiyi, sınıflandırmaları ve veri toplamayı kapsamaktadır. Bu konudaki *müktesebat*ın önemli bir kısmı direktifler şeklinde olduğundan, bunların ulusal mevzuata aktarılmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün idari yapısında ve öncelik verilen bazı istatistik alanlarında ilerleme kaydedilmiştir.

Türkiye, **istatistik altyapısında** son yıl içinde kısıtlı ilerleme kaydetmiştir. Yeni istatistik yasası henüz kabul edilememiştir. Bu yasa, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) Türk istatistik sistemi içindeki eşgüdüm rolünün güçlendirilmesini, bireysel verilerin sağlanmasını, planlama faaliyetlerinin ve dağıtım politikasının düzenlenmesini ve DEİ Başkanı'nın atanmasına yönelik sürecin belirlenmesini de hedeflemektedir. İki haneli (digit) bölgelerdeki her bir İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (NUTS) bir ofis düşmesinin sağlanması amacıyla, 26 yeni Bölgesel İstatistik Ofisi açılmış, bunlara mali ve insan kaynakları aktarılmıştır.

İstatistik alanında *müktesebat*ın daha fazla benimsenmesi amacıyla, idari kapasitenin önemli ölçüde güçlendirilmesi gerekmektedir. DİE ile bireysel bölgesel ofisler arasındaki görevlerin tam tanımı ve dağıtımı hala sonuçlandırılmamıştır.

Gerek merkez, gerek bölge ofislerinde vasıflı personel ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çerçevede, eğitim önemlidir ve DİE tarafından takip edilmelidir.

DİE, Maliye, Sağlık, Sanayi, Ticaret, Tarım ve Köyişleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları gibi devlet istatistik sisteminde yeralan diğer yapılarla olan işbirliğini de, bu kurumların AB standartları konusunda daha fazla bilgilenmelerini sağlamak amacıyla geliştirmiştir.

Özel alanlarda istatistik verileri sağlayan diğer Bakanlıklar'ın ve devlet kurumlarının istatistik alanındaki idari kapasiteleri henüz yeterli değildir.

Türkiye, **sınıflandırmalar** alanında ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflandırması 1.1 Revizyonu'nun (NACE Rev.1.1) Türkçe tercümesi, iş kayıtları ve diğer araştırmalar için tedricen daha iyi yönde kullanılmaya başlamıştır. 2004-2005 Topluluk Sanayi ve Hizmetler Sınıflandırması'nın çevirisi hazırlanmıştır. Uluslararası Standart Eğitim Sınıflandırması'nın ulusal versiyonu yaratılmıştır. DİE, istatistik alanında faaliyet

gösteren diğer Bakanlıklar'ın ve kurumların kullanımına sunmak amacıyla, birçok sınıflandırmayı internet sayfasına koymuştur. PRODCOM 2002 ve 2003'ün (üretim sınıflandırması) Türkçe tercümesi kitap halinde ve CD-ROM olarak yayınlanmıştır.

Sınıflandırmalar ve resmi istatistik sağlayan kurumların bu sınıflandırmaları kullanımı alanlarında daha fazla uyumlaştırma gerekmektedir. Uyumlu sınıflandırmaların kullanımı Türkiye'nin tüm istatistik sistemi içinde daha da yaygınlaştırılmalıdır.

Sektör istatistiklerine ilişkin olarak, seçilmiş öncelikli alanlarda ilerleme kaydedilmiştir. *Demografik ve sosyal istatistikler* alanında, İş Gücü İncelemesi ve İşçilik Maliyeti İncelemesi soru formları AB metodolojisine göre yeniden gözden geçirilmiştir. Nisan 2005'te, AB metodolojisiyle uyumlu olarak, 12.000 hane halkı üzerinde gelir ve yaşam standartları anketi yapılmıştır.

Bölgesel istatistik alanında, mevcut bölgesel verilerin dökümü hazırlanmış ve kentsel denetleme verileri derlenmiştir. Bazı istatistik alanlarının yeni bölgesel dökümlerinin zaman dizilerine göre yeniden hesaplanması yapılmıştır.

Makroekonomik istatistik alanında, Avrupa Hesaplar Sistemi'nin (ESA 95) Ulusal Hesaplar'da uygulanmasında ESA 95'de yer alan terimlerden de faydalanılarak belirli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Kaydadeğer başka bir gelişme olmamıştır. DİE'nin önündeki temel zorluk, Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi'nden, Avrupa Hesaplar Sistemi'ne (ESA 95) geçilmesidir. Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve DİE arasında daha yakın işbirliği sağlanması, kamu maliyesi istatistiklerinin iyileştirilmesi için bir önkoşuldur. Makroekonomik istatistiklerin her alanında kavramsal çalışmaların kullanımı sınırlı kalmıştır. Bu durum iş istatistikleri gibi diğer alanlardaki temel veri hükmü için de geçerlidir.

İş istatistikleri ile ilgili olarak, ticari sicil, NACE Rev. 1.1 temel alınarak tutulmaktadır. Vergi kayıtları, ticari sicilin güncellenmesi amacıyla düzenli olarak kontrol edilmektedir. 2003 Genel İşyeri Sayımı'nın sonuçlarının kontrolünün yanısıra AB standartlarına göre analizler ve veri derleme çalışmaları devam etmektedir. Kısa dönemli istatistikler açısından sanayi ve inşaat sektörlerinde aylık ve üç aylık yoklamalar belli bir düzene sokulmuştur.

Demiryolu taşımacılığına ilişkin ulaştırma istatistikleri AB standartlarına göre derlenmektedir.

Dış ticaret istatistikleri alanında, üçüncü ülkelerle ticareti ölçen sistem ile iyi bir uyum halihazırda sağlanmıştır. Dış ticaret göstergelerine ilişkin olarak temel alınan yıl 2003 olarak değiştirilmiş ve yeni göstergeler 2005 yılı başında yayımlanmıştır.

Tarım istatistikleri alanında, bağcılık dâhil, hayvancılık ve tahıl üretimi araştırmasının hazırlıkları AB standartları doğrultusunda başlatılmıştır. 2005 Ekim-Kasım aylarında yapılacak Çiftçilik Yapı Araştırması'nın soru formları hazırlanmıştır.

DİE ve diğer Hükümet organları arasında imzalanan ve daha önceki ilerleme raporunda da zikredilen işbirliği anlaşmalarının ötesinde, DİE diğer veri sağlayıcılar ile arasındaki uyumun sağlanabilmesi için aktif şekilde hazırlık yürütmektedir. Bu çerçevede, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Tarım ve

Köyişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile uyumda özel çaba sarfedilmiştir. Sonuç olarak, bu kurumlarda AB istatistik standartlarının çok az bilindiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye, bazı alanlarda (örneğin emek maliyeti araştırması, çiftçilik yapı araştırması) Avrupa İstatistik Sistemi'nin veri toplama mekanizmalarını kendi sistemine dâhil etmiştir. DİE, resmi istatistikleri Avrupa Topluluğu şartlarına uyumlu hale getirmek için gerekli araçları oluşturmaktadır. Seçilmiş alanlardaki mevcut uyum süreci devam etmeli ve ilave alanlar bu sürece birbiri ardına eklenmelidir.

Sonuç

Türkiye, bazı ilerlemeler sağlamıştır. Genel olarak, Türkiye'nin istatistik alanındaki *müktesebata* uyumu sınırlıdır, ancak, DİE ile Eurostat arasında varılan mutabakat uyarınca belirlenen adımlar atılmaktadır.

En büyük öncelik yeni istatistik yasasının kabul edilmesine verilmelidir. İstatistiki gelişmenin bütün temel alanlarında (işletme istatistikleri, sosyal istatistikler, tarım istatistikleri, makroekonomik istatistikler, ticaret istatistikleri, bölgesel istatistikler ve çevre istatistikleri) *müktesebat* ile genel uyumun geliştirilmesi için kapsamlı çabalara ihtiyaç olması daha fazla ilerlemeye fırsat tanımaktadır.

Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam

Sosyal alandaki *müktesebat*, iş hukuku, eşitlik, iş yerinde sağlık ve güvenlik ile ayrımcılık gözetmemek gibi alanlardaki minimum standartları kapsar. Üye devletler, istihdam politikası, sosyal içerme ve sosyal koruma alanlarındaki AB politika süreçlerine ve Avrupa düzeyindeki sosyal diyaloga katılırlar. Avrupa Sosyal Fonu, AB'nin istihdam stratejisinin uygulanmasını desteklediği ve sosyal içerme çabalarına katkıda bulunduğu temel mali araçtır. (Uygulama kuralları tüm yapısal araçların ele alındığı Fasıl 22'de yer almaktadır.) Türkiye sosyal politika ve istihdam alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

İş hukuku alanındaki ilerleme sınırlı olmuştur. İşverenin iflası halinde çalışanların korunmasına ilişkin *müktesebatın* iç hukuka aktarılması amacıyla 2004 yılı Ekim ayında ücret garantisi fonu ihdası konusunda bir yönetmelik yayınlanmıştır. Fon Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yönetilecektir. Türkiye'nin, geçen yılki İlerleme Raporu'nda da belirtildiği gibi bazı yönergelerin iç hukuka aktarılması bakımından bir takım eksikleri halen ele alması gerekmektedir. Diğerleri meyanında bunlar; ortak toplu işten çıkarma yönergesi, işletmelerin transferi ve bireysel istihdam koşulları hakkında bilgiyi içermektedir. İş hukukunun uygulama alanı, belirli sektör ve kategori işler hariç tutulduğu için (örneğin 50 çalışandan az olan tarımsal işletmeler) hala çok sınırlıdır. Sektörel çalışma saatleri yönergeleri, Avrupa çalışma konseyine ilişkin yönergeler ile işçilerin çalışmak üzere başka ülkelere gönderilmeleri konularının uyumlaştırılması gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, bilgi ve danışma yönergesinin yanısıra, çalışanların katılımı bakımından Avrupa şirket ve Avrupa kooperatif toplumu tüzüklerini tamamlayıcı yönergelere uyum için gerekli hazırlıkları yapması gerekmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın idari kapasitesiyle ilgili olarak vasıflı personel alımı devam etmiştir.

Türkiye çocuk işçiliği ile mücadele alanındaki çabalarına devam etmelidir. 2005 yılı Temmuz ayında Çocukların Korunması konusunda yeni bir Yasa kabul edilmekle birlikte, çocuk işçiliğine ilişkin mevzuat tamamen uyumlaştırılmalı ve deniz ve hava taşımacılığı veya 50'den az çalışanı olan tarımsal işletmeler gibi halihazırda hariç tutulan sektörlerde çalışan çocukların korunması için de hükümler içermelidir. *(Ayrıca bakınız, bölüm B.1.3-İnsan Hakları ve azınlıkların korunması)*

İş sağlığı ve iş güvenliği alanında Türkiye *müktesebata* iyi derecede uyum sağlamış ve mevcut mevzuatın uygulanmasına yönelik çabalar güçlendirilmiştir. Balıkçı teknelerinde çalışmaya ilişkin AT yönergesinin aktarılması amacıyla 2004 yılı Kasım ayında uygulamaya yönelik bir yönetmelik kabul edilmiştir. 2004 Ekim ayında, külfetli ve tehlikeli işler hakkındaki yönetmelikte, kadınların ancak belirli koşullarda bu tür işlerde çalışmalarına izin veren bir değişiklik yapılmıştır. Ancak, Danıştay 2004 Ağustos ayında iş sağlığı ve iş güvenliği alanındaki Çerçeve yönergenin aktaran yönetmeliği askıya almış, böylece, iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili diğer yönetmelikler yürürlükte kalmakla birlikte, bu mevzuatın tam olarak uygulanmasına engel olmuştur. Ayrıca, Türk mevzuatının kapsamı, kamu sektörünü kapsayacak şekilde genişletilmeli ve asbest ve gürültü alanındaki mevzuat, *müktesebatın* bu alanlardaki halihazır statüsünü yansıtacak şekilde adapte edilmelidir. *Müktesebatın* uygulanmasının sağlanmasına yönelik yoğun çabalar, bilgi, bilinçlendirmenin artırılması ve eğitim de dahil devam ettirilmeli ve yoğunlaştırılmalıdır. İş müfettişlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi ve sosyal ortakların iş refahının genel uygulanmasına katılımlarının sağlanması öncelikli olmaya devam etmelidir.

Sosyal diyalog ile ilgili olarak çok az ilerleme kaydedildiği bildirilebilir. Başbakanlık tarafından 2005 Haziran ayında, basın ile ilişkiler dahil, kamu sektörü sendikaları üyeleri, temsilcileri ve yöneticilerinin faaliyetlerine yönelik bazı kısıtlamaların azaltılması amacıyla bir genelge yayımlanmıştır. Hükümet ile sosyal ortakları biraraya getiren bir organ olan "Üçlü Danışma Kurulu" Mayıs 2005'de ikinci defa toplanmıştır. Bir diğer üçlü organ olan "Emek Platformu" 12 yıl aradan sonra Eylül 2004'de yeniden toplanmıştır. Önceki ilerleme raporlarında da talep olduğu üzere, halen tüm sendikal hakların tesisi gerekmektedir. Bundan başka, sendika toplantıları ve gösterilerinin kolaylaştırılması gerekmektedir. Toplu sözleşmeler kapsamına giren işgücü oranı halen çok düşüktür. Hükümet temsilcilerinin halihazırdaki baskın konumlarının hafifletilmesi dahil, Ekonomik ve Sosyal Konseyin performansının iyileştirilmesi için ulusal düzeyde bazı yapısal reformlar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. *(Ayrıca bakınız bölüm B.1.3-İnsan Hakları ve azınlıkların korunması)*.

İstihdam politikası ile ilgili olarak, iş gücü piyasası zayıf bir performans sergilemeyi sürdürmekte olup, bu alanda az ilerleme kaydedildiği bildirilebilir. Özellikle kadınlar olmak üzere, düşük işgücü katılımı ve istihdam oranları, gençler arasında yüksek düzeydeki işsizlik, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve şehir/kırsal iş piyasaları arasındaki büyük fark başlıca zorlukları teşkil etmektedir. 2004 yılında genel istihdam oranı %43,7 olup, 2003'e kıyasla hafif bir artış göstermiştir. Ancak, %25'in biraz altındaki kadınların istihdam oranı halen düşükken, erkeklerin istihdam oranı, 2003'teki %62,9'dan hafif bir artışla 2004'te %64,7'ye çıkmıştır.

İŞKUR kurumsal kapasitesini geliştirme çabalarına devam etmektedir. Temel eğitim şartlarının iyileştirilmesi için önemli çaba sarfedilmiştir. Ancak, insan sermayesinin gelişmesinin sağlanabilmesini teminen yetişkin eğitimi üzerinde daha fazla çaba

harcanması gerekmektedir. İş arzının artırılması, kapsayıcı iş piyasası ve her düzeyde kamu istihdam hizmetlerinin geliştirilmesinin sağlanması için ciddi çaba gösterilmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu ile Türk yetkililer arasında, İstihdam Politikası Önceliklerine İlişkin Ortak Değerlendirme Belgesi taslağının hazırlanması çalışmaları sürmektedir. Türkiye'nin Avrupa İstihdam Stratejisi çizgisinde ileriye dönük bir istihdam politikası geliştirmesine destek olunması için bu çalışmanın izlenmesi gerekmektedir.

Sosyal içirme ile ilgili olarak, Avrupa Komisyonu ile Türk Hükümeti arasında Ortak İçerme Mutabakatı taslağının yazım çalışması başlamıştır. AB hedeflerini göz önünde bulundurarak, sosyal içermeyi teşvik konusunda ulusal bir entegre stratejinin halen geliştirilmesi gerekmektedir. Tüm transferler öncesi fakirlik oranı riski AB üyesi ülkeler ortalamasından düşük (%30,9) olsa da, fakirliğin azaltılmasında sosyal koruma sisteminin rolü halen çok sınırlıdır.²³ Bu nedenle, tüm transferler dahil fakirlik oranı riski (%23,3), 2002 AB ortalaması olan %15'in kaydadeğer ölçüde üstündedir. Sosyal içermeyi teşvik eden halihazır yapılanma çok dağınıktır ve faaliyetler arasındaki koordinasyon yetersizdir. Çeşitli hükümet organları ile ilgili tüm çevrelerin, bu süreçte seferber edilmeleri için entegre bir yaklaşımın geliştirilmesi önem arz etmektedir. Temmuz 2005'de Özürlü Kimselere ilişkin yeni bir Kanun kabul edilmekle birlikte (*Ayrıca bakınız Bölüm B.1.3-İnsan Hakları ve azınlıkların korunması*), özellikle incinebilir grupların durumlarını iyileştirmeye yönelik önemli çalışmaların halen gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal koruma alanında, sosyal güvenlik sisteminin reformuna yönelik olarak sürdürülen çabaların Hükümet tarafından takip edilmesi gerekmektedir. Halihazırdaki başlıca zaafiyetler, mali istikrarın bulunmaması, büyük bir kayıtdışı sektörün mevcudiyeti ile idari ve işletme sorunlarıdır. Sosyal güvenlik sistemini reform çabasıyla ve sosyal güvenlik kurumlarını tek çerçeve içerisinde biraraya getirmek amacıyla, Ocak 2005'te, sosyal güvenlik kurumlarına ait tüm hastaneleri Sağlık Bakanlığına devreden bir kanun kabul edilmiştir. Bunun yanısıra, Şubat 2005'te, sosyal güvenlik sisteminden yararlananların tamamına tüm eczanelerden ilaç alabilme hakkı tanınmıştır. Ancak, nüfus kapsamının ve erişimde hakkaniyetin iyileştirilmesi için sağlık hizmetleri alanında ilave gayret gösterilmesi gerekmektedir. Sağlık hizmetleri arzındaki coğrafi farklılığı ele alma konusu da bir endişe kaynağıdır. Sosyal güvenlik kurumlarının idari kapasitelerinin iyileştirilmesine yönelik mevcut çabalar sürdürülmelidir.

Kadınlara ve erkeklere eşit muamele edilmesiyle ilgili olarak, istihdamda ayrımcılığı yasaklayan AB yönergelerinin iç hukuka aktarılmasına dair bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün kuruluşuna dair yasa Ekim 2004'te kabul edilmiştir. Bu kurumun temel görevi kadının sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamda konumunu güçlendirmek olacaktır. Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu, geçen yılki İlerleme Rapor'unda belirtildiği üzere, kadının temel haklarını büyük ölçüde iyileştirmiştir; AB'nin cinsiyet eşitliğine ilişkin yönergelerinin iç hukuka tam olarak aktarılması hala gereklidir. Özellikle ebeveyn izni, eşit ücret, istihdama erişim, ispat külfeti ve kanuni ve mesleki sosyal güvenlik alanlarında hala daha fazla uyum ihtiyacı vardır. Türk hukuku ayrıca, eşit muamele ilkesinin uygulanmasının temininde meşru çıkarı olan derneklerin, AB mevzuatında

²³ Kaynak:13 aday ülkede sosyal koruma, İstihdam Gn. Md. yayını, 2003

öngörüldüğü şekilde, şikayetçi adına veya şikayetçiye destek olarak, hukuki veya idari süreçlere katılımına imkan tanınmalıdır. Buna ilaveten, AB mevzuatının öngördüğü Eşitlik Kurumu hala kurulmamıştır. Ekonomik ve sosyal yaşamda cinsiyet eşitliğini geliştirmek ve ilgili mevzuatın etkin şekilde uygulanmasını temin etmek için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. *(Ayrıca bakınız Bölüm B.1.3-İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması)*

Ayrımcılıkla mücadeleyle ilgili olarak, özellikle Irk Eşitliği Yönergesi'nin istihdam ile ilgili olmayan yönlerinin aktarılması için hala çaba gerekmektedir. Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu, bir kimsenin ekonomik faaliyetlerini dil, ırk, cinsiyet, siyasi fikir, din v.b. temelinde engelleyerek ayrımcılık yapanlar için cezalar getirmiştir. Yine de, cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa ilişkin AB yönergelerinin tamamen aktarımı hala gereklidir. Azınlıkların durumu ve ayrımcılık karşıtı hükümlerin uygulanmasında ve uygulanmasında ciddi güçlükler varlığını sürdürmektedir. *(Ayrıca bakınız Bölüm B.1.3 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması)*

Engelli kişilerin haklarıyla ilgili olarak, Temmuz 2005'te engelli kişilere ilişkin yeni bir yasa kabul edilmiştir. Yasa, farklı türlerdeki engelliliğin sınıflandırılması için rehber ilkeler sağlamak ve bakım hizmetleri, rehabilitasyon, erken teşhis, istihdam ve engellilerin eğitime ilişkin hükümler içermektedir. Yasa, engellilere karşı ayrımcılıkla mücadele ihtiyacını vurgulamakta ve engellilik temelinde ayrımı suç olarak tanımlamaktadır. Yasa, ayrıca, işverenlere ve kamu kurumlarına işyerinde gerekli fiziksel düzenlemeleri yapma zorunluluğu getirmektedir. Yine de, engelli kişiler için merkezi ve merkezi olmayan yapıların ve tesislerin (toplumsal hizmetler ve kuruluşlar) geliştirilmesine ve ayrıca engelli çocukların eğitime erişimini geliştirmeye daha fazla önem verilmelidir.

Türkiye'nin istihdam ve sosyal politikalarını AB mevzuatı ile uyumlu hale getirme yönünde, sınırlı olmakla birlikte, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İstihdam yasası ve işyerinde sağlık ve güvenlik alanlarında bazı yasal değişiklikler yapılmıştır. Sosyal diyalog, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında ise hiç hukuki ilerleme olmamış veya çok az hukuki ilerleme kaydedilmiştir. Türk makamları İstihdam Politikası Önceliklerine İlişkin Ortak Değerlendirme Kağıdı (JAP) ve Ortak İçerme Değerlendirmesi (JIM) üzerinde çalışmaya başlamış ve ilerleme kaydetmiştir. Çalışma Bakanlığı'nın idari kapasitesi güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, hem yasal hem idari yönden daha fazla çabaya gerek vardır.

Türkiye, özellikle iş kanunu, işyerinde sağlık ve güvenlik ve sosyal koruma alanlarında çabalarını daha ileri götürmelidir. Türkiye cinsiyet eşitliğini ve ayrımcılıkla mücadeleyi acilen iyileştirmeli ve mevcut sınırlamaları kaldırarak tam sendikal haklar tesis etmelidir. JAP ve JIM, istihdam ve sosyal içerme alanlarında, Türkiye'nin politikalarını AB politikalarına yakınlaştırmak ve bu alanlarda karşılaşılan güçlükleri tanımlamak için adımlar olarak izlenmelidir. Her iki belgeyi tamamlamak ve sonuçlarını uygulamak öncelik sayılmalıdır. Hepsinden öte, bu fasılda yer alan hususlara ilişkin Türkiye'nin temel güçlüğü AB mevzuatının sahada tam olarak uygulanmasına ve uygulanmasına ilişkindir. Her düzeyde idari kapasitenin güçlendirilmesine devam edilmelidir.

Fasıl 20: İşletmeler ve Sanayi Politikası

AB'nin sanayi politikası, yapısal değişikliklere uyumun hızlandırılarak rekabetin güçlendirilmesini, yeni iş imkanlarının yaratılmasına müsait ortam ile yerli ve yabancı yatırımlarla AB çapında büyümenin desteklenmesini öngören stratejilerin kuvvetlendirilmesini amaçlamaktadır. AB'nin sanayi politikası aynı zamanda küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ'ler) faaliyet gösterdiği iş ortamının geliştirilmesini de hedeflemektedir. Bu politika özelleştirmeyi ve yeniden yapılandırmayı içermektedir (*Bakınız Fasıl 8-Rekabet Politikası*). AB'nin sanayi politikası, temel olarak politika ilkelerinden ve sanayi politikası bildirimlerinden oluşmaktadır. AB danışma forumları ve Topluluk programlarıyla bildirimler, tavsiyeler ve KOBİ'ler ile ilgili deneyim değişimleri, KOBİ'lerin ortak tanımı temelinde, işletmeler politikasının iç Pazar genelinde oluşumu ve eşgüdümünü geliştirmeyi amaçlamaktadır. İşletmeler ve sanayi politikalarının uygulanması, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde yeterli idari kapasitenin bulunmasını gerektirmektedir.

Endüstriyel stratejide sağlanan ilerleme, Türkiye için Sanayi Stratejisi esasen AT sanayi politikasının temel ilkeleriyle uyum içinde bulunduğundan, sınırlı olmuştur. Bununla birlikte, özelleştirme ve yeniden yapılandırma, iş ortamı ve KOBİ politikaları bağlamında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Sanayi stratejisi bakımından, Türkiye sanayi politikalarının uygulanması hususunda Aralık 2004 tarihinde tatmin edici bir ilerleme raporu sunmuştur. "Türkiye için Sanayi Politikası", Devlet Planlama Teşkilatı'nın eşgüdümünde, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, AB Genel Sekreterliği, KOSGEB, Türk Patent Enstitüsü, TOBB ve Türkiye Esnaf ve Zanaatkarlar Konfederasyonu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır.

Özelleştirme ve yeniden yapılandırma bakımından, özelleştirme çabalarının daha da hızlandığı ve bu alanda önemli ilerleme sağlandığı kaydedilebilir.

2003'te toplam *özelleştirme* gelirleri 226 milyon Euro düzeyinde kalmışken, bu rakam 2004'te ciddi bir artış göstererek 1,019 milyon Euro düzeyinde gerçekleşmiştir. TEKEL'in alkol üretim fabrikalarının blok satışı ve THY'nin kamuya açılması 2004'teki en büyük özelleştirmeler olmuştur. Özelleştirme İdaresi 2005 yılında özelleştirme faaliyetlerini kaydeder oranda artırmış ve bazı özelleştirmeleri tamamlamıştır. 2005 yılında tamamlanan en büyük özelleştirmeler, devlete ait kimya kuruluşu olan PETKİM'in kamuya açılıma yönelik iki paket, devlete ait rafineri olan TÜPRAŞ'ın İstanbul Borsasında yabancı yatırımcılara kısmi satışı, Ataköy Turizm Grubu ile ETİ Alüminyumun satışı olmuştur. Türk idari makamları, Telekom ve Tüpraş rafinerisinin özelleştirilmesine ilişkin iki büyük ihale sürecini sonuçlandırmıştır. İstanbul Hilton Oteli, Mersin limanı, TEKEL ikiz kuleleri ve İskenderun limanlarının satışlarına ilişkin ihale usulleri süreçleri de tamamlanmıştır. Türkiye'deki İstanbul Atatürk Havalimanının işletme haklarının devrine ilişkin ihale de tamamlanmıştır. İdari makamlar ayrıca, demir ve çelik şirketi Erdemir'in hisselerinin %46'sının blok satışına ilişkin ihale usullerini de hazırlamıştır. TEKEL'in tütün kolunun özelleştirilmesi, tekliflerin yetersizliğinden gerçekleştirilememiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi hususunda yeni bir gelişme olmamıştır.

Özelleştirme İdaresi, özelleştirmenin sosyo-ekonomik etkisini azaltmayı ve dar gelirli hanelerin ekonomik istikrarsızlığının yaratacağı olumsuz etkileri karşılamayı hedefleyen bir sosyal destekleme programı uygulamaktadır. 2005 yılı itibariyle, kamu iktisadi teşebbüslerindeki özelleştirme nedeniyle yerlerinden edilen çalışanlardan % 46'sı bu programdan faydalanmıştır.

Yeniden yapılandırma bakımından, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması hususunda yeni bir gelişme kaydedilmemiştir. (Çelik endüstrisinin yeniden yapılandırılması konusunda Fasil 8: Rekabet Politikası'na bakınız).

İş ortamı alanında, 2001 yılında başlatılan "Yatırım Ortamının İyileştirilmesine İlişkin Reform Programı"nın takibi kısıtlı kalmış ve yalnız şirket kurmaya yönelik sürecin kısaltılması ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yabancıların çalışma izinlerinden sorumlu tek makam olarak görevlendirilmesi şeklinde sınırlı ilerlemeler kaydedilmiştir (*Bakınız Fasil 3 Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunma Özgürlüğü*).

İş toplumuyla diyalog, diğerlerinin yanısıra, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak üzere uluslararası yatırımcıların ve ulusal makamların üst-düzey temsilcilerini biraraya getiren ve Dünya Bankası'nın bir girişimi olan "Yatırım Danışma Konseyi" aracılığıyla devam etmiştir. Ademi merkezîyetçilik ve iş kurma sürecinin, yerel Ticaret veya Sanayi Odaları tarafından desteklenen yerel Ticari Kayıt Ofislerine devredilmesi olumlu bir gelişme olarak rapor edilebilir.

Türkiye'ye yönelik toplam yabancı doğrudan yatırım akışı 2004 yılında 904 milyon EURO olarak gerçekleşmiştir. Öz sermaye akışı, aylık 849 milyon EURO'luk bir akışla Temmuz 2005'te hızlanmış ve ilk yedi aya ilişkin kümülatif akışlar 1.414 milyon EURO olarak gerçekleşmiştir. Geçtiğimiz yılın aynı dönemine ilişkin öz sermaye akışı rakamı ile kıyaslandığında %115'lik bir artışa tekabül eden bu gelişme, Türkiye'ye yönelik net doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) akışının %60 artmasına yol açmıştır.

Mevcut DYY Kanunu sürecin basitleştirilmesini hedeflemekle birlikte, özellikle kamu ihaleleri, vergilendirme, fikri mülkiyet hakları, anti-tröst politika, devlet yardımlarının izlenmesi ve devlet tekellerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin sektörel mevzuat, DYY Kanunu'nun çerçevesiyle bağdaşmamaktadır.

İş ortamında genel bir iyileşme meydana gelmiş olmakla birlikte, adli sistemin şeffaflığının ve yasal hükümlerin kesinliğinin artırılması, ekonomik kararlara ilişkin belirsizliklerin azaltılması amacıyla vergilendirme sisteminin basitleştirilmesi ve yüksek enerji maliyetleri ile bilhassa KOBİ'lere ilişkin döner sermaye eksikliğinin ele alınması dahil olmak üzere bir dizi alanda ilave çaba gösterilmesi gerekmektedir.

KOBİ politikası alanında, Türk "KOBİ tanımı"nın AB tanımıyla uyumlaştıracak mevzuatın uygulamasını teminen Sanayi ve Ticaret Bakanlığına TBMM tarafından onay verilmiştir. Yüksek Planlama Kurulu tarafından, KOBİ stratejisinin ve eylem planını uygulamak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığının eşgüdümünde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), görevlendirilmiştir. KOBİ stratejisinin ve Eylem Planı'nın uygulamaya konulmasında özel sektörün aktif katılımı sınırlı kalmıştır. Esnaf ve tüccar meslek kuruluşlarına ilişkin olarak Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni bir kanun, tüccar ve zanaatkarların kayıt işlemlerini internet üzerinden gerçekleştirmelerine imkan tanımakta olup, bu

durum, esnaf ve tüccarlara ilişkin bilgileri içeren veri tabanının iyileştirilmesini ve şeffaflığın daha artırılmasını sağlamaktadır.

Bir önceki rapordan bu yana KOBİ'lerin finansman kaynaklarına erişimi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Birkaç kamu ve özel sektör bankası KOBİ'lere yönelik olarak düşük faizli ve uzun vadeli geri ödemeli kredi olanakları sağlamışlardır. KOSGEB işyeri açmak isteyen girişimcilere yönelik olarak yeni bir mikro-kredi mekanizması oluşturmuştur. Bunlara ilaveten, Türkiye Kredi Garanti Fonu, Avrupa Yatırım Fonu ile işbirliği halinde, "İşletme, Girişimcilik ve Özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Çok Yıllı Program (MAP)" çerçevesinde bir Kredi Garantisi Fonu tesis etmiştir. Bu işbirliği, garantiler alanında Türkiye ile AB kurumları arasında bir ilki teşkil etmektedir.

KOSGEB tarafından KOBİ'lerin ihtiyaçlarını değerlendirmek üzere amacıyla bir Stratejik Yol Haritası Uygulaması oluşturulmuştur. 2004 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren yaklaşık 40.000 KOBİ bu girişime katılmıştır.

İdari kapasite konusunda, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı işletme ve sanayi politikalarının oluşturulmasından ve eşgüdümünden sorumlu kurumdur. DPT ise katılım öncesi fonlardan finanse edilebilecek projeler dizisini hazırlanmaktan sorumlu organdır. KOSGEB, imalat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler için kamu fonuyla oluşturulmuş bir destek kurumudur. KOSGEB, Türkiye'nin birkaç ilinde, 3 Müdürlük, 10 Laboratuvar, 14 Teknoloji Kalkınma Merkezi ve 25 İşletme Geliştirme Merkezi aracılığıyla, KOBİ'lere neredeyse 22 değişik programla destek vermektedir. İdari yapı yetersizliği ve uygun prosedür eksiklikleri nedeniyle KOSGEB faaliyetlerin tam etkin ve saydam şekilde yürütülmesini sağlayamamaktadır.

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve ihracatı teşvik konularından sorumlu bir kalkınma ajansı bulunmamaktadır. "Yatırım Ortamının İyileştirilmesi için Reform Programı"ndan sorumlu Koordinasyon Komitesi'nin bir Yatırım Teşvik Ajansı ihdasına yönelik ilk kararına rağmen, böyle bir ajansın oluşturulması için gerekli olan ve bekletilmekte olan yasa kabul edilmemiş ve bu işlevlerin Hazine Müsteşarlığı bünyesindeki Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Bölgesel kalkınma ajanslarının eksikliği sanayi politikalarının yerel düzeyde etkin biçimde uygulanması önünde önemli bir engel oluşturmaktadır (*aynı zamanda bakınız Fası 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu*).

Avrupa Bilgi Merkezleri AB konularında ilk başvurulacak durak olarak, KOBİ'lerin ihtiyaç duydukları bilgi, tavsiye ve yardımları sunmaktadır. 2004 yılından bu yana Yenilik Aktarım Merkezleri, teknoloji transferi ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde işletmelere yardımda bulunmaktadır.

Sonuç

Türk sanayi politikası, AT sanayi politikası ilkeleri ile büyük ölçüde uyumludur. Sanayi stratejisinin uygulanmasının, belirlenen ölçütlerle karşılaştırmalı olarak izlenmesi için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır.

Özelleştirmede kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması ve demir-çelik sektörünün yeniden yapılandırılması hala sonuçlandırılmaktan uzaktır.

İş ortamı alanında ise, özel bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması konusunda kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, bürokrasinin azaltılması ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanının kolaylaştırılması konularında daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yatırım konusunda bir yasal düzenleme ve idari çerçeve yoktur. Vergi rejimi son derece karmaşık olmaya, şirket yönetimi göreceli olarak zayıf, mahkeme usullerinin etkinliği ve hızı düşük kalmaya devam etmektedir. Aynı şekilde sosyal güvenlik sisteminin reformu konusunda ilerleme de düşüktür.

Doğrudan yabancı yatırımların düzeyinde bir artış olmakla birlikte, bu düzey doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekecek bir ofisin mevcut olmamasından dolayı ülkenin büyüklüğü dikkate alındığında hala düşük seviyededir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelere ilişkin politika iyileştirilmiştir. Girişimcilere mikro krediler verilmesi sisteminin hayata geçirilmesi ve Avrupa Yatırım Fonu ile işbirliği yapılması olumlu yönde atılan adımlardır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin tanımının *müktesebat* ile uyumlaştırılması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

İşletme ve sanayi politikasına ilişkin idari kapasitenin genel anlamda, bölgesel kalkınma kuruluşları dahil, ticareti destek ve temsil yapılarını da içerecek şekilde daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları

Bu bölüm, Trans-Avrupa Ağlarının geliştirilmesine ilişkin Topluluk yönlendirici ilkeler ile ortak çıkarlara yönelik projeler geliştirilmesi için destek tedbirleri de dahil olmak üzere, ulaştırma, iletişim ve enerji altyapıları alanındaki Trans-Avrupa Ağları politikasını içermektedir. Trans-Avrupa Ağlarının kurulması ve geliştirilmesi ile ulusal ağların uygun bir şekilde birbirlerine bağlanması ve birlikte işlerliğinin teşviki, iç pazarların avantajlarından tam olarak yararlanabilmeyi, ekonomik büyümeye katkıda bulunmayı ve Avrupa Birliği içerisinde istihdam yaratmayı amaçlamaktadır.

Bu alanda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Ulaştırma ağları konusunda bir ulaştırma altyapı ihtiyaçları değerlendirmesi çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma 2006'ya kadar, Trans-Avrupa ulaştırma ağının yönlendirici ilkeleriyle uyumlu olarak Trans-Avrupa ulaştırma ağının gelecekte Türkiye'ye de genişletilmesi için temel teşkil edeceği değerlendirilen ulaştırma ağını tespit etmelidir. Türkiye halihazırda başlıca Trans-Avrupa ulaştırma ağlarının komşu ülkelere genişletilmesine ilişkin Yüksek Düzeyli Grup toplantılarına da katılmaktadır.

Enerji ağları, AB yararına olan ve bir yandan ikmalin garanti altına alınmasını güçlendirirken diğer yandan elektrik ve gaz pazarlarında rekabeti attırmayı da amaçlayan elektrik ve gaz iletimi altyapısı fizibilite projelerini finanse etmektedir. Çevrenin korunması, AB'nin Trans-Avrupa ağlarının geliştirilmesi politikasının ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir.

Fizibilite çalışması, çevre etki değerlendirmesi ve mühendislik çalışmaları Trans-Avrupa ağları fonları yoluyla finanse edilen Türkiye-Yunanistan gaz bağlantısı inşa çalışmalarının (ki bu çalışmalar AB'nin öncelikli projeleri arasındadır) 2006 Temmuz ayında tamamlanması planlanmaktadır. Türkiye-Yunanistan gaz bağlantısının İtalya'ya genişletilmesine ilişkin fizibilite çalışması da Trans-Avrupa ağları fonları tarafından karşılanmaktadır. Bu çalışma boru hatları tarafından taşınacak gaz miktarını belirleyecektir.

Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya üzerinden Avrupa'ya Kafkasya ve Orta Asya'dan gaz taşınmasına ilişkin Nabucco gaz boru hattı projesinin inşası AB'nin öncelikli projeleri arasındadır. Bu boru hattı Avrupa'ya enerji ikmalinin garanti altına alınmasına önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Projenin mali ve yasal temeli, 2004 sonlarında Nabucco Boru Hattı Etüdü Şirketi'nin kurulmasından sonra önemli ölçüde gelişmiştir. Türkiye Nabucco projesinin geliştirilmesine destek ve katkıda bulunmalıdır. TEN-E (Trans-Avrupa enerji ağı) programı Nabucco projesi ile bağlantılı olarak teknik, mali ve ekonomik çalışmaları desteklemektedir.

Sonuç

Bu alanda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye en kısa zamanda ulaştırma altyapı ihtiyaçları değerlendirmesi çalışmasını tamamlamalı, başlıca Trans-Avrupa ulaştırma ağlarının komşu ülkelere de genişletilmesine ilişkin Yüksek Düzeyli Grubundaki gelişmeleri faal bir şekilde takip etmeli ve Trans-Avrupa ağlarını ulusal planlamalarına dahil etmeye başlamalıdır.

Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Bu başlık altındaki *müktesebat* çoğunlukla, ulusal mevzuata aktarılmayı gerektirmeyen çerçeve ve uygulama tüzüklerini kapsamaktadır. Söz konusu tüzükler, her ülkenin bölgesel yapılanmasını yansıtan Yapısal Fonların ve Uyum Fonu Programlarının hazırlanmasına, onaylanmasına ve uygulanmasına ilişkin kuralları belirlemektedir. Bu programlar Komisyon ile birlikte müzakere edilerek kabul edilmektedir, ancak uygulama Üye Devletlerin sorumluluğundadır. Üye Devletlerin, projelerin seçilmesi ve uygulanmasında, örneğin kamu alımları, rekabet ve çevre alanlarında, genelde Topluluk mevzuatına uymaları gerekmektedir. Üye Devletlerin yönetim ve mali kontrol açısından, programlamanın, uygulamanın, denetlemenin ve değerlendirmenin sağlam ve maliyet-etkin şekilde sağlanması için kurumsal çerçeveye ve yeterli idari kapasiteye sahip olmaları gerekmektedir.

Türkiye'nin 2002'de istatistiki amaçlarla 81 ilini (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) III düzeyinde bölgeler) 26 yeni İBBS II bölgesi kurmak için birleştirmesinden bu yana, **bölgesel örgütlenme** alanında kayda geçirilecek gelişme bulunmamaktadır. Ancak İBBS II bölgeleri, merkezi, bölgesel ve yerel düzeylerde kalan herhangi bir idari yapıya uymamaktadır. Geçmiş yıllarda gerçekleştirilen kapsamlı ilerlemeler sonucunda, istatistik alanında bazı gelişmeler kaydedilmiştir. İBBS sınıflandırması uyarınca, bölgesel istatistiklere ilişkin veri tabanı oluşturulması konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir. Bu bağlamda, erişilebilir bölgesel veri envanteri geliştirilmiş ve kentsel denetim verileri derlenmiştir.

Yasal çerçeve açısından, Türkiye’de bölgesel politikaların uygulanmasıyla ilgili hazırlıklar, hâlihazırda sürdürülen kamu idaresi reformunun hayata geçirilmesiyle bağlantılı dört kanunla ilintilidir. Bunlardan biri olan, Kamu İdaresi Reformu Kanunu, 2004 yılında yeniden gözden geçirilmek üzere Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne iade edilmiştir. Halen kanunlaşması beklenmektedir. Belediyeler Kanunu, Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu olmak üzere geriye kalan üç yasa, Temmuz 2005’te kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik kalkınmada katılımcı yaklaşımlar konusunda sınırlı deneyimi olan, oldukça merkezîyetçi bir devlettir. Söz konusu kanun paketi, kamu idaresinin en alt kademelerindeki makamlara yetki devri sağladığı ve bölgesel düzeyde yerel demokrasiyi işler hale getirdiği cihetle memnuniyetle karşılanmaktadır. Burada öngörülen yaklaşım, ortaklık ilkelerinin uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Ancak, özellikle söz konusu mevzuatın tutarlılığı bağlamında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulmasına ilişkin yasal çerçeve konusunda dile getirilebilecek herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Müktesebatın bölgesel politikaya ilişkin bazı alanlarında ilerlemeler kaydedilmiş ve bu ilerlemeler takip eden bölümlerde ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Kamu alımları ile çevre konularıyla irtibatlı bölgesel politikalar alanında kaydeder gelişme kaydedilmemiştir.

Türkiye’de bölgesel politikaya ilişkin **kurumsal çerçeve**, planlama, programlama, uygulama ve denetleme sorumluluğunun Devlet Planlama Teşkilatında toplanması nedeniyle dardır. İlk olarak bölgesel kalkınma bileşkeni ile öngörülen Katılım Öncesi Yardım Aracının diğer bileşkenlerinin uygulanması ve daha sonra da, AB Yapısal Fonlarından faydalanılması için ihtiyaç duyulacak olan yönetim ve ödeme kurumlarının ihdası konusunda henüz karar alınmamıştır. Yatırım stratejilerinin belirlenmesinin hayati bir parçasını teşkil eden, DPT bünyesindeki sektörel ve bölgesel birimler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda ise sınırlı bir ilerleme sağlanmıştır. Ayrıca bölgesel kalkınmayla ilgili sektörel bakanlıklar ile eşgüdüm için gerekli yapılanma bulunmamaktadır.

İdari kapasite alanında, hâlihazırda AB tarafından fonlanan bölgesel kalkınma programlarının uygulanmasından sorumlu temel kurum Merkezi Finans ve İhale Birimi olup, bu kurum bölgesel programlarla ilgili tüm tedarik ve ihale konularından sorumludur. Bu birim, artan iş yüküyle orantılı düzeyde personel ve yeterli öz kaynağa sahip değildir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın sorumluluğu münhasıran bölgesel kalkınmayla bağlantılı olmayıp, aynı zamanda bölgesel kalkınma programlarının uygulanmasını da kapsamaktadır. Kapasite açısından, Devlet Planlama Teşkilatı’nın merkez teşkilatı bünyesindeki personel sayısı yeterli bulunmakta, ancak karar verme oldukça merkezi bir yapıdadır. Bölgesel yapılanmalara yetki devri sınırlı olup, oluşturulmuş bulunan hizmet birliklerinin (bölgesel ve yerel idarelerin ortaklıkları) dış destek olmaksızın program uygulamaya yönelik idari kapasiteleri bulunmamaktadır.

Programlamayla ilgili olarak kaydedilen herhangi bir gelişme olmamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı’nın planlamada kapsamlı bir deneyimi bulunmakla birlikte, bu yetenek stratejik düzeydeki planlamayla sınırlıdır. Stratejik planlarla uygulamaya

dönük programlar arasındaki boşluğu kapatma konusunda kaydadeğer bir zayıflık mevcuttur. Programlama bölgesel paydaşları yeterince kapsamamaktadır.

İzleme ve değerlendirme bağlamında kaydadeğer gelişmeler yoktur.

Mali yönetim ve kontrol bağlamında, Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nun bütçenin icrası dışındaki tüm hükümleri 2005 yılı içerisinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, uygulamaya yönelik mevzuat eksikliği nedeniyle bu hükümlerin çoğunluğunun işlevselliği bulunmamaktadır. Katılım öncesi yardımlara yönelik pratik sorunların çözülmesine dönük bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla beraber, Âdemimerkeziyetçi Uygulama Sisteminin uygulanmasıyla yetkilendirilen organların süratle ve mutlaka kaydadeğer bir biçimde takviye edilmeleri gerekmektedir. (aynı zamanda Mali ve Bütçe hükümleriyle bağlantılı 32. Fasıla bakınız)

Sonuç

Türkiye'de kamu idaresine âdemimerkeziyetçi bir yapı kazandırmaya yönelik yasal çerçevenin oluşturulmasında bazı ilerlemeler sağlanmış olup, bu ilerlemeler bölgesel politikaların oluşturulmasında katılımcı bir yaklaşım benimsenmesine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda, mali kontrol hükümlerinin hayata geçirilmesi ve bölgesel politikaya ilişkin istatistiklerin derlenmesinde de ilave gelişmeler sağlanmıştır. Bu başlık altında olan, kamu ihaleleri, çevre ve çok yıllık bütçe alanlarındaki *müktesebatın* uygulanmasına imkân sağlayacak çerçeve mevzuat halen hayata geçirilmemiştir. Özellikle strateji bağlamındaki kurumsal çerçeve, bakanlıklar arası koordinasyon ve ilgili bölgesel yapılanmalar yeterli değildir. Programların ve projelerin tasarlanmaları ve uygulanmalarıyla bağlantılı idari kapasite zayıftır.

AB'nin hayata geçirilmesi planlanan Katılım Öncesi Yardım Aracı ışığında, stratejiyle bağlantılı hususlara, başta ilgili Bakanlıklar ve ajanslar olmak üzere sorumlu organların hazır olma düzeylerine, ilgili karşılık gelen yapılanmaların oluşturulmalarına ve/veya güçlendirilmelerine, programlar ve projelerin hazırlanması ve uygulanmasına yönelik kapasitenin geliştirilmesi ve aynı zamanda personel ihtiyacının karşılanması konularına acil olarak önem verilmesi gerekmektedir.

Öngörülen AB Katılım Öncesi Yardım Aracının (Yapısal Fonlar için gerekli yapılanmaların öncülü niteliğinde) uygulanmasıyla sorumlu kılınacak idari ve mali kurumların ihdas edilmeleri ve bunların zamanlıca yetkili kılınmalarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Bahsekonu kurumların, 2007 yılıyla birlikte yürürlüğe girecek sözkonusu aracın uygulanmasıyla sorumlu kılınacak şekilde vaktinde yetkilendirilmeleri öngörülmekteyse, sözkonusu adımların acil olarak atılması gerekmektedir.

Yeterli idari kapasitenin gerek merkezi, gerek bölgesel düzeyde geliştirilebilmesi için kapsamlı çabaya gereksinim duyulmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın salt planlamayla bağlantılı görev yönergesi ve koordinasyon işlevine odaklanmasını teminen, Türkiye, sektörel strateji, uygulama ve denetleme bağlamındaki sorumlulukları, sektörel Bakanlıklara ve bölgesel yapılanmalara devretmeyi değerlendirebilir. Daimi yapılanmalar ve bu bağlamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulması ile bunlara kurumsal nitelik kazandırmaya yönelik desteğin sağlanması,

bölgesel düzeydeki idari kapasite eksikliğini giderilmesinde önemli mesafe kat edilmesini sağlayabilir.

Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar

Yargı ve temel haklar alanındaki AB politikalarının amacı, bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı olarak Birliği sürdürmek ve daha da geliştirmektir. Bağımsız ve verimli bir yargı oluşturulması son derece önemlidir. Mahkemelerin tarafsızlığı, bütünlüğü ve yüksek standardı hukukun üstünlüğünü korumada esastır. Bu da, yargı üzerindeki harici etkileri bertaraf etmek ve bu alana yeterli mali kaynak ile eğitim imkânı sağlamak hususlarında güçlü bir kararlılık gerektirir. Adli muhakeme usulleri için yasal teminatlar yerleşmiş olmalıdır. Aynı şekilde, üye devletler demokratik kurumların istikrarına ve hukukun üstünlüğüne yönelik bir tehdit niteliğinde olan yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele etmelidirler. Yolsuzluğun önlenmesi ve caydırılması yönelik tutarlı bir politikanın desteklenmesi için somut bir yasal çerçeve ve güvenilir kurumların varlığı gerekmektedir. Üye devletler *müktesebat* ve Temel Haklar Bildirgesi'nde garanti altına alınmış bulunan, temel haklara ve AB vatandaşlarının haklarına saygıyı temin etmelidirler.

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda, Türk Anayasasının birçok hükmü yargının bağımsızlığını garanti altına almaktadır. 9. madde yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılmasını öngörmektedir. 138. madde hakimleri, yargı yetkisini kullanırken kendilerini etkileyebilecek talimat, tavsiye veya öneri almaktan korumaktadır. Bunun da ötesinde, süregelen bir dava sırasında, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin herhangi bir yasama tartışması yapılamayacağı gibi, hem yasama, hem de yürütmenin gecikmeksizin ve herhangi bir değişiklik yapmaksızın mahkeme kararlarına uymaları gerekmektedir. Madde 140, hakimlerin, görevlerini mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı ilkeleri içinde yerine getirmelerini öngörmektedir. Ancak 40. (6) madde, hâkimlerin ve savcılarının idari açıdan Adalet Bakanlığı'na bağlı olduklarını hükme bağlamaktadır. Bağımsız bir yargının parçaları olan sözkonusu anayasal teminatlar, Hakimler ve Savcılar Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza Kanunu'nu da içeren ulusal mevzuatın çeşitli hükümlerinde yansıtılmıştır.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yargının en üst yönetim organıdır. Yüksek Kurulun adli üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Yüksek Kurul, Adalet Bakanı, Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve beş hakimden oluşur. Yüksek Kurul'un kendine ait sekreteryası veya bütçesi yoktur, binası Adalet Bakanlığı bünyesinde dir.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Adalet Bakanlığı, Adalet Akademisi mezunlarının yargıç ve savcı olarak *atanmalarından* sorumludur. Adli mesleğe hâkim veya savcı olarak girmek isteyen mezunlar, önce Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumlarına girişe yönelik bütün sınavları gerçekleştiren Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından düzenlenen yazılı sınava girerler. Yazılı sınavı geçen adaylar daha sonra Adalet Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir kurul tarafından mülakata tabi tutulurlar ve başarılı olan adaylar iki yıllık bir eğitim görmek üzere Adalet Akademi'sine kabul edilirler. Sözlü sınav, hakim ve savcı adaylarının istihdamında Adalet Bakanlığı'nın hatırı sayılır derecede etkili olmasına imkân tanır. Yüksek Kurul aynı zamanda, *terfiler*, *tayinler*, kadro tahsisleri ve *disiplin cezaları* ile *görevden alma* işlemlerinin uygulanmasından sorumludur. Yüksek Kurul'un

kararlarına itiraz başvuruları, yedisi asil, beşi de yedek kurul üyelerinden olmak üzere, on iki kişiden oluşan bir kurula yapılmaktadır.

Hakimler ve Savcılar Kanunu'nda Haziran 2005'te yapılan değişiklikler, fiilen mesleğini icra eden avukatların hâkim ve savcı olabilme usulünü kolaylaştırma amacını gütmektedir. Söz konusu tadilat kabul edilene kadar, avukatlar çok nadiren hâkim olabiliyordu. Anılan değişikliklerle, otuz beş yaşını doldurmamış, asgari üç yıllık mesleki tecrübeye sahip avukatlara yazılı ve sözlü sınava başvurma hakkı tanınmakta; başarılı olan adaylar hakim ya da savcı olmadan önce Adalet Akademisi'nde altı aylık bir eğitime tabi tutulmaktadır.

Anayasa'nın 139. maddesi, hastalık nedeniyle ehliyetsizlik gibi belirli ve sınırlı istisnai durumlar dışında *hakim ve savcılarının teminatını* garanti etmektedir.

Hakimler derneği kurulmasına ilişkin yasa tasarısı henüz kabul edilmemiştir.

Son yıllarda, *hakim ve savcı maaşlarına* önemli ölçüde artış yapılmış olmakla birlikte, maaşlar yine de mütevazı durumdadır.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, uluslararası *etik standartlar* konusundaki bilinçliliği arttırmak üzere, tüm hâkim ve savcılara BM Bangalore Yargısal Davranış İlkeleri'ni dağıtmıştır.

Yargının kalitesi ve verimliliği konusunda, Adalet Bakanlığı ve 2003'te kurulan Adalet Akademisi, hâkim ve savcılara yönelik olarak, Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu başta olmak üzere, insan hakları, iltica yasası, kara para aklama, insan ticareti ve fikri mülkiyet hakları konularında kapsamlı *eğitim* programları düzenlemiştir.

Adalet Akademisi, 2004 yılından bu yana, bütün hakim ve savcı adaylarının eğitiminden sorumlu olup, hâkim ve savcılarının hizmet içi eğitimlerini de tedricen Adalet Bakanlığı'ndan devralmaktadır. Akademi Genel Kurulu'nda Adalet Bakanlığı'ndan sekiz temsilci bulunmaktadır ve Akademi büyük oranda Adalet Bakanlığı tarafından finanse edilmektedir. Geçtiğimiz akademik yılda, 915 hâkim ve savcı adayına Akademi'de eğitim verilmiştir.

Bütün hakim ve savcılar güvenilirlik, verimlilik ve nitelikleri ölçülmek üzere düzenli olarak adli müfettişler tarafından *değerlendirmeye* tabi tutulmaktadır. Müfettişler Adalet Bakanlığı görevlileri olup, raporlarını Bakanlığa sunmaktadırlar.

2005 yılında Adalet Bakanlığı *bütçesi*, 2004 yılına oranla, %16.5 oranında artırılmıştır. Bununla birlikte, yargı sistemine yapılan harcamalar, AB üyesi ülkelerin ortalamasına kıyasla düşük kalmaktadır.

Bilgisayara geçiş konusunda ise, 1998'de başlatılan Ulusal Adli Ağ Projesi gelişme kaydetmeye devam etmiş olup, halen bir dizi mahkeme ve cezaevinde kullanımdadır. Söz konusu proje, mahkeme zabıtları tutmak gibi kâğıt üzerinde yapılan birçok işlemin elektronik ortamda yapılmasına imkan vermektedir. Yargıtay ve Danıştay'ın kararlarını içeren bir veritabanı yaratılarak söz konusu ağa eklenmiştir. Adli kayıtlara

artık hâkim ve savcılarca bu ağ üzerinden ulaşılabilmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'deki mahkeme ve savcılıkların çoğu çevrimiçi olarak birbiriyle bağlıdır.

Hâkim ve savcılarının sayısı büyük ölçüde değişikliğe uğramamıştır. Hâlihazırda görevde 5952 hâkim ve 3179 savcı vardır ve 1053 hâkim ve savcı da eğitim görmektedir. Aralık 2004'te kabul edilen bir yasa, 4000 ilave hâkim ve savcı, 100 adliye müfettişi ve 6619 mahkeme idari personelinin istihdamını öngörmektedir. Bu Türkiye'deki hâkim ve savcı sayısında yaklaşık % 50'lik bir artış sağlayacak ve mahkeme süreçlerindeki gecikmelerin azalmasına büyük katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'deki üst düzey adli makamlarca, bu kadar büyük sayıda hâkim ve savcının görevlendirmesinde Adalet Bakanlığının sahip olduğu etkinin, yargının bağımsızlığını ciddi olarak zedeleyeceği kaygısı belirtilmiştir.

Şu an kadar Ceza Mahkemelerindeki *davaların süresi* bakımından, 2004 yılında ortalama ceza davası süresi 210 gün, ortalama hukuk davası süresi 177 gün olmuştur. 2004 yılında Ceza Mahkemelerindeki bekleyen dava sayısı bir miktar azalmıştır; 2003 yılından 2004 yılına 1.070.133 ceza davası aktarılırken, 2004 yılından 2005 yılına 1.056.754 ceza davası devredilmiştir. Hukuk Mahkemelerinde de tamamlanmamış davaların sayısı az miktarda azalmıştır. 2003 yılından 2004 yılına 679.501 dava kalırken, 2004'ten 2005'e 671.915 dava aktarılmıştır.

Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu savcılara dayanaktan yoksun davaların kovuşturmasını sürdürmeme konusunda daha çok yetki sağlarken, yargıçlara da yeterli delile dayanmayan iddiaları geri çevirme imkânı vermektedir. Bu yetkiler, dayanaktan yoksun olduğu açık olan davaların ilk aşamalarda düşmesini sağlayacağından, mahkemelerce bakılan davaların hızını arttırması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, ceza konusunda "anlaşma usulü" yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ile başlatılmıştır.

Adalete erişim de dahil olmak üzere yasal güvenceler bakımından, *keyfi tutuklamanın* yasaklanması ile ilgili olarak, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 90. maddesi polis tarafından tutuklanan kişilerin hangi nedenle tutuklandıklarının kendilerine bildirilmesi zorunluluğunu getirmektedir.

Anayasanın 141. maddesi, makul süre içinde mahkeme kararı alınması hakkını getirerek, yargılanma öncesi *tutukluluk* süresini sınırlamaktadır. Ceza Usul Kanunu'nun 91. maddesine göre, tutuklanan bir kişinin genel olarak 24 saat içinde mahkemeye çıkarılması öngörülmektedir; istisnai durumlarda, bu süre en fazla dört güne kadar uzatılabilir. Yargılanmak üzere tutuklanan bir kişi, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 102. maddesine göre, hafif bir suçla suçlanıyorsa en fazla 6 aya kadar, ciddi bir suçla suçlanıyorsa en fazla 2 yıla kadar tutuklu kalabilir; istisnai durumlarda, bu süre 3 yıla çıkarılabilir.

Anayasanın 38. maddesi ceza davalarında *masumiyet karinesinin* uygulanmasını sağlamaktadır.

Anayasanın 36. ve 141. maddeleri, *adil ve açık yargılanma hakkını* garanti altına almaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 182. maddesi de davaların kamuya açık olmasını sağlamaktadır.

Savunma hakkı, Anayasanın 36. maddesinde ortaya konulmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu hukuki yardımdan yararlanmayı ve cezai soruşturmalar ve yargılamalar süresince savunma haklarını düzenlemektedir. Yeni Kanun, savunmanın haklarını büyük ölçüde geliştirmektedir. Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 150. maddesi 5 yıldan fazla hapis cezası ile cezalandırılan suçlar için, hem soruşturma hem dava sırasında, tüm zanlıların avukatla temas ve hukuki danışman tarafından temsilini zorunlu kılmaktadır. Hukuki temsil, küçükler, sağır ve akli kapasitesi yetersiz olan kişiler için de zorunludur. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 147. maddesi, gözaltına alınanlara, savunma avukatı bulundurma hakları bulunduğunu ve baro tarafından kendilerine bir avukat tayin edilebileceğinin hatırlatılmasını zorunlu kılmaktadır. Barolar, yeni kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, zanlılar için avukat tayin oranında % 100 artış olduğunu bildirmişlerdir.

Türkçe bilmeyen zanlılar ve şahitler için ücretsiz tercüman sağlanması imkanı, yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ile güçlendirilmiştir. Artık mahkemeler, kendi yetki alanlarında, tercümanlar da dahil olmak üzere bilirkişi listeleri belirlemek zorundadır. Bununla birlikte, Türkçe ve Türkiye'de Türkçe konuşmayan etnik grupların kullandığı diller arasında hukuki tercüme konusunda eğitim görmüş tercüman bulunmadığından, Türkçe konuşmayan nüfus için etkili tercüme sağlanmasında halen zorluklar olabilir.

Yeni Ceza Kanunu, savunmanın haklarını güçlendiren çapraz sorgulama ilkesini de getirmektedir. Bununla birlikte, bazı uygulamalar, *iddia makamı ile savunmanın eşitliğini* zedelemektedir. Savunma makamı zemin seviyesinde yer alırken, iddia makamının yargıçların yanında daha yüksek bir platformda yer almasını sağlayan mahkeme salonlarının tasarımı, iddia makamını savunmaya karşı ayrıcalıklı bir konuma sokmaktadır. Savunma avukatı hem duruşmanın hemen öncesinde mahkeme binasında (kısmen uygun mekanların olmaması nedeniyle), hem de duruşma süresince mahkeme salonunda temsil ettikleri kişilerle iletişimde zorluklar yaşamaktadır.

Cezaların yasallığı ilkesi Anayasanın 38. maddesi ve Ceza Kanununun 2. maddesi ile belirlenmiştir.

Cezaların geriye yürümemesi Anayasanın 38. maddesi ve Ceza Kanununun 7. maddesi ile tespit edilmiştir.

Suçla ceza arasında orantı bulunması Ceza Kanununun 3. maddesi ile garanti altına alınmıştır.

Ne bis in idem (aynı suçtan tekrar yargılanmama) ilkesi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 223. maddesi ile sağlanmıştır.

Yolsuzlukla mücadele politikası ile ilgili olarak, Türkiye, Avrupa Konseyi Yolsuzluk ile ilgili Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk Sözleşmelerini ve OECD Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi Sözleşmesini onaylamıştır. Avrupa Konseyi yolsuzlukla mücadele standartlarına uyumu izleyen Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO)'na katılmıştır. BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi imzalanmış fakat henüz onaylanmamıştır.

Yeni Ceza Kanunu, rüşvet, nüfuz ticareti, görevi kötüye kullanma ve zimmet ile ilgili hükümler içermektedir. Kanun yolsuzluk durumlarında hukuki kişilerin sorumluluğu kavramını da getirmektedir. Kanun ayrıca, kamu alımlarında yolsuzluk konusunda ayrıntılı hükümler içermektedir. Yolsuzluk suçları şimdi kanun ile ele alındığından yolsuzluk ile ilgili yasa tasarısı geri çekilmiştir. Türk kamu yaşamındaki yolsuzluk kapsamında yasama dokunulmazlığı uygulamasının önemli bir sorun olarak tanımlanmasına rağmen bu alanda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Siyasi partilerin gelir kaynaklarında şeffaflık konusunda hiçbir ilerleme olmamıştır. Kamu görevlilerinin mal bildiriminde bulunmaları zorunluluğu olmasına rağmen, bildirimlerin kapsam ve sıklığının arttırılmasına gerek vardır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu Eylül 2004'te faaliyete geçmiştir. 2004'te resmi kurumları Kurul ile tam olarak işbirliği yapması konusunda talimatlandıran bir genelge yayınlanmıştır. Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri Yönetmeliği Nisan 2005'te kabul edilmiştir.

Yolsuzlukla mücadele sorumluluğu halihazırda, Başbakanlık Denetleme Kurulu, tüm Bakanlıkların Teftiş Kurulları, Sayıştay ve Kamu İhale Kurumu gibi bazı kuruluşlar arasında bölünmüş durumdadır. Teftiş kurullarının işleyişinin uluslararası en iyi uygulamalar ile uyumlu hale getirilmesi ve bağımsızlıklarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Yolsuzlukla mücadele için hükümet, parlamento ve diğer kurumlar tarafından oluşturulan çeşitli yapıların etkinliği ve yeterliliği kaygı konusu olmaya devam etmektedir. Politikaların uyumluluğu ile eşgüdüm ve işbirliği seviyesi zayıftır. Türkiye yolsuzlukla mücadele kurumlarının bağımsızlığını ve etkinliğini güçlendirmeye teşvik edilmektedir. Ayrıca, hükümet, kamu idaresi ve sivil toplum arasındaki diyalogun geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Buna ilaveten yolsuzluğun ciddi bir suç olduğuna ilişkin olarak kamuoyundaki bilinci artırmak amacıyla daha fazla çalışmalar yapılmalıdır. En yüksek siyasi düzeyde yolsuzlukla mücadeleye sürekli destek sağlanmalıdır.

Temel haklar konusunda, Türkiye, Avrupa Konseyine 1949'da kuruluşundan kısa bir süre sonra üye olmuş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini 1954'te onaylamıştır. Bireysel başvuru hakkı 1987'den beri mümkündür. Türkiye bu Sözleşmenin 1, 2, 3, 5, 6, 8 ve 11 sayılı Protokollerini onaylamıştır.

İnsan hakları alanındaki çalışmaları yürütmek üzere Türkiye'de bir dizi kurum teşkil edilmiştir. Bunlar Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı ve Parlamento İnsan Hakları Soruşturma Komisyonunu içermektedir. Özellikle İnsan Hakları Başkanlığı çalışmalarını insan hakları konusunda eğitim verme, şikâyetleri işleme koyma ve özel davalarla ilgilenme üzerinde yoğunlaştırmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, Başkanlığın etkisi, bütçesinin sınırlı olması, ilgili Bakanlıklar ile ilişkilerindeki konumunun yeterince tanımlanmamış olması ve yasama önerilerinde danışılmaması nedeniyle düşük düzeydedir. Ekim 2004'ten Mart 2005'e kadar İnsan Hakları Başkanlığı ve Başkanlığa bağlı illerdeki İnsan Hakları Kurullarına 565 kişiden insan hakları ihlali şikayeti ulaşmıştır. Kurul başına birden az şikayet anlamına gelen bu sayı, kurulların varlığı hakkında sınırlı bilgi sahibi olduğunu ve/veya düşük düzeyde güven duyulduğunu akla getirmektedir. Mahalli kurulların da kaynakları az olup, etkinlikleri başkanlıklarını yürüten Vali Yardımcısına bağlı olarak değişmektedir. İçişleri Bakanlığı İnceleme Bürosuna kurulduğu 2004'ten bu yana 1000'den fazla

şikâyet ulaşmış olmasına rağmen, sadece bir olayla ilgili yürütülen soruşturma, bir kamu görevlisi aleyhine disiplin işlemi yapılması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye’de barış zamanında uygulanan *ölüm cezası* Ağustos 2002’de, AİHS 13 numaralı Protokolün Ocak 2004’te imzalanması sonrasında da tüm koşullarda kaldırılmıştır.

İşkence ve diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmayı yasaklayan yasal ve idari çerçevenin büyük bölümü gerçekleştirilmiş olup, Türkiye’de işkence ve kötü muamele iddiaları ülkenin büyük bölümünde azalmaktadır. Yeni Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu işkence ile mücadeleyi güçlendirecek ilave maddeler getirmektedir. Özellikle, yeni Ceza Kanunu işkence ve kötü muamele suçlarından mahkum olanlar için öngörülen hapis cezalarını arttırmaktadır. 2005 yılında İl İnsan Hakları Kurulları gözaltı mahallerine bildirim yaparak ziyaretlere başlamıştır. Bu izleme sürekli geliştirilmeli ve genişletilmelidir.

Her ne kadar bugüne kadar ilerleme sağlanmışsa da, işkence ve kötü muamelenin tamamen ortadan kaldırılması daha fazla çalışma gerektirmektedir. Hükümet dışı örgütler ve yetkililer, aralarında Doğu ve Güneydoğudaki şiddet çerçevesinde yargısız infazlar da olmak üzere, işkence ve kötü muamele ihbarları almaya devam etmektedir. İnsan Hakları Derneği 2005’in ilk üç ayında işkenceye bağlı 331 şikâyet almıştır. Bu geçen yılın aynı dönemine kıyasla bir miktar azalma göstermektedir. Özellikle bu tür suçları işleyenlere yönelik dokunulmazlıkla mücadelenin önemli oranda takviye edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. 2004’te ele alınan 1831 olaydan 99’u hapis, 85’i para cezası ve 1631’i beraat ile sonuçlanmıştır. (*Bakınız Bölüm B. 1. 2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması*)

Cezaevi sistemi açısından durum 1999’dan bu yana önemli ölçüde düzelmiştir. İnfaz Hâkimliği ve İzleme Kurulları gibi yapılar kurulmuş ve Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (CPT) birçok tavsiyesi uygulanmıştır. Sonuç olarak cezaevi koşulları son yıllarda büyük oranda düzelmiştir. Rapor dönemindeki önemli bir gelişmeyi de toplum hizmeti ve denetimli serbestlik gibi çağdaş kavramları Türk yasalarına sokan Cezaların İnfazına İlişkin yeni yasanın Aralık 2004’te yürürlüğe girmesi teşkil etmiştir.

Kişinin bütünlüğüne ilişkin konularda, yeni Ceza Kanunu insan organlarının ticaretini cezalandırmakta ve kişisel izin ve resmi onay olmadan insanlar üzerinde deney yapılmasını yasaklamaktadır. Yasa ayrıca rıza dışı kürtaj ve kısırlaştırmayı da yasaklamaktadır. Türkiye, İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine taraf olmakla beraber henüz Ek Protokollerini onaylamamıştır.

Anayasada yerini bulan *özel hayatın gizliliği* hakkı, kişi ve aile hayatına saygıyı öngörmektedir. Ceza Kanunu, özel hayatın ihlalini önlemek üzere, aralarında gizli ses kaydı ile ihlalin gerçekleşmesi halinde daha ağır asgari ceza da öngören madde içermektedir.

Veri korunması açısından, yeni Ceza Kanunu, kişinin siyasi, felsefi ve dini fikirleri, ırksal kökenleri, yasadışı ahlaki eğilimleri, cinsel hayatı veya başkalarının sağlık durumu veya sendikalarla ilişkisi hakkında yasadışı bilgi toplayan kişilerin hapis

cezasına çarptırılmasını öngören hüküm içermektedir. Yasada ayrıca, kişisel verilerin dağıtımı ve yasal süre çerçevesinde imhasına ilişkin maddeler bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyi Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Kişilerin Korunması Sözleşmesini imzalamış ancak henüz onaylamamıştır. Türkiye’de, kişisel verilerin korunmasına ilişkin kuralların uygulanmasını sağlayacak kurumsal çerçevenin kilit bir unsuru olarak veri muhafazasını denetleyecek bağımsız bir kurum oluşturmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Evlenme ve aile kurma hakkı Anayasanın 41. maddesinde düzenlenmekte olup, eşlerin eşitliği temelinde ailenin korunmasına ilişkindir. Medeni Kanun evlenme ve boşanmaya ilişkin hukuki çerçeveyi belirlemektedir.

Vicdan özgürlüğü Türk Anayasasınca garanti altına alınmış olmasına ve ibadetin genellikle engellenmemesine rağmen, Müslüman olmayan dini cemaatler özellikle hukuki kişilik, mülkiyet hakları, din görevlilerinin eğitimi ve vakıflarının yönetiminde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Yürürlükteki hukuki çerçeve, dini cemaatlere dinlerini geliştirme ve koruma amacıyla, hukuki kişiliğe sahip dernek kurma hakkı tanımamaktadır. Sünni olmayan geniş Müslüman Alevi cemaati Türkiye’de resmi olarak tanınmamaktadır. (*Bakınız Bölüm B.1.2 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması*)

Türkiye mecburi askerlik hizmetine karşı *vicdani ret* hakkını tanımamakta ve vicdani redde ilişkin ilkeleri belirleyen Avrupa Konseyi tavsiyelerinde yer alan alternatif sivil hizmet imkanını sağlamamaktadır.

Anayasanın 26. maddesi ile güvence altına alınmış olan *ifade özgürlüğü* bağlamında, şiddet içermeyen görüşleri nedeniyle mahkum olmuş kişilerin durumu değerlendirilmektedir. Şiddet içermeyen görüşlerin ifadesi ile ilgili mahkumiyet ve takibatların sayısı azalmakla beraber gazeteciler, yayınevleri, siyasi partiler ve insan hakları örgütleri sık sık hukuki tacize maruz kalmakta ve bazı durumlarda mahkum olmaktadır. Son dönemde gerçekleştirilen yasal değişikliklerle durum iyileşmiş olmakla beraber, yapılan değişiklikler yargıya önemli oranda yorum hakkı tanıdığı gerekçesiyle gazeteci dernekleri ve diğerleri tarafından eleştirilmektedir. (*Bakınız Bölüm B.1.2 – İnsan Hakları ve azınlıkların korunması*)

Anayasanın 34. maddesi ile teminat altına alınmış olan *toplantı özgürlüğüne* ilişkin olarak, Türkiye’deki gösteri ve yürüyüşler sırasında polis tarafından aşırı güç kullanıldığına dair bazı raporlar mevcuttur. İlgili makamlar, bu tür uygulamalara gerekli yaptırımlarla karşılık verilmesini valilerden talep eden bir genelgeyi 2005 yılında da yayınlamışlardır. Hükümet dışı kuruluşların toplantıları ile basın toplantılarının polis tarafından kayıt altına alındığına dair raporlar varlığını sürdürmektedir.

Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak, yeni Dernekler Kanunu, sivil toplum üzerindeki birtakım kısıtlamaların kaldırılması bakımından olumlu bir etkide bulunmuştur. Bununla birlikte, devletin bütünlüğüne ve laiklik ilkesinin yorumlanmasına atıfta bulunan Anayasa maddeleri, belirli dini ve kültürel çıkarları temsil eden derneklerin kurulmasını engellemek için halen kullanılabilir.

Mülkiyet hakkı, Anayasa'nın 35. maddesi ile teminat altına alınmıştır. 2003 yılında yabancılarda mülk edinilmesine imkan sağlayacak şekilde tadil edilen Tapu Kanunu'nun 35. maddesi, ulusal güvenliğe ve devletin birliğine ilişkin kaygılar nedeniyle Nisan 2005'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Hükümet, yabancılara bu tür satışlara imkan sağlayacak yasa üzerinde çalışıyor olmakla birlikte, Temmuz 2005'ten bu yana yabancılara gayrimenkul satışı gerçekleşmemiştir. Uygulamada Yunan uyruklular Türkiye'de miras yoluyla mülk edinme hususunda sorunlarla karşılaşmakta, Türkiye dışında yerleşik ve Türk vatandaşlığı bulunmayan Süryaniler de Güneydoğu'daki mülklerini tescil ettirememektedirler. Gayrimüslim dini topluluklar, mülkiyet haklarıyla bağlantılı bir takım sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Bakınız *Bölüm B.1.2 - İnsan hakları ve azınlıkların korunması*).

Ayrımcılık yapılmaması bağlamında, Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza Yasası ayrımcılığı muhtelif nedenlerle suç saymaktadır. Ancak, *müktesebatta* düzenlendiği şekliyle istihdamda ayrımcılığın etkin biçimde yasaklanmasını temin edecek ileri yasal düzenlemelerinin benimsenmesi hususunda hiçbir gelişme sağlanmamıştır.

Çocuk haklarına ilişkin olarak, Türk İş Kanunu her ne kadar 15 yaşın altındaki çocukların istihdamını yasaklasa da, yasanın uygulama kapsamıyla ilgili olarak halen bazı eksiklikler bulunmaktadır. Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1995 yılında onaylamıştır.

AB vatandaşlarının hakları ve özellikle seçimlerde oy verme ve aday olma haklarına ilişkin olarak, Anayasa'ya göre sadece vatandaş olanlar oy kullanma hakkına sahiptir. Zamanı geldiğinde ülkede yerleşik ve Türk uyruklu olmayan Birlik vatandaşlarının, Avrupa Parlamentosu (AP) seçimleri ile belediye seçimlerinde oy kullanmalarına ve aday olmalarına izin verilmesi gerekecektir. AP ve belediye seçimlerindeki oy kullanma haklarına ilişkin ilgili *müktesebatın* aktarımını sağlayacak yasal düzenlemenin yapılması icap edecektir.

Yerleşme haklarına ilişkin olarak, kişilerin serbest dolaşımını, özellikle AB vatandaşlarının ülke topraklarına giriş ve kalış formalitelerini ve koşullarını düzenleyen *müktesebatla* uyum sağlanmasını teminen ivedi olarak gerekli yasal değişikliklerin yapılması gerekecektir.

Sonuç

Yargı bağlamında, özellikle yeni Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile kaydedeğer bir ilerleme sağlanmıştır. İlave 4000 hakim ve savcının alınmasına imkan veren yasanın kabulü de, yargı sisteminin verimliliği üzerinde önemli bir etki yaratacaktır. Bununla birlikte, yargının bağımsızlığına ve özellikle Adalet Bakanlığı'nın hakim ve savcılarının alımındaki etkisine ilişkin ciddi kaygılar varlığını sürdürmektedir. Mahkemede iddia ve savunma makamları arasındaki eşitliğin sağlanmasına ve tüm vatandaşların adalete erişiminin olanaklı kılınmasına dönük ilave adımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Geçtiğimiz yıl, yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin benimsenmesi hususunda bazı ilerlemeler sağlanmıştı. Ancak araştırmalar, Türkiye'de yolsuzluğun halen çok ciddi bir sorun olmayı sürdürdüğüne işaret etmektedir. Yolsuzlukla mücadelede daha iyi

işbirliği ve eşgüdümüne ihtiyaç bulunmaktadır ve ideal olarak bunu teminen bağımsız bir yapının kurulması gerekmektedir.

Genel olarak, 1999'dan bu yana temel haklara ilişkin Türkiye'deki durum önemli ölçüde iyileşmiştir. Ancak rapor döneminde reform sürecinin ivmesi azalmıştır ve özellikle reformların uygulanması bakımından daha fazla ilerleme gereklidir (*Ayrıntılar için İnsan hakları ve azınlıkların korunması bölümüne bakınız.*

Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

AB politikalarının amacı, Birliği bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı olarak sürdürmek ve daha da geliştirmektir. Sınır kontrolü, vizeler, dış göç, iltica, polis işbirliği, örgütlü suçlar ve terörizmle mücadele, uyuşturucu konusunda işbirliği, gümrük işbirliği ve cezai ve hukuki konularda adli işbirliği gibi konularda Üye Devletlerin, giderek büyümekte olan ortak kurallar çerçevesini gereken biçimde uygulayabilecek şekilde donanım sahibi olmaları gerekmektedir. Bu, her şeyden önce kanun uygulayıcı kurumlar ve diğer ilgili makamlar bünyesinde gerekli standartlara ulaşmış olması gereken, güçlü ve iyi bütünleşmiş bir idari kapasitenin bulunmasını gerektirmektedir. Profesyonel, güvenilir ve etkin bir polis teşkilatı büyük önem taşımaktadır. AB'nin adalet, özgürlük ve güvenlik alanındaki politikalarının en ayrıntılı kısmını, AB dâhilindeki iç sınır kontrollerinin kaldırılmasını öngören Schengen *müktesebatı* oluşturmaktadır. Ancak, yeni Üye Devletler için, Schengen *müktesebatının* kapsamlı bölümleri katılımından sonra alınacak ayrı bir Konsey kararının ardından uygulamaya girer.

İlave ilerlemeler kaydedilmiştir.

Schengen müktesebatı ve **dış sınırların** yönetimi ile ilgili olarak Schengen gerekleri alanında yeni gelişme olmamış, ancak 2003'te kabul edilen Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin uygulanmasına yönelik bir Ulusal Eylem Planının hazırlıkları sürdürülmüştür. Eylem Planı'nın gelişimini denetlemek üzere bölümler arası bir Görev Gücü oluşturulmuştur. Eylem Planı ile ilgili hazırlıkların artık tamamlanması gerekmektedir. Sınır Yönetimi halen çeşitli birimler arasında bölünmüş durumdadır. Türkiye'nin, askeri olmayan profesyonel bir sınır muhafaza teşkilatı kurma yönünde çalışmaya devam etmesi gerekmektedir. İlk adım olarak, Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkındaki Kanunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Vize politikasıyla ilgili olarak Türkiye, Guatemala'ya uyguladığı vize zorunluluğunu kaldırarak AB'nin pozitif vize listesiyle uyum sağlamayı sürdürmüştür. Çek Cumhuriyeti için de vize zorunluluğu kaldırılmıştı. Türkiye, Marshall Adaları ve Mikronezya'ya vize zorunluluğu getirerek AB'nin negatif vize listesiyle uyum sağlamayı sürdürmüştür. Altı ülke ile ilgili olarak AB'nin vize zorunlulukları listesi ile Türkiye'nin vize listesi arasındaki farklılıklar devam etmektedir. Türkiye, AB vize listesi ve vize meselelerine ilişkin AB kurallarıyla uyum sağlamayı sürdürmesi teşvik edilmektedir. Türkiye'nin yurtdışındaki konsolosluk servislerinin kapasitelerinin sahte belgelerin tespit edilebilmesini teminen geliştirmesi gerekmektedir.

Göç konusunda, göç ve iltica *müktesebatıyla* uyum sağlanmasına yönelik Ulusal Eylem Planı Mart 2005'te kabul edilmiştir. Eylem Planı, *müktesebatın* belirli bir takvime uygun olarak kabul edilmesini öngörmektedir. Türkiye Eylem Planının

uygulamasına başlamalıdır. Eylem Planının, iltica ve göç idaresi kurulması, aile birleşmeleri, uzun süreli ikamet ve öğrencilerin ikameti gibi hususlardaki hükümlerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Önerilen göç ve iltica idaresinin *müktesebatı* etkili biçimde uygulayabilecek olması ve iltica ve göç hukuku alanında yetişmiş uzman yetkililerden oluşması zaruridir. Bu kurumun yapısı ve işleyişine ilişkin hükümlerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Türkiye, Mayıs 2005'te AB ile geri kabul anlaşmasına ilişkin müzakereleri başlatmıştır; bu memnuniyet verici bir gelişmedir. Romanya ile Ocak 2004'te tamamlanan geri kabul anlaşması onaylanmıştır. Ukrayna ile Haziran 2005'te bir geri kabul anlaşması imzalanmıştır. Bulgaristan ve Rusya ile geri kabul anlaşmaları imzalanmasına yönelik müzakereler sürmüştür.

Türkiye, sınır geçişleri, göç ve göçle ilgili erken uyarı sistemi konusundaki enformasyon, tartışma ve bilgi değişimi Merkezinin etkinliklerine katılmaya devam etmiştir.

2004 yılında Türkiye'de 54.810 yasadışı göçmen yakalanmıştır. (Bu sayı 2003'te 48.055 olmuştur.) Türk makamları 2005'in ilk çeyreğinde 7.470 yasadışı göçmen yakalamıştır. 2004'te toplam 8.000 yabancı sınır geçiş noktalarında geri çevrilmiştir. (Bu sayı 2003'te 5.720 olmuştur.) 2004'te 955, 2005'in ilk üç ayında 175 yasadışı göç simsarı yakalanmıştır. 2004'te yasadışı göç için kullanılan 12 tekneye Türk karasularında el konulmuştur.

İltica alanında, göç ve iltica *müktesebatı*yla uyum sağlanmasına yönelik bir Ulusal Eylem Planı Mart 2005'te kabul edilmiştir. Eylem Planı, artık uygulamaya konulması gereken belirli bir takvime uygun olarak *müktesebatın* kabul edilmesini öngörmektedir. Eylem Planının, ikincil koruma, kitlesel göç ve hızlandırılmış usul dâhil bazı hükümlerine açıklık getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 1951 Sözleşmesine getirilmiş olan coğrafi kısıtlamaların kaldırılması kilit mesele olmaya devam etmektedir.

Raporun kapsadığı dönemde, yeni iltica başvurularının sayısı kayda değer ölçüde azalmıştır. 2004 yılında 3.026 kişi iltica başvurusunda bulunmuş iken 2005'in ilk beş ayında 1.054 kişi iltica talep etmiştir. Önceki yıllardan kalan, özellikle İranlılar tarafından yapılmış (yüzde 70), ve karara bağlanması gereken çok sayıda iltica başvurusu vardır. 2004'te Irak'tan gelen 864 kişi yeni iltica başvurusunda bulunmuştur, ancak önceki yıllarda yapılmış çok sayıda başvuru karara bağlanmamıştır. Kuzey Irak'taki Türk mültecilerin geri dönüşü konusunda gelişme olmamıştır.

Türkiye sınırlarında, mültecileri baskı korkusu olan ülkeye geri göndermeme (non-refoulement) ilkesini uygulamaktadır. İltica başvuruları, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile işbirliği halinde değerlendirilmektedir. Ancak, bazı ilticacıların sınırdan yasadışı giriş nedeniyle takibata uğradıkları ve sınırdışı edildikleri yolunda haberler alınmaya devam edilmektedir. Sınırdan uzak yerlerde yakalanan yabancıların kötü niyetle hareket ettikleri kabul edildiğinden, iltica başvurusu yapmalarına her zaman izin verilmemektedir; BMMYK gözetiminde tutulan bu kişilere ulaşmakta ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Cenevre Sözleşmesinin coğrafi kısıtlaması kapsamına girmeyen Avrupa kökenli mültecilerin, özellikle Çeçenler ve

Beyaz Rusların iltica başvurularını yapmakta kayda değer güçlüklerle karşılaştıkları yönünde haberler vardır. Uluslararası havaalanlarında ilticacılara ilişkin usul ihdasına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin kabul koşullarının düzeltilmesine yönelik çabaları artırması da teşvik edilmektedir.

BMMYK Avrupalı olmayan mültecilerin ve iltica başvurusunda bulunmak isteyenlerin maddi ihtiyaçlarının karşılanması bakımından başlıca sorumluluğu üstlenmeye devam etmekle birlikte, Türk makamları, nakit, gıda, giyecek yardımları, sağlık hizmetleri ve ısınma için yakıt şeklinde doğrudan yardımlarda bulunmayı sürdürmüştür. Avrupalı olmayan iltica başvurusunda bulunanlar başvurularının karara bağlanmasını beklerken BMMYK'nin tıbbi yardımlarından yararlanmaktadır; geçici mülteci statüsü tanınanlar devletin sağlık hizmetlerinden yararlanmaya hak kazanmaktadırlar. İltica başvurusunda bulunanların çocukları Türk ilkokullarında öğrenim görme hakkına sahiptir. Ailesi olmayan çocuk mültecilere Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bakılmaktadır. Türkiye iltica konularında memur eğitime devam etmiştir.

Polis işbirliği ve örgütlü suça karşı mücadele alanında, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Usul Kanunu cezai soruşturmaların yürütülmesi hususunda arama, iletişime müdahale, gizli takip ve fiziki inceleme gibi konuları kapsayan yeni yetkiler içermektedir. Örgütlü suça ilişkin kanun, suçların kapsamını genişletecek ve iletişime müdahaleyi mümkün kılacak tarzda değiştirilmiştir.

Ocak 2005'te İçişleri Bakanlığı polis, jandarma ve sahil güvenlik arasında daha iyi bir işbirliği ve eşgüdüm sağlamak amacıyla bir genelge yayınlamıştır. 10.000 üniversite mezununun yeni polis memurları olarak görevlendirilmelerine imkân sağlamak üzere bir yasa kabul edilmiştir.

Suç tahkikatı yöntemleri ve soruşturmalarda adli tıp kapsamının halen iyileştirilmesi gerekmektedir. Kolluk kuvvetleri arasında işbirliği ve koordinasyonu artırmak için adımlar atılmış olsa da, daha fazla çalışma gereklidir. AB'nin en iyi uygulamaları çizgisinde suçun önlenmesine yönelik stratejiler geliştirilmesi için, Kolluk, risk analizi ve performans göstergelerine dair istatistiklerin üretiminin iyileştirilmesine ve Avrupa Konseyi kodu çizgisinde ulusal bir polis etik kanunu ihdasına ihtiyaç vardır. Türkiye örgütlü suça karşı ulusal stratejisini geliştirmelidir.

Haziran 2005'de yürürlüğe giren Ceza Kanununun 79-80. maddeleri, kaçakçılık ve insan ticareti için cezaları büyük ölçüde artırmaktadır. Suç bir örgüt tarafından işlendiğinde, ceza daha da artmaktadır. Ceza Kanunu, kaçakçılarının ve (insan) tacirlerinin varlıklarının dondurulmasına ve müsaderesine de imkân sağlamaktadır.

Türk makamları 2005'in ilk dokuz ayında çok sayıda örgütlü insan ticareti şebekesi üyesini yakalamıştır. İnsan Ticaretiyle Mücadele İçin Ulusal Görev Gücü düzenli olarak toplanmaya devam etmiştir. Türk makamları Şubat 2005'de Uluslararası Göç Örgütü'yle işbirliği içinde bir insan ticaretiyle mücadele programı başlatmıştır. İnsan tacirlerinin hedefi olma riskine maruz bulunduğu düşünülen kadın turistlere, ücretsiz bir yardım hattının telefon numarası dahil olmak üzere, insan ticareti konusunda bilgi sağlanmaktadır. Ayrıca insan ticaretine karşı bir kamu bilgilendirme kampanyası başlatılmıştır. Program aynı zamanda insan ticareti kurbanlarına yardım sağlamakta olup, bu program dâhilinde 103 mağdura ülkelerine dönmeleri için yardım edilmiştir.

Program, resmi görevlilerin eğitimini de kapsamakta olup, resmi makamlarca teşhis edilen mağdurların sayısının artmasına katkıda bulunmuştur. 2004 yılında 239 kişi insan ticareti mağdurları olarak teşhis edilmiştir. 2005 yılının ilk altı ayında ise 126 mağdur teşhis edilmiştir. 2004 yılında 227 insan tacirine karşı, 2005 yılının ilk altı ayında 215 insan tacirine karşı kovuşturma başlatılmıştır.

Ağustos 2004'te İstanbul'da açılan insan ticareti mağdurları sığınma evi şimdiye kadar 72 mağduru kabul etmiştir. 26 insan ticareti mağduruna insani amaçlı oturma izni sağlanmıştır. 2005'te Gürcistan ve Ukrayna ile insan ticareti alanında polis işbirliği ve bilgi değişimi protokolleri imzalanmıştır.

İnsan ticareti alanında yürütülen çabaların sürdürülmesine ihtiyaç vardır.

Euro'nun sahteciliğe karşı korunmasıyla ilgili olarak rapor edilebilecek yeni bir gelişme yoktur.

Karapara aklamayla mücadele konusunda, yasaların *müktesebat* ile uyumu ile ilgili olarak bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Yeni Ceza Kanunu, isnat edilen suç kapsamını bir yıldan fazla hapisle cezalandırılacak tüm suçları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Buna ilaveten kara para aklamayla elde edilmiş gayrimenkullere el konmasına ilişkin daha kapsamlı hükümler getirilmiştir. Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu kara para aklamayla mücadele için iletişime müdahale ve izleme teknikleri gibi özel soruşturma yöntemleri getirmiştir. Ancak Kara Para Aklanmasının Önlenmesine ilişkin 1996 tarihli yasa *müktesebatla* tümüyle uyumlu değildir (Ayrıca *Bakınız Fasil 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı*).

Terörizmle mücadele ile ilgili olarak, Türkiye, Terörizmin Ortadan Kaldırılmasına Dair Avrupa Konvansiyonuna İlişkin Protokolü Ocak 2005'de onaylamıştır. Terörizmin finansmanının ortadan kaldırılmasına ilişkin BM Güvenlik Konseyi Kararlarını takiben kabul edilen kararnameyi uygulamaya koyan Türk makamları 2 kurumun ve 2 kişinin varlıklarını dondurmıştır.

Türkiye, diğer ülkelerin kolluk kuvvetleri ve düzenleme kurumlarına, terörist finansman soruşturmaları için mümkün olan en geniş oranda yardım sağlamalı ve kişi ve kurumların, özellikle kâr amacı gütmeyen kuruluşların, terörizmi finanse etmek amacıyla kötüye kullanılmamalarını sağlamalıdır.

Uyuşturucu maddelerle mücadele alanında, Türkiye Ekim 2004'de, Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 17. maddesini uygulayan 1995 tarihli Avrupa Konseyi Deniz Yoluyla Yasadışı Kaçakçılık Anlaşmasını imzalamıştır.

Ulusal uyuşturucu stratejisinin AB Uyuşturucu Stratejisiyle uyumlaştırılmasına dair bildirilebilecek başka ilerleme bulunmamaktadır. Türkiye Emniyet Genel Müdürlüğü içindeki kaçakçılıkla mücadele ve organize suç birimi, uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele faaliyetlerinin eşgüdümünden sorumludur.

Türkiye, Ankara'da bir mini-Dublin Grubu kurulmasını kabul etmemiştir, ancak, üye olmak istediğini merkezi Dublin Grubuna bildirmiştir. Dublin Grubunda işbirliğine dair esaslar, halen incelenme aşamasındadır.

Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma tarafından, uyuşturucu madde ticaretiyle mücadele konusunda birtakım başarılı operasyonlar yapılmıştır. Türkiye’de rekor miktarlarda eroin ele geçirildiği kaydedilmiştir. Üye Devletlerdeki polis kuvvetleriyle işbirliği içinde büyük miktarlarda müsadereye yol açan çok sayıda kontrollü teslimat yürütülmüştür. Türk kolluk kuvvetleri sadece kişileri tutuklamak yerine kaçakçılık şebekelerini çökertmeyi hedefleyen daha gelişmiş soruşturma teknikleri kullanmaya başlamışlardır.

Türkiye’nin coğrafi konumu uyuşturucuyla mücadelede yoğun bir odaklanma gerektirmektedir. Türkiye’nin 1997’de kabul edilen Ulusal Uyuşturucu Stratejisini, AB Uyuşturucu Stratejisiyle uyumlaştırmak üzere gözden geçirmeye ihtiyacı vardır ve şimdi 1995 Avrupa Konseyi Deniz Yoluyla Kaçakçılık Anlaşmasını onaylamalıdır. Ankara’da mini- Dublin Grubu kurulması tavsiye edilmektedir.

Gümrük işbirliği konusunda, bazı sınır geçiş noktalarına röntgen cihazların, kapalı devre televizyonlar, taşıtlar için plaka numarası tanıma sistemi ve bir taşıt gözlem sistemi kurulması, uyuşturucu ve kaçak mal müsaderelelerinde büyük artışa yol açmıştır. Yeni Ceza Kanunu, Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğü’nün hukuki statüsünde iyileşme sağlamıştır. Türk gümrük makamları İspanya tarafından düzenlenen kokain kaçakçılığıyla mücadeleye ilişkin “Toledo II”, hava yoluyla kokain kaçakçılığı (Kasım 2004) ve Almanya tarafından düzenlenen Balkan yolunda uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleye yönelik “Roots” adlı (Temmuz 2005) AB ortak gümrük operasyonlarına katılmıştır.

Ajanslar arası işbirliğinin güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Gezici izleme birimlerinin devreye sokulması ve komşu ülkelerle ve diğerleriyle mevcut gümrük işbirliği anlaşmalarının işletilmesi suretiyle risk analizinin geliştirilmesi ileriye götürülmelidir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında, Bölgesel İstinaf Mahkemeleri kuran kanun 1 Haziran 2005’de yürürlüğe girmiştir. Aralık 2004’de Adalet Bakanlığı’na 4000 ilave hakim ve savcı ile 6500 mahkeme idari personeli atama yetkisi verilmiştir. 200 hakim ve savcı kamu ve özel kurumlarında yabancı dil kurslarına katılmışlardır. İstinaf mahkemelerine ilişkin yasanın kabulünü müteakip, Türkiye bu mahkemeleri kurmak için adımlar atmaya davet edilmektedir.

2201/2003 sayılı yeni Brüksel II Tüzüğü 1980 Lahey Uluslararası Çocuk Kaçırma Konvansiyonu’nun AB Üyesi Devletler arasında uygulanmasını 1 Mart 2005’den beri daha sıkı bir hale getirdiğinden, Türkiye’de 1 Ağustos 2000’de yürürlüğe giren 1980 Lahey Konvansiyonu’nun uygulanması geliştirilmelidir. (Ayrıca bakınız Fası 23: *Yargı ve Temel Haklar*)

Sonuç

Türkiye adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarındaki mevzuatını, AB *müktesebatı* ve uygulamalarıyla uyumlaştırmak için mesafe katetmiş ve Türk mevzuatı belli bir ölçüde AB *müktesebatına* uyum sağlamıştır.

Bununla birlikte, göç ve iltica konusunda Ulusal Eylem Planınının *müktesebatla* uyumlaştırılması, yasadışı göç ve kaçakçılıkta Avrupa Birliği’yle daha yoğun ve etkin

bir işbirliği yapılması, organize suça karşı ulusal bir strateji ve para aklama ile mücadelede yasal çerçevenin geliştirilmesi gibi bazı önemli alanlarda ilerleme kaydedilmesine ihtiyaç vardır. İlgili kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdümün geliştirilmesi için ek adımların atılması gerekmektedir.

Fasıl 25: Bilim ve Araştırma

Bilim ve araştırma alanındaki *müktesebat*, AB kurallarının ulusal mevzuata aktarılmasına gerek göstermemektedir. Uygulama kapasitesi, AB'nin Çerçeve Programlarına etkin katılım için gerekli koşulların mevcut olması ile ilgilidir. Çerçeve Programlarla tam ve başarılı ortaklık sağlanabilmesi için, Üye Ülkelerin yeterli personel istihdamı dahil olmak üzere, araştırma ve teknolojik gelişme alanında gerekli uygulama kapasitelerini oluşturması gerekmektedir.

Son rapordan bu yana bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye'nin, **Araştırma ve Teknolojik Gelişme için Altıncı Çerçeve Programı'na (ÇP6)** katılımı devam etmektedir. Türkiye **Euratom** Çerçeve Programına katılmamaktadır.

ÇP6 faaliyetlerinin eşgüdümü için kurulan Türkiye Ulusal Koordinasyon Ofisi güçlendirilmiştir. Haziran ayında Ulusal İrtibat Noktaları ile proje asistanlarının sayıları sırasıyla 17 ve 13'e çıkartılmıştır. Ulusal Koordinasyon Ofisi (UKO) ile diğer kamu kurumları ve hükümet dışı kuruluşlar, üniversiteler ve sanayi ve ticaret odaları arasında köprü görevi gören kurumsal temas noktalarının sayısı 542'ye ulaşmıştır. Türk araştırmacılarının ÇP6'ya katılımlarını kolaylaştırmayı ve teşvik etmeyi hedefleyen birçok proje ve destek programlarına devam edilmiştir.

ÇP6 kapsamında Türk proje önerilerinin başarı oranı 2002 yılında %15'ten 2005 yılında (2005 Mart ayı verilerine göre) %17'ye yükselmiştir. Bununla birlikte, önerilerin sayısı, özellikle tematik öncelikler altında ve projelerin yeni araçlar şekline bütünleştirilmesinde, hala çok düşüktür. Başarılı projelerin çoğu, aday ülkelere yapılan bazı özel çağrılar kapsamında ve uluslararası bilimsel işbirliği çerçevesinde sunulanlardan oluşmuştur. Türkiye'nin, sanayisinin katılımını daha da geliştirmesi gerekmektedir. Bilim ve teknolojiyle ilgili *müktesebatın* komşu sektörlerde pratik biçimde uygulanmasına yönelik olarak yaklaşık 150 Türk bilim adamı Komisyon'un Ortak Araştırma Merkezinin (OAM) yedi enstitüsünde eğitilmişlerdir. Türk araştırmacılarının, OAM tarafından sunulan dolaşım imkânlarına, hâlihazırda OAM'de çalışan on bilim adamı/uzman ile katılımı devam etmiştir.

Türkiye'nin, bilim ve araştırma alanındaki uygulama kapasitesinin yanı sıra yasal ve idari yapılanmasıyla ilgili olarak bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Bu bağlamda, ismi değiştirilen Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) ilişkin olarak, Mayıs 2005'te kabul edilen bir kanunla, Başbakan'a, TÜBİTAK Bilim Kurulunun 14 üyesinden yedisini doğrudan atama ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından önerilen diğer yedisini onaylama yetkisi verilmiştir. Yasa, Başbakan'a aynı zamanda, Bilim Kurulu'nun bir aday üzerinde anlaşmaya varamaması halinde TÜBİTAK Başkanını onaylama veya doğrudan atama hakkı da vermektedir. Ancak sözkonusu yasa değişikliği Cumhurbaşkanı Sezer tarafından, TÜBİTAK'ın bilimsel özerkliğine halel getirdiği ve kamu yararı ve hukukun

üstünlüğü ilkeleriyle çeliştiği gerekçeleriyle reddedilmiştir. Meclis tarafından değişiklik yapılmadan yeniden kabul edilen yasa Haziran'da yürürlüğe girmiştir. Temmuz'da Bilim Kurulunun yeni üyeleri seçilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, sözkonusu yasal değişikliklerin Anayasaya uygun olup olmadığına dair vereceği kapsamlı karara kadar, ilgili yeni yasa hükümlerinin uygulanmasını askıya almıştır.

Fen ve sosyal bilimler alanlarında sunulacak projelerin ne şekilde önerileceği, seçileceği, yürütüleceği ve sonuçlandırılacağını düzenleyen ve usulleri belirleyen bir tüzük Resmi Gazetede yayımlanarak Mart ayında yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu tüzük TÜBİTAK tarafından uygulanacaktır. Sosyal ve beşeri bilimler alanındaki projelere verilen destek arttırılmıştır. TÜBİTAK tarafından desteklenen projelerin sahiplerine ve projelere katkı yapanlara telif ücreti şeklinde yeni ödeme mekanizmaları sağlanmıştır.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Eylül 2004 ve Mart 2005'te toplanmıştır. Ulusal bilim ve teknoloji girişimi, Türk Araştırma Alanının kurulmasını da içerecek şekilde kabul edilmiştir. Sözkonusu girişim, TÜBİTAK ile kamu kurumları, hükümet dışı örgütler, özel sektör kuruluşları ve üniversiteler arasında araştırma ve teknolojik gelişim faaliyetleri birlikte çalışma uyumunu arttırmanın yanı sıra, sorunların çözümünü, yaşam kalitesinin yükseltilmesini, gönencin genişletilmesini ve rekabet gücünün arttırılmasını hedeflemektedir. Bir ulusal uzay araştırma programı hazırlanmıştır. TÜBİTAK, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına kadar, 2003–2023 dönemi için bilim ve teknoloji alanındaki hedefleri belirleyen ve önemli bir belge olan Vizyon 2023 çerçevesinde, öncelik verilmesi gereken teknoloji alanlarını belirlemiştir. Toplumda araştırmayı özendirmek için birçok teşvik programları başlatılmıştır. Bilimsel faaliyetleri ilköğretim okullarına yaymak için Milli Eğitim Bakanlığı ve TÜBİTAK arasında Kasım 2004'te bir protokol imzalanmıştır.

Artan faaliyetleri bağlamında, TÜBİTAK'ın 2005 yılı bütçesine 250 milyon Euro karşılığı ek ödenek ilave edilmiştir. Hâlihazırda GSYİH'nin binde 8 oranında olan araştırma ve geliştirme harcamalarının payını 2010 yılına kadar %2'ye ve aynı yıla kadar tam gün çalışan araştırmacıların sayısını 40.000'e yükseltilmesi için hedefler belirlenmiştir. Bu rakamlar aynı zamanda TÜBİTAK'ın sınaî araştırma ve geliştirmeye verdiği destekte (2000 yılında 25 milyon Euro'dan 2004 yılında 54 milyon Euro'ya çıkmıştır) önemli bir artışa da işaret etmektedir. Bilim ve teknoloji işbirliğinde toplam 60 ülkeyle akdedilen ikili anlaşmaların sayısı 100'e ulaşmıştır. Öte yandan, uluslararası süreli yayınlardaki yayın sayısı bakımından Bilim Endeksinde 1993 yılında 37. sırada bulunan Türkiye 22. sıraya yükselmiştir.

Sonuç

Araştırma ve Teknolojik Gelişme Altıncı Çerçeve Programına (FP6) daha fazla katılmaya başlayan Türkiye'nin bilim ve araştırma kapasitelerinde bazı iyileşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak sözkonusu programa daha etkin bir şekilde katılabilmek için, Türkiye'nin mevcut başarı oranlarını muhafaza ederken, proje tekliflerinin sayısını arttırmak için daha fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Türkiye'de bilim ve araştırma alanında en önemli bir kurumsal yapı olan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumunun (TÜBİTAK) sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi ve Türkiye'nin AB araştırma faaliyetlerine başarılı bir

şekilde katılabilmesi için TÜBİTAK Başkanın ve Bilim Kurulu üyelerinin atanması konusunda hukuki şeffaflığın sağlanması gerekmektedir.

Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine sağlanan destek son yıllarda önemli oranda artış kaydetmiştir. Bu artışın, Türkiye'nin belli başlı bilim ve teknoloji göstergeleri ile AB ortalamaları arasındaki farkın kapatılması hedefi gözetilerek devam etmesi gerekmektedir. Türkiye, 2010 yılına kadar araştırma yatırımlarını GSYİH'nin % 2'si oranına getirmek gibi iddialı bir hedef belirlemiştir. Bu oran, Türkiye'nin Avrupa Araştırma Alanına etkin bir şekilde dâhil olmasına katkıda bulunacaktır. "Araştırmaya Yatırım Eylem Planı" göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin özellikle araştırma faaliyetlerine ilişkin kamu desteği ile çerçeve koşullarının iyileştirilmesine yönelik genel bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Politika tedbirlerinin ve artan kamu bütçelerinin etkilerinin iyileştirilmesi için idarenin yönetim, gözlem ve değerlendirme kabiliyetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür

Eğitim, öğretim, gençlik ve kültür alanları genel olarak Üye Ülkelerin yetkisi dâhilindedir. Ulusal politikaların uyumlaştırılması ve açık eşgüdüm yöntemi aracılığıyla paylaşılan hedeflere ulaşılmasını teminen, Avrupa seviyesinde eğitim ve öğretim alanlarında bütün faaliyetleri bütünleştiren "Eğitim ve Öğretim 2010" programının kurulmasına da neden olan, eğitim ve öğretim politikaları konusunda işbirliği çerçevesi geliştirilmiştir. Kültürel çeşitlilik konusunda ise Üye Ülkelerin, AT Antlaşmasınının 151. Maddesinde yerini bulan ilkelere uymaları ve uluslararası yükümlülüklerinin kültürel çeşitliliğin korunması ve ilerletilmesine imkan vermesini sağlamaları gerekmektedir. Eğitim, öğretim ve gençlik alanlarındaki Topluluk programlarının (Leonardo da Vinci, Socrates, Youth) mali yönetiminin sağlıklı bir şekilde sağlanması için Üye Ülkelerin hukuki, idari, mali çerçevelere ve gerekli uygulama kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir.

Eğitim ve öğretim alanında Türkiye, Nisan 2004 ayından bu yana Topluluğun *Leonardo da Vinci*, *Socrates* ve *Youth* programlarına son derece başarılı bir şekilde katılmaktadır. Türk Ulusal Ajansı tarafından yürütülen bilgilendirme kampanyalarının da desteğiyle, bu programlar öğrenciler ve genç profesyoneller arasında büyük ilgi görmüştür. 2004 yılında zaten önemli bir şekilde artış kaydeden başvuru sayısı 2005 yılında daha da yükselmiştir.

Türk Ulusal Ajansı, projelerle ilgili seçim, sözleşme, menfaat sahiplerine ödeme, proje denetleme ve Komisyona bilgi verme dâhil, programların dağıtılmış faaliyetlerin yönetimine ilişkin görevlerini tatminkâr bir şekilde yerine getirmiştir. Türk Ulusal Ajansı, AB ortaklarıyla birlikte 9000'den fazla Türk katılımcınının dâhil olduğu projeler için bu faaliyetlere tahsis edilen fonların % 90'ının ihalesini gerçekleştirebilmiştir. Türk Ulusal Ajansının, başvuru sayılarındaki önemli artışla baş edebilmek için yönetim kapasitesini takviye etmeye yönelik çabalarını sürdürmesi gerekmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı, Milli Eğitim Bakanlığı, AB İşleri Genel Sekreterliği, Yüksek Öğretim Kurulu, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve Türk İş Kurumu temsilcilerinden oluşan bir Yönetim ve İzleme Komitesi, Birlik Programlarının uygulanmasına yönelik genel politikalar belirlemek ve Ulusal Ajansın çalışmasını izlemekte ve değerlendirmek için düzenli toplantılar yapmaktadır. Programların, bu

alandaki ulusal politikalara da faydalı olmasını sağlamak için, sektörel bakanlıkların Yönetim ve İzleme Komitesine etkin katılımları gereklidir. Bu bağlamda, ilgili bütün bakanlıklar arasında işbirliği ve eşgüdüm güçlendirilmelidir.

Türkiye, AB Lizbon stratejisinin bir parçası olan *Eğitim ve Öğretim 2010* çalışma programına katılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, 2010 çalışma programının uygulanışı hakkındaki 2006 Ortak Raporu'na katkı olarak, Türkiye'nin eğitim ve öğretim sistemlerinin modernizasyonu hakkında bir ulusal rapor sunmuştur.

Eğitime erişimde gelişme olmuştur. Son dört yılda, okul öncesi eğitimdeki çocuk sayısındaki % 68'lik bir artış halen düşüktür. (bu yaş grubunun %16'sı). 2003 yılında başlatılan ve kız çocuklarının okula gönderilmelerini teşvik eden kampanya, 2005 yılında 20 şehirde daha uygulamaya sokulmuştur ve bu alandaki çabalar sürdürülmelidir. Özel öğretime tabi çocukların eğitimi için daha çok mali kaynak tahsis edilmiş olmakla birlikte, hala bu alanda yapılacak çok şey vardır.

2005-2006'da ulusal çapta uygulanması öngörülen, temel eğitimin ilk beş sınıfının yeni ders programının pilot uygulaması, 2004-2005'te 9 şehirde 120 ilköğretim okulunda başlamıştır. 6'dan 8'e kadar olan sınıfların ders programları kabul edilmiştir.

Mesleki ve teknik eğitimin güçlendirilmesine ilişkin, Eğitim Kurulu hem genel hem meslek liselerinin üç yıldan dörde çıkarılması uygulamasına başlamıştır. Bu reform, mesleki/teknik ve genel ortaokullar arasında yatay geçişi sağlamıştır. Bunun tersine, teknik lise mezunlarının üniversite giriş sınavındaki katsayısı düşürülmüştür.

Öncelik, işletmelerde ve meslek örgütlerinde beceri eğitiminin geliştirilmesine verilmelidir. Mesleki ve teknik eğitim (MTE) için öğretmen yetiştiren Mesleki ve Teknik Eğitim Fakülteleri, Avrupa Kredi Transfer Sisteminin uygulanabilmesi için yeniden yapılandırılmalıdır. Bu, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde ve hâlihazırda devam eden MTE Modernizasyon programından yararlanarak, tüm yüksek öğretim sisteminin yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Yüksek öğretim alanında, Bologna sürecinin Türkiye'de uygulanmasında kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. Akademik değerlendirme ve kalite kontrol alanındaki mevzuat, Kalite Teminatı için Avrupa Ağı tarafında geliştirilen Avrupa standartları ve yönergeleri dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Ulusal bir diploma eki, Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ve UNESCO tarafında ortaklaşa olarak hazırlanan bir model temel alınarak hazırlanmış ve Türk üniversitelerine dağıtılmıştır; uygulanması Türkiye'deki tüm yüksek öğretim kurumlarında 2005 yılından itibaren zorunlu olacaktır.

Türkiye, Lizbon Stratejisi doğrultusunda, üniversitelerin bilgi temelli ekonomiye tam olarak katkı yapabilmelerini sağlamak için, çerçeve yönetmeliklerinin üniversitelerin özlü değişiklikler yapabilme ve stratejik önceliklerini takip edebilmesine imkân vermesini sağlamak zorundadır. Eğitim sisteminin yerel ihtiyaçlara cevap verebilmesini teminen, âdemimerkeziyetçilik için daha çok çaba sarfedilmelidir. Bu, halen oldukça merkezi nitelik taşıyan sistem için önemli bir zorluk teşkil etmektedir.

Her ne kadar eğitim ve öğretimin değişik alanlarında ilerleme olduğuna dair kanıtlar olsa da, yaşam boyu öğrenime katılımın derecesi ve gelişimine ilişkin genel bir görüntü elde etmek zordur. Böyle bir katılımın temelleri, öğrenci merkezli bir yaklaşımla, esneklik ve uyum sağlama ilkelerini bütünleştiren tutarlı ve kapsamlı yaşam boyu öğrenme stratejisinin geliştirilmesi ve farklı ortamlarda öğrenmeye katılmaya devam etme arzusunu teşvik edilmesi suretiyle atılmalıdır.

Kültürle ilgili olarak, Türkiye Temmuz ayında *Kültür 2000 programına* katılma isteğini teyit etmiş ve 2006'daki katılımı için gerekli olan mali katkısını ödemeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Türkiye, şimdi katılımını sağlayacak olan Mutabakat Zaptı'nın sonuçlandırılması için hazırlıklarını bitirmeli ve ona uygun mali ve idari tedbirleri almalıdır.

Sonuç

Kültür ve eğitim alanında bazı ilerlemeler olmuştur. Türkiye Birliğin belirli üç programına başarıyla katılmıştır. Eğitim ve öğrenim alanında sürdürülen reformlar, ortak Avrupa hedefleri ve öncelikleriyle genelde uyuşmaktadır. Türk yetkililer artık uyumlu ve kapsamlı hayat boyu öğrenme stratejisi ortaya koymalıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin Eğitim ve Öğretim 2010 çalışma programına etkin bir katılım sağlamalı ve 2010 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere için gerçekçi ama zorlu hedefler seçmesi önem taşımaktadır. Genel olarak, yüksek öğretim daha çok ademi merkezileştirilmelidir.

Kültür alanında AB *müktesebatı*yla tam uyumu sağlamak için, Türkiye'nin, BM çerçevesindekiler de dâhil olmak üzere, AB'nin kültürel çeşitliliğin korunması politikalarını tamamen benimsemesi gerekecektir.

Fasıl 27: Çevre

AB çevre politikası, mevcut ve gelecek nesiller için sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesini ve çevrenin korunmasını amaçlamaktadır. Bu politika önleyici eylem, kirlenen öder ilkesi, çevre zararlarıyla kaynağında mücadele, ortak sorumluluk ve çevrenin korunmasının diğer AB politikaları ile bütünleştirilmesi üzerine kurulmuştur. *Müktesebat*, yatay mevzuatı, su ve hava kalitesini, atık yönetimini, doğanın korunmasını, endüstriyel kirlenmenin denetimi ve risk yönetimini, kimyasal maddeler ve genetiği değiştirilmiş organizmaları (GDO), gürültü ve ormancılığı da kapsayan 200'den fazla belli başlı yasal düzenlemeyi içerir. *Müktesebatla* uyum önemli ölçüde yatırım yapmayı gerektirmektedir. Çevre *müktesebatının* uygulamaya konulması ve yürütülmesi için ulusal ve yerel düzeyde güçlü ve iyi donanımlı bir yönetimin bulunması zorunludur. Geçen İlerleme Raporundan bu yana atık yönetimi, gürültü sektörü ve doğanın korunması alanlarında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Çevre ile ilgili diğer sektörlerde *müktesebatın* aktarımında ise sınırlı bir gelişme sağlanmış ya da esaslı bir gelişme görülmemiştir.

Yatay mevzuat alanında esaslı bir ilerleme kaydedildiği söylenemez. Türkiye *Kyoto* Protokolünü hala onaylamamış, *Espoo* ve *Aarhus* Sözleşmelerine taraf olmamıştır. Sera gazı emisyonu tahsis ticareti cetvelinin oluşturulmasının yanı sıra emisyon ticaretine ilişkin mevzuatın kabulü konularında ilave çaba harcanması gerekmektedir. Yatay mevzuatın uygulanmasında da halen ciddi ilave çaba harcanmasına

gereksinim duyulmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) ile ilgili mevzuatta *müktesebat* ile büyük ölçüde uyum sağlanmış gibi görünmekle birlikte, sınıraşan konularda iç hukuka aktarıma ve kamusal danışmanın ele alınmasına daha fazla dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifinin (SÇD-Directive) iç hukuka aktarılması çok erken bir aşamadadır ve özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Genelde, yatay mevzuatın iç hukuka aktarımı ve uygulanması bir endişe kaynağıdır ve bu bağlamda ilave önemli çabalar harcanması gerekmektedir.

Hava kalitesi ile ilgili olarak sınırlı bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Endüstriyel hava kirliliğinin ve konut ısıtması kaynaklı hava kirliliğinin denetimiyle ilgili tüzükler kabul edilmiştir. Bununla birlikte, hava kalitesi çerçeve mevzuatının iç hukuka aktarımı pek ilerlemiş değildir. Motorlu taşıt kaynaklı hava kirliliğine ilişkin mevzuatın iç hukuka aktarımı oldukça ileri seviyededir. Tüketici Bilgi Direktifi tam olarak iç hukuka aktarılmış ve Petrol ve Dizel Yakıtların Kalitesi Direktifi hemen hemen tamamen iç hukuka yansıtılmıştır. Bununla birlikte, özellikle sıvı yakıtlardaki sülfür miktarı ve değişken organik bileşik emisyonlar konularındaki direktiflerin iç hukuka aktarımı olmak üzere ilave mevzuat kabul edilmesi ve hava kalitesinin artırılmasının izlenmesini ve şekillendirilmesi dahil olmak üzere uygulamaya başlanması için adımlar atılması gerekmektedir.

Hava kalitesi parametrelerinin izlenmesi Çevre ve Orman Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının sorumluluğundadır. Sözkonusu iki bakanlığın izleme görevlerinde belirli bir örtüşme bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, hava kalitesine ilişkin mevzuatın iç hukuka aktarımı ve uygulanması için önemli ilave adımlar atılması gerekmektedir.

Kullanılmış pil ve akülere ilişkin tüzükte yapılan değişikliğin, tıbbi atığın kontrolü tüzüğünün, katı atıklara ilişkin bir uygulama yönetmeliğinin ve bitki atık yağı ve zararlı atıklar konusunda uygulama yönetmeliklerinin kabul edilmesiyle birlikte **atık yönetimine** ilişkin *müktesebatın* iç hukuka aktarılmasında bir miktar ilerleme sağlandığı söylenebilir. Lağım atıkları ile ilgili olarak toprak kirlenmesinin kontrolüne ilişkin uygulama yönetmeliği Mayıs 2005'te yürürlüğe girmiştir.

Çerçeve Direktif dahil birçok direktifin iç hukuka yansıtılması açısından atık yönetimi alanındaki mevzuat ileri düzeydedir. Poliklorine bifeniller ve ömür sonu geri kazanım araçları Direktiflerinde sağlanan ilerleme ise zayıftır. Elektrik ve Elektronik Alet Atıklarına (ECAA) ilişkin mevzuat ise hazırlık aşamasındadır. Bazı Tehlikeli Maddeler İçeren Elektrik ve Elektronik Aletlerin kısıtlanması Direktifi konusunda herhangi bir ilerleme kaydedildiği söylenemez. Toprağa Gömme ve Atıkların Yakımı Direktiflerinin iç hukuka tam olarak aktarılması için hala ilave çaba harcanması gerekmektedir. Lisans verme, gözetleme, teftiş ve uygulamaya ilişkin Çevre ve Orman Bakanlığının kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu sektöre yeterli mali kaynak sağlanmalıdır. Genel olarak bakıldığında, uygulama için daha fazla çaba harcanması ve ulusal atık yönetimi planının kabul edilmesi gerekmektedir.

Su kalitesi konusunda sınırlı bir ilerleme gerçekleştirildiği söylenebilir. İnsan tüketimi için su konusundaki uygulama yönetmelikleri ve iyi tarımsal uygulama kuralları kabul edilmiştir. Su kalitesi *müktesebatının* bazı yönlerini Türk mevzuatı zaten içermekle birlikte, Nitrat ve İçme Suyu Direktifleri hariç, bu alanda iç hukuka aktarma düşük

kalmaktadır. Su Çerçeve Direktifi ile ilgili değişiklikler konusunda herhangi bir ilerleme kaydedildiği söylenemez ve tam uyumu sağlamak amacıyla bu alanda katılıma kadar önemli çaba harcanması gerekmektedir. Su Çerçeve Direktifi ve Topluluğun taraf olduğu uluslararası sözleşmeler doğrultusunda sınıraşan sularla ilgili işbirliğinin geliştirilmesi henüz başlangıç aşamasındadır. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve karmaşık ve zayıftır. Uygulama ve uygulatma konularında yeterince garanti sağlamamaktadır ve henüz nehir havzası tabanlı yönetim temelinde örgütlenilmemiştir. Olası görev örtüşmelerinin, gereksiz tekrarların ve karışıklığın önlenmesi açısından su yönetimi konusunda ilgili kuruluşlar arasındaki sorumlulukların paylaşımına özel önem verilmesi gerekmektedir. Bu sektörde önemli ölçüde yatırım yapılmalıdır. Genel olarak bu alanda iç hukuka aktarım ve uygulamaya geçilmesi hala endişe kaynağıdır. Katılıma kadar tam uyum ve uygulama sağlanması için önemli ölçüde çaba gerekmektedir.

Doğanın korunması alanında bazı ilerlemelerin kaydedildiği söylenebilir. Yabani yaşamın korunması ve geliştirme alanlarının kurulmasına ilişkin bir dizi tüzük, yabani soğanlı bitkilerin uluslararası ticaretine ilişkin izin ve bu ticaretin denetimiyle ilgili bildiri ile avlanma ile ilgili bir dizi tüzük kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak Doğu Anadolu'da bir ulusal park kurulmuş ve uluslararası düzeyde önemli üç sulak alan (RAMSAR alanları) oluşturulmuştur.

Doğanın korunması amacıyla bazı mevzuatın kabul edilmesine ve koruma bölgelerinin ilanına karşın, yasal uyum ve uygulama çok düşük düzeyde kalmıştır. Yaşam alanlarının hızlı bir biçimde yok olması endişeye yol açmaktadır. Doğanın korunması konulu çerçeve yasa ile kuşlar ve yaşam alanları konulu uygulama yönetmeliğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Doğanın korunması ile bağlı olan diğer politika alanlarındaki mevzuata özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Kurumsal çerçeve karmaşık olup, çeşitli kurumlar arasında bölünmüştür. İlgili kurumlar arasındaki sorumluluk paylaşımına özel önem verilmesine gereksinim duyulmaktadır. Sonuç olarak *müktesebatın* iç hukuka aktarımı, uygulanması ve uygulatılması konularında önemli ölçüde ilerleme sağlanması gerekmektedir.

Endüstriyel kirlenmenin denetimi ve risk yönetimine ilişkin bir ilerleme sağlandığı söylenemez. İç hukuka aktarım ve uygulama çok düşük düzeyde kalmış olup sadece Seveso Direktifinin bazı koşullarına ilişkin değişikliklerde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Genel olarak, tam uyum ve uygulama için kaydadeğer çaba harcamak gerekmektedir.

Kimyasal maddeler ile ilgili herhangi bir gelişme olduğu söylenemez. Hayvan Deneyleri Direktifi dışındaki diğer alanlardaki uyum düzeyi çok düşüktür. Mevcut kapasite etkin uygulama için yetersiz olup geliştirilmesi gerekmektedir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda ilerleme kaydedildiği söylenemez.

Gürültü ile ilgili ilerleme sağlandığı söylenebilir. Çevre gürültüsünün değerlendirilmesi ve yönetimine ilişkin uygulama yönetmeliği kabul edilmiştir. Genel olarak uyum düzeyi ileri seviyededir, ancak uygulama için daha fazla çaba harcanmasının yanı sıra gürültü haritasının ve eylem planlarının hazırlanması gerekmektedir.

Ormancılık alanında sınırlı bir ilerlemeden söz edilebilir. Çevre ve Orman Bakanlığınca çölleşme ile mücadele ulusal planının uygulanmasına ilişkin bir bildiri yayınlanmıştır ve ulusal ormancılık stratejisi geliştirilmiştir. Türkiye orman konularıyla ilgili gelişmiş, iyi bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, uygulama konusunda yoğun çaba harcamak gerekmektedir.

Sonuç

Sadece atık yönetimi, doğanın korunması ve gürültü alanlarında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Çevreyle ilgili *müktesebatın* iç hukuka aktarım genel düzeyi düşüktür, ancak atık yönetimi ve gürültü alanlarındaki uyum düzeyi ileridir. Çevreyle ilişkin *müktesebatın* uygulanması ve uygulanması alanlarındaki zayıflık halen önemli bir endişe kaynağıdır. Çevreyle ilgili *müktesebatta* ve Birliğin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde belirtilen sınıraşan sorunlara özel önem verilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin çevrenin korunması gereksinimlerini tüm diğer politikaların tanımlanmaları ve uygulanmaları ile bütünleştirmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için adımlar atması gerekmektedir. Ayrıca, idari kapasiteyle çevre politikalarının uygulanmasına müdahil kurumlar arasındaki eşgüdümü sağlayan mekanizmaların güçlendirilmesine özel önem verilmesi gerekmektedir. Çevre *müktesebatının* uygulanmasının temini için önemli ölçüde yatırım yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, bütün yeni yatırım projelerinin AB çevre *müktesebatı* ile uyumlu olması gerektiğinin altının çizilmelidir.

Fasıl 28: Tüketici ve Sağlığın Korunması

Tüketicinin korunmasına ilişkin *müktesebat*, tüketici ürünlerinin güvenliği yanında tüketicilerin ekonomik çıkarlarının belirli bir takım sektörlerde korunmasını kapsamaktadır. Üye devletler, *müktesebatı* iç hukuklarına yansıtmalı ve etkin piyasa denetimini ve *müktesebatın* uygulanmasını mümkün kılan bağımsız idari yapıları ve uygulatma yetkilerini hayata geçirmelidir. Uygun adli ve anlaşmazlıkların mahkeme dışı çözümüne ilişkin mekanizmaların yanında, tüketicinin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi ile tüketici kuruluşlarına bir rol verilmesi de temin edilmelidir. Ayrıca bu fasıl, kamu sağlığı konusunda belirli bağlayıcı kuralları kapsamaktadır. Türkiye tüketici ve sağlığın korunması alanında bir miktar ilerleme kaydetmiştir.

Güvenlikle bağlantılı önlemler konusundaki mevzuat uyumunda yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir. Genel Ürün Güvenliği Direktifini (92/59/EEC) büyük ölçüde iç hukuka yansıtan 2001 tarihli Ürünler Hakkında Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına dair kanun genel düzenleyici çerçeveyi oluşturmaya devam etmektedir. Bu kanun aynı zamanda güvenli olmayan ürünlerin ele geçirilmesi halinde yetkili makamların uygulayacakları önlemleri tayin etmektedir. Kanun her türlü ürünün güvenliği hakkındaki ortak temel ilkeleri belirlemekte, ancak ayrıntılı hükümlerin belirlenmesini, belirli bir ürünün özel güvenlik standartlarını tayin eden özel ürün mevzuatına bırakmaktadır.

Piyasa gözetiminde çok az bir gelişme görülmüştür. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yeni Yaklaşım Direktifinden sorumlu ana teşkilattır. Türkiye'nin 81 ilinin tümünde yerel müfettişlikleri mevcuttur. Pilot uygulama boyutunda piyasa gözetimi faaliyetleri ve istatistik toplama işlerini başlatmıştır. Gözetim; düşük voltaj, elektromanyetik

uygunluk, makineler, tekstil, ayakkabıların etiketlenmesi, beyaz eşyanın kullandığı enerji hakkında etiketlendirme, basınçlı donanımlar, basit basınçlı kaplar, sıcak su kaynatıcıları ve gazla çalışan aletler kapsamındaki ürünleri içermektedir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (inşaat mamulleri), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (şahsi koruyucu teçhizat) ve Telekomünikasyon İdaresi pilot boyutta, pazar gözlemlene çalışmalarını düzenlemeye ve yürürlüğe koymaya devam etmişlerdir. Sağlık Bakanlığı Yeni Yaklaşım Direktifi çerçevesindeki Pazar gözlemlene stratejisini henüz yürürlüğe koymamıştır (oyuncaklar, tıbbi teçhizat).

Denizcilik Müsteşarlığı piyasa gözlemlene konusunda 2005 yılının Şubat ayında bir tüzük yayınlarak gezi amaçlı deniz taşıtları hakkındaki stratejisini ortaya koymuştur.

İnternet üzerinden bilgi temin edilmesine izin veren ve milli makamlar ile gümrükler arasında tehlikeli ürünler hakkında bildirimde bulunulması imkânını tanıyan bir bilgi kanalı oluşturulmuştur.

Bununla beraber, piyasa içi denetim biçiminde bir piyasa gözetimi, ülkede tam olarak ortaya konup uygulanır duruma gelmemiştir. Tavsiye niteliğinde kararlar alan Piyasa Gözetim Koordinasyon Kurulu her ne kadar çalışmalarını sürdürse de, özellikle bilgi değişimi ve piyasa gözetimi amaçlı yapılacak testler için test tesislerinin ortaklaşa kullanımı hakkında kamu makamları arasında yeterli koordinasyon bulunmamaktadır *Ayrıca bakınız Fası 1: Malların Serbest Dolaşımı*).

Güvenlikle bağlantılı olmayan önlemler alanında idari kapasite ve tüketici koruma kurallarının uygulanması daha da iyileştirilmiş, ancak mevzuata ilişkin yeni bir gelişme kaydedilememiştir.

Genel olarak bakıldığında, 2003 yılında tadil edilen Tüketicinin Korunması Çerçeve Yasası ve ilgili uygulama yönetmelikleri tüketici alanındaki başlıca hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır.

Şahit olunan önemli bir gelişme, uzmanlaşmış tüketici mahkemelerinin sayısındaki tedrici artış olmuştur. Halen Ankara'da yedi, İstanbul'da altı, İzmir'de üç ve Adana, Antalya, Bursa ve Kayseri'de birer tüketici mahkemesi kurulmuş durumdadır.

Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü'nün idari kapasitesi, 5 kıdemli ve 8 kıdemli deneticinin göreve alınması ile artırılmıştır. Reklam Kurulu'nun üyelerinin sayısı Sağlık Bakanlığıyla Tarım ve Köyşleri Bakanlığından katılan dört temsilciyle birlikte yirmi dokuza çıkarılmıştır.

Anılan genel müdürlük, tüketiciyi koruma hakkındaki yeni yasanın çeşitli boyutlarını kamuoyuna tanıtmak amacıyla; televizyon, radyo, gazete ekleri ve tüketici kredileri, defolu mallar, tüketici hakları, hakemlik komiteleri ve tüketici mahkemeleri hakkında çeşitli ilan tahtalarında yapılan ilanlar aracılığıyla bir kamu bilincini artırma kampanyası düzenlemiştir. Bu kampanyanın Ocak 2005'te başlamasından sonra tüketici şikâyetlerinde kaydedeğer bir artış yaşanmıştır. Bu kampanyaya ilaveten, hakemlik komitelerinin lojistik imkânlarının iyileştirilmesi için düzenlenen bir ihale sonuçlandırılmıştır.

Tüketici Konseyinde **tüketici kuruluşları temsil edilmiştir**. Bu yapı, 1995 yılında kurulmuş danışma amaçlı bir kuruluş olup, yılda bir defa toplanmakta ve genel tüketici politikaları hakkındaki tartışmalar için bir forum işlevi görmektedir. Kamu kuruluşları, üniversiteler ve meslek odaları da Konsey bünyesinde temsil edilmiştir. Konsey Mart ayında toplanmış ve tüketici alanında bir dizi tavsiye kararı almıştır. Konsey'in kararlarının uygulanışını takip etmek amacıyla bir de izleme komitesi kurulmuştur.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının tüketici kuruluşlarını destekleme imkânı ortadan kaldırılmıştır. Esasen bu imkân tüketici kuruluşları tarafından hiç bir zaman kullanılmamıştır.

Türkiye; bağımsız, temsil yeteneğini haiz ve etkin bir tüketici hareketinin gelişmesini desteklemeye ve tüketici kuruluşlarını tüketici politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasına dahil etmeye teşvik edilmektedir.

Kamu sağlığı alanında rapor edilmesi gereken bazı gelişmeler mevcuttur.

Tütün denetimi alanında *müktesebat* ile uyum sağlanması hususunda kaydadeğer gelişme sağlanmıştır. Tütün mamullerinin üretimi, sunumu ve satışı konusundaki bir direktif Ocak 2005'te iç hukuka yansıtılmış ve yayınlanmıştır. Sözkonusu düzenleme Ocak 2006'da yürürlüğe girecek olup, üretilen ve pazarlanan sigaraların içerebileceği azami katran oranı hakkında geçerli olacak tarihe ilişkin geçici bir çekince içermektedir.

2003/33/EC Direktifi hükümlerini tamamlayan Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşme 2004 yılında onaylanmıştır. Sözkonusu sözleşme, kamuyu tütün kullanımından ve tütün dumanına maruz kalmaktan doğan sağlık, sosyal, çevre ve ekonomik boyuttaki sonuçlardan korumak üzere bir çerçeve sunmaktadır. Sözleşmeye uygun olarak, kapsamlı bir çok-sektörlü milli tütün kontrol planı hazırlanmaktadır.

Bulaşıcı hastalıklar bağlamında ise Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü'nün, ülkede kızamığın ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilerini yakından takip etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, geçen yıl aşılana okul çocuklarına ilave olarak 6 yaşının altında olan 9 milyon çocuğa ilave bir doz kızamık aşısı yapılmıştır. HIV/AIDS ile mücadele çerçevesinde Türkiye düşük sayıda vaka görülen bir ülke olmaya devam etmektedir. 1985 yılından bu yana rapor edilen HIV pozitif kişi sayısı 1371 ve AIDS'li kişi sayısı 551'dir. Toplanan verinin kalitesinin yükseltilmesi için Sağlık Bakanlığı çeşitli kaynaklardan temin edilen bilgileri düzenleyip çözümlenecek ve önleme konusundaki ilerlemeyi izleyecek bir gözleme ve değerlendirme birimi kurmuştur.

Türkiye, salgın hastalıkların gözetimi ve bulaşıcı hastalıkların denetimini sağlayacak bir ağ kurmak amacıyla mevcut gözetim sistemi altında yer alan hastalıklar listesini, 2000/96/EC, 2003/534/EC ve 2003534/EC sayılı Komisyon Kararlarında yer alan hastalıklar listesi uyumlu hale getirmiştir. Hastalıkların tanımı, Topluluk ağı tarafından kapsanan standartlaştırılmış verinin toplanmasını ve çözümlenmesini sağlayacak şekilde gözden geçirilmiş ve tamamlanmıştır. Bulaşıcı hastalıklar hakkında bilgi

verme sistemine ilişkin bir yönerge Resmi Gazetede Kasım 2004'te yayınlanmıştır. Kapasite oluşturma konusunda ise, Sağlık Bakanlığının Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bir "Salgın Kontrolü ve Gözetim Ünitesi" bilgi toplama amaçlı yapıların kurulması amacına yönelik bir ilk adım olarak kurulmuştur; sağlık sisteminin her seviyesinde yeni bildirim sistemine ilişkin bilgilendirme amaçlı çalıştaylar düzenlenmektedir.

İlgili *müktesebatın* üstlenilmesini kolaylaştırmak için, idari kapasitenin, nitelikli personel ve fiziki altyapının daha üst seviye çekilmesi açılarından güçlendirilmesi gerekmektedir. Bilgi toplama ve ilgili gözetim verisinin yayılmasına ilişkin yapıların her düzeyde belirlenmesi gerekmektedir. Çocuk felcinde olduğu üzere, Türkiye, sağlık bakımından potansiyel tehdit yaratan hadiselerde hızlı bilgi alışverişi için bir Erken Uyarı ve Cevap Sistemi tesis etmelidir.

Tütün denetimine gelince, *müktesebat* büyük ölçüde üstlenilmiş gözükmektedir. Tütün *müktesebatının* uygulanmasına yönelik idari kapasitenin, diğer hususlar yanında daha iyi eşgüdüm ve Sağlık Bakanlığı ile Tütün Ürünleri ve Alkollü İçeceklerin Piyasa Düzenleme Kurulu'nun rolleri ve sorumluluklarının açık biçimde tarifi yoluyla, güçlendirilmesine gereksinim bulunmaktadır.

Sonuç

Türkiye, tüketicilerin ve sağlığın korunmasıyla ilgili alanların çoğunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle, ilave ihtisaslaşmış tüketici mahkemeleri kurulmuştur.

Halk sağlığı alanında salgın hastalıkların gözetim ve bulaşıcı hastalıkların kontrolü için bir ağ kurulmakta ve tütün kontrolüne uyum süratli biçimde ilerlemektedir. Türkiye uyumlaştırma sürecine devam etmeli ve *Müktesebatın* kabulü ve uygulanması için gerekli idari kapasitenin geliştirilmesi ile mevzuatın uygulatılmasının iyileştirilmesini sağlamalıdır.

Tüketici alanında, tam gelişmiş, işler ve etkin bir piyasa izleme sisteminin yerleştirilmesi ve ülke çapında uygun düzeyde tüketici korumasının temin edilmesi yönünde daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Tüketici hareketinin daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Halk sağlığı alanında, Sağlık Bakanlığının kurumsal ve idari kapasitesinin, nüfusun sağlık ve güvenlik durumunu koruma ve iyileştirmeye ilgili görevlerini yerine getirecek şekilde güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Fasıl 29: Gümrük Birliği

Gümrük Birliği *müktesebatının* tamamına yakını, Üye Devletler üzerinde doğrudan bağlayıcılığı bulunan mevzuattan oluşur. Sözkonusu mevzuat, Topluluk Gümrük Kodu ve uygulama hükümlerini; Kombine Nomenklatürü, Ortak Gümrük Tarifesi ve tarife sınıflandırmasına ilişkin hükümleri; gümrük vergisi muafiyeti, vergi ertelemeleri ve bazı tarife kotaları ile sahte ve korsan malların gümrük denetimi, uyuşturucu yapımında kullanılan maddeler, kültürel malların ihracı ve gümrük ve transit konularında karşılıklı idari yardımlaşma gibi diğer hükümleri içerir. Üye Devletler, Topluluğun ilgili bilgisayarlı gümrük sistemlerine bağlantılar da dahil olmak üzere

gerekli uygulama ve takip kapasitelerinin mevcut olmasını temin etmelidirler. Gümrük Hizmetleri ayrıca dış ticaret gibi *müktesebatın* ilgili bölümlerinde yer alan özel hükümlerin uygulanması ve takibi için yeterli kapasiteye sahip olmalıdır.

Türkiye bu alanda bazı gelişmeler kaydetmiştir.

Türkiye'nin mevzuatının Topluluğun **gümrük kuralları** *müktesebatıyla* uyumlaştırılması konusunda özel karayolu taşıtlarının geçici kabulü ve sınırda eşya kontrolleri konularında ilave ilerlemeler kaydedilmiştir.

Mart 2005'de, Türkiye geçici kabul konusunda bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildirin amacı, ATA karnesiyle yapılacak geçici kabullerin uygulama hükümlerini belirlemektir. Türkiye esasen Geçici Kabule ilişkin Sözleşmeyi (İstanbul Sözleşmesi) Mart 2004'te onaylamıştı. Ancak, bildiri İstanbul Sözleşmesinin ayrılmaz parçalarını teşkil eden "taşıma araçları" ve "ithalat vergi ve bedellerinden kısmi muafiyetle ithal edilen mallar" eklerini kapsamamaktadır. Türkiye, Mart 2005'te ticari karayolu taşıtlarının geçici ithaline ilişkin Gümrük Sözleşmesini de kabul eden bir kararname yayımlamıştır.

Türkiye, Ekim 2004'te, Türkiye ile AB arasında malların serbest dolaşımında menşe kurallarına ilişkin bildiriye tadil etmiş ve "Kıbrıs" ismi AB üye devletler listesine eklenmiştir.

Serbest bölgelere ilişkin hükümlerde herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Gümrük Kodunun dışında kalan hükümler, özellikle dış ticaret ile vergi mevzuatı, kaygı sebebi olmaya devam etmektedir. Serbest bölgelerde üretilen malların dolaşımının denetimi Dış Ticaret Müsteşarlığının yetkisindedir. Serbest bölgelerde gerçekleşen faaliyetlerin muhasebe kayıtlarının denetimi konusundaki vergi mevzuatında hala istisnalar bulunmaktadır. Ayrıca, gümrüksüz satış mağazalarına ilişkin gümrük kontrollerinin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir.

İvedi bir mesele olarak, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin gümrük kontrol kuralları uyumlulaştırılmalıdır. Bu kuralların olmayışı, gümrük uygulama makamları ile ilgili diğer kamu makamları (yani Kültür Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü ile Türk Emniyet Birimleri ile Mahkemeler) arasındaki eşgüdümü olumsuz etkilemektedir. Gümrük kontrol yetkililerinin eğitim müfredatına Fikri Mülkiyet Hakları meselelerinin eklenmesi bir gelişme teşkil etmiştir.

Gümrükler Müsteşarlığının **idari ve işletme kapasitesinin** kuvvetlendirilmesine devam edilmiştir.

Tarımsal ürünlerin menşe rejimine ilişkin Avrupa Topluluğu kurallarıyla uyum alanında kaydedilen gelişmeler ve bu konudaki uygulamalar AT yetkilileri tarafından yapılan kontrollerle de doğrulanmıştır.

Türkiye'nin Gümrüklerin Modernizasyonu Projesi çerçevesinde, 16 bölge müdürlüğünün yanı sıra, otomasyona geçen gümrük idareleri sayısı 71'e ulaşmıştır. 62 adet gümrük idaresi, elektronik gümrük beyanları yapılmasına imkan tanıyan, "Elektronik Bilgi Değişimi Sistemi"ni (EBDS) uygulamaya koymuştur. EBDS'in gümrük memurları tarafından kullanılması yaygın hale gelmiştir. 2004 yılında ithal ve ihraç

beyanlarının yüzde %63'ü EBDS yoluyla yapılmış; sözkonusu oran 2005'in ilk yarısında yüzde %72'e ulaşmıştır.

X-ray cihazları, Kapalı Devre TV sistemleri (KDTV), Plaka Tarayıcıları ve Taşıt İzleme Sistemlerinin artan ölçülerde kullanılması sayesinde 2003 yılına kıyasla 2004 yılında daha fazla uyuşturucu ve kaçak eşyanın tespitine yardımcı olmuştur.

Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu (Memur Muhakemat Yasası), görevlerinin icrasında gümrük kontrol memurlarına adli makamlara benzeri yetkiler vermektedir. Gümrük müfettişleri 117 soruşturma raporu tamamlamışlardır. Ayrıca, 12 davada müfettişler ön soruşturma raporu hazırlamışlardır. AB'den ithal edilen alkollü içeceklerin gümrük kıymeti tespiti, DTÖ Gümrük Kıymeti Anlaşması, AT-Türkiye Gümrük Birliği hükümleri ve AB *müktesebatı*yla uyumlu gözükmemektedir.

Bütün gümrük yetkilileri etik konusunda bir davranış ilkeleri rehberi imzalamışlardır.

2003 yılının Haziran ayından bu yana, AT Gümrük 2007 Programı Türkiye'nin katılımına açılmıştır. Mart 2005'den bu yana Türk gümrük yetkililerinin katılımı tedricen artmıştır.

Türkiye Mart 2005'de Güney Afrika ile gümrük konularında karşılıklı idari yardım anlaşması imzalamıştır. Cezayir ve İran'la imzalanan anlaşmalar sırasıyla Mayıs ve Nisan 2005'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Afganistan ve ayrıca Türkiye ile Hollanda arasındaki anlaşmalar ise sırasıyla Nisan 2005 ve Ağustos 2005'te imzalanmıştır.

Gümrüklerin Modernizasyonu Projesi otomasyon altyapısının bir bütün olarak gelişmesini sağlamaya devam etmiştir. Ancak, ülkenin boyutları göz önünde bulundurulduğunda, bütün gümrük idarelerinin benzeri otomasyon yapısına sahip olabilmeleri için daha fazla (çalışmalara) çabaya ihtiyaç (bulunmaktadır) bulunmaktadır. 2001 yılında geliştirilen ve Türkiye'nin Batı sınırında Ocak 2004 itibarıyla geçerli olan elektronik taşıt izleme sisteminin hala diğer gümrük sınır kapılarına teşmili gerekmektedir.

Türkiye'nin bilgisayara dayalı ithal, ihrac ve transit giriş işlem sistemi, entegre tarife (TARIC) veya yeni bilgisayara dayalı transit sistemi (NCTS) gibi AB sistemleri ile hala uyumlu değildir. Gümrükler Müsteşarlığının, sadece bilişim teknolojisi altyapısına ilişkin bu modernizasyon faaliyetlerini üstlenmekle kalmaması, ayrıca, idari yapılarını kuvvetlendirmesi, çalışma usullerini uyumlaştırması ve gümrük yetkililerinin eğitiminin geliştirilmesine özel önem atfetmesi gerekmektedir.

Sonuç

Bir bütün olarak bakıldığında, gümrükler alanındaki uyum düzeyi, özellikle AT-Türkiye arasındaki Gümrük Birliği çerçevesindeki uyum çalışmalarından ötürü, yüksektir. Ancak, Türk Gümrük Kanununun AT'ninkiyle daha fazla uyumlu hale getirilmesine hala ihtiyaç bulunmaktadır.

Serbest bölgelerde uygulanan gümrüklerle ilgili olmayan mevzuat ve gümrük kontrollerinde fikri mülkiyet haklarına ilişkin uygulamadaki zaaf lar kaygı konusudur. Bu meselelerde önemli ölçüde iyileşmeler gerekmektedir.

Gümrük idarelerinin kısa bir süre önce başlayan otomasyonu ve gümrük kontrollerinin modernleştirilmesi devam etmelidir. AB *müktesebat*ının yeterli kapasitede uygulanabilmesi ve takip edilmesi için (dönük yeterli kapasite oluşması için) Gümrük idaresinin işleyişinin geliştirilmesine yönelik kayda değer modernleşme çabaları gerekmektedir.

Fasıl 30: Dış İlişkiler

Bu alandaki *müktesebat*, esas olarak ve ulusal hukuka aktarılması gerekmeyen ve doğrudan bağlayıcılığı olan AB mevzuatından oluşur. Bu AB mevzuatı, Topluluğun çoktaraf lı ve ikili ticari taahhütlerinden ve bir dizi bağımsız tercihli ticaret düzenlemelerinden kaynaklanır. İnsani yardım ve kalkınma politikası alanında, üye ülkeler AB mevzuatına ve uluslararası taahhütlere riayet etmek ve AB'nin kalkınma ve insani yardım politikalarına katılım için gerekli kapasiteyi sağlamak durumundadırlar. Aday ülkeler, üçüncü ülkelere yönelik politikalarını ve uluslararası örgütlerdeki tutumlarını, Topluluğun ve üye ülkelerin politika ve tutumlarıyla aşamalı olarak bağdaştırmak zorundadır.

Türkiye kısıtlı ilerleme kaydetmiştir.

Ticaret politikası alanında bazı ilerlemelerden bahsedilebilir. AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda, Türkiye'nin ticaret politikası şimdiden Topluluğun politikasıyla büyük ölçüde uyumludur. Aralık 2005'e kadar geçerli olan mevcut AB Genelleşmiş Tercihler Sistemi'yle uyuma dair kararname Ekim 2005'de yayınlanmıştır. Türkiye, AB Konseyi'nde Haziran 2005'de kabul edilen ve Ocak 2006'de yürürlüğe girecek olan yeni Genelleşmiş Tercihler Sistemi'yle uyum sağlamak durumundadır. Türkiye, Ocak 2005'de Çin menşeli tekstil ve hazır giyim ürünlerine 42 kategoride korumacı önlemler uygulamıştır. İlgili DTÖ kurallarına dayanan bu önlemler, AT'nin Temmuz 2005'de kabul ettiği önlemlerden farklılık göstermektedir. Türkiye, Çin'de üretilip AT'ye transit giden mallar için AT'yle ikili ticaretin sorunsuz bir şekilde devamına izin vermelidir.

Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ticaret konularında AB'yle yaptığı eşgüdümün seviyesi ilerlemiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin DTÖ kapsamındaki gelişmekte olan ülke statüsü sebebiyle, Doha Kalkınma Gündemi müzakerelerindeki AT müzakere tutumuna tam uyumu zor gözükmektedir. Türkiye bu çerçevede daha fazla çaba göstermiştir. GATS müzakerelerinde eşgüdüm ve işbirliği daha da geliştirilmelidir. Özellikle, Türkiye, Doha Kalkınma Gündemi müzakerelerinde müstakbel GATS önerilerinin AT'nin önerileriyle uyumlu olmasını sağlanmalıdır. Böylece, AB'ye katıldığında AT taahhütlerini benimsemeye kendisine kolaylık sağlamış olur. Hizmetler sektöründe aynı sınıflandırmaların kullanımı özel önem taşımaktadır.

Üçüncü ülkelerle ikili anlaşmalar alanında, Türkiye, Tunus ve Suriye'yle sırasıyla Kasım ve Aralık 2004'de serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalamıştır. Tunus'la imzalanan STA Haziran 2005'de yürürlüğe girmiştir. Arnavutluk, Lübnan ve Mısır'la

serbest ticaret müzakereleri halen devam etmektedir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü Arasında Filistin Yönetimi'nin Yararı İçin Geçici Serbest Ticaret Anlaşması Temmuz 2005'de yürürlüğe girmiştir. Kimi özel durumlarda, Türkiye, karşı tarafların isteksizlikleri nedeniyle, çaba harcamasına rağmen serbest ticaret müzakereleri başlatamamıştır. Bununla birlikte, Türkiye, AB'yle STA imzalamış olan ülkelerle müzakereleri tamamlama yönündeki çabalarını devam ettirmelidir.

Şirketlere ve çift kullanımlı mallara verilen orta ve uzun vadeli ihracat kredileri konusunda bir gelişme olmamıştır.

AB **kalkınma politikasına** uyum alanında, Türkiye, kalkınma yardımı projelerini 1992'de ihdas edilen Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) aracılığıyla yürütmektedir. Ajans, esas itibarıyla, Orta Asya, Balkan ülkeleri ve Rusya Federasyonu'nda etkinlik göstermektedir.

Kalkınma yardımı ve insani yardım alanlarında yeni istatistiki verilere rastlanmamıştır. Öte yandan, Türkiye, bir miktar insani yardım sağlamıştır. Türk resmi yardımlarının temel kullanıcıları Orta Asya ülkeleri, Rusya Federasyonu ve Ukrayna olmuştur.

Sonuç

Türkiye'nin dış ticaret politikası, Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda AB'nin politikasıyla yakınlaşmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye, AT Ortak Ticaret Politikası'na tam uyum sağlayabilmek için daha fazla çaba göstermelidir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin diğer alanlarındaki önemli yükümlülükleri hala yerine getirilmemiştir (*Bakınız Fasıllar 8 : Rekabet ve Fasıllar 1: Malların Serbest Dolaşımı*).

Fasıllar 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), uluslararası anlaşmaları içeren hukuki tasarruflar ve siyasi belgeler dahil olmak üzere hukuki açıdan bağlayıcı belgelere dayanmaktadır. *Müktesebat* siyasi açıklamalar, tasarruflar ve anlaşmalardan meydana gelmektedir. Üye ülkelerin, ODGP çerçevesinde siyasi diyalogu yürütebilmeleri, AB açıklamalarına katılabilmeleri, AB'nin eylemlerinde yer alabilmeleri ve üzerinde mutabakat sağlanmış yaptırımlar ile kısıtlayıcı önlemleri uygulayabilmeleri gerekmektedir. Aday ülkeler, artan biçimde AB açıklamalarına katılması ve gereken zaman ve yerde, yaptırımlar ile kısıtlayıcı önlemleri uygulaması gerekmektedir.

Türkiye, rapora konu olan dönemde, dış ve güvenlik politikasını AB'nin bu alandaki politikasıyla uyumlu hale getirmeyi genel olarak sürdürmüştür.

Katılım stratejisi kapsamında Türkiye ile tesis edilen düzenli, güçlendirilmiş **siyasi diyalog**, Güney Kafkasya, Batı Balkanlar, Ortadoğu Süreci, Akdeniz ve Ortadoğu Bölgeleri, Irak, İran ve Afganistan gibi uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunulması suretiyle devam etmiştir. Türkiye, AGSP'ye ilişkin gelişmeler konusunda

da olmak üzere, AB ile siyasi diyalogu aktif bir şekilde sürdürme yönünde büyük istek ortaya koymuştur.

Türkiye bu çerçevede AB ile ve AGSP bağlamında, AB üyesi olmayan NATO üyeleriyle yapılan AB Troykası toplantılarında aktif görüş alışverişinde bulunmuştur. Türkiye, Siyasi Direktör, Avrupa Temsilcisi ve Çalışma Grubu seviyesindekiler dahil ilgili tüm Troyka toplantılarına iştirak ederken, 25 AB üyesi devlet ile sadece iki resmi toplantıya katılmıştır.

Türk Dışişleri Bakanlığının idari teşkilatı, temel olarak AB ODGP yapılarıyla uyumludur. (Dışişleri Bakanlığındaki) Avrupa İşlerinden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı siyasi direktör görevini yürütmektedir. Ayrıca, bir Avrupa Temsilcisi ile Avrupa Temsilci Yardımcısı bulunmaktadır. Türk Dışişleri Bakanlığı, AB'nin ODGP çerçevesindeki ortaklarıyla iletişim kurduğu ACN bilgi sistemine bağlıdır. Türkiye'nin, **AB'nin yaptırımları ile kısıtlayıcı önlemlerine, açıklamalarına, bildirimlerine ve girişimlerine** katılım yönünde sergilediği tutum, AB ile Türkiye'nin görüşlerinin önemli ölçüde birleştiğini göstermeyi sürdürmektedir. Türkiye özellikle, terörizm ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konularındaki AB ortak tutum ve bildirimlerine katılmıştır. Türkiye, bazı durumlarda ve özellikle de Uluslararası Ceza Mahkemesi konularında olmak üzere, AB ortak tutumuna katılmama kararı almıştır. Ancak, AB ortak tutumlarına katılımı genel olarak gözönünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin, Balkanlar, Asya (Burma) ve Afrika (Darfur) açısından erteleme ve boşluklar şeklinde gözlemlenen coğrafi bir seçicilik sergilediği izlenimi edinilmektedir. Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme, siyasi istikrarı teşvik etme, insan hakları sorunlarının çözümünü takviye etme ve demokratik gelişmeleri destekleme saikleriyle Barselona Sürecini, bazı küçük farklarla da olsa, desteklemeye devam etmektedir.

Türkiye, AGSP'nin geliştirilmesi konusuna aktif ilgi sergilemeyi sürdürmektedir. Türkiye bu bağlamda, Kosova (UNMIK), Bosna-Hersek (EUPM), Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya (Proxima) ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (EUROPOL KINSHASA) AB önderliğinde yürütülen polis misyonlarına halihazırda iştirak etmektedir. Türkiye, UNPROFOR ile başlayan, IFOR, KFOR ve Aralık 2005'te, Türkiye'nin de katıldığı, EUFOR-ALTHEA tarafından devralınan SFOR gibi Balkanlardaki muhtelif BM ve NATO misyonlarında yer almıştır. Türkiye, aynı yaklaşımla, Irak'taki hukukun üstünlüğü ilkesini geliştirmek amacıyla tesis edilen EUJUST LEX'e de katkı sağlama arzusunu dile getirmiştir.

Türkiye, Kasım 2004'te Brüksel'de düzenlenen Askeri Yetenekler (Taahhüt) Konferansında, AB Temel Hedef 2010'un Muharebe Grupları Konseptine katkı sağlama isteğini açıklamıştır. Türkiye, İtalya ve Romanya, Mayıs 2005'te Brüksel'de, 2010'un ikinci yarısında AB'nin kullanımına sunulacak ortak bir Muharebe Grubu oluşturulmasına ilişkin bir Niyet Mektubunu imzalamışlardır. Türkiye ayrıca, Avrupa Savunma Ajansı'nda yer almayı ve AB Sivil Temel Hedef 2008'e katkıda bulunmayı arzu etmektedir.

Türkiye'nin ODGP'na katılması bazı zorluklar arzetmeye devam etmektedir. Esasen, Türkiye ve AB, AB ile NATO arasındaki "Berlin (+)" anlaşmaları konusunda farklı yorumlara sahiplerdir. Bunun sonucunda, Türkiye'nin, Kıbrıs ile Malta'nın kriz yönetimi konusundaki AB-NATO stratejik işbirliğinin dışında tutulmaları yönündeki ısrarı, bu yöndeki işbirliğine engel olmuştur. Türkiye, silah ihracatında ve çifte

kullanım konularında iyi davranış İlkesi niteliğindeki Wassenaar Sözleşmesine Kıbrıs'ın katılımını bugüne kadar veto etmiştir. Bu, Sözleşmenin kapsadığı alanlardaki tek pazarın işlemlerini engellemektedir.

Türkiye, çevresinde bulunan Balkanlar, Kafkaslar, Akdeniz ve Ortadoğu gibi bölgelerde, bölgede yakın siyasi, ekonomik, tarihi ve kültürel bağlarla sahip bir ülke olarak, istikrar ve güvenliği geliştirmeye devam etmiştir.

Türkiye, Temmuz 2003'ten itibaren, Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci Eşgüdüm Komitesi (SEDM/CC) Dönem Başkanlığının yanısıra, Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Gücü Siyasi Askeri Yönlendirme Komitesi (PMSC-MPFSEE) Dönem Başkanlığı görevini yürütmüştür. Türkiye ayrıca, Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktına ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimine (SECI) katkı sağlamıştır. Türkiye, BLACKSEAFOR, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Örgütü ile D-8 dahil diğer girişimlere de iştirak etmektedir. Türkiye, Mart 2005'te Karadeniz'deki komşu ülkeleri "Karadeniz Uyumu" hareketine katılmaya davet etmiştir. Türkiye, BLACKSEAFOR'dan, terörizm tehdidinin ve kitle imha silahları, fırlatma vasıtaları ile ilgili malzemenin kaçakçılığının engellenmesi amacıyla faydalanılmasına yönelik ilke ve yöntemlerin tespiti üzerinde çalışan geçici alt gruba bir taslak rapor ile katkı sağlamıştır.

Türkiye ile **Yunanistan** arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanının Nisan 2005'teki Türkiye ziyareti dahil üst düzeyli ziyaretler gerçekleşmiştir. İlave güven artırıcı önlemler konusunda karar alınmıştır. 2002'de başlatılan Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları düzeyindeki "istikşafi görüşmeler" çerçevesinde, Ağustos 2005 itibarıyla 31'inci görüşme gerçekleştirilmiştir. İki ülke Adalet Bakanları, yargı alanında işbirliğine ilişkin bir protokolü imzalamışlardır. Türk ve Yunan Başbakanları, Karacabey (Türkiye) ile Gümölcine (Yunanistan) arasında doğal gaz boru hattı inşaatının başlamasına ilişkin törene birlikte iştirak etmişlerdir. Türk Kara Kuvvetleri Komutanı, Haziran ayında Yunan muhatabını ziyaret etmiştir.

Türkiye, **Ortadoğu Barış Süreci**'ni desteklemeye devam etmektedir. Dışişleri Bakanı ve Başbakan sırasıyla 2005 Ocak ve Mayıs aylarında İsrail ile Filistin'i ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretler sırasında, Türkiye'nin her iki tarafın da güvenini kazanmış bir bölgesel aktör olarak, İsrail-Filistin meselesindeki olumlu gidişatı pekiştirmek amacıyla aktif bir rol üstlenmeye hazır olduğunu teyid etmişlerdir. Güvenlik reformu çabalarını desteklemek amacıyla Türkiye, Filistinlilere 25.000 polis üniforması (toplam değeri 4.8 milyon dolar) hibe etmiştir. Türkiye, Quartet Özel Temsilcisi Wolfensohn'un, Filistin topraklarında yeniden imar projelerine yönelik çabaları için 5 milyon dolarlık taahhütte bulunmuştur. Filistin tarafının talebi üzerine, Türkiye 2005 Ocak ayında düzenlenen Başkanlık Seçimleri için 15 gözlemci göndermiştir. Türkiye, Filistin parlamento seçimlerine de bir gözlemci ekibi gönderecek olup, bu seçimleri takip edecek olan AB seçim gözlem ekibine de katılma önerisinde bulunmuştur. Türkiye, aynı zamanda, hem İsrail, hem de Filistin Yönetimi'nin talebi ile 1997'den bu yana Hebron'daki Geçici Uluslararası Mevcudiyete (TIPH) katılmaktadır. Türk Başbakanı, Eylül ayında İsrail ve Pakistan Dışişleri Bakanları arasında İstanbul'da tarihsel bir görüşmenin gerçekleşmesi için imkan sağlamıştır.

Türkiye, birçok kez, genel olarak **Irak**'taki durum, özellikle de Türkmenler ile Kerkük şehrinin statüsüne ilişkin endişelerini beyan etmiştir. Ülkede istikrarın teşviki için diplomatik çabalarını sürdürmüştür. Türkiye, 2005 Nisan ayında, Irak'a komşu ülkelerin sekizinci toplantısına İstanbul'da ev sahipliği yapmıştır. Irak Geçici Hükümetinin yeni seçilen Başbakanı ilk yurtdışı ziyaretini 2005 Mayıs ayında Ankara'ya gerçekleştirmiş ve üst düzeyli görüşmelerde bulunmuştur. Türkiye, Irak'taki saldırıların kurbanlarına birçok defalar yardımda bulunmuştur. Türkiye bu çerçevede, yaralı Iraklılara insani yardım sağlamakta ve Türk hastanelerinde tıbbi tedavi vermektedir. 2005 Mayıs ayı itibariyle Türkiye, seçim sistemleri ve demokratik kurumların işleyişi ile ilgili olarak Irak siyasi parti ve grup temsilcileri ile Iraklı diplomatlara yönelik bir eğitim programı başlatmıştır. Türkiye ve Irak sınırındaki transit ticaret bölge halkı için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Fakat, güvenlik durumu Türk tarafında ciddi endişelere neden olmaktadır. Bazı kaynaklara göre, Türkiye'nin halen kuzey Irak'ta 1300'den fazla askeri bulunmaktadır.

Suriye ile ilişkiler iyileşmeye devam etmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı 2005 Mart ayında Şam'ı ziyaret etmiştir. Suriye ile sınır ihtilafları, halen ortak sınırın Türk tarafının mayınlardan temizlenmesine yönelik ortak çabaya ilişkin bir anlaşma ile ele alınmaktadır. Suriye ve Türkiye aynı zamanda, Teröre karşı mücadelede işbirliği yapma hususunda da mutabık kalmışlardır.

İran'a ilişkin olarak Türkiye, AB'nin Tahran'dan, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ile UAEA ile imzaladığı Nükleer Güvence Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin uzun dönemli garanti alma çabalarını desteklemiştir.

Türkiye, **Afganistan**'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin Bonn sürecine katılmaktadır. Türkiye, 2005 Şubat ayında, çokuluslu ISAF birliklerinin komutasını altı aylık bir dönem için ikinci kez üstlenmiş ve Irak'taki bir eğitim misyonuna katılmıştır. Türk Hükümeti ülkedeki yeniden imar çabalarını destekleme niyetini yinelemiş ve 100 milyon dolarlık katkı taahhüdünde bulunmuştur.

Türkiye'nin **Ermenistan** ile sınırı hala kapalıdır. Bununla beraber, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ikili diyalog süreci, Dışişleri Bakanları dahil, çeşitli seviyelerde devam etmektedir. Bu süreç çerçevesinde, resmi yetkililer arasında dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Türk Başbakanı ile Ermenistan Cumhurbaşkanı arasında resmi bir mektup teatisi gerçekleşmiştir. Türkiye Başbakanı 2005 Nisan tarihli mektubunda, 1915 yılının trajik olaylarının tartışılması amacıyla, bağımsız tarihçiler ile uluslararası uzmanlardan oluşan ve ilgili tüm arşivlere şartsız erişim imkanı bulunan ortak bir komisyon kurulmasını önermiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı cevabında, tarihçilerin görevlendirilmesi yerine, her iki hükümetin önce diplomatik ilişki kurmalarını ve kapalı sınırlar dahil, ilişkilerdeki kritik sorunların tümüyle ilgilenecek ortak bir hükümet komisyonu kurulmasını dikkate getirmiştir. Her iki liderin Avrupa Konseyi Zirvesi marjında Varşova'da biraraya gelmeleri beklendiği halde, görüşme gerçekleşmemiştir. Birçok Türk şehriden Erivan'a doğrudan uçuşlar devam etmektedir. 1915 yılı trajik olaylarının 90. yıldönümü arifesinde, Türk akademisyenleri Erivan'daki konferanslara katılmışlardır. Ermeni Parlamenterler Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. 2005 Eylül ayında, "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı bir konferans İstanbul'da düzenlenmiştir.

Güney Kafkasya ile ilişkiler hususunda Türkiye, **Avrupa Komşuluk Politikası**'na tam destek göstermiştir. Türkiye, GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova) bölgesel girişim toplantılarına gözlemci olarak katılmaya devam etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye ayrıca çok yanlı çabalara da katkı sağlamış ve AGİT gibi uluslararası kurumların çalışmalarını desteklemiştir.

Türkiye, **terörle mücadele** için uluslararası kampanyada aktif bir rol oynamaya devam etmektedir. Türkiye, BM'nin tüm Anti-Terör protokolleri ile sözleşmelerine taraftır. 2005 Ocak ayında Türkiye, Terörizmin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi'ni Tadil Eden Protokolü onaylamıştır.

Türkiye halen **Uluslararası Ceza Divanı** Statüsünü imzalamamıştır. 2005 Şubat ayında, Adalet Bakanlığınca, Genelkurmay, Dışişleri Bakanlığı ve akademisyenlerin de katılımıyla, Türk sivil ve askeri kanunlarının savaş suçlarına ilişkin maddelerini, Roma Statüsünün ışığında hazırlamak ve planlamak üzere yeni bir çalışma grubu kurulmuştur.

Türkiye, **İslam Konferansı** Örgütü'nün demokratik reform çabalarını desteklemektedir. Bu amaçla, Türkiye, halen bir Türk akademisyen tarafından başkanlık edilen Örgüte 1 milyon dolar hibe etmiştir. Türkiye, birçok vesilelerle, Müslüman ülkelere demokratik reformun gerekliliğini görme ve demokratikleşme yolunu seçme çağrısında bulunmuştur.

Türk Başbakanı, 2005 Haziran ayında hükümetinin, 2004 yılında Sea Island'da düzenlenen G-8 Zirvesi sırasında başlatılan Demokrasi Yardım Diyaloğu'na bağlılığını yinelemiştir. Türkiye, Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika girişimi çerçevesinde başlatılan projenin, İtalya ve Yemen ile birlikte eş başkanıdır. Türkiye, hem Kasım ayında Roma'da ilk resmi Demokrasi Yardım Diyaloğu toplantısına , hem de 2004 Aralık ayında Fas'ta Gelecek için Forum'a aktif olarak katılmıştır. Türkiye, 2005 yılında Demokrasi Yardım Diyaloğu'nun spesifik konulu bir toplantısına ev sahipliği yapmayı planlamaktadır. Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin yeni girişimi "Medeniyetler İttifakı"na, 2005 Haziran ayından bu yana, İspanya ile birlikte ortaklaşa başkanlık etmektedir.

Raporlama dönemi içinde Türkiye, dış siyaset faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve çeşitlendirmiştir. Özellikle bir çok ülkeye üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Kaydadeğer sayıda ikili işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Sonuç

Topluca bakıldığında, Türkiye'nin AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'yla uyumu devam etmiş olup, Türkiye uluslararası forumlardaki AB tutumlarını desteklemek için her çabayı göstermelidir. Türkiye Balkanlardaki barışı koruma ve istikrar sağlama çabalarına faal biçimde katılmaktadır. Türkiye ayrıca, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu dahil komşu bölgelerin istikrara kavuşturulmasına bağlı kalmaya devam etmiştir. Komşularıyla ikili ilişkileri, özellikle Suriye ve uluslararası toplumun talebine uymak yönünde ülke yönetimini ikna etmek üzere nüfuzunu kullandığı İran bakımından, gelişmeye devam etmiştir. Irak konusunda Türkiye durum hakkında kaygılarını dile getirmeyi sürdürmüştür. Aynı zamanda, Türkiye bu ülkenin istikrara

kavuşturulmasına, başta Irak'ın tüm komşularına yönelik diplomatik çabalar yoluyla faal katkı yapmaktadır.

Ermenistan konusunda sınır hala kapalı ve diplomatik ilişkiler henüz tesis edilmemiş olsa da resmi temaslar devam etmekte olup, iki ülke arasında işbirliği ve uzlaşmaya dönük şekilde yoğunlaştırılmalıdır. Yunanistan'a ilişkin olarak ilişkiler olumlu biçimde gelişmeye devam etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, komşularıyla ihtilaf kaynağı olan konuları ele almalı ve sınır sorunlarının barışçı çözüme kavuşturulması sürecini olumsuz etkileyecek her türlü hareketten kaçınmalıdır.

Türkiye'nin AGSP'ye katılımı bazı zorluklar ihtiva etmeye devam etmektedir. Nitekim, Türkiye Kıbrıs ve Malta'nın AB-NATO stratejik işbirliğine iştirak etmesini engellemeye devam etmektedir. Aynı şekilde, Türkiye Kıbrıs'ın Wassenaar anlaşmasına katılımına halen karşı çıkmaktadır. Türkiye Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü henüz imzalamamıştır.

Fasıl 32: Mali Kontrol

Bu bölüm kapsamındaki *müktesebat* uluslararası alanda kabul edilmiş ve AB ile uyumlu ilkeleri, standartları ve AB fonlarının harcanması dahil, tüm kamu sektörünün iç kontrol sistemlerine uygulanması gereken kamu iç mali kontrol (PIFC) metotlarıyla ilgilidir. *Müktesebat* özellikle, etkili ve şeffaf mali yönetim ve kontrol sistemleri (yeterli ön mali, devam eden ve sonraki mali kontrol ve teftiş); işlevsel olarak bağımsız iç denetim sistemleri; ilgili yönetsel yapıları (merkezi koordinasyon dahil); diğerleri meyanında yeni oluşturulmuş PIFC sistemlerinin kalitesini değerlendirmek için işlevsel ve mali olarak bağımsız dış denetim düzenlemesi gerektirmektedir. Bu bölüm AB mali çıkarlarının korunması ve AB fonlarının dahil olduğu yolsuzluklarla mücadele konusundaki *müktesebatı* da kapsamaktadır.

Kamu iç mali kontrolü ve AB mali çıkarlarının korunması alanında bazı gelişmeler olmuştur.

Türkiye, **Türk kamu mali yönetimi ve kontrol** sistemlerini modern kamu mali yönetim kavramları ve AB uygulamalarıyla uyumlu hale getiren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nu 2003 yılında kabul etmiştir. Yeni Kanunun tüm maddeleri, bütçe icrasıyla ilgili olanları hariç, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, uygulama mevzuatı olmadığından çoğu işlevsel değildir.

Kanunun tam uygulanmasını sağlamak için bütçe icrasıyla ilgili maddeler kanunlaştırılmalı ve iç denetim ile mali yönetim ve kontrol rehberleri gibi konularla ilgili uygulama mevzuatı ile bir iç denetim tüzüğü'nün ve etik kurallarının oluşumu ve uygun kullanımı daha fazla vakit geçirilmeden geliştirilmelidir.

Kanunda yer aldığı üzere, İç Denetim Koordinasyon Kurulu 2004 yılında kurulmuştur. Kurulun, işlevsel olarak bağımsız iç denetimi başlatma sürecine rehberlik edecek bağımsız bir merkezi uyumlaştırma birimi olarak hareket etme görevi de bulunmaktadır. Başbakanlık, Nisan 2005'te Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun yürürlüğe konulmasına dair hareket tarzına ilişkin bir genelge yayınlamıştır. Bu amaçla, Maliye Bakanlığı'nın eşgüdümünde "Değişim için bir Yönlendirme Komitesi" oluşturulmuştur. Buna paralel olarak, genel hükümet

kategorisine giren tüm kamu kurumları “Değişim Yönetim Takımları” kurmuş olmaları gerekmektedir. Geçiş döneminde bu tür yapıların oluşturulması olumlu bir gelişmedir. Bu dönüşüm sürecinde esas ilgililer; yani Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında etkili işbirliği de sağlanmalıdır.

Dış denetim alanında rapor edilecek yeni bir gelişme olmamıştır.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, denetim görevlerinin bütçe merkezleri, Maliye Bakanlığı ve Sayıştay arasında açık olarak ayrıştırılmasını sağlamakta, ve dış denetimi kalan bütçe dışı fonlara genişletmiştir. Kanun, Sayıştay’ı tüm kamu idarelerinde uluslararası denetim standartlarına göre mali, performans ve uygunluk denetimleri gerçekleştirmekle yetkilendirmektedir. Kanun, tedricen Sayıştay’ın ön mali (ex ante) kontrol işlevini ortadan kaldırarak, Sayıştay’ın denetim kapsamını genişletmektedir.

Sayıştay tarafından yapılan denetimin kapsamı ve metodundaki değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilmek için, Türkiye’nin zaman geçirmeden Sayıştay’ın INTOSAI baz alınarak revize edilen Ana Sözleşmesini kabul etmesi gerekmektedir.

AB mali çıkarlarının korunması alanında rapor edilecek bazı gelişmeler olmuştur. AB ile Türkiye arasında Şubat 2005’te imzalanan katılım öncesi yardım konusundaki Çerçeve Anlaşması, uygulama kurallarının belirleyen genelgenin yayınlanmasından sonra Mayıs 2005’te yürürlüğe girmiştir. Anlaşma Katılım Ortaklığı’nın öncelikleri uyarınca Türkiye’ye katılım öncesi yardım için tek bir çerçeve ortaya koymakta ve AB mali yardımının uygulanmasında bugüne kadar pratikte karşılaşılan sorunlara çözümler sunmaktadır.

2004 Raporunda belirtildiği gibi, Kamu Mali Yönetim ve Mali Kontrol Kanunu’nun kabul edilmesi AB mali çıkarlarının korunması bakımından önemli bir gelişmeydi. Ancak, Kanun tarafından getirilen yeni sistemin tam olarak işleminin sağlanması için uygulama mevzuatının en kısa süre içinde kanunlaşması gerekmektedir. Buna ilave olarak, bu girişimler, şüpheli yolsuzluk vakaları ve katılım öncesi yardımı etkileyecek diğer usulsüzlüklerin ele alınmasından sorumlu olacak ve bunları Avrupa Komisyonu’nun dikkatine getirecek bir yolsuzlukla mücadele koordinasyon birimi kurulmak suretiyle güçlendirilmelidir.

Ex ante Ademi Merkezi Uygulama Sistemi içindeki katılım öncesi fonları yönetmek için idari yapılar mevcuttur. Bu sistem her tür AB fonlarının yönetimi için yetkilidir. Ancak, bu kurumlarda yeterli sayıda personel olmaması çalışmalarda oldukça önemli gecikmelere yol açmakta olup, bu sorun ele alınmadığı takdirde, bu kurumların yetkilerinin geri alınmasına yol açabilecektir. Türkiye’nin vakit kaybetmeden bu idari yapıların etkinliğini ve yararını arttıracak gerekli tedbirleri alması gerekir. Yeni yapıların acil olarak oluşturulması ve 2007’den itibaren Entegre Katılım Öncesi Araç’ın 5 unsurunun uygulanması için yetkilendirilmeleri gerekmektedir. (Ayrıca bakınız *Fasıl 22: Bölgesel Politika ve yapısal belgelerin eşgüdümü*)

Sonuç

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu *müktesebatın* ilkelerini takip etmektedir. Ancak, Kanun tam olarak yürürlükte olmadığı için halihazırdaki sistem ne Kanun ne de *müktesebatla* uyum içinde değildir. Aynı nedenle, yeni yasal çerçevenin uygulanması için idari kapasite de gelecekte değerlendirilebilecektir. Kanunun etkili bir şekilde uygulanmasının sağlanması için, tüm ilgili idari yapıların oluşturulması ve uygulama mevzuatının kanunlaşması sağlanmalıdır. Türkiye'nin, dış denetimi Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ve yeni Ana Sözleşme uyarınca uygun şekilde uygulayabilmesi için Sayıştay'ın gözden geçirilen Ana Sözleşmesinin zamanlıca kabul edilmesini sağlaması gerekmektedir. AB mali çıkarlarının korunması için, sahtekarlıkla mücadele koordinasyonundan ve Ademi Merkezi Uygulama Sistemi'nin uygulanmasından sorumlu yapıların idari kapasitesinin daha fazla geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, sahtekarlıkla mücadelede koordinasyon konusunda ihtisaslaşmış bir yapı oluşturmak ve Avrupa Komisyonu'nun sahtekarlıkla mücadele birimiyle işbirliği için OLAF ile temaslar gerçekleştirilmelidir. Euro'yu sahteciliğe karşı korumak konusunda yetkili bir birim belirlenmesi de öngörülmelidir.

Fasıl 33: Mali ve Bütçe Hükümleri

Bu fasıl, AB bütçesinin finansmanı için gerekli mali kaynaklarla ("öz kaynaklar") ilgili kuralları kapsamaktadır. Bu kaynaklar esas olarak, gümrük ve tarım resimleri ile şeker vergilerinden, Katma Değer Vergisine ve gayrisafi milli gelir seviyesine bağlı olarak hesaplanan geleneksel öz kaynaklara dayalı üye devlet katkılarından oluşmaktadır. Üye devletlerin, öz kaynakların doğru hesaplanmasını, tahsil edilmesini, ödenmesini ve kontrol edilmesini yeterince koordine ve temin etmeye yönelik uygun bir idari yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu alandaki *müktesebat* doğrudan bağlayıcıdır ve ulusal hukuka aktarımı gerekmemektedir.

AB mali ve bütçesel hükümleri ve AB öz kaynaklar sisteminin uygulanmasıyla ilgili olarak yeni bir gelişme rapor edilmemiştir.

Geleneksel öz kaynaklarla ilgili olarak, Türk gümrük mevzuatı büyük ölçüde 1999 *müktesebatı*yla uyumludur. Ancak, tam uyum ve özellikle doğru uygulama için kapsamlı çabalar gerekmektedir. Türkiye'nin, AT geleneksel öz kaynaklarının gelecekteki kontrolü konusunda, KDV ve gümrük vergilerinde sahtekarlığa karşı mücadeleyi geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye, 2005 Mayıs ayında, vergi gelirlerinin toplanmasını geliştirmeye ve gönüllü vergi ödenmesine riayet edilmesi amacıyla, vergi yönetimini yeniden yapılandıran bir kanunu yürürlüğe sokmuştur.

İdari kapasitenin oluşturulmasına ek olarak, KDV ve gayrisafi milli gelir kaynaklarının doğru hesaplanabilmesi için ilave yasal uyuma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, istatistik kanununu AB standartları ile uyumlu hale getirmeli, ESA95 standartlarının uygun bir şekilde yürütülmesi için mekanizmalar oluşturmayı sürdürmeli, özellikle uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksi, sosyal istatistik, gayrisafi tahminleri, kısa vade göstergeleri ve ödemeler dengesi için makro ekonomik istatistiklerin *müktesebat* ile uyumunu sağlanmalıdır.

Gümrük vergilerinin toplanması, gayrisafi milli gelir istatistiğinin yönetimi, KDV kaynaklı hesap işlemleri ve KDV toplama sisteminin yönetimi gibi öz kaynaklar sistemine etkide bulunacak temel politikaları yürütebilecek gerekli kurumlar bulunmaktadır ve bunlar faaldir. Mamafih, değişik kurumlardan gelen verilerin konsolide edilebilmesi için idari zemini belirlemekten sorumlu bir koordinasyon biriminin oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç

Öz kaynaklar sisteminin uygulamasıyla bağlantılı temel politika alanlarında temel ilke ve kurumlarla ilgili olarak, Türkiye ve AB sistemleri arasında kayda değer bir sapma bulunmamaktadır. Türkiye'nin özellikle, gümrük, vergilendirme, istatistik ve mali kontrol konularında ilgili *müktesebat* fasıllarıyla uyum yönündeki çabalarını sürdürme, uygulama, takip etme ve güçlendirme ihtiyacı bulunmaktadır. Halen, bu alandaki *müktesebatın* aktarılmasına gerek bulunmamakla beraber, zamanı geldiğinde Türkiye'nin, öz kaynakların doğru hesaplanmasını, tahsilini, ödenmesini ve kontrolünü sağlamak amacıyla koordinasyon kurumları oluşturması ve kuralları yerine getirmesi ve bunu AB'ne öz kaynaklar kuralının uygulanabilmesi için rapor etmesi gerekmektedir.

3.2 Genel Değerlendirme

Türkiye'nin **AB hukuki düzenini kabul etme ve uygulaması** hususundaki kabiliyeti, 2004 yılından beri, düzenli olmasa da, bazı ilerlemeler göstermiştir. Özellikle, Türkiye'nin uygunluk değerlendirme organlarına bildirimde bulunması imkanı ve piyasa denetimi dahil, yeni yaklaşım kapsamındaki uygulama hükümleriyle ilgili olarak *malların serbest dolaşımı* alanında ilerleme kaydedilmiştir. Diğer alanlarda, örneğin eski yaklaşım ve uyumlaştırılmamış alanlarda ilerleme olmamıştır. AT-Türkiye Gümrük Birliği'ne rağmen, malların dolaşımı henüz tam olarak serbest değildir.

Sermayenin serbest dolaşımı biraz iyileşmiştir. Bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır, ancak yabancıların gayrimenkul edinmesine ve belirli ekonomik sektörlere girmesine izin verilmemektedir. Kara para aklanması gibi önemli bir alanda bazı ilerlemeler gerçekleşmiştir, fakat uyum henüz tamamlanmamıştır.

Şirketler hukuku konusunda, özellikle muhasebe standartları ve denetimde, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu bölüm için genel uyumlaştırma henüz sınırlıdır.

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili uyumlaştırma ileri seviyededir ve daha da iyileşmiştir. Mevzuatın uygulanması ile ilgili olarak da bazı iyileştirmeler gerçekleşmiştir, fakat bu sistemin en zayıf veçhesini oluşturmaya devam etmektedir.

Rekabet politikası ile ilgili olarak, işletmelerle ilgili hükümler (tröst kurmayı engelleyici ve birleşmeyi kontrol) tatmin edici seviyede uyumlaştırılmış ve Rekabet Kurumu tarafından uygulanmıştır. Diğer taraftan, devlet yardımı konusunda *müktesebata* uyum veya yürürlüğe konması hususunda ilerleme bildirilememektedir. Bu bağlamda, belirli ikili taahhütlere rağmen, uyum halen çok sınırlıdır. Çelik sektörüne yönelik devlet yardımlarının kontrolüne özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

Mali hizmetler konusunda, özellikle sigorta ve ilave emeklilik sektörlerinde olmak üzere bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bankacılık sektöründeki ilerlemenin konsolide edilmesi gerekmektedir. Her halükarda, genel olarak bu alanda uyum sınırlıdır ve idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bilgi toplumu ve basın alanında, liberalleşmenin sürdürüldüğü elektronik haberleşme ve bilgi teknolojisi ile bilgi toplumu hizmetlerinde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mevzuatın etkin biçimde uygulanabilmesi için idari kapasitesinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Görsel-işitsel politika alanında hem son gelişmeler hem de genel uyum sınırlı kalmıştır.

*Tarım ve balıkçılık*la ilgili gelişmeler çok sınırlı olmuştur. Kırsal kalkınma için bazı inisiyatifler alınmış olmakla beraber, bunların takviye edilmesi gerekmektedir. Genel anlamda uyum ve idari kapasite sınırlı kalmaya devam etmektedir.

Gıda güvenliği, veteriner ve bitki sağlığı politikası konularında uyum oldukça sınırlıdır. *Müktesebat* uyum, bazı spesifik gıda maddeleri alt sektörlerinde, daha yüksek olmakla beraber, henüz tamam değildir ve uygulaması zor gözükmektedir. Veteriner politikasının genel çerçevesi oturtulmamıştır. Ancak yönetim, sahadaki mevcut sorunları teşhis etmeye ve bunları çözüm için gerekli tedbirler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bitki sağlığı politikası sınırlı ilerleme göstermektedir. İdari yapıların ciddi biçimde geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Taşımacılık konusundaki ilerleme, farklı taşımacılık türlerinde eşit değildir. *Müktesebat* ile uyumun yüksek olduğu karayolu taşımacılığı ile ilgili olarak, bazı ilerlemeler gerçekleşmiştir, ancak uygulama henüz tamamlanmamıştır. Demiryolu sektöründe, kapsamlı mevzuat ve kurumsal reformlara ihtiyaç bulunmaktadır. Deniz taşımacılığında, mevzuat uyumu ve idari kapasitenin güçlendirilmesi konularında bazı ilerlemeler rapor edilebilir. Hava taşımacılığında, genel uyum halen sınırlı kalmakla birlikte, bazı gelişmelere işaret edilebilir, *Enerji alanında*, özellikle tedarik güvenliği ve yenilenebilir enerji gibi konularda, genel anlamda bazı gelişmeler kaydedilmiştir. İç enerji pazarının oluşturulması ile ilgili olarak ilerleme sınırlı kalırken, bu sektörde devlet yardımları ve enerji verimliliğiyle ilgili hiçbir gelişme olmamıştır. Türkiye'nin nükleer enerji üretim kapasitesi geliştirmesi halinde, yüksek nükleer güvenlik seviyesinin sağlanabilmesi için, idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Radyasyondan korumaya yönelik olarak bazı gelişmeler kaydedilmiştir.

Vergilendirme alanında ilerleme sınırlı olup, gerek dolaylı vergilendirme gerek doğrudan vergilendirmeyi ilgilendirmektedir. Türk mali rejimi, *müktesebat* ile kısmen uyumludur, ancak kapsamlı bir uyumlaştırma gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutu halen bir sorun teşkil etmektedir. İdari kapasitenin kapsamlı olarak güçlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

İstatistik alanı ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir, özellikle de tasnif etme ve sektörel istatistik konularında. *Müktesebat* ile uyum halihazırda sınırlıdır, fakat Eurostat ve Devlet İstatistik Enstitüsü arasındaki işbirliği sürmektedir. *İstihdam ve sosyal politika* konularında gelişmeler olmuştur. *Müktesebat* ile uyum sağlık ve işte güvenlik konularında nispeten ileri bir konumda olmakla beraber, sosyal diyalog, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık gibi alanlarda kapsamlı çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Uygulama ile idari kapasitenin güçlendirilmesi ilerisi için önemli bir görev teşkil etmektedir.

Türkiye'nin *sanayi politikası* ile ilgili stratejisi şimdiden büyük ölçüde AB'nin temel prensipleri ile uyumludur. Bir önceki Rapordan bugüne kadar geçen süre zarfında, özellikle KOBİ politikası konusunda ilave gelişmeler rapor edilebilir. *Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyondaki* ilerleme eşit değildir. Bir önceki Rapordan bu yana, bölgesel organizasyon ve programlama konularında bir gelişme kaydedilmemiştir. Mevzuat çerçevesinde ve mali yönetim ve kontrol konularında ilerleme sağlanmıştır. Kurumsal yapıların oluşturulması için kaydadeğer çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bölgesel politika ile ilgilenen idareler kurulmalı ve bilahare geliştirilmelidir.

Türkiye, *adli sistem ve temel haklar* ile ilgili alanlarda, AB'nin adli sistem ve yolsuzlukla mücadele tedbirleriyle ilgili standart ve uygulamalarına uyum yönünde ilerleme göstermiştir. Ancak, yargının bağımsızlığının ve verimliliğinin sürdürülebilmesi için ilave adımlar atılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yolsuzluk konusunda, yolsuzlukla mücadele için tesis edilen birimlerin verimliliğinin iyileştirilmesi ve yolsuzluğun ağır ceza gerektiren ciddi bir suç olduğu hususunda kamu bilincinin artırılması amacıyla, ilave önlemlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye, *adalet, özgürlük ve güvenlik* konularındaki mevzuatını *müktesebat* ile uyumlu hale getirmeyi sürdürmüştür. Genel olarak, Türk mevzuatı, kısmen *müktesebat* çizgisindedir. Şahsi bilgilerin korunması, Sınır Yönetimi ile ilgili Ulusal Eylem Planı'nın kabulü ve uygulaması, Göç ve Sığınma ile ilgili Ulusal Eylem Planı'nın uygulanması, Cenevre Sözleşmesi'ne ilişkin coğrafi kısıtlamaların kaldırılması ve kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi gibi hususlarda da ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Çevre ile ilgili olarak, Türkiye sınırlı ilerleme kaydetmiştir. *Müktesebatın* aktarımı, aktarımın ileri düzeyde olduğu atık yönetimi ve gürültü dışında, düşük kalmaktadır. Ulaştırma konusundaki aktarım ileri seviyededir. Uygulama ve yürütmeye yaşanan zaaflar halen endişe kaynağıdır. Türkiye'nin, çevre politikasını diğer tüm politikalara entegre ederek tanımlanması ve uygulanmasına yönelik adımlar atmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Tüketici ve sağlığının korunması alanında uyum düzenli bir şekilde ilerleme göstermektedir. Özellikle güvenlik dışında kalan konularla ilgili tedbirlerin uygulanmasında ilerleme kaydedilmiştir. Güvenlik ile ilgili tedbirlerde daha fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Halk sağlığı konusunda, özellikle tütün mevzuatında, bazı gelişmeler kaydedilmiştir. İdari kapasite güçlendirilmelidir.

AT -Türkiye arasındaki ikili anlaşmalara uyulması açısından, *Gümrük Birliği* ile ilgili hükümlerin büyük bir bölümü *müktesebat* ile uyumlu haldedir. Ancak Türk Gümrük Kodu'nun, AT ile daha fazla uyumlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Serbest bölgelere uygulanan gümrük dışı mevzuat ile gümrük kontrollerinde fikri mülkiyet haklarına yönelik uygulamadaki zaafların devam etmesi endişe verici bir husustur.

AT-Türkiye arasındaki gümrük birliğinden kaynaklanan taahhütler gereğince, AB'nin ticaret açısından izlediği *dış ilişkiler* politikası, Türkiye tarafından büyük ölçüde takip

edilmektedir. Özellikle üçüncü ülkelerle yeni serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye önemli ölçüde AT GSP rejimi ile uyumlaşma göstermiştir. Türkiye, AB ortak dış ve güvenlik politikası ile geniş ölçüde uyumlu hale gelmiştir. Yunanistan dahil olmak üzere, komşu ülkelerle ikili ilişkiler daha da iyileştirilmiştir. Ermenistan ile sınır halen kapalıdır. AB-NATO arasındaki "Berlin +" anlaşmalarına yönelik olarak Türkiye ve AB'nin, AB-NATO kriz yönetiminde stratejik işbirliğini engelleyen, farklı yorumları bulunmaktadır.

C. KATILIM ORTAKLIĞI: GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yolunda kaydettiği ilerleme ve genel hazırlık durumu incelenmiş ve sonuçlar yukarıda belirtilmiştir. Bu bölüm, Katılım Ortaklığı önceliklerinin genel olarak ne ölçüde karşılandığını özetle değerlendirmektedir.

Türkiye için Katılım Ortaklığı Konsey tarafından ilk olarak 2001 yılında kabul edilmiştir. 2003 Mayıs ayında bir gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı kabul edilmiştir.²⁴ Mevcut raporun yanısıra yeni bir gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı önerilmektedir. Katılım Ortaklığının amacı Türk makamlarına katılım kriterlerini karşılama çabalarına yardımcı olmaktır. Özellikle *müktesebatın* uygulanması da dahil olmak üzere katılım hazırlıkları açısından öncelikleri ayrıntılı biçimde kapsamakta ve AB fonlarından sağlanacak katılım öncesi yardımın programlanması için temel oluşturmaktadır.

Katılım Ortaklığının öncelikleri, ülkenin gelecek bir kaç yıl içerisinde bu öncelikleri tamamlamasının veya kaydeder şekilde ilerletmesinin beklenmesinin gerçekçi olması temelinde seçilmiştir. Bir-iki yıl içinde gerçekleştirilmesi beklenen kısa vadeli öncelikler ile üç-dört yıl içerisinde gerçekleştirilmesi beklenen orta vadeli öncelikler arasında bir ayrıma gidilmiştir.

Türkiye gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığında tanımlanan öncelikleri ele almaya devam etmiştir. Genelde bazı ilave ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, öngörülen görevlerin tamamlanması için önemli ölçüde daha fazla çaba gösterilmesi gerekecektir. Gözden geçirilmiş öncelikler o tarihe kadar olan ilerlemeyi yansıtabilecek ve daha fazla ilerleme gereken alanları ele alacaktır. Bu önceliklerin hatırı sayılır bir bölümü için, bu önceliklerle doğrudan bağlantılı projeler 2005 ulusal programına dâhil edildiği cihetle, Hükümet AB yardımından yararlanacaktır (*Ayrıntılar için bakınız A.2 bölümü*).

Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterlere ilişkin önceliklerle ilgili olarak, özellikle geçtiğimiz yılın raporunda öncelikler olarak tanımlanan alanlarda daha fazla yaşamaya ilişkin olarak ilerleme kaydedilmiştir. Uygulamaya gelince, bazı alanlarda ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, bu eşit derecede değildir. Bu bağlamda, siyasi reformun daha da pekiştirilmesi ve genişletilmesi gerektiği aşikârdır.

Kıbrıs konusunda, Türkiye geçtiğimiz yıl içerisinde BM çerçevesinde ve Birliğin kuruluş ilkeleri doğrultusunda *Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümüne* yönelik çabaları desteklemeye devam etmiştir. *Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl çözümü* ilkesi

²⁴ Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nda yer alan ilkeler, öncelikler, orta vadeli hedefler ve koşullara ilişkin 2003/398/EC sayılı ve 19 Mayıs 2003 tarihli Konsey Kararı (OJ L 145, 12.6.2003, s. 40)

bağlamında, Yunanistan'la ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir. İlave güven artırıcı önlemler benimsenmiştir. İstikşafi görüşmeler süreci devam etmiştir.

Türkiye, ilgili *uluslararası ve Avrupa sözleşmelerine* katılma konusunda ilerleme kaydetmiş ve *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)* kararlarının uygulanması konusunda çabalarını artırmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 14 no'lu Protokolü ve Avrupa Sosyal Şartı'na değişiklik getiren Protokol de dâhil olmak üzere bir çok protokol imzalanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi 6 Ekim 2004 tarihinde onaylanmış ve 1 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme 1 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Hükümet, işkenceye karşı sıfır-hoşgörü politikasını sürdürerek, *işkence ve kötü muameleyle mücadele*ye bağlı kalmıştır. Bununla birlikte, fiiliyatta, *işkence ve kötü muamele* vakaları bildirilmeye devam olunmaktadır. *Tutuklular*, kolluk kuvvetleri tarafından haklarından hâlâ her zaman haberdar edilmemekte ve savcılar işkenceyle suçlanan kamu görevlilerine yönelik soruşturmaları her zaman hızlı şekilde ve layıkıyla yürütmemektedir. Bu yöntemlerin ortadan kaldırılması için, işkence ve kötü muamele faillerine uygun cezai müeyyidelerin tutarlı şekilde uygulanması da dâhil olmak üzere çabaların sürmesi gerekmektedir.

Özellikle kadın hakları, ayrımcılık yapılmaması ve işkence ve kötü muameleyle mücadele ile ilgili iyileştirmeler getiren yeni Ceza Kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çeşitli yasal ve uygulayıcı girişimlere rağmen, cinsiyete dayalı ayrımcılık endişe konusu olmaya devam etmektedir. Yeni yasal gelişmelerin fiiliyatta tamamen uygulanması için çaba gerekecektir.

Temel özgürlüklerin kullanılmasına yönelik genel çerçevenin Avrupa standartlarıyla uyumlaştırılmasında biraz daha ilerleme kaydedilmiştir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak, Ceza Kanunu'na getirilen değişiklikler sadece sınırlı ilerleme sağlamıştır. Birçok konu fiiliyatta, bazı maddelerin yargı tarafından nasıl yorumlanıp uygulanacağına bağlı olacaktır. Uygulamayla ilgili çeşitli sorunlar devam etmektedir. Şiddet içermeyen fikirleri yüzünden yargılanan bazı kişiler yüksek mahkemelerde beraat etmiş olsalar da, gazeteciler, editörler, yazarlar ve vatandaşlar birçok durumda yargılanmaya ve bazı durumlarda mahkûm olmaya devam etmektedirler. Yeniden yargılamayı mümkün kılan kurallar halen ilgili tüm Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uygulanmamaktadır.

Dernek kurma ve barışçı toplanma özgürlüğüne ilişkin olarak, sivil toplumun gelişmesine yönelik önemli bir adım teşkil eden yeni bir kanun Kasım 2004'de yürürlüğe girmiştir. Ancak, Mart 2005'de kabul edilen bir yönetmelikle derneklerin kuruluşunu ve işleyişini uygulamada zorlaştıran bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Gösterilere ilişkin kısıtlamaların gevşetilmesine yönelik önlemler alınmış olmasına rağmen, bazı durumlarda güvenlik kuvvetleri göstericilere karşı orantısız güç kullanmıştır. Dernekler ve vakıflar tüzüklerine uymadığı düşünülen faaliyetler içerisine girdikleri ya da tüzüklerinin anayasaya aykırı olduğu düşünülen durumlarda zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Din özgürlüğü konusunda, özel durumlara ilişkin bazı önlemler dışında, mevcut sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin yapılması konusunda sadece çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Gayrimüslim topluluklar, halen tüzel kişilik, mülk edinme hakları, din adamlarının eğitimi, Türk ve yabancı din adamları için ikamet hakları ve çalışma izinleri, okullar ve iç yönetimleri konusunda sorunlar yaşamaya devam etmektedirler. Bazı makamlar tarafından gayrimüslim dini vakıfların mülkiyet haklarına karşı yürütülen faaliyetler de endişe kaynağıdır. Türkiye'deki büyük Sünni olmayan Müslüman Alevi cemaatinin durumu konusunda bir ilerleme olmamıştır.

Azınlıkların korunması ve kültürel hakların kullanımı konusunda, bir devlet kuruluşu olan İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun bu konuda yayınladığı bir rapor üzerine Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı konusunda canlı bir tartışma ortamı oluşmuştur. Ancak, başta önemli kısıtlamaların uygulanmaya devam ettiği yayım ve eğitim alanlarında olmak üzere, genel yaklaşımda daha fazla genişleme ve ilgili yasal çerçevede sağlama olmamıştır.

Sivil-Asker ilişkilerinde, Milli Güvenlik Kurulu'nun yeniden yapılandırılması konusunda ilave adımlar atılmıştır. Ancak, Avrupa Birliği üyesi devletlerin uygulaması doğrultusunda askeriyenin tamamıyla sivil kontrol altında olmasını temin etmek konusunda daha fazla çaba gerekmektedir. Silahlı kuvvetler Türkiye'de resmi olmayan yöntemlerle nüfuzunu kullanmaya devam etmektedir. Yasal ve kurumsal çerçeve içinde yapılan resmi reformların yanı sıra, sivil makamların uygulamada denetim işlevini, başta savunma harcamaları üzerinde parlamenter kontrol, komşu ülkelerle ilişkiler de dahil bir ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesi ve uygulanması konuları olmak üzere tam olarak kullanmaları önemlidir.

Bağımsızlığına ve etkinliğine katkıda bulunacak bir çok yeni kanunun kabulü ve yürürlüğe girmesi ile *yargı* alanında önemli ilerleme sağlanmıştır. Bunlar özellikle yeni Ceza Kanunu, yeni Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu, İstinaf Mahkemeleri Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunudur. Yargıtay gibi yüksek adli mercilerin birçok kararlarını verirken reformları AİHM standartlarını göz önüne alarak yorumlamış olmalarına rağmen içtihatlar açısından bu yönde kesin bir eğilim olduğunu ayırt etmek güçtür. Hakimler ve savcılar özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yönelik olmak üzere yoğun eğitim almaya devam etmişlerdir. Türkiye, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun bağımsızlığının güçlendirilmesi ve hâkim ve savcı atamalarının siyasi etkiden arındırılması konusunda ilave adımlar atmaya teşvik edilmektedir.

Hapishane sistemi iyileşmeye devam etmiştir, ancak yüksek güvenlikli hapishanelerdeki tecrit ciddi bir sorun olmayı sürdürmektedir. İnfaz hakimlerinin eğitimleri bugüne kadar yetersiz olmuştur. Türk makamları İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, jandarma ve polis teşkilatlarında görevli ilgili personeli hedef alan çeşitli *insan hakları eğitim programları* düzenlemiştir.

Yurtiçinde yerlerinden edilmiş kişilerin durumunun ele alınması kapsamında ve özellikle bu kişilerin Güneydoğudaki köylerine dönmeleri konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, güvenli geri dönüşü özendirmek konusundaki çabalarını, yetersiz altyapı, kara mayınları ve köy korucuları gibi engellerin kaldırılması yolları da dahil olmak üzere, yoğunlaştırmaya özendirilmiştir.

Ekonomik kriterlerle ilgili öncelikler bakımından, kısa vadeli öncelikler kısmen karşılanmıştır. Mevcut enflasyon karşıtı program etkin bir şekilde uygulanmaya devam edilirken, mali sektördeki reformlar da sürdürülmüştür. Doğrudan yabancı yatırımları mümkün kılacak yasal çerçeve iyileşmiştir ve AB ile makroekonomik konularda diyalog tatmin edicidir. Ancak, özelleştirme konusunda daha fazla çalışma gerekli görülmektedir. Kayıtdışı ekonomiyi hedef alan çabalara başlanmış ve tarım sektöründeki reformlar sürdürülmüştür. Balıkçılık alanında kaydadeğer bir gelişme meydana gelmemiştir.

2003 Katılım Ortaklığı'nda belirtilen orta vadeli öncelikler bakımından Türkiye ekonomik kriterler kapsamındaki bazı konuları ele almaya devam etmiştir. Özellikle enflasyonu belirgin bir şekilde azaltmaya imkan tanıyan yapısal reformları uygulamayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, 2003 yılında belirlenen öncelikler tam olarak karşılanmamıştır ve çabanın sürdürülmesi gereklilik arz etmektedir.

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği ile ilgili öncelikler bakımından bir kısım fasılda kısa vadeli önceliklerin karşılanması konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Malların serbest dolaşımını tamamlamak için yapılan yasal çalışmalarda ilerleme sağlanmış, ancak henüz bitirilmemiştir. Ancak, rekabete ilişkin olarak, bir devlet yardımları izleme makamı kurulması hususunda ilerleme sağlanamamıştır.

2003 Katılım Ortaklığı'nda kayıtlı orta vadeli öncelikler bakımından Türkiye, sermayenin serbest dolaşımı, vergilendirme, ekonomik ve parasal birlik, enerji ve adalet ve içişleri konularını ele almıştır.

Katılım Ortaklığında öncelikler olarak belirlenen konulardaki ilerleme bu raporun diğer bölümlerinde, özellikle B.3.: *Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği* kısmında, daha ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı, işbu rapor ile aynı yapıyı takip eder.

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı, Türkiye'nin AB'ne katılımı için yapacağı hazırlık çalışmalarına yol gösterecek temel araç olmayı sürdürmektedir. Katılım Ortaklığının uygulanmasına devam edilmesi gerekmektedir. Katılım Ortaklığına gerekli siyasi dikkat verilmeli ve bu ortaklık yasal ve kurumsal yapılanma gündemini oluşturmada Türkiye'ye yardım etmelidir.